MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No.: 452

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No. : 380

KAMU MALİYESİ TEORİSİ (II)

(BÜTÇENİN MİKROEKONOMİK ETKİLERİ)

Richard A. MUSGRAVE

Çeviren : **Doç. Dr. Orhan ŞENER**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL — 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No. : 452

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No. : 380

KAMU MALİYESİ TEORİSİ

Kamu Ekonomisi Alanında bir İnceleme

Richard A. MUSGRAVE

Harvard Üniversitesi Profesörü

Uluslararası Öğrenci Baskısı

Çeviren : **Doç. Dr. Orhan ŞENER**

Tokyo Auckland Düsseldorf Johannesburg London Mexico New Delhi Panama Sao Paulo Singapore Sydney

McGHAW-HİLL KOGAKUSHA, LTD. 1958

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FATİH YAYINEVİ MATBAASI — Tel. : 527 23 72
Alibaba Türbe Sokak No. 21/3 - Nuruosmaniye/İST

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlhan Uluköse'ye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ULUSLARARASI ÖĞRENCİ BASKISI İÇİN GİRİŞ

Kamu maliyesi disiplini ekonomik kalkınma alanında stratejik bir rol oynama sorumluluğunu yüklenmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, yapıtımın bu önemli alanda artan bir ilgi ile karşılanacağını ummaktayım. Ayrıca okuyuculardan amaçlarına hizmet etmesi için, kendi ekonomik düzenlerinin gereksinmelerinin karşılanmasının, bu yapıtında ileri sürdüğüm kamu maliyesi teorimle ne ölçüde bağdaştığını ve bu konuda ne gibi değişikliklerin yapılması gerektiğini kendilerine sormalarını beklemekteyim. Ancak bunlar yapıldıktan sonra bu yapıt ekonomik kalkınma için gösterilen bütün önemli çabalara en iyi katkıda bulunacaktır.

Kuşkusuz ki, bu yapıt ekonomik teoride Asya tipi analiz tekniğine aykırı olmayan tanımlayıcı gereçlerle desteklenmiştir. Ancak böyle bir ele alış biçimi ekonomik teori için yeterli değildir. Gerçekten, ekonomik teorinin kurulması, ussal eksersizin ötesinde bir çabayı gerektirmektedir. Çözümlenecek sorunlar arasında yapılacak olan seçim, sözkonusu ekonominin özel konumuna ve kurumlarına bağlı bulunmakta olup ancak bunlardan soyutlanamaz. Ayrıca, çözüm için gerekli analiz araçları çözümlenecek olan özel sorunlara bağlı bulunmaktadır. Böylece, eğer ekonomik teori yapıcı bir amaca hizmet etmek için ortaya konulacaksa, kurumlar ve teori arasında varlığı kabul edilmesi gereken bir ilişki olacaktır.

Ancak, buradan birisi kalkınmanın ileri aşamasında bulunan yüksek gelir düzeyli ekonomilerin analizi için yararlı olan ve diğeri ise, henüz kalkınmanın ilk aşamasında bulunan düşük gelirli ekonomiler için yararlı olan, iki ayrı analiz aracının varlığını düşünmek gerektiği anlamı çıkarılamaz. Gerçekten, temel analiz araçlarımızdan birçoğu kalkınmanın çeşitli aşamaları için uygulanabilir ve bunlardan diğer bir çoğu arasındaki farklılık ise sadece bir tür derece farkıdır. Bununla birlikte, analiz araçları arasındaki farklılıklar yine de kalacaktır. Bu kitabın esas amacı, uluslararası ticaretin brüt milli gelirin oldukça

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

küçük bir kısmını oluşturduğu, oldukça gelişmiş bir ekonomideki kamu maliyesinin rolünün araştırılması olarak saptandığında, Asya ülkelerinde kamu maliyesinin karşılaştığı sorunları tamamen çözebilmesi için teoride belli değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Kalkınmanın oldukça farklı aşamalarında bulunmakla birlikte bir çok Asya ülkesi henüz düşük gelir düzeyinde bulunmakta ve bir çoğu için uluslararası ticaret oldukça önemli olmaktadır.

Aklımda olan değişiklik türü bu giriş kısmında şöyle açıklanabilir. İlk iki bölümün ana fikri, bütçe politikasının çok yönlü amaçlarının gerçekleştirmesi zorunluğu ile ilgili olup, bu amaçlar arasındaki çatışmanın minimum düzeye indirilmesi zorunlu ele alınmaktadır. Bu ilke ve daha sonra geliştirilen çoklu bütçe branşlarının genel modelinin değiştirilmemesi gerekir. Bununla birlikte, üç bütçe branşının fonksiyonunun tanımlanması sırasında, bazı değişikliklerin yapılması gerekli olabilir. 1 ve 2 nolu bölümlerde geliştirilen İstikrar Branşının birinci derecede amacı enflasyon ve deflasyondan kaçınmak olurken; bu branş ile kalkınmaya ikinci derecede önem verilmektedir. Ancak, Asyalı öğrenciler kalkınmaya daha büyük önem vermek isteyeceklerdir. Gerçekten, bu öğrenciler uğraşı alanının merkezine ekonomik büyümeyi sokmak isteyebilirler.

Öte yandan, ekonomik büyümenin istikrarı sağlama branşının bir konusu olup olmadığı sorunu ortaya çıkar. Artan büyüme, kaynak transferinin tüketimden sermaye birikimine transfer edilmesi anlamında anlaşıldığında bu iş bir kaynak tahsisi sorunu olmaktadır. Bu nedenle büyümenin kaynak tahsisi branşının bir sorunu olarak ele alınması daha iyi olur. Aynı zamanda sorun, örneğin özel bir kamu sermaye birikimi arasında yapıldığı gibi, birinci derecede kaynakların özel ve kamu sektörleri arasında tahsis edilmesiyle de ilgili bulunmamaktadır. Bunun ötesinde ekonomik büyüme politikası tüketim (özel ve kamu) ile sermaye birikimi (özel ve kamu) arasında daha geniş anlamda bir tercih yapılmasiyle ilişkili olmaktadır. Ekonomik büyüme amacının kaynak tahsisi branşına sokulması böylece bu branşın fonksiyonununu özel sektörce üretilecek mallarla kamuca üretilecek mallar arasındaki ayırımın ötesine genişletirken, ayrıca özel üretimin özel kapital birikimi ile kamu kapital birimi arasında pay edilmesini de içermektedir. Okuyucu büyüme fonksiyonunu diğer branşlara sokma yönünden serbest olup, veya benim yaptığım gibi, büyümeyi diğer fonksiyonlara ek olarak ayrı bir branş olarak ele alabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

17 nci bölümde klasik sistem olarak ele alınan konum içinde, mali politika toplam sermaye birikimini, kamu harcamaları politikası (kamu sermaye birikimini sağlayan) ile bütçe artığı politikasından (özel sermaye birikimi için borç verme yolu ile bütçe artığının elde edilmesi) oluşan, birlikte uygulanan politika aletleriyle etkileyebilir. Toplam sermaye birikimi bir veri olarak alındığında özel ve kamu sermaye birikimi öyle pay edilmeli ki, her iki sektörde kârlılık oranları aynı olsun. Sermaye birikiminin kârlılık oranının saptanması sırasında neden olunan dışsal ekonomiler hesaba katılmalı ve uygun biçimde değerlendirilmelidir. Sosyal sermaye birikimi gelecekte özel ve sosyal tüketim olanakları yaratabilir. Önceki durumde, ara mallarının üretilmesi nedeniyle özel tüketimin maliyeti düşürülmekte ve sosyal yatırımlara verilecek değer, özel tüketimde ortaya çıkan artışın piyasa değerinden elde edilebilir. Sonraki durumda ise, tüketicileri tercihlerini açıklamaya teşvik etmeye ilişkin olarak, talep eğrilerinin dikey olarak toplanması nedeniyle ortaya çıkan güçlükler dolayısiyle, sosyal ihtiyaçların tüketiciler tarafından değerlendirilmesiyle ilgili sorunun tamamı yeniden ortaya çıkar. Öte yandan, ara mallar yönünden bile yatırım kararları için işlerliği olan bir kriterin formüle edilmesi ve fayda değerlemesi için araçların saptanması sorunu (bir dereceye kadar daha düşük düzeyde soyutlama yönünden görülen) ile karşılaşır.

Daha sonra, sosyal sermaye birikiminin nasıl finanse edileceği sorunu kalmaktadır. Birinci bölümde, sosyal tüketim keyzi için kaynak tahsisi branşının bütçesinin denk olarak bağlanması gerektiği görüşünü savunmaktayız. Ancak, nesiller arası eşitliği sağlamaya ilişkin görüşler(klasik sistemde bile savunulan), kaynak tahsisi branşı bütçesinde bir açık verilmesi örneğinde olduğu gibi, sosyal sermaye harcamalarının borçlanma ile finansmanını gerektirebilmektedir. Aynı yaklaşım 23 üncü bölüm boyunca da geliştirilmektedir. Ancak kamu sermaye birikimi toplam sermaye harcamalarına net bir katkı olacaksa, finansman kaynağı özel sermaye birikiminden ayrılan gelirden sağlanmalıdır. Bu amaca ulaşmak için borçlanma ile finansman yanlış bir politika olabilir. Bu durumda genel büyüme objektiflerinin kamu sermaye birikimi (vergi finansmanının gerektiren) yolu ile finansmanı nesiller arası eşitlik sağlama (borçlanma ile finansmanı gerektiren) amacı ile bağdaşmayabilir.

Büyümeye ilişkin mali politika sorunlarını incelemeye 20 nci bölümde ele alındığı biçimde dönüyorum. Henüz gelişmesinin olduk-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ça erken bir aşamasında bulunan çok düşük gelir düzeyindeki bir ekonomi açısından tüketim, tasarruf ve yatırım yönünden yapılan toplam talep analizi sorunun can alıcı noktasının tüm olarak kaçınılmasına yol açabilir. Bu önemli nokta, ekonomiyi geri bırakan darboğazlar, ve sızıntıları önlemek için uygulanacak olan mali politikayla ilgili bulunmaktadır. Kalkınmanın bu iki aşamasındaki ana sorun, en az geçim düzeyinin üzerinde bir gelir artığı elde edebilmek için tam kapasite kullanılmayan kaynakların harekete geçirilmesiyle ilgilidir. Bu mali politikayla ilişkin olarak sorun tipik bir biçimde düşünüldüğü gibi, gecikmeye uğrayan bir talep veya gelir sorunu değildir. Buna karşın, kaynakların noksan istihdamına (Keynezyen işsizlik türü ile karıştırılmamalıdır) yol açan kurumsal güçlükleri yenmek için tasarlanan, teşvik edici ve harcama politikasını kullanma sorunudur. Bu güçlükleri yenmede 11-16. ncı bölümlerde geliştirilen politika aletleri yararlı olacaktır. Ancak, bu politika aletlerinin düşük gelirli ülkelerde karşılaşılan özel sorunlara adapte edilmesi gereksizdir.

Gelir artığında bir daralma yaratıldığında, ancak birikim yoluyla sermaye birikimi ve büyüme için bir olanak sözkonusu olmaktadır. Şimdi karşılaşılan ana sorun, lüks tüketimden sağlanan gelir tüketiminden sağlanan bu gelir artığını sermaye birikimine kanalize etmektedir. Böyle bir yönlendirme, «Rikardiyen-tip» te bir mali politika uygulanması biçiminde düşünülebilir. Bu aşamada klasik bir modelde vergi ve harcama politikalarını ele alan (sayfa 480-487) toplam talebe dayalı bir mali politika tutarlı olmaktadır. Böyle bir klasik konumda vergi ve borçlanma finansmanının (mevcut fonlardan yapılan borçlanmanın) toplam talep üzerindeki etkileri birbirine benzer olmaktadır. Ancak aralarındaki önemli fark, özel harcamalar üzerinde yol açılan etkilerin sermaye birikimi ve tüketim arasındaki bölümü biçiminde ve dolayısıyle büyüme haddi üzerindeki etkileri olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece, harcamaların yeni para basımı ile finansmanı ve bunun sonucu olarak enflasyon durumunu gözönünde bulundurursak, analizin toplam talep yönü önem kazanır.

Keynezyen modelde veya neoklasik yaklaşımda mali politika anlayışı lüks (veya zorunlu?) bir görüş olup, daha gelişmiş ekonomiler için bu teori sınırlı bir biçimde düşünülmektedir. Burada birinci derecede, mali politika uygulamalarının toplam talep ve dolayısıyle çalışma düzeyi üzerindeki etkileriyle ilgilenilmektedir. Şimdi bu açıdan vergi ile borçlanma finansmanları birbirinden ayrılmaktadır. Benzer biçimde, borçlanma yönetiminin likidite etkileri ile para ve mali po-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

litikalar arasındaki karşılıklı ilişkiye önem verilmelidir. 22 ve 24 üncü bölümlerde tartışıldığı biçimde bu sorunlar, para ve sermaye piyasalarının henüz yeterli ölçüde gelişmediği ekonomiler için pek fazla önemi yoktur.

Ödemeler blançosu ve dış ticarete ilişkin sorunları ihmal etmeme, başka bir önemli düzenlemeye gereksinme duyurmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, bu tür sorunların çok önemli olduğu Asya ülkeleri için bu yaklaşım biçimi hiç realist değildir. Tartışmamızdaki bu boşluk kapatılmalıdır. Ancak, bu yapıtta geliştirilen araçlar modelle ilgili bulunmaktadır. Özellikle Japon okuyucu toplam talebe dayanan mali analizi kendi ülkesi için uygun bulabilir. Uluslararası ticaret sektörünün analize sokulması için özellikle 18 ve 20 nci bölümde yer alan konuları yeniden düzenleyecektir. Yine Klasik modelle işe başlayarak; çeşitli vergi ve harcama politikalarının ülkenin dış alım ve dış satım meyilleri üzerindeki etkilerinin ne olacağı ve dış sektörün analize sokulmasiyle mali parametrelerin rolünün nasıl değiştirilebileceği araştırılabilir.

8 inci bölümde ele alındığı gibi oldukça farklı bir bölümden hareket ederek, etkin bir vergi yapısına ilişkin tartışmalar eşitliğin uygun bir endeksi olarak gelirin toplanması ilkesinin kabul edilmesini gerektirmektedir. Az gelişmiş bir ekonomi için bu kriter prensipte arzu edilmeyebilir, ve/veya uygulamada pratik değildir. Burada 8 inci bölüme ilişkin tartışmalar vergi otoritesi için mevcut «araçları» ve gelirin elde edildiği ekonominin yapısını gözönünde bulunduracak biçimde yeniden ele alınmıştır.

Görüşlerimin tamamını oluşturan siyasal yapıyla ilgili yaklaşımlar yönünden bir şey daha söylemem gerekir. Açıklamalarım birçok Asya (ve dolayısiyle Batı) ekonomileri sosyalist ve özel teşebbüs kurumlarının bir kısmını içermektedir. Esas olarak özel teşebbüsle ilgili olan benim modelimin geçerliliği bu durumla nasıl bağdaşabilir? Sosyal ve özel mallar arasındaki ayırım gözönünde bulundurulduğunda, bu konuda herhangi bir değişiklik yapmaya gerek kalmamaktadır. Bu eserde (s. 46) belirtildiği gibi, sosyal (özel ihtiyaçların dışında kalan) ihtiyaçlar, özel teşebbüs sisteminde olduğu gibi sosyalist ekonomi (sosyalizmin tüketicinin serbest tercihini esas aldığı varsayılarak) için de aynı güçlüğü yaratmaktadır. Aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın erken bir döneminde sosyal kararların alınması sırasında kamu liderliğine oldukça fazla ağırlık verilebilir. Öte yan-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dan, siyasal demokrasinin çeşitli aşamaları ve biçimleri gözönünde bulundurulmalıdır. Son olarak, kamu ve özel üretim arasındaki ayırımın gözönünde bulundurularak, esas olarak özel girişim sistemiyle ilgilenenlerden değişik olarak bir sosyalist ekonomi ile ilgilenenler, kamu üretimi için hangi koşulların gerekli olduğu konusunda farklı bir görüşten hareket edebilirler. Ancak gördüğüm kadariyle bu kamu maliyesi alanında önemli bir sorun olmamaktadır.

Kuşkusuz ki yukarıdaki noktalar Asya ülkeleri ekonomilerinin belli sorunlarını çözümlemek için, analizin adapte edebilmesi gerekli olan konularının tam bir listesi değildir. Bu konular burada ileri sürülen görüşleri ekleme amaciyle benzer yönde okuyucuların ilerlemesini cesaretlendirmek için ileri sürülmüştür.

R. A. Musgrave

Çevirenin notu :Teknik nedenlerle bu yapıt üç ayrı kitap olarak yayınlanmıştır. Böylece, orjinal yapıtın 24 bölümü; Birinci kitapta 9; İkinci Kitapta 7; ve Üçüncü Kitapta 8 bölüm olarak dağıtılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1. **BÜTÇE POLİTİKASININ GELİR VE YANSIMA ETKİLERİ**

A. BÜTÇE POLİTİKASININ EKONOMİK ETKİLERİ 4

Total Etkilere Karşı Kısmi Etkiler. Değişikliğin Önemli Yönleri. Zaman Yönünden Yapılan Ayarlamalar. Gözönünde Tutulacak Diğer Sorunlar

B. BÜTÇE POLİTİKALARININ ETKİLERİNİN TÜRLERİ VE YANSIMA KAVRAMLARI 11

Vergi Politikalarındaki Değişmeler. Harcama Politikalarındaki Değişikliklerin Etkileri. Vergi ve Harcama Politikasındaki Değişmeler. Telafi Edici Bir Sistemde Yansıma Kavramları.

C. BİR YANSIMA ÖLÇEĞİ 20

Bireyin Reel Gelirindeki Değişmenin Ölçülmesi. Bazı Güçlükler. Bütçe Politikasında Yapılan Değişmeden Önceki ve Sonraki Kişisel Gelir. Yansımanın Geniş Kapsamlı Bir Ölçümü. Yansıma ve Hasıla Etkileri

D. VERGİLEMEYE İLİŞKİN DİĞER YANSIMA VE AKTARMA KAVRAMLARI 34

Yansıma Kavramı. Aktarma Kavramları.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm 2. **BÜTÇE POLİTİKASININ ÇALIŞMA ARZUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

A. EMEK GELİRİNİN ÜZERİNE KONULAN DÜZ ORANLI BİR VERGİNİN ETKİLERİ ... 41

Biçimsel Yaklaşım. Asırlık Deneyimler. Karşı Gelme Etkisi.

B. EMEK GELİRİ ÜZERİNE KONULAN ARTAN ORANLI BİR GELİR VEGİSİNİN ETKİLERİ ... 54

Kişinin Uyumu. Mükellef Grubunun Uyumu.

C. SERMAYE GELİRİ ÜZERİNDE GELİR VERGİSİNİN ETKİLERİ 61

Bireyin Uyumu. Mükellef Grubunun Uyumu. İntikal Vergileri Kurumlar Vergisi

D. TÜKETİM ÜZERİNDEKİ VERGİLERİN ÇALIŞMA ARZUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ... 65

Tüketim Üzerine Konulan Genel Bir Vergi. Tüketim Üzerinde Kısmi Vergi.

E. KAMU HARCAMALARI ... 70

Transfer Ödemeleri. Mal ve Hizmet Harcamaları. Vergi ve Harcamanın Birleşik Etkisi. Çalışma Çabasındaki Değişmelerin Önemi.

Bölüm 3. **BÜTÇE POLİTİKASININ TÜKETİM VE TASARRUF ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

A. TÜKETİMİN KOMPOSİZYONU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ... 73

B. KİŞİSEL TASARRUF VE TÜKETİM SEVİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ... 80

Sadece Tüketim Amaciyle Yapılan Tasarruf: Standard Durum. Sadece Tüketim Amaciyle Yapılan Tasarruf: Özel Durumlar. Tüketim ve Birikim Amaciyle Tasarruf yapılması.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C. GRUP TASARRUFU VE TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 93

Gelir Etkileri. İkame Etkileri.

D. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ 99

Transfer Ödemeleri. Mal ve Hizmet Harcamaları

Bölüm 4. **BÜTÇE POLİTİKASININ FİYAT VE ÜRETİM SEVİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

A. SAFİ GELİR ÜZERİNE KONULAN VERGİNİN ETKİLERİ 104

Muhtemel Uyum Türleri. Geleneksel Tartışma. Geleneksel Görüşün Koşulları. Sonuçlar.

B. BRÜT GELİR VE ÜRETİM BİRİMİ ÜZERİNE KONULAN VERGİLER 120

Diyagramatik Anlatım. Doğrusal Fonksiyonlar Yönünden Üretim Birimi Başına Konulan Verginin Cebirsel Anlatımı. Genel Durum: Ünite Başına Konulan Vergi. Genel Durum: Ad Valorem Vergi. Monopolcü Rekabet Özel Durumlar. Aynı Vergi Gelirini Sağlayan Birim Başına Konulan Vergi ile Ad Valorem Verginin Karşılaştırılması.

C. MALİYET MASRAFLARI ÜZERİNE KONULAN VERGİLER 149

Toplam Birim Maliyeti Üzerine Konulan Ad Valorem Vergi. Değişken Maliyetler Üzerine Konulan Bir AdValorem Vergi. Sabit Maliyet Üzerine Konulan Ad Valorem Vergi. Belli Faktörler Üzerine Konulan Kısmi Vergiler.

Bölüm 5. **BÜTÇE TOLİTİKASININ YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

A. FİNANSAL YATIRIM SEVİYESİNDE YAPILAN AYARLAMALAR. 158

Vergi Alınmadığı Bir Durumda Yatırım Kararı. Yatırım Zararlarının Vergi Matrahından İndirilmemesi. Yatırım Zarar-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

larının Vergi Matrahından Tam Olarak Düşürülmesi. Yatırım Portföyünün Büyüklüğü. Sermaye Üzerine Konulan Vergi Koşulları. Yatırım Fonu Arzı. Fiyat Seviyesindeki Değişmelerin Etkisi. Harcama Etkileri.

B. REEL YATIRIM HARCAMALARI VE AMORTİSMANLAR ... 192

Amortismanların Önemi. Tarafsız Bir Gelir Vergisinin Uygulandığında Amortisman Politikası. Faiz Maliyetinin Vergi Politikası Yönünden Ele Alınışı. Alternatif Bir Model.

Bölüm 6. **TÜM TÜKETİM MODELİNDE VERGİ YANSIMASI**

A. GENEL VE AYIRICI VERGİLER ARASINDAKİ İLİŞKİ 209
Ayırıcı Vergilere Karşı Genel Vergiler. Genel Vergilerin Eşitliği. Ayırıcı Vergilerin Eşitleyici Türleri. Gelir Dağılımı Yönünden Eşitleyici Vergiler.

B. GENEL VE AYIRICI VERGİLERİN YANSIMASI 218

Genel Bir Vergi'nin Yansıması. Mallarda Yapılan Ayırım. Faktör Yönünden Yapılan Ayırım. Piyasa Aksaklıkları.

C. MUTLAK FİYATLARDA DEĞİŞİKLİK 234

Parasal Görüşler. Genel Vergilere Uyum. Ayırıcı Vergilere Karşı Uyum. Alternatif Parasal Yaklaşımlar.

Bölüm 7. **KAPİTAL BİRİKİMİ MODELİNDE BÜTÇENİN YANSIMASI**

A. BÜTÇE POLİTİKASININ BÜYÜME VE FAKTÖR PAYLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 242

B. EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ OLMAYAN DİFERANSİYEL YANSIMA 245

Gelir ve Gider Vergilerinin Karşılaştırılması. Vergiler Arasındaki Eşitlik. Tüketim Malları Üzerine Konulan Vergilerinin Yansıması.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C. AYIRICI VERGİLER VE KAPİTALİZASYON 257

Ricardo. Wicksell. Walras.

D. TARİHSEL GÖRÜŞ 262

Ricardo. Ücret Üzerindeki Verginin Yansıması. Tarım Gelirleri Üzerine Konulan Vergi. Wicksell. Walras.

DİZİN 284

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FİRMALARIN BÜTÇE POLİTİKASINA UYUMU

Klasik Görüşler

Siyasal ekonominin temel ilkeleri, **«Basit ilkelerinin bir zamanlar anlaşıldığı gibi, Siyasal Ekonomi**, sadece devleti vergilemede doğru önlemler almaya yöneltmesi durumunda yararlı olmaktadır. Siyasal Ekonomi ilkelerinin ortaya konulmasından çok kısa bir süre sonra; Tarım, Ticaret ve İmalatın en iyi bir biçimde gelişmesinin, devletin bunlara hiç müdahale etmemesiyle sağlanabileceği görüşüne vardık. Ancak, devletin fonksiyonlarını yerine getirmek için paraya gereksinme duyması, bu sektörlerin vergi ödemelerini gerektirmektedir. Böylece, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır. İşte, bundan sonrası için maliye biliminin en mükemmel bilgilerine gereksinme vardır...»

(David Ricardo - Works and Correspondence - Vol. VIII, 1952, Letters, ed. P. Sraffa, Cambdidge University Press - New York, 1951 - 1955)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 1

BÜTÇE POLİTİKASININ GELİR VE YANSIMA ETKİLERİ

İkinci kesimin önemli bir kısmında özel ve kamu - sektörünün normatif teorileri arasında ortaya çıkan farklılıklar üzerinde durduk. Böyle bir farklılık nedeniyle yapılan ayırım, piyasa düzeninden az çok değişik olan bir bütçe görüşüne dayanmamızı gerektirdi. Şimdi ise, bu normatif sorunları bir tarafa bırakıp, belli bütçesel amaçların uygulanmasından doğan sorunları incelemeye yöneleceğiz. Eğer, belli bir vergi ve harcama önlemi uygulanmaya konulursa, bunun özel sektörde yol açtığı değişmeler ve bu değişikliklere karşı uyumlar ne olacaktır? Veya özel sektörün bütçe politikasındaki değişmelerin yol açtığı etkilere karşı gerekli reaksiyonları göstermesine olanak sağlandığında, arzu edilen bütçesel amaçlara ulaşabilmek için hangi mali önlemler uygulanmaya konulmalıdır? Bu sorulara cevap verebilmek için özel ve kamu kesiminin aynı genel denge sisteminin birer unsurları olarak, her ikisinin de yine aynı ekonomide ve birbirinden bağımsız bir biçimde faaliyette bulunduklarını kabul etmemiz gerekir.

Kamu ve özel kesimin talebi ekonomideki aynı kaynaklarla karşılanır ve bu iki sektör aynı milli hasılayı paylaşırlar. Bu nedenle, her iki sektör ve malların nisbi fiyatlarını, üretime tahsis edilen kaynakların kullanımını ve milli gelirin yeniden dağıtımının biçimini birlikte saptarlar. Benzer şekilde, özel ve kamu kesiminin harcama ve gelir akımları toplam talebi, böylece istihdam ve fiyatlar genel seviyesini birlikte belirlerler.

Vergiler konulduğunda yasama organı belli firma ve tüketici üzerine yasal hükümlülükler koyar. Kamu harcamaları yapıldığında

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise, belli pazarlardan belli kaynaklar satınalır veya belli kişilere fayda sağlayıcı hizmetler sunulur. Öncekilere ek olarak yapılan gelir ve harcama akımlarının etkileri açık bir biçimde tanımlanabildiği halde, vergi yükümlülüğünün ve harcamaların başlangıçta kimlere dağıtıldığına bağlı olarak, neticedeki dağıtım büyük ölçüde farklılıklar göstermektedir. Son durum, sadece bütçe harcamalarının sisteme nasıl sokulduğuna değil, fakat harcamlardaki artış ekonominin nasıl bir uyum gösterdiğine bağlı kalmaktadır. Ekonomideki bu değişmeleri tahmin edebildiğimizde, belli bütçesel amaçları gerçekleştirmeye yarayacak olan politikaları saptayabiliriz.

Şimdi, böyle bir politika saptanmasına ilişkin sorunu incelemeye başlıyoruz. Bu bölümde, sözkonusu amacı gerçekleştirmede alınan önlemlerin bazı basit sorunları incelenecektir. Yatırımcılar, firmalar, işçiler ve tüketiciler yönünden bütçe politikalarına gösterilen reaksiyonlar ise, bundan sonraki bölümde kısmî denge konumu içinde ele alınmıştır. Daha sonra ise, genel denge konumu içinde bütçe politikalarındaki değişmelere karşı yapılan uyumlara ilişkin olarak ortaya çıkan daha güç sorunları incelemeye döneceğiz. Genel denge görüşü ile uğraşırken, sadece tüketici mallarının üretimini gerekli kılan ve oldukça basitleştirilmiş olan bir ekonomik modeli esas alacağız. Daha sonra ise, kapital birikimi gözönünde tutulmakta, fakat tartışmalar gelir dağıtılımının klâsik sistem içinde ele alınış biçimine uygun olarak yapılmaktadır: Telâfi edici maliye politikasının sorunları ve çeşitli istikrar politikalarının ekonomiye yansımasına ilişkin konular dördüncü kısımda incelenecektir.

A. BÜTÇE POLİTİKASININ EKONOMİK ETKİLERİ

Bütçe politikasının genel ekonomik etkilerini tam olarak anlamlı bir biçimde açıklayamayız. Önce hangi tür ekonomik olayların sonuçlarını ölçmek istediğimizi kesin olarak tanımlamamız ve bütçe politikasında ne tür bir değişiklik yapılmasını arzu ettiğimizi belirlememiz gerekir. Bu bölümün amaçları yönünden böyle bir önlemin uygulanmasından doğan sonuçları ihmal edelim. Bu sonuçlarla ilgili olarak ortaya çıkacak olan sorunları daha sonraya bırakarak, eğer ölçeceksek neyi ölçebileceğimizi belirlememiz gerekmektedir. Öte yandan, bu konuda alacağımız önlemlerin gözlemlenebilir bazı verilere dayanacak bir biçimde bir işlerliği olmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Total Etkilere Karşı Kısmi Etkiler

Şimdi, önce ekonominin dengede bulunduğunu ve bu dengenin bütçe politikasında yapılan bir değişiklik nedeniyle bozulduğunu düşünelim. Bütçe politikasındaki değişiklik sonucu olarak, yeni bir denge durumuna erişinceye kadar ekonomide bir seri reaksiyonlar olur. Karşılaştırmalı statik yöntemlerinden yararlanarak, başlangıçtaki denge durumu ile bütçe politikasında yapılan değişikliklerin sonucu ulaşılan yeni denge durumunu karşılaştırabiliriz. Böylece, her iki durum arasında bulunan fark, bütçe politikasında yapılan değişikliğin ekonomik sonuçlarını yansıtır.

Bu prosüdürün, bizi ortaya çıkan total değişmeleri incelemeye yönelttiğini belirtelim. Eğer, ekonomik dengedeki bozulma ve düzenlemelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan nisbî fiyatlardaki değişmelere ağırlık vermişsek, bu işlemle bütün değişiklikler ele alınmaktadır. Bunun için örneğin, X malı üzerine konulan vergi ve Y malından yapılan satınalma nedeniyle başlangıçtaki denge durumunun bozulduğunu düşünelim. Bu politika değişikliğine karşı ekonominin total uyarılarının sonucu olarak, X ve Y mallarının nisbî fiyatları değişecektir. Ancak, bu uyum sonucu olarak W ve Z gibi mallar arasındaki nisbî fiyat ilişkisi de değişebilir ve en son durum, ekonomide ortaya çıkan bu tür bir seri fiyat değişmeleri nedeniyle etkilenebilir.

En son durumu belirlemek için, sistemin neresinde ortaya çıkarsa çıksın; direkt veya endirekt bir biçimde bu sonuca ulaşılsın, yine de total değişmeyi gözönünde bulundurmanız gerekir. Benzer biçimde, bütçe planı total değişmeler ile bütçe politikasının amaçlarını bağdaştırıcı bir şekilde düzenlemelidir. Nasıl ki, mimar bir binanın inşasına uygun bir biçimde kirişlerin dizaynını yaparsa, plânlayıcı da ortaya çıkacak sonuçları gözönünde bulundurarak bütçe plânını hazırlamalıdır. Böylece, bütçe plânlayıcısı amaçları ile bütçe politikasının uygulanması sonucu ortaya çıkan değişiklikleri bağdaştırmalıdır.

Değişmenin Önemli Yönleri

Genel uyum sürecinin etkilerini gözönünde bulundurmamız gerektiğinde, bu toplam düzenlemelerin çeşitli yönleri arasında ayırım yapılması ve bu farklı yönlere değişik ölçeklerin uygulanması faydalı olmaktadır. Aynı süreç diğer alanlarda da uygulanır. Örneğin, belli bir tıbbî tedavi sonucu olarak, bir çocuğun boyu yükselebilir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya kilosu artabilir. Ancak, bu sonuçlar aynı tedavi yönteminin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan etkileridir. Bu bağımsız sonuçlar yine de genel sonuçlardan farklı yönleri ile ölçülebilirler ve kaydedilebilirler. Genel sonuçların belli yönleri ayrı bir önem taşımakto olup, buradaki açıklamalarımız sırasında basitleştirilmiştir. Öte yandan, bu modele genel sonuçların diğer yönleri de eklenebilir.

Kaynak Transferi : Açıklamalarımıza özel kullanım alanından kamu kullanımı için transfer olunan kaynaklarla başlayalım. Belli bir istihdam seviyesinin varlığı düşünüldüğünde, mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamaları miktarı değiştiğinde, kaynak transferi durumu ortaya çıkmaktadır. Faktör veya mal satınalımlarında hangisiyle olursa olsun, eğer devletin kaynak tüketimi artırılırsa, böyle bir durumda özel kullanım için ayrılacak olan kaynak miktarı azalır. İşte, kamusal gereksinmelerin giderilmesinin fırsat maliyetini devletin özel sektörden çektiği bu kaynakların miktarı belirlemektedir.

Tam istihdamın varlığı düşünüldüğünde, transfer edilen kaynaklar ister kamulaştırılsın ya da belli bir bedel karşılığında satın alınsın, yine de kaynak transferi durumu ortaya çıkmaktadır. Kaynak transferi bütçenin vergi, borçlanma veya para basılması yollarıyla finanse edildiği durumlarda da sözkonusu olmaktadır. Finansman biçiminin seçimi sadece, maliyetlerin bireyler arasında nasıl dağıtılacağı sorunu ile ilgili bulunmaktadır. Ancak, kanak transferinin esas nedeni mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamalarıdır. Başka bir deyimle kaynak transferinin oluşumu bütçenin gelir kısmıyla değil fakat harcamalar bölümüyle ilgili bulunmaktadır. Daha da özel olarak, finansmanın vergiye dayanması durumunda kaynak transferi durumu ortaya çıkabilir ve vergiler kaynak transferi yapılmaksızın da konulabilir [1].

Yansıma : Son olarak, özel kullanım için mümkün olan gelir dağılımındaki değişmenin sonucunu düşünelim. Gelir dağılımında ortaya çıkan bu değişmeye burada yansıma demekteyiz [2]. Gelir dağılımındaki sözkonusu değişmeler veya yansıma olayı, kaynak dağılı-

---

(1) Bkz. Earl R. Rolph, The Theory of Fiscal Economics, University of California Press, Berkeley, Calif., 1954, s. 120.

(2) Buradaki yansıma teriminin anlamı, ne anlamda kullanılırsa kullanılsın, vergi yükünün en son üzerinde kaldığı mükellefi göstermek için kullanılan daha genel yansıma teriminden farklı anlama gelmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mını gerektiren bütçe politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, bunun için mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamalarının arttırıldığını varsayalım. Tam istihdam düzeninde böyle bir artış, kaynak transferinde veya özel kullanım için mümkün olan reel gelirde bir azalışı gerektirmektedir. Ancak, kaynak transferinin finansman kaynağına bağlı olarak, gelir dağıtımına ilişkin etkisi farklı olacaktır. Eğer, finansman kredi yaratarak veya enflasyonla sağlanmışsa, bazı fiyatlar yükselecek, fakat diğer bazı fiyat yükselmelerinde ve gelirlerin elde edilmesinde gecikmeler olacaktır. Gelir dağıtımına ilişkin sonuç ise, finansmanın gelir veya harcama vergilerinden birisine dayanmasına bağlı olarak farklı olacaktır. Böylece, belli bir kaynak dağılımının sonuçları finansman kaynağına bağlı olarak, farklı gelir dağılımının sonuçlarına benzetilebilir.

Benzer şekilde gelir dağılımına ilişkin değişmeler ve yansıma olayı, kamu kullanımı için kaynak transferinde değişmeleri gerektirmeyen, bütçe politikasındaki değişmeler sonucu olarak ortaya çıkabilir. Bunun için, devletin reel harcamalarını sabit tutarken, vergi ile finansman yerine ikame edilen yeni para arzı ile yapılan finansmanın, para basılarak veya banka kredisiyle sağlandığı durumu düşünelim. Başlangıçta, tam istihdam durumunun varlığı kabul edildiğinde, fiat seviyesi yükselirken, devlet harcamaları da parasel olarak artacaktır. Devlete transfer edilen kaynaklar ve özel kullanım için mümkün olan toplam kaynaklar değişmediği halde, bütün fiyatlar aynı oranda değişmediğinden, gelir dağılımı yönünden değişmeler ortaya çıkacaktır. Böyle bir durum, enflasyonun yansıması olarak düşünülebilir. Aynı mantık, fiyat seviyesini değiştirmeden sabit bırakıp, aynı geliri sağlayan vergiler arasındaki ikameye veya bir düşmeye neden olan vergideki artış durumlarına uygulanabilir. Bütün bu durumlarda kamu için yapılan kaynak kullanımında bir değişikliğe neden olmadan, gelir dağılımına ilişkin değişikliklere yol açılmaktadır.

Hasıla Etkileri : Bütçe politikasındaki değişmeler en son olarak, millî hasıla veya reel millî gelir seviyesinde önemli değişikliklere yol açabilir. Ortaya çıkan bu değişikliklere hasıla etkisi diyeceğiz. Kaynak transferi ile birlikte hasıla etkisi, özel kullanım için mümkün olan reel gelirdeki değişmeleri hızlandırmakta veya arttırmaktadır. Ayrıca, hasıla etkileri kaynak transferinin sözkonusu olmadığı durumlarda da bu tür değişikliklere yol açmaktadır.

Hasıla etkisinin çeşitli türleri arasında ayırım yapılabilir. Tam istihdamın veri olarak kabul edildiği klasik sistemin konumu içinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hasıla seviyesinde ortaya çıkan değişmeler, teknik seviyesindeki değişme; iradi işgücü arzındaki değişme; kapital birikimi ve tasarruf seviyesindeki değişmeler veya kaynak kullanımındaki etkinliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür değişmeler Rikardiyen anlamda hasıla etkileri olarak tanımlanabilir. Ekonomik performansın bir eendeksi olarak hasıladaki değişmenin bir ölçümü ile refah seviyesinde ortaya çıkan değişmenin bir ölçümü arasında yapılacak ayırım için dikkat edilmesi gerektiğini burada tekrar belirtelim (1). Örneğin, arttırılan işgücü arzı eğer mal ve aylaklık arasındaki daha az etkin olan kaynak tahsisini yansıtıyorsa, artan işgücü arzı nedeniyle yükselen üretim seviyesi refah düzeyindeki bir artışı göstermeyecektir (2).

Telâfi edici sistemin mantığına göre hasıla seviyesindeki değişmeler, iradi olmayan işsizlik düzeyindeki değişmelerin etkisiyle ortaya çıkabilir (3). Bu değişmeler ise, Keynezyen hasıla etkisi olarak tanımlanabilir. İradi olmayan işsizlik seviyesindeki azalmayı gösteren hasıla artışları, her zaman refah düzeyinde ortaya çıkan bir artışı yansıtmaktadır.

Bu tür ayırımlar konusuna ilişkin olarak, ileride daha çok şeyler söylenecektir. Şimdi ise sadece —kaynak transferi, yansıma ve hasıla etkileri— gibi çeşitli türdeki değişmelerin total değişmenin bağımsız birer parçaları olduklarını belirtmekle yetinelim. Hasıla tesiri gelir dağılımına ve dolayısiyle yansımaya dayanır. Gelir dağılımına ilişkin değişiklikler veya yansıma derecesi, milli hasılanın seviyesine bağlıdır. Her iki tesir de, belli bir kaynak dağılımının ve diğer koşulların yerine getirilmesi için atılan gerekli atılımları etkilemektedir. Bütçe politikasına ilişkin değişikliklerin en son tesirlerinin çeşitli yönleri arasında ayırım yapmak faydalı olduğu halde, bu

(1) Bkz, s. 52. dip notu.

(2) Gelir dağıtımına ilişkin değişmelerle ilgili aşağıdaki tartışma yönünden, reel gelir aylaklığı da kapsayacak bir biçimde tanımlanmıştır. Bununla tutarlı olması için, hasıladaki değişmenin ölçümü bu tanıma uygun bir biçimde düzenlenmelidir.

(3) Telâfi edici sistem terimi, özel sektörde tam istihdam ve fiyat seviyesi istikrarlarının kendiliğinden sağlanmadığını gösteren bir sistemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bunun nedeni likidite tercihi, fiyatların düşmeme yönünden katıdığı veya diğer faktörlere bağlı olsa da, burada incelenmelerine gerek yoktur (bkz. s. 411).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etkilerin sonuçlarının hepsinin de bir ve aynı sürecin birer parçaları olduğu unutulmamalıdır.

Zaman Yönünden Yapılan Ayarlamalar

Karşılaştırmalı statikler yönünden bütçe politikasının yansıması ve hasıla etkileri, ekonominin başlangıçtaki pozisyonu (Bütçe politikasında değişiklik yapılmadan önceki durum) ile yeni denge durumu (bütçe politikasında yapılan değişikliğe karşı ortaya çıkan uyum mekanizmasının işlemesinden sonraki durum) karşılaştırılarak saptanabilir. Burada zaman unsuru hesaba katılmayıp, bütçe politikasında yapılan uyumların derhal yapıldığı varsayılmaktadır. Böyle bir varsayım realist olmamakla birlikte, belli amaçlar için yararlı olmaktadır.

Gerçek uyum prosesinin işlemesi zamanla olmaktadır. En son sonuca ulaşabilmek için biribirini izleyen işlemlerin yapılmasına harcama gelir süreçlerinin işlemesine gerek vardır. Sistemin çeşitli unsurlarının bütçe politikasında yapılan değişikliğe olan uyumları gecikmelere yol açmaktadır. Tüketiciler, gelir ve fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişmelere karşı aile bütçelerini kolayca uyduramayabilirler. İşçiler de, nisbi ücretlerindeki değişikliklere hemen reaksiyon gösterecek biçimde harekete geçemeyebilirler. Öte yandan, işletmeler politikalarında ani değişiklik yapma gereğini duymayabilirler. Bütün bu değişikliklere karar verilse bile, bunların uygulanması için uzun bir zamana gerek vardır. Değişken giderlere hemen uyum yapılabildiği halde, makina ve tesisat ile ilgili olarak yapılacak harcamalara yavaşça uyum gösterilebilmektedir. Sabit ve değişen giderlerdeki değişmelere karşı gösterilen reaksiyonla ilgili olarak zaman yönünden kurulan ilişkide olduğu gibi, uzun ve kısa dönem arasında kurulan ilişki de, uyum sürecinin analizine çok uygun düşmektedir. Klasik yansıma teorisinde nüfus unsuru yönünden önemli olan çok uzun dönem konumu, bütçenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerin incelenmesi yönünden de çok yararlı olmaktadır (1).

Bütçe politikasında yapılan değişikliklerden sonra belli bir tarihte ortaya çıkan etkileri, sözkonusu tesirlerinin ortaya çıkması için öngörülen zamanın uzunluğuna bağlı kalmaktadır. Ekonominin başlangıçtaki pozisyonu ile bütçe politikasının etkilerine karşı gerekli uyumun sağlandığı belirsiz bir devreyi karşılaştırmak yerine; bütçe politikasında değişiklik yapılmadan önceki durumu, politika değişik-

(1) Bkz. s. 388.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

liğinden 1 ay veya 2 sene sonraki durumla karşılaştırabiliriz. Politika amaçlarına ilişkin belli bir dönemle ilgili olarak elde edilen sonuçlar, uzun dönemde elde edilen sonuçlardan daha önemli olabilir. Böylece, yapılacak analiz belli bir zaman içindeki bütçe politikalarının etkilerinin ölçümüyle sınırlandırılabilir. Yeter ki, zaman sürecinin bu belli noktasına kadarki bütçe politikasında ortaya çıkan bütün değişiklikler göz önünde bulundurulsun.

Bununla birlikte sözkonusu karşılaştırmanın yapılabilmesi için bu özel zaman aralığını bütçe politikasının etkilerine uyum dönemine uygun olarak düşünmemiz gerekmektedir. Böylece, soruna dinamik bir yaklaşımla bakılmasını gerektiren bir durumla karşılaşmaktayız. Çok uzun dönemde elde edilen sonuçla, karşılaştırmalı statiklerle elde edilen sonuç aynıdır. Bu nedenle, karşılaştırmalı statiklere başvurmaya gerek kalmamaktadır. Bütçe politikasında yapılan ilk değişikliğin neden olduğu sorun, yeni bir denge pozisyonuna erişilmesine yol açma yerine, devamlı dalgalanmalara neden olan çeşitli uyum zincirlerini harekete getirebilir. Bunun için en son olarak, uyum sürecinin dinamik bir teorisine başvurulmasına gerek vardır (1). Bununla birlikte, karşılaştırmalı statistiğin daha basit yöntemlerinden vazgeçilemeyeceğinden, ortaya çıkacak olan sorunlardan kaçınılmamaktadır.

Gözönünde Tutulacak Diğer Engeller

Burada, konuya ilişkin olarak ortaya çıkan bazı sorunların incelenmesi gerekmektedir. Diğer sorunlara yol açmayacağı varsayımından hareket ederek, bütçe politikasının etkilerinin incelenmesi her ne kadar yararlı ise de, gerçek dünyada böyle bir varsayım geçerli olamamaktadır. Bütçe politikasında yapılan değişikliklerin neden olduğu uyumlar, yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektiren bir takım sorunların ortaya çıktığı bir ekonomik ortamda tipik bir biçimde oluşmaktadırlar. Belli bir bütçe politikasının saptanmasından sonra ortaya çıkan değişiklikler, diğer nedenlerin yol açtığı, birlikte ortaya çıkan değişmelere bağlı olarak farklılık gösterecektir. Bir vergi konulması veya harcama politikasında değişiklik yapılması, konjonktürün yukarı çıkışı veya enflasyon dönemlerinde belli fiyat ayarlamalarına; buna karşın konjonktürün düştüğü veya deflasyon zamanında

(1) Telâfi edici modeldeki uyum projesinin dinamik etkilerinin ayrıntılı bir araştırması için bkz. 20 nci bölüm.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise, diğer tür reaksiyonlara yol açabilir. Mali önlemlerin hasıla ve yansımasına ilişkin olarak dayanılan varsayımlardan vazgeçilemeyeceğinden, bu yolla varılan genel sonuçlar ceteris paribus, realist olmayabilir.

Ayrıca, eski ve yeni vergi ile harcama politikaları arasında «eski vergiler iyi vergilerdir» biçimindeki ayırımın saygıdeğer ifadesinde olduğu gibi, bu ayırımın katılığı önemini kaybetmektedir. Yeni vergi ve harcama politikaları sorunlar yaratırken ve değişikliklere yol açarken; yürürlükte olan yasaların gösterdiği eski politikalar ise, bütçe politikasının etkilerini belirleyen ortamın esas unsuru olmaktadırlar. Aynı açıklamalar bütçesel faktörlerin yol açtığı sorunlar için de geçerli bulunmaktadır. Bu nedenle, yeni bütçesel önlemlerin etkileri sadece bu önlemlerin uygulanmaya başlandığı sıradaki ekonomik koşullara bağlı olmayacak, fakat eskiden alınan önlemlerin yarattığı değişiklikere ve ekonomik koşulara da bağlı bulunacaktır.

Ortaya çıkabilecek olan diğer değişiklikler arasına, özellikle istikrar politikasının diğer türleri biçimindeki bazı kamu politikaları ile özel sektörde neden olunan değişiklikleri katmalıyız. Açıklamalarımız ilerledikçe alternatif istikrar politikalarının karşılıklı olarak biribiri üzerinde yaptığı etkiler, oldukça önemli yarar sağlayacağını kanıtlayacaktır.

B. BÜTÇE POLİTİKALARININ ETKİLERİNİN TÜRLERİ VE YANSIMA KAVRAMLARI

Kaynak transferi, yansıma ve hasıla etkileri bütçe politikasında yapılan belirli bir değişiklik nedeniyle sebep olunan ekonomik etkilerin önemli ölçümlerini gösterirler. Bu nedenle, herhangi bir özel durumda bütçe politikasının neden olduğu etkileri tam olarak açıklamamız gerekmektedir. Bu sorun burada yansıma yönünden incelenmekte olup, ancak aynı yaklaşım bütçe politikasının hasıla etkilerini de açıklamada kıyas yolu ile uygulanabilir. Analize tam istihdamın otomatik bir biçimde sağlandığını öngören, klasik sistem konumu içindeki bütçe politikasında yapılan değişikliklerin yol açtığı durumu inceleyerek başlayalım. Daha sonra ise, sorun telâfi edici sistemin içinde ele alınacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Vergi Politikasındaki Değişmeler

Kamu harcamalarını reel anlamda sabit tutarak, vergi politikasında değişiklik yapıldığı bir durum ile açıklamalarımıza başlayalım (1). Böyle bir değişiklik, kamu kullanımı için yapılacak olan kaynak transferlerinde herhangi bir değişiklik yapılmasını gerektirmez.

Vergi politikasında yapılacak olan değişmeyi sağlamanın bir yolu, örneğin gelir vergisi oranında yapılacak olan bir değişiklik biçiminde, özel bir vergi fonksiyonunda değişiklik yapılabilir. Vergi politikasında yapılan değişikliğin gelir dağılımı üzerine yol açtığı değişme spesifik vergi yansıması olarak tanımlanabilir (2). Bunun için, gelir vergisi oranının düşürüldüğünü varsayalım. Vergi oranının düşürülmesi sonucu olarak, vergi geliri hem reel ve hem de parasal anlamda düşer. Ayrıca, özel yatırım harcamaları artar, fiyat seviyesi yükselir. Reel satınalma gücünü aynı düzeyde devam ettirebilmek için, kamu harcamaları parasal olarak da arttırılmalıdır (3). Gelir düzeyindeki artışın bir sonucu olarak vergi gelirleri artar. Ancak, vergi gelirindeki bu artış, vergi hasılatında daha önce ortaya çıkan azalışı kısmen giderilebilir. Böylece, her raundda artan bu enflasyon süreci ile karşı karşıya kalırız. Böyle bur durumda yapılabilecek en iyi şey, başlangıçtaki gelir dağılımı ile daha sonraki herhangi bir zamandaki gelir dağılımının karşılaştırılmasıdır. Böylece, her iki duruma ilişkin olarak gelir dağılımları arasında bulunacak fark, başlangıçta yapılan vergi değişikliğine bağlı olup, bu değişiklik ayrıca enflasyon sürecinin gelir dağılımında neden olduğu değişmeyi de gösterir. Böylece, vergi yansımasının spesifik durumu açıkça, vergi gelirindeki bir düşme ile enflasyonun birlikte yol açtıkları kompleks bir görünüm kaza-

---

(1) Başka bir değişme türü olarak, kaynak transferinde muhtemel bir değişiklik yapılmasına olanak sağlayacak biçimde, harcamaların parasal olarak sabit tutulmakta olduğunu düşünebiliriz. Bazı amaçlar yönünden bu tür bir düşünme biçimi tutarlı olabilir, ancak reel harcamaların sabit tutulduğunu öngören varsayıma göre daha az bir genel yararı vardır.

(2) Bu terim yerine ben daha önce mutlak yansıma terimini kullandım. Fakat, kullandığım terim kaynak transferinin reel bir maliyetini esas aldığından, bu terim yanıltıcı olmaktadır. Bu konuda, «On Incidence», dournal of Political Economy, vol. 61, no. 4, s. 306. August, 1953'de yazdığım makale bkz.

(3) Finansman aracı olarak ayrıca para basımının da sağlandığını varsaymaktayız. Bu varsayıma dayanıldığında borçlanma politikasının yansıması daha sonraki açıklamalarımıza bırakılmaktadır (bkz. s. 612).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nır. Ortaya çıkan deflasyon sürecinde ve vergi fonksiyonunda yukarı doğru bir düzeltme yapıldığında, benzer güçlükler bu yeni durumda da geçerli olacaktır.

Eğer, belli bir düzydki reel harcamaların vergi ile finansmanının karşılaştırılmasını ve denk bütçe durumunun geçerli olduğunu gözönünde bulundurursak, bütün bu güçlüklerden kaçınılabilir. Bir verginin diğerinin yerine ikame edilmesi nedeniyle gelir dağılımında ortaya çıkan değişmeye diferansiyel vergi yansıması denilir. Klasik sistem anlayışı içinde böyle bir yansıma için, eşit parasal geliri sağlayan vergilerin karşılaştırılması gerekmektedir. Buna göre, gelirin tamamı harcanmalıdır ki, neticede toplam talep seviyesi vergi ikâmesi nedeniyle değişmeden aynı kalsın. Bu amaçla ilk önce, aynı reel kaynak transferini devam ettirebilmek için, devlet tarafından yapılan parasal harcamaların hep aynı düzeyde olduğunu ileri sürebiliriz. Bununla birlikte böyle bir varsayım her zaman için doğru değildir. Gerçekten, değişik vergiler belli bir para arzı nedeniyle, muamele talebi saikiyle farklı miktarlarda para talep edilmesini ve bunun sonucu olarak fiyat seviyesinde farklı değişmelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bunun sonucu olarak, aynı miktardaki reel harcamaları finanse edecek olan parasal vergi gelirlerinde değişiklik yapılması gerekir (1). Daha da önemlisi, bir verginin başka bir vergi yerine ikâme edilmesi, nisbi fiyatları etkileme yolu ile özel talep seviyesini değiştirir ve böylece devletin elde etmek istediği belli bir malın satın alımı için gerekli olan parasal vergi gelirinin seviyesini değiştirmektedir (2).

Bu nedenlerden dolayı diferansiyel vergi yansımasını, reel olarak aynı parasal vergi gelirini sağlayan iki vergi politikasının gelir dağılımı üzerinde yol açtıkları fark olarak tanımlamak oldukça faydalı olacaktır. Veya daha değişik bir biçimde diferansiyel yansıma, her bir vergi türüne bağlı olarak, cari mutlak ve nisbi fiyatlar altında belli kamu harcamalarını uygun düzeyde finanse edecek olan parasal vergi gelirleri arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Böylece, eşit vergi gelirlerinin ikâmesi ancak, denk bütçe durumunda olasıdır. Denk bütçe durumunda reel harcamaların sabit tutulması gerekliliği sonucu olarak, parasal harcamaların seviyesindeki bu tür değişme-

(1) Bkz. s. 365.

(2) Bkz. s. 155.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ler, parasal vergi gelirlerindeki eşit değişmelerle karşılanmaktadır (1).

Diferansiyel yansıma kavramının avantajı, herbiri özel bir yansımayı gösteren enflasyon ve deflasyonla ilişkili olmamasından ileri gelmektedir. Bununla birlikte, tek bir vergiden çok iki vergi fonksiyonundaki değişmelerle ilgili olduğundan, bu yeni yansıma kavramının enflasyon ve deflasyonla ilgili olmaması gerçekten bir avantaj değildir. Üçüncü, vergi politikası birinci derecede özel bir vergi ile enflasyonun etkilerini karşılaştırmakla uğraşmaz. Yani, vergi politikasının esas sorunu, özel bir yansıma olayını incelemek değildir. Buna karşılık, vergi politikası istikrar politikası amaçlarına uygun bir biçimde, belli bir harcama programının alternatif finansman yöntemleri ile ilgili olmaktadır. Bu nedenle, vergi politikasının esas sorunu diferansiyel yansıma konusuyla ilgili bulunmaktadır. Diferansiyel yansımanın böyle bir tanımı, yaklaşımı en iyi bir biçimde desteklemektedir. Bu nedenle, açıklamalarımız sırasında yoğun olarak diferansiyel yansıma kavramından yararlanacağız (2).

Harcama Politikasındaki Değişikliklerin Etkileri

Şimdi, vergileri sabit tutarak kamu harcamalarındaki değişikliklerin etkilerini incelemeye dönelim. Ancak, sabit vergi teriminin daha açık bir biçimde yorumunun yapılması gerekmektedir. Vergi mat-

---

(1) Eğer, okuyucu arzu ederse diferansiyel yansımayı aynı parasal geliri sağlayan vergiler arasındaki ikâme yönünden tanımlanan şekliyle benimseyebilir. Ancak, böyle bir durumda, enflasyon veya deflasyona bağlı olarak alınacak önlem açık veya artık finansmanı gerektirebilmektedir. Veya, devlet tarafından yapılan reel harcamaların seviyesinde de değişiklik yapılmasını gerektirmektedir.

(2) Diferansiyel yansıma kavramı ilk defa Knut Wicksell tarafından kullanılmıştır. Bkz. Wicksell, Finanz the oretische Untersuchurgen und das Steuerwesen Schueden's, Jena, Germany, 1896, s. 6-7.
Wicksell, bütçede yapılan değişikliğin bütün sonuçlarının gözönünde bulundurulması gerekliliği konusunun tam olarak farkındadır. Bütçenin harcamalar kısmında ne olduğunu belirtmedikçe vergi değişiklikleri düşünülemez. Bütçenin harcamalarının özel kısımlarıyla vergi gelirlerinin özel kısımlarının birbirleriyle bağdaştırılması güçlüğü ile karşılaşarak Wicksell, vergilerin değişmekte olduğunu esas alarak bütçenin harcamalar kısmını sabit tutmanın aracı olarak diferansiyel yansıma kavramını önermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rahının değişmesine paralel olarak elde edilen vergi gelirlerini aynı düzeyde tutabilmek için vergi fonksiyonunun nasıl değişmekte olduğu belirtilmedikçe, parasal vergi gelirlerinin sabit olduğunu öngören varsayım belirsiz bir kavram olarak kalmaktadır. Reel anlamdaki sabit vergi gelirleri kavramı yönünden de aynı güçlüklerle karşılaşılır ve sabit vergi geliri terimini açıklayabilmek için hangi harcama bütçesinin kullanılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Son olarak, vergi fonksiyonunun vergi oranının yapısı ve tarhını açıklamak için kullanıldığında, bu fonksiyonun sabit tutulduğunu belirtebiliriz. Ancak, böyle bir varsayım yukarıda sözü edilen belirsizlik durumunu ortadan kaldırdığından, bu yorum biçimi buradaki açıklamalarımıza uydurulacaktır.

Başlangıçtaki fiyatlar cinsinden parasal harcamalarda artışı gerektiren harcama politikasındaki değişme durumu ile açıklamalarımıza başlayalım. Bu durumda kamu kullanımı için yapılan kaynak transferlerinin miktarı da arttırılmaktadır. Kamu harcamalarında yapılan böyle bir değişikliğin gelir dağılımı üzerinde yol açtığı etkiler özel harcama yansıması olarak tanımlanabilir. Kamu harcamaları arttırılınca parasal anlamdaki sabit vergi fonksiyonuna bağlı olarak elde edilen vergi geliri artarken, vergi gelirlerindeki artış gerekli düzeyin altında kalmaktadır. Bu durumda, bir enflasyon süreci ortaya çıkmaktadır (1). Bu nedenle, özel harcama yansıması enflasyon sürecinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri gibi harcama etkileri ile de ilgili bulunmaktadır. Harcamaların azalması durumunda ise, deflasyon prosesinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinde olduğu gibi harcamalardaki azalışla da ilgili olmaktadır. Bu açıklamalarımıza göre, özel harcama yansıması ile özel vergi yansıması kavramlarının aynı dezavantajları sözkonusu olmaktadır.

Daha önceki yolu izleyerek, vergi fonksiyonunun değişmeden aynı kaldığı görüşünü esas alarak harcama politikasındaki değişmelerin denk bütçe ile düzenlendiğini düşündüğümüzde, böylece ortaya çıkacak olan sorunlardan kaçınılabilmektedir. Harcama politikasındaki değişikliklerin neden olduğu bu durumu diferansiyel yansıma olarak gösterebiliriz. Diferansiyel vergi yansıması durumunda olduğu gibi, diferansiyel harcama yansıması, enflasyon ve deflasyon-

(1) Daha önce açıkladığımız gibi, borçlanma politikasının yansımasını daha sonraya bırakarak, bütçe açığının yeni para ile finanse edilerek karşılandığını varsayıyoruz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dan harcama ettiklerini ayırt edebilmemize yardım eder. Bununla beraber, diferansiyel yansıma etkileri diferansiyel vergi etkilerine kıyasla daha az önemlidir. Yansıma olayının doğal niteliği nedeniyle, vergi veya transfer politikasındaki değişmelerin mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamalarındaki değişmelerden olan farkı daha fazla önem taşır. Özellikle kamuca desteklenen özel gereksinmelerle ilgili durumda olduğu gibi, kamu hizmetlerinden sağlanan faydalar gelir dağılımı yönünden önemli olduğu halde, burada tanımlanan harcama yansımasının bir parçası değildir. Burada kullandığımız anlamdaki yansıma kelimesi özel kullanım için gerekli olan harcanabilir gelirin dağılımındaki değişmeleri belirlemekle sınırlandırılmıştır (1).

Devletin mal ve hizmet harcamaları, nisbi faktör ve mal fiyatlarının saptanmasında ve böylece özel kullanım için mevcut olan gelirin dağılımında gözönünde bulundurulmazlar. Bununla birlikte harcamaların bu etkileri, genel durumlarda harcama politikasının yan tesirleri olarak ortaya çıkmakta olup, bunlar bağımsız bir politikanın amacı değildir (2). Eğer, devlet belli malları satın almak isterse, bu mallar gelir dağılımına ilişkin olan belli sonuçları ele etmek için değil, fakat en ucuz bir biçimde gerçekleştirebileceği bir satınalma politikasına uygun olarak elde edilir. Gelir dağıtımı ve diğer yapısal amaçların satınalma politikasına en iyi bir biçimde uydurulduğu durumlar mevcut olmakla birlikte, bunlar ancak istisna olmaktadırlar. Diğer taraftan, vergi veya transfer politikalariyle ilgili kararlar birinci derecede politika amaçları olarak gelirin yeniden dağılımı sorunu ile ilgili bulunmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımı ile ilgili sorunlar veya yansıma sorunları vergi-transfer politikası açısından birinci derecede önem taşımaktadır.

Vergi ve Harcama Politikasındaki Değişmeler

Şimdi, vergi ve harcama politikalarının her ikisinde de ayarlama yapılmasını gerektiren değişmelerin incelenmesi konusu kalmaktadır. Muhtemel (parasal ve reel) çeşitli kombinezyonlar arasında büt-

(1) Özel kullanım için mevcut gelir dağılımına ilişkin önlemleri kamu harcamaları yoluyla elde edilen aynı gelirin dağıtımına ilişkin önlemlerle tamamlanması arzu edilebilir. Parasal olmayan gelirin bu dağıtımı oldukça önemli olabilir. Ancak, bu gelirlerin faydasının hesaplanmasına ilişkin sorun, burada tanımlanan yansımanın saptanması sorunundan oldukça farklı bulunmaktadır.

(2) Bkz. s. 47.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çe gelirlerindeki gerekli değişiklikleri karşılayacak olan vergi fonksiyonundaki değişmelerle birlikte reel harcamalarda veya kaynak transferi düzeyinde ortaya çıkan değişiklikleri düşünelim. Bu biçimde gelir dağılımında ortaya çıkan değişmeler denk bütçe yansıması olarak tanımlanabilir. Böyle bir formülasyon biçiminin diferansiyel vergi ve harcama yansımasında olduğu gibi enflasyon ve deflasyonun gelir dağılımı üzerinde yarattığı etkilerin hariç tutulması gibi bir avantajı vardır. Ayrıca, sorunun bu biçimde formüle edilmesiyle, kamu hizmetlerinin maliyetinin toplum bireyleri arasında sağduyuya en yakın bir şekilde dağıtılmasına yaklaşılmaktadır. Bununla birlikte böyle bir formülasyonun harcama ve vergi politikalarının bileşik yansıması yönünden yol açtığı bazı dezavantajları da sözkonusu olmaktadır. Bu durumda, gelir dağılımı ile ilgili değişmelerin hangi unsurunun vergi politikasındaki değişme ve yine hangi unsurunun harcama politikasındaki değişme sonucu ortaya çıktığını saptama olanağı yoktur.

Denk bütçe yansıması kavramı, belli bir vergi değişikliğine ilişkin olarak, belli kamusal hizmetlerin gerçekten arttırıldığı veya azaltıldığı durumlarda kolayca uygulanabilir. Ancak, bütçenin tam olarak uygulandığı veya uygulanmadığı varsayıldığında, böyle bir değişikliğin olmaması durumunda, denk bütçe yansıması kavramı kolayca uygulanamaz. Sözkonusu kavramı harcamalardaki marjinal değişmeye uygulamak istediğimizde, hangi verginin «gözönünde bulundurulmaması» gerektiğini tam olarak bilemeyiz. Eğer, aynı reel harcama aynı geliri sağlayan alternatif vergilerle finanse edilebiliyorsa, bu durumda tekrar diferansiyel vergi yansıması keyzine dönmüş oluruz. Wicksell'i diferansiyel yansıma kavramını incelemeye, işte böyle bir güçlük itmiştir (1).

Son olarak, karşıt yöndeki değişmelere veya benzer olmayan değişmelere neden olan vergi ve harcama önlemlerinin çeşitli bileşimleri sözkonusu olabilir. Bu durum bizi, özel vergi ve harcama yansımalarının değişik kombinezyonları ile bunların nisbi güçlüklerini incelemeyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Bütün fu formülasyonlar arasında diferansiyel vergi yansıması en yararlı ve denk bütçe yansıması ise, ikinci derecede önemli ol-

(1) Bkz. Wicksell, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

maktadır. Başka formülasyonlar da sözkonusu olmakla birlikte bunlar daha az bir önem taşırlar. Ancak buradaki esas amaç, en iyi formülasyon biçiminin bulunması değildir. Bu keyzlerin birisi veya burada üzerinde durulmayanlardan herhangi birisi esas alınabilir. Esas olan, başlangıçta gözönünde bulundurulacak olan keyzi tam olarak açıklamak ve herhangi bir özel değişikliğin enflasyonist veya deflasyonist etkilerinin ortaya çıkaracağı genel sonuçları hesaba katmaktadır.

Telâfi Edici bir Sistemde Yansıma Kavramları

Bundan önceki açıklamalar planlanan tasarruf ve yatırımların birbirine eşit olduğu ve tam istihdamın otomatik bir biçimde devam ettiğini varsayan klasik sistemdeki alternatif bütçe politikalarının etkilerini açıklamaya uygun düşmektedir. Şimdi, toplam talepteki değişimlerin mevcut fonları harcama arzusundaki değişmelerin sonucu olduğunu ve bu değişmelerin fiyatlarda olduğu kadar istihdam seviyesinde de değişmelere yol açacağına ilişkin konuyu telâfi edici bir sistemde incelemeye dönüyoruz.

Klasik sistemdeki özel vergi yansıması kavramı, alınan özel vergi ve harcama önlemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan gelir dağılımına ilişkin değişmelerle olduğu kadar, enflasyon ve deflasyon sürecinin sonucu olarak neden olunan değişmelerle de ilgili olmaktadır. Telkfi edici bir sistemde vergi ve harcama fonksiyonlarındaki değişmeler, sadece fiyat seviyesini etkilemekle kalmaz, fakat istihdam seviyesinde de değişmelere de neden olabilmektedir. Böylece, iradi olmayan işsizlik ve gelir dağılımı ile ilgili değişmeler biçimindeki Keynezyen Modelin hasıla etkileri özel yansıma kavramı ile ilişkilendirilmelidir. Vergi oranındaki bir düşüş dolayısiyle, kamu kullanımı için mevcut kaynak transferi değişmeden aynı kaldığı halde, aynı düşme özel kullanım için gerekli olan hasılayı artırabilmektedir. Öte yandan, vergi oranındaki bir artış ise, karşıt yönde etkiler yaratabilmektedir. Benzer görüşler kamu harcamalarındaki değişmelere de uygulanabilir. Mal ve hizmet harcamalarındaki bir artış, şimdi özel gereksinmelerin giderilmesi için gerekli kaynak (potansiyel seviyesinden farklı olarak) kullanımı seviyesini azaltmaktan çok arttırmaktadır. Hasıla ve istihdam seviyesinde ortaya çıkan bu değişmeler yine gelir dağılımının durumuna bağlı kalmaktadır.

Şimdi, konuyla ilişkili olarak diferansiyel yansıma kavramının durumunu inceleyelim. Klasik keyzde, her iki vergiden aynı hasılatın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

elde edildiği ve kamu harcamalarının reel anlamda sabit olarak tutulduğunda; diferansiyel vergi yansıması X vergisinin Y vergisi yerine ikâme edilmesi sonucu olarak ortaya çıkan gelir dağılımındaki değişme olarak tanımlanmıştır. Böyle bir ikâme durumu, reel harcamaların sabit kalmasına ve parasal vergi gelirlerinin değişmesini gerektirebilir. Ancak, parasal vergi gelirindeki değişmeler, parasal harcamalar seviyesinde ortaya çıkacak olan eşit değişmelerle karşılanmaktadır. Vergi ikamesi nasıl olursa olsun, bütçe yine de denk kalacaktır.

Bu diferansiyel yansıma kavramının telâfi edici sistemdeki yararı tartışılabilir. Eşit vergi geliri sağlayacak biçimde vergiler arasında yapılan ikame şimdi, toplam talep seviyesini ve böylece istihdam ve/veya fiyat seviyesini değiştirebilir. Vergi hasılatı reel veya parasal anlamda sabit tutulsa da, sonuç yine böyle olacaktır. Böylece, her iki durumda da diferansiyel yansıma Keynezyen modelin hasıla etkisinin neden olduğu gelir dağılımına ilişkin değişmeleri veya fiyat seviyesi değişmelerini kapsar. Durum böyle olunca, klâsik modeldeki belli bir yansıma durumunda olduğu gibi, bu diferansiyel yansıma kavramı da tatmin edici olamamaktadır.

İstikrar ve bütçe politikasının etkin olarak işlediği bir sistemde fiyat seviyesindeki değişmeler kadar, işsizlik seviyesindeki muhtemel değişmelerden de kaçınılmalı veya bu olumsuzluklar en alt düzeye indirilmelidir. Bundan dolayı, diferansiyel yansıma kavramının vergi ikamesini istikrar fonksiyonu ile bağdaştıracak biçimde yeniden tanımlaması gerekir. Klasik sistemde, bu amaç eşit vergi geliri elde edecek biçimde yapılacak vergi ikamesi tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Telâfi edici bir sistemde, özel harcamaların seviyesini parasal anlamda değiştirmeyen klasik sistemdeki vergi ikamesi yerine vergi ikamesinin gelir dağılımı yönünden ortaya çıkan sonuçlarını incelememiz gerekir (1). Bu koşulu yerine getirecek olan vergi ikamesi parasal veya reel anlamda da olsa, vergi hasılatının seviyesini de geliştirebilmektedir. Kamu kullanımı için transfer edi-

(1) Reel anlamda kamu harcamalarının sabit kalması gerektiğini belirlemek ise konunun başka bir incelemesine olanak vermektedir. Bütün kaynakların yoğun bir biçimde istihdam edilmemesiyle her iki kavram da özdeş anlama gelmektedir. Buna karşın, işsizlik ve değişken fiyatların varlığında, her iki kavramın anlamı değişmektedir ve bu durumda özel talebi reel olarak sabit tutmak daha yararlı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lecek kaynak miktarı sabit tutulacağından, şimdiki durumda diferansiyel yansıma bütçenin açık veya artıkla bağlanmasını gerektirecektir. Yansımanın önem kazandığı şimdiki bu durumda, vergi ve para politikası yönünden başka yaklaşımlara başvurulması gerekmektedir.

Diferansiyel yansıma bir defa bu biçimde yeniden tanımlanırsa, bütün yansıma sorunu yeni bir görünüm kazanır. Yansıma sorunu şimdi istikrar politikasının alternatif paketlerinin gelir dağılımına ilişkin etkileriyle ilgili olmaktadır (1). Bu istikrar politikası paketleri alternatif vergi sepetleri, alternatif vergisel parasal kısıtlamalar ve ayrıca diğer politika kombinezyonlariyle ilgili bulunmaktadır. X vergisinin Y vergisine ikame edilmesinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ölçebileceğimiz gibi; X ve Y vergileri üzerine konulan parasal kısıtlamaları birbiri yerine ikame edilmesinin yol açtığı etkileri ölçebiliriz. Böylece, vergi yansıması sorunu daha geniş kapsamlı bir görünüm kazanır. Bu nedenle, vergi yansıması sorunu kamu harcamalariyle sağlanan kaynak transferinden ayrı tutulmamalıdır. Böylece, vergi yansıması, ister vergi, isterse başka politika önlemleriyle olsun, istikrar politikasının alternatif karmalarının diferansiyel yansımasını ilgilendiren daha geniş kapsamlı sorunlar içinde özel bir keyz olarak tanımlanmalıdır (2).

C. BİR YANSIMA ÖLÇEĞİ

Yansımayı bütçe politikasında yapılan özel değişmelerin sonucu olarak gelir dağılımında neden olunan değişiklikler biçiminde tanımladığımızda, gelir dağılımındaki değişme kavramı ile neyi anladığımızı tam olarak belirlememiz gerekir. Belki bir kimsenin durumunda ortaya çıkan değişmeleri ölçmekle işe başlayıp, bundan hareket ederek, bir gruba uygulandığı biçimdeki gelir dağıtımına ilişkin ölçüler üzerinde duracağız.

---

(1) Yansıma benzeri bir kavrama Bent Hansen'in «Ett bidrag till incidenslaran», Economisk Tidskrift, vol 56, no. 3, s. 195-213, 1954 de yazdığı eserinde rastlanabilir. Ayrıca bkz. Bent Hansen, Finanspolitikens ekonomiska teori, Almqvist ve Wicksell, Uppsala, Sweden, 1955, s. 97-101.

(2) Bkz. s. 611.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bireyin Reel Gelirindeki Değişmenin Ölçülmesi

Bir değişim ekonomisinde herkes piyasaya iki ayrı biçimde bağlanmaktadır. Kişi hizmetlerini satıp elde ettiği fiyat ile piyasanın kaynak bölümü; satın aldığı mal ve hizmetlere bir fiyat ödemesi zorunluluğu nedeniyle, piyasanın harcamalar bölümü tarafından etkilenmektedir. Bütçe politikasında bir değişiklik yapıldığında kişi, piyasanın her iki yönünün üzerinde neden olduğu etkileri dolayısiyle, kendini değişik bir pozisyonda bulur. Özel duruma bağlı olarak, bütçe politikasında yapılan değişmenin piyasanın kaynak veya harcama bölümü üzerindeki etkilerinden biri veya öbürü kişi üzerinde daha önemli bir etki yaratabilir. Bu nedenle, bireyin durumunda ortaya çıkan bütün değişikliği açıklayabilmek için her iki etkinin de gözönünde tutulması gerekmektedir.

Kaynak Bölümündeki Değişmeler : Piyasanın kaynak bölümüyle ilgili olarak birey, kişisel vergi oranının veya hizmetlerinin piyasa değerinin düşmekte olduğu bir durumla karşılaşabilir. Vergi oranı ve hizmetlerinin piyasa değerinin düştüğü her iki durumda da bireyin hizmetlerinin karşılığı olarak elde edebileceği net gelir değişmiştir ve hizmet arzını bu değişmeye uygun bir biçimde ayarlayabilecektir. Açıklamalarımızı basitleştirmek için, kişinin piyasaya arzettiği tek üretim faktörünün emek olduğunu varsayalım. Eğer, net ücret haddine W dersek, w_g nin brüt ücret haddini ve t nin ise kişisel gelir vergisini göstermesi durumunda $W=w_g(1-t)$ eşitliğini yazabiliriz. Şimdi, rakamlardan 1'in bütçe politikasından önceki ve 2 nin ise bütçe politikasında yapılan değişmeden sonraki durumu gösterdiğinde; w nin w_1 den w_2 ye yükselmesi için verginin azaltıldığını düşünelim. Bunun sonucu olarak, arzolunan emek veya W, W_1 den W_2 ye değişmektedir. Örneğimizdeki bireyin parasal geliri sonuçta $w_2W_2 - w_1W_1$ e eşit olmaktadır. Reel gelirdeki değişmeyi ölçmek için faktör fiyatlarındaki değişmeyi şimdilik hesaba katmayarak, çalışılan işgücü saatlerini ve dolayısiyle aylak kalınmak istenilen durumları gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Hangi bazı seçtiğimize bağlı olarak $w_1 . \Delta W$ veya $w_2 . \Delta W$ yi toplam gelirden düşmemiz gerekir. Eğer, ücret haddindeki artış W_1 ilk devresindeki çalışılan saatlere göre değerlendirilmişse (veya aylaklıktaki düşme de W_2 üzerinden değerlendirilmişse), reel gelirdeki değişme;

$$\Delta R = w_2W_2 - w_1W_1 - w_2 \Delta W = \Delta wW_2 \qquad (10 \cdot 1f)$$

(*) Eşitlik numarasının sonundaki f, ilk dönem bazını; s ise ikinci dönem bazını göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ye eşit olmaktadır. Eğer, ücret haddindeki artış, ikinci devre olan W_2 deki çalışılan saatlere göre (veya aylaklıktaki düşme w_1 üzerinden) değerlendirilmişse, reel gelirdeki değişme;

$$\Delta R = w_2W_2 - w_1W_1 - w_1 \Delta W = \Delta wW_2 \qquad (10 - 1s)$$

ye eşit olacaktır.

$W_1 = W_2$ olması için işgücü arzının sabit olması gerekir. Aksi takdirde her iki ölçek birbirinden farklı olacaktır. Bu ölçeklerden birisinin seçimi keyfi olmaktadır. Emek arzındaki artışın net ücret düzeyindeki yükselmeye bağlı olduğunu düşünelim. Bu durumda ΔwW_1, w deki bir artış sonucu çalışan kimsenin ücret haddindeki artış yerine kabul edebileceği götürü gelirlerinin değerlerinin daha düşük olmasına yol açacak biçimde, gerçek kazancını azaltır. Böyle bir durum, w_1 in w_2 ye dönüşmesi nedeniyle kişinin W_1 ve W_2 ücret düzeyine geçmesine yol açtığı için ortaya çıkmaktadır. Öte yandan w deki bir artışın sonucu olarak yine bireyin ücret yerine kabul edebileceği götürü gelir artışı ile ilgili olarak ΔwW_2, gerçek artışı olduğundan daha fazla göstermektedir. Böyle bir sonuç ise, W_2, W_1 e dönüşürken bireyin W_2 den W_1 e hareket etmesi sonucu olarak ortaya çıkmaktadır Aynı zamanda, w deki düşmenin bir sonucu olarak gerçek gelirdeki azalışı ΔwW_1 daha yüksek ve ΔwW_2 ise daha düşük bir düzeyde yansıtmaktadır. Eğer, yükselen ücretler nedeniyle çalışılan saat sayısı azalıyorsa, bütün bu keyzlere ilişkin olarak ileri sürülen peşin yargı tersine işlemektedir. Ücret arttırılması ve düşürülmesi arasında yapılacak seçim, endeks sayıları esas alındığında çözümlenmesi güç bazı sorunlar ortaya çıkarır ve bu durumda keyfi bir seçim yapılmalıdır.

Harcamalar Bölümündeki Değişmeler : Piyasanın harcamalar bölümünde birey mal ve hizmet fiyatlarının değiştiği bir durumla karşı karşıya gelebilir. Değişen fiyatlar ya talebin artması nedeniyle faktör maliyetlerinin yükselmesi veya piyasa fiyatları ile faktör maliyetleri arasına bir harcama vergisinin girmesi nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Böylece, fiyat yükselmesinin nedeni ne olursa olsun birey, belli bir parasal gelirinin seviyesini daha önce açıklanan reel anlamda olmak üzere devam ettirmek isteyecektir. Durumu daha da basitçe ortaya koyabilmek için, sadece X ve Y ile gösterilen iki tüketim malının varlığını ve kişinin bütün gelirinin bu mallar için harcandığını düşünelim. Bireyin tasarrufa ilişkin davranışları ise daha sonraki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

açıklamalar sırasında gözönünde bulundurulacaktır. Şimdi, vergiden sonraki parasal gelirin değişmeden $M = w_1W_1$ olarak sabit kaldığını ve buna karşılık, X ve Y mallarının fiyatının değişmekte olduğunu varsayalım.

Eğer, fiyattaki değişme ilk dönemdeki mal miktarları yönünden değerlendirilirse, net gelir seviyesindeki değişme:

$$\Delta R = \Delta P^x \cdot Q_1^x + \Delta P^y Q_1^y \qquad (10-2f)$$

ye eşit olmaktadır. $p = p_1 - P_2$ olup, bu nedenle fiattaki bir azalma durumunda, net gelir pozitif bir büyüklükte olacaktır. İlk devredeki miktarlarına göre ağırlıklı fiyat endeksleri P_1 ve P_2 ile gösterildiğinde, (10 - 2f) eşitliği;

$$\Delta R = \left(1 - \frac{P_2}{P_1}\right) \cdot M \qquad (10-3f)$$

biçiminde yazılabilir (1).

Eğer, fiyatlardaki değişme 2nci devrenin miktarları yönünden değerlendirilirse, $\Delta p = p_2 - p_1$ olması nedeniyle, fiyattaki bir düşme durumunda net gelirdeki değişmeyi;

$$-\Delta R = \Delta p^x Q_2^x + \Delta p^y Q_2^y \qquad (10-2s)$$

biçiminde negatif bir büyüklük olarak elde ederiz. P_1 ve P_2 nin ikinci dönem miktarları yönünden ağırlıklı fiyat endekslerini gösterdiği bir durumda:

$$-\Delta R = \left(1 - \frac{P_1}{P_2}\right) M \qquad (10-3s)$$

---

(1) (10 - 2f) deki eşitliği yeniden aşağıdaki eşitlikler biçiminde yazabiliriz.

$$\Delta R = P_1^x Q_1^x - P_2^x Q_1^x + P_1^y - Q_1^y - P_2^y Q_1^y \quad \text{veya}$$

$$\Delta R = (p_1^x Q_1^x + P_1^y Q_1^y) \left(1 - \frac{P_2^x Q_1^x + P_2^y Q_1^y}{P_1^x Q_1^x + P_1^y Q_1^y}\right)$$

Parasal gelir M, sabit varsayıldığından, bu eşitlik (10 - 3f) ye indirgenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşitliğini elde ederiz (1).

Yukarıda her iki açıklama biçimi de birbirinden farklı olup, ayrıca bunlardan birisi gerçek durumu yansıtmaz. Birinci dönem ağırlıklı fiyat endekslerinin kullanımı, fiyat yükselmesi sonucu olarak karşılaşılan gelir kaybını fiyat artışı yerine bireyin ödemek istediği götürü bir verginin olduğundan daha fazla gösterilmesine yol açar. Buna karşılık, fiyattaki düşmenin yol açtığı gerçek gelir veya bireyin elde etmek istediği götürü gelir, bu formülasyon ile olduğundan daha az olarak gösterilmektedir. Öte yandan, ikinci döneme ilişkin ağırlıklı endekslerin kullanıldığı durumlarda, fiyat yükselmesinin neden olduğu gelir kaybı olduğundan daha düşük ve fiyat düşmesinin sebep olduğu gelir artışı daha fazla görülmektedir. Böylece, her iki durumda da ΔR olduğundan daha fazla gösterilmektedir.

Toplam Değişme : Şimdi, M nin sabit bir değeri gösterdiği varsayımını bırakarak ve piyasanın her iki yönüyle ilişkili olarak birey üzerindeki etkilerini birleştirerek, reel geliri veya ΔR deki toplam değişmeyi bulabiliriz.

Birinci devreye ilişkin miktar ve ağırlıklı fiyat endekslerini kullanarak ve (10 - 1f) ile (10 - 2f) eşitliklerini birleştirerek,

$$\Delta R = -\Delta w W_1 + \Delta P^x Q_1^x + \Delta P^y Q_1^y \qquad (10 - 4f)$$

eşitliğini yazabiliriz. Bu eşitlik ayrıca;

$$\Delta R = w_2 W_1 - P_2^x Q_1^x - P_2^y Q_1^y \qquad (10 - 5f)$$

olarak (2) veya fiyat endeksleri cinsinden ise,

$$\Delta R = \left(\frac{w_2}{w_1} - \frac{P_2}{P_1}\right) w_1 W_1 \qquad (10 - 6f)$$

---

(1) (10 - 2s) eşitliği yeniden aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$-\Delta R = P_2^x Q_2^x - P_1^x Q_2^x + P_2^y Q_2^y - P_1^y Q_2^y \quad \text{veya}$$

$$-\Delta R = (P_2^x Q_2^x + P_2^y Q_2^y)\left(1 - \frac{P_1^x Q_2^x + P_1^y Q_2^y}{P_2^x Q_2^x + P_2^y Q_2^y}\right)$$

böylece (10 - 3s) ye indirgenmektedir.

(2) (10 - 5f) nolu eşitlikte, $-\Delta wW = W_2 W_1 - w_1 W_1$ de geri yerine konularak ve (10 - 5f) nolu eşitlikten sonra gelen eşitlik olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak yazılabilir (1). P_1 ve P_2 ikinci devre mal miktarlarına bağlı olarak elde edilen ağırlıklı fiyat endeksleridir.

İkinci devre mal miktarlarını ağırlık olarak alarak ve (10 - 1s) ve (10 - 2s) eşitlikleri birleştirilerek,

$$-\Delta R = -\Delta z o W_2 + \Delta P^x Q_2^x - \Delta P^y Q_2^y \qquad (10 - 4s)$$

eşitliği yazılabilir (2). Aynı eşitliği ayrıca,

$$-\Delta R = w_1 W_2 - P_1^x Q_2^x - P_1^y Q_2^y \qquad (10 - 5s)$$

olarak yazılabilir. Veya, endek cinsinden

$$\Delta R = \left(\frac{P_1}{P_2} - \frac{w_2}{w_2}\right) w_2 W_2 \qquad (10 - 6s)$$

olarak yazılabilir (3). Her iki durumda da reel gelirdeki artış doğru-

---

$$\Delta p^x Q_1^x + \Delta P^y Q_2^y = P_1^x Q_1^x - P_2^x Q_1^x + P_1^y Q_1^y - P_2^y Q_1^y$$

elde edilir.

(1) $$\frac{P_2}{P_1} = \frac{P_2^x Q_1^x + P_2^y Q_1^y}{P_1^x Q_1^x + P_1^y Q_1^y} = \frac{P_2^x Q_1^x + P_2^y Q_1^y}{w_1 W_1}$$

den böylece,

$$P_2^x Q_1^x + P_2^y Q_1^y = w_2 W_1 \frac{P_2}{P_1}$$

eşitliği elde edilir.

(2) (10 - 4s) nolu eşitlikte

$$-\Delta w W_2 = -w_2 W_2 + w_1 W_2 \quad \text{ve}$$

$$\Delta P^x Q_2^x + \Delta P^y Q_2^y = P_2^x Q_2^x - P_1^x Q_2^x + P_2^y Q_2^y - P_1^y Q_2^y$$

ikame edilerek, (10 - 5s) nolu eşit izler.

(3) Bu durumda,

$$\frac{P_2}{P_1} = \frac{P_2^x Q_2^x + P_2^y Q_2^y}{P_1^x Q_2^x + P_1^y Q_2^y} = \frac{w_2 W_2}{P_1^x Q_2^x + P_1^y Q_2^y}$$

ve böylece,

$$P_1^x Q_2^x + P_1^y Q_2^y = w_2 W_2 \frac{P_1}{P_2}$$

(10 - 5s) nolu eşitliğin sağ tarafında yapılan ikame sonucu olarak (10 - 6s) nolu eşitlik elde edilir.

dan doğruya ücret haddindeki değişmeye bağlı olarak ve fiyattaki değişmeyle ters orantılı olarak değişecektir.

Daha önce belirtildiği gibi, geçmiş döneme ilişkin ağırlıkların kullanılması ücret ve fiyatlardaki birleşik değişmelerin sonucu olarak bireyin karşılaştığı zararı olduğundan daha az, fakat elde ettiği kazancı ise, olduğundan daha fazla göstermektedir. Ancak, bu açıklamalarda bireyin kaçınabileceği vergi yükü ile satınalınan mal veya arzedilen mal miktarlarında yapılacak olan düzenlemelere bağlı olarak elde edilen gelir artışları hesaba katılmamaktadır. Bu nedenle, varılan sonuçlar oldukça kötümserdir. Buna karşın, ikinci döneme ait fiyat artışları esas alındığında net gelirin fazla veya noksan gösterildiği durumlarda ise, ters sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Her iki önlem türü arasında mantıkî bir seçim sözkonusu olmadığından, bunlar arasında keyfî bir seçim yapılmalıdır.

Teorik olarak, mükellefe sorulacak aşağıdaki soru ile daha gerçekçi bir çözüm tarzı bulunabilir; w, p^x ve p^y deki belli değişmeleri ortadan kaldıracak götürü vergiyi ne kadar ödemek istersiniz? Böyle bir soruya verilecek doğru bir yanıt bizi gerçek bir çözüme ulaştırmakla birlikte, ancak bu tür bir çözüm biçimi piyasa mekanizmasının işleyişine uygun olarak elde edilemez ve böylece kavramın uygulanabilirliği söz konusu olamaz. Her ne kadar, gelirdeki değişmeye ilişkin tanımımız sadece doğru bir çözüm için yaklaşık bir sonuç vermekteyse de ancak böyle bir tanım gözlemlenebilen detalardan elde edilerek ölçülebilmektedir.

Bazı Güçlükler

Şimdi, basitleştirici bazı varsayımlarımızdan vazgeçebiliriz. Yukarıdaki modelimize kolayca başka malları ve işgücü gelirinden başka olmak üzere diğer faktör gelirlerini de katabiliriz. Eğer, sermaye geliri bir rant olarak düşünülüyorsa, W_1 ve W_2 nin miktarları aylaklık nedeniyle elde edilen bir gelirin karşılığı olmayacak biçimde belirlenmelidir. Eğer, risk durumu hesaba katılırsa, reserv edilen bir talep durumu ortaya çıkar.

Başka bir karışıklık, tasarruf durumu gözönünde bulunduğunda ortaya çıkmaktadır. Şimdiye kadar herhangi bir devre içinde, $wW_n = p^x_n Q^x_n + p^y_n Q^y_n$ eşitliğini öngördük. Klâsik modele tasarruflar sokulduğunda, yapılan tasarrufların sermaye mallarının satınalımın-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da kullanılacağı varsayılmaktadır (1). Son olarak, elde tutulan para balansları ve alacaklar modele sokularak, reel kıymetler üzerindeki etkileri gözönünde bulundurulmaktadır. Ancak, analizi karışık bir görünüme sokan bu ve diğer faktörler şimdilik gözönünde bulundurulmakta olup, tartışmalarımız ilerledikçe hesaba katılacaktır.

Bütçe Politikasında Yapılan Değişmeden Önce ve Sonraki Kişisel Gelir

Şimdi, her hangi bir kişinin gelirindeki değişmelerin bu ölçümünün ötesine giderek, gelirdeki farklı değişmelerle karşılaşma durumunda olan ve başlangıçtaki gelir düzeyi birbirinden değişik olan bir gurup kimse arasındaki gelir dağılımına ilişkin değişmeleri belirtelim (2).

Bireysel gelirdeki değişmenin ölçüsünü geliştirmek için ilk adım olarak değişmeden önceki ve sonraki gelir düzeylerinin saptanmasına olanak sağlamalıdır. Başka bir deyişle, sadece ΔR yi değil fakat ayrıca, reel gelirin başlangıçtaki seviyesini gösteren R_1 ile en son seviyesini gösteren R_2 değerlerini belirlememiz gerekir.

Gelirdeki veya ΔR deki değişmenin başlangıç dönemi miktarları cinsinden ölçüldüğünü varsayalım. $\bar{W}$ nin bireyin potansiyel işgücü arzını, $\bar{W}_1$ in fiilen çalışılan miktarı ve $\bar{W} - \bar{W}_1$ in ise, emeğe olan reserv talebi gösterdiğinden R_1 in değerini;

$$R_1 = P_1^x Q_1^x + P_1^y Q_1^y + (W - W_1) w_1 \qquad (10\text{-}7f)$$

olarak buluruz. Her ne kadar, W kolayca gözlemlenebilecek bir değişken olmasa da, değerinin günde 8 saatlik işgücüne eşit olduğunu söyleyebiliriz. Belli bir dönemin reel gelirinin belirlenmesi için böyle

---

(1) Bkz. s. 381.

(2) Yansıma ölçeğimiz reel gelirdeki ölçülebilir değişiklikleri ele almaktadır. Farklı kimseler tarafından elde edilen reel gelirdeki değişmelerin refah düzeyleri de aynı değişmelere neden olup olmadığına ilişkin olarak yöneltilen soruyu cevapsız bırakmaktayız. Bununla birlikte, bir ilgi duyma meselesi olarak gelir dağılımında ortaya çıkan değişmeleri gerçekten gözönünde bulundurduğumuzda, sosyal veya kişisel fayda kavramı yönünden her ikisi açısından da, bir anlamda kişiler arası fayda karşılaştırmalarının yapılabileceği görüşü kabul edilebilir (Bkz. s. 109).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir varsayıma dayanılması gerekmektedir. (10 - 5f) nolu eşitlikle belirlendiği biçimde ΔR nin değerini ekleyerek; ΔP nin fiyattaki düşme sonucu olarak $P_1 - P_2$ biçimindeki pozitif bir değerin gösterdiği;

$$R_2 = w_1W + \Delta P^x Q_1^x + \Delta P^y Q_1^y + \Delta w W_1 \qquad (10 - 8f)$$

eşitliğini elde ederiz. Başka bir deyişle bütçe politikasının uygulamasından sonraki gelir; değişiklikten önceki potansiyel parasal gelir artı fiyat düşmesi nedeniyle elde edilen kazanç veya/eksi fiyat yükselmesi nedeniyle elde edilen kayıp, artı net ücretteki yükselmenin yol açtığı gelir artışı veya/eksi, net ücretteki düşmenin neden olduğu gelir azalışı olarak formüle edilebilir(1): Net ücret haddindeki değişme çalışılan ilk işgücü saatlerine ve fiyat değişikliği ise, ilk devrede satın alınan mal miktarlarına uygulanmıştır.

Yansımanın Geniş Kapsamlı Bir Ölçümü

İki kişiden oluşan bir toplumda bütçe politikasındaki çeşitli değişmelerin yansıması, ΔR veya R_2/R_1 in ortaya çıkan değerlerinin basitçe karşılaştırılmasiyle ölçülebilir. Birden çok kişiden oluşan bir toplumda ise, bütçe politikasındaki değişikliklerin her bir kimsenin

---

(1) Alternatif olarak, R yi ikinci devre fiyatları yönünden ölçebiliriz. Bu durumda R_1 ye dayanan gelirin değişiminden önceki seviyesini esas alarak ölçüme başlayabiliriz. R_2 nin bu değeri;

$$R_3 = Q_2^x P_2^x + Q_2^y P_2^y + (W - W_2) w_2 \qquad (10 - 7s)$$

ye eşittir. Bu değerden, (10 - 4s) ile tanımlanan biçimdeki gelir değişimi olan R yi düşerek,

$$R_1 = w_2\bar{W} + \Delta p^x Q_2^x + p^y Q_2^y - \Delta W w_2 \qquad (10 - 8s)$$

eşitliğini elde ederiz. Fiattaki düşme nedeniyle $\Delta p = p_2 - P_1$ ve dolayısiyle negatif olduğunda bu eşitlik yazılabilmektedir. Başka bir deyişle değişiklikten önceki ilk reel gelir değişmeden sonraki potansiyel parasal gelir; fiyattaki bir düşme nedeniyle kaybedilen gelirin düşülmesi veya fiyat artışıyla elde edilen kazancın eklenmesiyle ve ayrıca net ücretteki yükseliş ve azalış nedeniyle elde edilen kazancın eklenmesi ve kaybedilen gelirin düşülmesiyle bulunur. Ücret haddindeki değişme son devredeki çalışılan saatlere ve fiattaki değişme ise aynı dönemde satınalınan mal miktarlarına uygulanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelir dağılımı pozisyonunda neden olduğu değişiklikleri ölçmek olanaksız veya gereksizdir. Bu nedenle, nüfusun bazı gruplara bölünmesi gerekir. Ancak, burada ortaya çıkan sorun, sözkonusu edilen grubun nasıl belirleneceği ile ilgili bulunmaktadır.

Klasik iktisatçılar analizlerinde bu grupların oluşturulmasını, «gelir dağılımındaki paylaşma» veya faktör gelirlerinin türüne göre yapılmasını öngörmektedirler. Bu nedenle, vergi yansımasına ilişkin tartışmalar vergilerin ücret, kâr ve kira üzerindeki yansıması biçiminde ele alınmıştır. Klâsik iktisatçılar yönünden yansımanın bu biçimde ele alınması iki yönden ilgi çekici bulunmuştur. Bunlardan birincisine göre, çeşitli faktörlerin farklı ilkelere bağlı olarak fiyatlandırılması nedeniyle yapılan gruplandırma analitik açıdan güvenilir olmuştur(1). İkinci nedene göre ise, toplumun 18. nci asrın ilk senelerinde kapitalist ağalar ve işçiler biçiminde sınıflandırılması İngiltere'deki sosyal tabakalaşmanın oldukça açık bir görünümünü verdiğinden, böyle bir gruplandırma sosyal açıdan da ilgi çekici bulunmuştur.

Ders kitapları faktör fiyatlandırılması teorisini gelir dağılımı yönünden ele alırlarken, klâsik yaklaşımın yeterliliği çeşitli açıdan önemsiz olmaya başlamıştır. Daha da genelleştirilmiş faktör fiyatlandırılmasına ilişkin teorinin geliştirilmesine bağlı olarak, çeşitli gelir grupları üzerindeki bütçe politikalarının yansıması konusunda yapılan ayırım, analitik yönden olan kesinliliğinin önemli ölçüde azalmasına yol açtı. Ayrıca, faktör payları tarafından tayin olunan gelir dağılımının da önemi azaldı. Öte yandan, bütün işçilerin en az geçim düzeyinde yaşadıkları ve rantiyelerin devamlı olarak artan kiraların nimetlerinden yararlandıkları biçimindeki —bir zamanlar geçerli olsa da— bir görüş artık pek savunulamaz.

İşgücünün elde ettiği gelirler özellikle daha geniş bir açıdan ele alındığında, gelir dağılımı ölçeğinin alt ve üst derecelerinde çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirlerin yer aldığı veya kişilerin çok çeşitli kaynaklardan gelir elde etmekte oldukları görülür. Bu durumda gelir dağılımındaki değişmelerin yansıması faktör paylarına göre değil, fakat gelir dilimlerinin büyüklüğüne göre belirlenmelidir. Öteyandan, gelir dilimlerinin daha da üst kısımlarına doğru çıkıldıkça; gelir kaynağı olarak, ücret gelirlerinin payı giderek azalırken, sermaye geliri payının giderek artmakta olduğunu belirtmeliyiz.

---

(1) Bkz. s. 385.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yansımanın klasiklerin ileri sürdükleri gibi faktör paylarına göre değil de, gelir dilimlerine göre ele alınması sonucu olarak ortaya çıkan bu değişiklik, analizi bazı yönlerden güçleştirirken, ancak bazı yönlerden de yararlı olmaktadır. Kaynaklar bölümünden elde edilen gelir düzeyindeki değişmelerle ilgilendiğimizde de faktör payları ile ilgili olan teoriyi esas almamız gerekmektedir. Herhangi bir gelir dilimindeki kimseler tarafından arzolunan faktör hizmetleri homojen olmadığından, bu hizmetlerin bedeli fiyat teorisi tarafından saptanamaz. Birinci adım olarak, klâsik görüşü esas alırsak, faktör payları tarafından bütçe politikasındaki değişikliklerin gelir dağılımını nasıl etkilediklerini belirleyelim. Ancak, bundan sonra bu değişiklikleri gelir dilimlerine göre, gelir dağılımında yapılacak olan düzenlemelere uygulamamız mümkün olacaktır. Bu ikinci adım, gelir kaynakları, bileşimi ile gelir dilimlerinin yapısı arasındaki gözlemlenen ilişkilere dayanabilir. Örneğin, ücret payını azaltan bir vergi yüksek gelir dilimlerinden çok, düşük gelir dilimlerinde yer alan mükellefler üzerinde etkili olacaktır. Kâr payı üzerine düşen diğer vergiler ise, düşük gelir dilimlerinden çok yüksek gelirler üzerinde etkili olacaktır.

Harcama veya kullanım bölümünden doğan gelir keyzindeki değişmelerle ilgili olduğumuzda, sorunu faktör paylarını esas alan teori yardımiyle tartışmamıza gerek yoktur. Aksine, gelire oranla gözlemlenen bütçe türlerine dayanan, gelir dilimlerinin büyüklüğü tarafından belirlenen yansımanın doğrudan doğruya araştırılması yolunda ilerleyebiliriz. Çalışma giysisi gibi zorunlu mallar üzerine konulan bir vergi, düşük gelir dilimlerinde bulunan tüketiciler üzerine ağır bir vergi yükünün ortaya çıkmasına neden olurken, yüksek gelirler üzerinde hafif bir vergi yüküne neden olmaktadır.

Yansıma, gelir dilimlerine göre gelir dağılımındaki değişmeler biçiminde tanımlanacağından, eşitlik katsayısının belirlenmesi yönünden benzer kavram kullanılabilir. Bununla ilgili olarak (10-7f) eşitliğinde tanımlandığı biçimde, gelir unsurlarının gelirin büyüklüğüne göre sıralandığını varsayalım. Şimdi, belli bir miktarın üzerinde gelir elde edenlerin yüzdesi gibi, belli miktarın üzerinden gelir elde edenlerin toplam gelirlerini yüzde olarak hesaplayabiliriz. Böyle bir durum, Şekil (10-1) deki Lorenz Eğrisiyle ortaya konmuş bulunup, dikey eksende gelirin kümülatif yüzdesi ve yatay eksende ise gelir elde edenlerin sayısı kümülatif yüzde olarak gösterilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

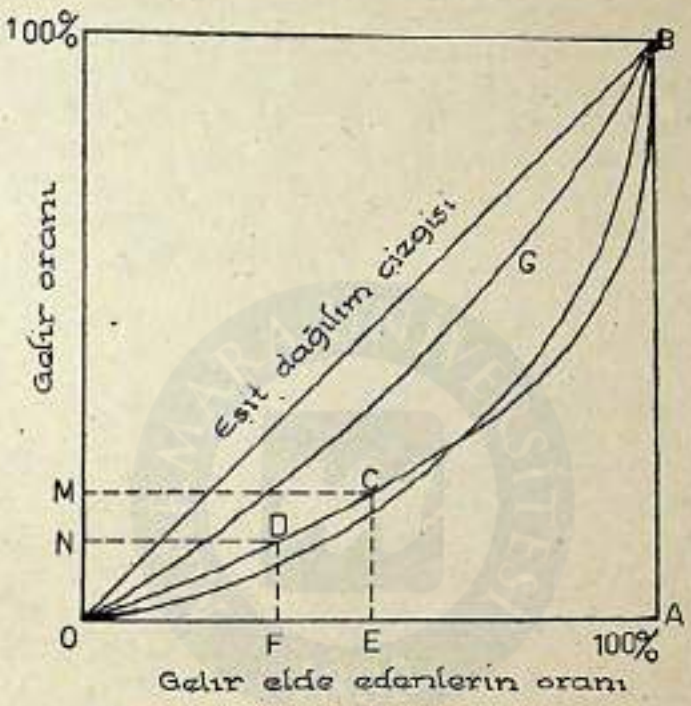

Şekil (10 - 1) : Gelir Dağılımında Değişme.

Şekildeki ODB eğrisi, gelirin ON yüzdesini, nüfusun en az yüzde OF kadarının ve gelirin OM yüzdesini ise, yine nüfusun en az yüzde OE kadarının vb. elde ettiğini gösterecek biçimde çizilen ve bütçe politikasında değişiklik yapılmadan önceki başlangıçtaki gelir dağılımını belirlemektedir. Bütçe politikasında yapılan bir değişiklikten sonraki gelir dağılımını gösteren eğri ise OGB dir. Böylece, bütçe politikasında değişiklik yapılmadan önceki eşitlik katsayısı ODBA/OBA ve sonraki ise OGBA/OBA oranları ile gösterilebilmektedir. Her iki eşitlik katsayısının oranı veya OGBA/ODBA, bütçe politikasında yapılan değişmenin gelir dağılımı üzerinde neden olduğu değişikliği veya yansımayı göstermektedir. Eğer bu oran 1 den büyük ise; bütçe politikasının yansıması artanoranlı, 1'e eşitse yansıma düz oranlı veya nötr; 1'den küçükse yansıma azalan oranlı olmaktadır(1).

---

(1) Yansımanın bu ölçüsüne ayrıca artan oranlılığın bir ölçüsü olarak da bakılabilir. Artan oranlılığın genel ölçümünden yansıma ölçümünün farklı olması, sadece (Bkz. s. 121) artanoran yapısının ölçümü durumunda ortaya çıkmak-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu genel yaklaşımı şimdi bütçe değişikliğinden önceki ve sonraki, evvelce tanımladığımız gelir kavramlarına uygulayabiliriz. Böylece, (10 - 7f) nolu eşitlikle tanımlandığı biçimde eğer E_1, bütçe politikasında değişiklik yapılmadan önceki R_1 cinsinden gelir dağılımına uygulanan eşitlik katsayısını; ve E_2, bütçe politikasında değişiklik yapıldıktan sonraki R_2 cinsinden gelir dağılımına uygulanan eşitlik katsayısını göstermekte ise, bu durumda gelir dağılımındaki değişme veya yansıma $0 < E_2 / E_1 \lessgtr 1$ olarak ölçülebilir. Bu global ölçü, gelir dağılımına ilişkin bütün durumlarda uygulanabilir. Böyle bir ölçü yeterli olmayabilir. Çünkü, bütçe politikasında yapılan değişiklikler bütün eşitlik katsayısının değişmemesine yol açabilir. Ancak, eşitlik katsayılarının değişmediği gelir dilimleri arasında önemli değişmelere neden olunabilir. Örneğin, ODB ile gösterilen bir gelir dağılımı yerine OHB eğrisiyle gösterilen başka bir gelir dağılımı durumu ortaya çıkabilir. Bu nedenle, gelir skalasında örneğin %10 luk dilimler arasındaki değişmeleri gösterecek biçimde daha iyi ölçülere ihtiyacımız vardır. Global yansıma için gerekli bilgi veri iken, daha ayrıntılı ölçüler kolayca elde edilebilir.

Yansıma ve Hasıla Etkileri

Yukarıda ele alınan yansıma ölçüsü, özel kullanıma ayrılan gelirdeki değişmelerle ilgili bulunmaktadır. Ancak, bu ölçü özel kullanım için mevcut olan gelir seviyesi ile ilgili olmaktadır. Veya, daha doğru bir biçimde açıklamak gerekirse, millî gelirin yeniden dağıtımına olanak verdiği ölçüde bu ölçüler, gelir seviyesindeki değişmelerle ilgili bulunmaktadır.

Kamu kullanımı için tahsis edilen kaynak kullanımında ve reel gelir seviyesinde bir değişikliğe yol açmayacak biçimde, Y vergisi yerine X vergisinin ikame edildiğini düşünelim. Ancak, bu ikame durumunda özel kullanım için tahsis edilecek olan gelir seviyesinde ve dolayısiyle üretim düzeyinde bir değişiklik olabilir. Klâsik sistemde böyle bir değişiklik, teknoloji üzerindeki etkiler veya kaynak kullanımındaki etkinlik yoluyla ortaya çıkabilmektedir. Eğer hasıla kavramı,

---

tadır. Yukarıdaki ölçü sadece yasal vergi oranlarının yapısına değil fakat ayrıca gelir seviyesi, gelir dağılımı ve bunun neden olduğu uyum mekanizmasının tamamına, bağlı bulunmaktadır. Ayrıca bkz. R.A. Musgrave ve Tun Thin, «Income Tax Progression, 1929-48» Journal ve Political Economy, vol. 56, no. 6, s. 510, December, 1948.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daha önce belirlediğimiz gelir kavramı ile tutarlı bir biçimde tanımlanmışsa, bunun sonucu olarak özel kişiler için R veya R_2/R_1 in değerinde bir artış kaydedilecektir. Gelir skalasının çeşitli noktalarındaki R_2/R_1 in nisbi oranlarına bağlı olarak eşitlik katsayısı da artar, azalır veya değişmeden aynı kalabilmektedir. Ancak, sonuç ne olursa olsun yansıma kavramımız herhangi bir güçlükle karşılaşmadan hasıladaki değişmelerin olduğu durumlara uygulanabilmektedir.

Bütçe politikasındaki değişmenin gayri iradî işsizlik durumunu etkileyebildiği telâfi edici sistemde bir sorun ortaya çıkabilir. Milli gelir kavramımızın temel özelliği nedeniyle aylaklık cari ücret seviyesine göre değerlendirildiğinden, belli bir ücret düzeyindeki işgücü arzındaki değişmeler reel geliri veya hasılayı değiştirmez. Bu görüş gayri iradi işsizliğin olmadığı bir durumda geçerli olmakla birlikte, telâfi edici sistemdeki gayri iradi işsizliğin neden olduğu hasıla artışı veya azalışlarını hesaba katmamaktadır. Bu nedenle, Keynezyen hasıla etkilerinden ortaya çıkan kazanç ve kayıpları gözönünde bulunduracak biçimde yansıma ölçümüzü ayarlamamız veya toplam talep ve istihdam seviyesini sabit tutabilmek için diferansiyel yansıma olarak tanımlanan terim üzerinde durmamız gerekecektir.

Bu tür ayarlamalar yapılabilir ve yansıma ölçeğimiz hasıla değişikliklerinin ortaya çıktığı bir duruma uygulanabilir. Bütçe politikasının yol açtığı değişme böylece, hasıladaki değişme veya yansıma ve gelir dağılımiyle ilgili bir ölçümler serisi biçiminde tanımlanabilir. Bundan başka, bu iki ölçü ile ilgili olarak çözümlenmesi gereken daha önemli bir güçlük kalmaktadır. Hasılanın değişmediğini öngörecek biçimde ne teknik düzeyde veya aylaklık seviyesinde, ve ne de kamu kullanımı için transfer edilen kaynaklarda herhangi bir değişiklik olduğu durumu gözönünde bulunduralım. Böyle bir varsayım için, hasılada değişmenin olmadığı bir durumun varlığı öngörülmelidir. Buna karşın, daha önceki sayfalarda da ölçüldüğü biçimde kişisel kazançlar toplamının yine kişisel kayıplar toplamına eşit olduğu durumun varlığı gerekli değildir. Başka bir deyişle, gelir dağılımına ilişkin değişmeleri ölçmeye uygun bulunan kişisel kazanç ve kayıpların ölçülmesi süreci, toplam hasıladaki değişmelerin yeterli bir biçimde ölçümü için bu prosüdürü kolayca bir geçiş yöntemi olarak uygulamamıza olanak vermez. Diğer taraftan, daha önceki sayfalarda ölçüldüğü gibi, kişisel kazançların kayıplardan olan fazlalığı hasıladaki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değişmeyi veya toplam kazançtaki değişmeyi ölçmek yönünden yeterli bir ölçü değildir. Sorunun temelindeki güçlükler, basit bir çözüm elde etmeye olanak vermemektedir.

D. VERGİLEMEYE İLİŞKİN DİĞER YANSIMA VE KAYMA KAVRAMLARI

Sıra şimdi, verginin yansıması ve kayması terimlerinin diğer belli anlamları ile yukarıdaki açıklamalarımızı karşılaştırmaya gelmektedir. Bu konudaki literatürün geniş bir taramasının yapılması için herhangi bir gayret sarfedilmemektedir. Buna karşılık, konunun genel açıklamaları içinde bizim kavramlarımızın yer alması kısa bir karşılaştırma ile kolaylaştırılmış olacaktır.

Yansıma Kavramı

Yansıma kavramına ilişkin açıklamalarımız konusunda çok iddialı olmadığımızı umarak, kavrama gerçek anlamının verilmesi konusundaki diğer yazarların bir çok girişimlerinde yer alan önemli noksanlıklar üzerinde durmamız gerekecektir. Yansıma terimi genel olarak; «vergi ve benzerlerinin» parasal yükünün «doğrudan doğruya» veya «en son» olarak bir kimse üzerinde kalması durumunu göstermektedir[1]. Yansıma olayı, verginin belli bir kısmının ilk defa ödenmesi sırasında veya vergilendirilen mal veya hizmetin birbirini izle-

---

[1] Bkz. Edwin R. Seligman, The Shifting and Incidence of Taxation, 4 üncü baskı, Columbia University Press, New York 1921, bölüm 1. Seligman'ın bu bölümü daha sonra Richard A. Musgrave ve Carl shoup'un (edt) yayınladıkları; Readings in the Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill, 1958 de yeniden yayınlanmıştır. Seligman verginin yansıması ile mükellef üzerindeki baskısı arasında ayırım yapmaktadır. «Yansıma, vergi yükünün en son mükellef üzerinde yerleşmesi» (s. 1) olarak tanımlanırken; vergi baskısı, «vergiyi kaydıran kimse üzerinde kalabilen tali yük», olarak tanımlanmıştır (s. 11). Bkz. Otto Von Mering, The Shiftnig and Incidence of Taxation, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill, 1942, s. 3, yazar bu kitabında yansımanın tanımını, verginin en son yükünün belli bir yerde kalması olayı olarak vermektedir. Yazar, «verginin en son yükünün belli kişiler veya gruplar üzerinde kalmasının sonucu olarak neden olunan diğer etkiler yansıma teorisinin bir kısmı olarak kabul etmemektedir». Konuya ilişkin olarak ileri sürülen az çok benzer bir yaklaşım için bkz. H. Halton, Principles of Public Finance, 9th baskı, Routledge and Kegan Paul,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yen alım satım safhalarının herbirinde, «en son» ödeyici kimse üzerinde «kalması» biçiminde ortaya çıkmaktadır. Verginin etkileri kavramı ise, vergi nedeniyle ortaya çıkan uyum mekanizmasının yol açtığı gelir seviyesindeki «değer» değişmelerini göstermede kullanılmaktadır. Böylece, vergi yansıması parasal vergi yükünün doğrudan doğruya bir kısmı olarak sayılmayan, gelir dağılımında ve hasılada ortaya çıkan diğer değişiklikler olarak tanımlanmaktadır.

Vergi yansımasına ilişkin terminoloji kolayca yorumlanamaz. Terminolojiye ilişkin olarak ortaya çıkan güçlükler bence aşağıdaki biçimde sıralanabilir.

1. Verginin direkt yansıması ve endirekt etkileri arasında yapılan ayırım, bağımsız olarak belirtilemeyen veya politika konusu olması yönünden ayrı bir önemi olmayan toplam etkilerinin çeşitli unsurları arasında keyfi bir ayırım yapılmasına yol açmaktadır. Her hangi bir bütçe değişikliğinin gelir dağılımına ilişkin etkileri incelenirken, bu konuda etkili olan bütün faktörler esas alınmalıdır. Bu geleneksel açıklama biçiminde, vergilemenin birbirini izleyen ve etkileri endirekt olarak ortaya çıkan yansıması ile direkt olarak vergilendirilen mal ve hizmetlere ilişkin işlemler sonucu olarak ortaya çıkan yansıma durumları arasında bir karşılaştırma yapılmadan, çeşitli yansıma olaylarının neden oldukları etkilere özel bir önem verilmemektedir. Ancak, genel dengenin aynı ve tek bir sisteminin işleyişi esas alınarak, yansıma olayının ortaya çıkardığı bağımsız etkiler biçiminde ele alınmalıdır.

Kaynak transferi, gelir dağılımına ilişkin değişme ve hasıla etkileri arasında yaptığımız ayırımımız bu itiraza açık değildir. Yansımanın neden olduğu bütün değişmelerin önemli unsurları ve bütçe

---

Ltd., London, 1939, s. 51; Harold Groves, Financing Government, 3 üncü baskı, Henry Holt and Company, Inc., New York, 1951, sayfa 102, ve diğerleri. Verginin yansıması ve etkileri arasında yapılan bu tür ayırım keyfi bulunduğundan; E. Cannan, Memorandum Relating Chiefly to the Classification and Incidence of Imperial and Local Taxation, Royal Commission on Taxation, London, 1899, s. 166 ve Duncan Black, The Incidence of Income Taxes, Macmillan and Co., Ltd., London, 1939, s. 123, tarafından reddedilmektedir. Her iki yazar da yansıma kavramını ihmal ederek verginin sadece genel etkileriyle uğraşmayı tercih ederler. Ancak bu, banyodan yeni çıkmış bir bebeği kurulamadan sokağa salmaya benzer. Yukarıda gösterildiği gibi, verginin etkisinin bütün yönleri ile gelir dağılımında neden olduğu değişme veya yansıma olarak tanımladığımız bu etkilerinden birisi arasında bir ayırım yapılması yararlı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

politikasının bu üç fonksiyonu üzerindeki etkileri birbirinden ayrı olarak ölçülebilir. Geliir dağılımı ile ilgili değişmenin unsurlarını yansımanın bir göstergesi olarak kabul edip etmeme bir değer yargısı sorunu olmaktadır. Bazı okyucular yansımayı bütçe politikasının sadece gelir dağılımı üzerindeki etkileri olarak görebilirler.

2. Bir verginin en son yükünün bir kimse üzerinde kalması biçiminde tanımlanan yansıma kavramı, böyle bir verginin en son bir yükü olduğunu öngören yanlış yargıdan doğmaktadır. Vergiler kamu için kaynak transferine yol açmaksızın konulabilir, kaldırılabilir veya birbiri yerine ikâme edilebilirler. Bu nedenle, belli bir vergi geliri ile finanse edilerek arttırılan kaynak transferinin kombine etkileri ile kamu kullanımı için miktarı değişmeyen kaynek kullanımı amaciyle sadece finansman yönteminde yapılan değişikliğin etkilerinin arasında kesin bir ayırımın yapılması gerekir. Buradaki birinci tür değişme sonucu olan gelir dağılımına ilişkin değişiklikler bütçe yansıması; sonraki türdeki değişme sonucu olarak gelir dağılımında ortaya çıkan değişiklikler vergi yansıması olarak gösterilmektedir. Vergi yansıması yönünden diferansiyel yansıma sorunu özel bir önem taşımaktadır. Diferansiyel vergi yansıması, aynı vergi geliri sağlayan iki vergiden birisinin diğerinin yerine ikâme edilmesi sonucu olarak gelir dağılımında neden olunan değişme olarak tanımlanmaktadır. Ancak, eşit vergi geliri terimi klâsik ve telâfi edici sistemde birbirinden farklı olarak tanımlanmaktadır.

3. Vergi yansımasının bireylerin reel geliri üzerinde yol açtığı değişiklikler incelendiğinde, bütün etkileri gözönünde bulundurulmalıdır. Bu değişiklikler bireylerin satmak zorunda oldukları hizmetlerinin net fiyatındaki (vergi sonrası) değişmelerin neden olduğu gelirin kaynakları bölümünde ortaya çıkan değişikliklerde, yine bireylerin satın alma zorunda bulundukları malları brüt fiyatlarındaki (vergi sonrası) değişmelerin yol açtığı gelirin harcanması bölümünde ortaya çıkan değişiklikleri kapsar[1]. Bu durum, Ricardo'nun yansımaya ilişkin analizinde tam olarak kabul edilmektedir. Toprak üzerine konulan vergiye ilişkin analizinde Ricardo, verginin rant geliri elde eden birisi olarak arazi sahibi üzerindeki etkileriyle, üretlen tahılın tüke-

(1) Farklı bir görüş için bkz. Earl R. Rolp, The Theory of Fiscal Economics, University of California Press, Berkeley, Calif., 1954, s. 124-126. Burada yansıma analizi gelirin kaynağı bölümündeki değişmelere ilişkin olarak sınırlandırılmıştır. Bu yansıma kavramının bir kısmı denge kapsamı içinde ele alınan biçimi olup, bence politikaya ilişkin görüşler, yönünden son derece yetersiz

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ticisi olarak karşılaştığı vergi etkileri arasında kesin bir ayırım yapmaktadır (1).

Yansıma olayına ister kamu politikası veya ister belli kişiler açısından bakalım, vergi nedeniyle gelir dağılımına ilişkin olarak varılan değişmelere nasıl ulaşıldığı bir kayıtsızlık sorunu olmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımında ortaya çıkan değişme, ister vergilendirilen veya vergilendirilmeyen malların fiyatındaki değişmeden; ister faktör veya mal fiyatlarındaki değişmeden; veya ister ev halkı bütçesinin gelir elde etme veya harcama biçimindeki değişmelerden kaynaklansın, bütün bu faktörler gözönünde bulundurulmalıdır (2).

4. Bütçe politikasında yapılan bir düzenleme sonucu olarak gelir dağılımı yönünden ortaya çıkan değişikliklerin saptanması için belli bir kimsenin karşılaştığı kayıp ve kazançları hesaba katmamız gerekir. Ancak, bu bir verginin konulmasının bir kayıba yol açtığı ve yansıma sorununun ise, bu kaybı yerleştirmek olduğunu ileri süren görüşe aykırı olmaktadır. Kamu kullanımı için yapılacak kaynak transferini sabit tutarken, eğer bir vergi değişikliğinin etkilerini veya vergi yansımasını ölçebilirsek, bütçe politikasında yapılan bir değişiklik nedeniyle bireyin karşılaştığı kaybın yerleştirilmesi açıkça bir sorun olmayacaktır. Böyle bir durumda özel sektör için yapılacak olan mevcut kaynak kullanımındaki herhangi bir azalış söz konusu olmayıp, birisinin kaybetmesi sonucu olarak başka birisi kazanacaktır.

---

bulunmaktadır. Rolph'un analizi ile bizimkilerin arasındaki ikinci bir ve daha az önemli fark ise, Rolph'un soruna spesifik yansıma dediğimiz biçimde ve buna karşılık bizim diferansiyel yansıma formülasyonunu benimsememiz nedeniyle, ortaya çıkmaktadır.

(1) Bkz. s. 389.

(2) Yatay fiyat hareketleri» ile «gerçek yansıma kavramları arasında bir ayırım yapma konusundaki girişim için bkz. H.P.B. Jenkins, «Excise Tax Shifting and Incidence: A Money Flow Approach», Journal of Political Economy, s. 63, no. 2, s. 12-149, April 1955. Jenkins, gider vergileri nedeniyle nisbi fiyatlarda ortaya çıkan değişmenin yatay fiyat hareketleri olduğu ve buna karşılık bireyin harcama tarzını değiştirmekle kaçınılabilmesi nedeniyle, bu tür fiyat hareketleri gerçek yansımanın bir kısmı olarak görülemeyeceği sonucuna varmaktadır. Bu tür bir ayırım aşırı vergi yükü ile ilgili olduğu halde, yansımanın tanımı yönünden yararlı görülmemektedir. Benim gördüğüm kadarıyle yansıma sorununun esası, çeşitli kimselerin farklı faktör teçhizatına ve tercih yapısına sahip olmaları nedeniyle çeşitli vergilere karşı uyum sağlayabilmeleri yönünden farklı pozisyonda olmalarına dayanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kamu kullanımı için kaynak transferinin gerekli olduğu bütçe yansıması durumunda bile, analizimizi sadece özel kullanım için mevcut gelirdeki azalmanın ortaya çıkması durumuna uygulayamayız. Bütçe politikasında yapılan değişikliğin net etkisi özel kullanım için mevcut olan toplam geliri azaltacaktır. Ancak, gelirdeki bir azalış sonucu olarak böyle bir durum bütün bireylerin zararlı çıkacakları anlamına gelmemektedir. Başlangıçta tam istihdam durumu geçerli olsa bile, bazı kimseler durumlarının düzeldiğini görürler. Ve başlangıçta işsizlik durumu varsa bir grubun tamamı için bir kazanç elde edilmesi söz konusu olabilir.

Her hangi bir durumda, başka kayıp ve kazançların verginin endirekt etkilerinin yapısına bağlı olarak azalırken, yeni kaynak transferinin maliyeti veya yeni vergi yükü ile bağdaştırılacak olan özel bir malın kaybını gösteremeyiz. Buna karşın, bütün bireylerin kârlı çıktıkları gibi kaybettikleri gelir dağılımındaki değişiklik tamamını gözönünde bulundurmalıyız.

Yansıma Kavramları

Geleneksel kullanımda vergi yansıması terimi, verginin parasal direkt yükünün fiyat mekanizmasiyle verginin ilk konulduğu yerden (yasal vergi yükümlülüğünün konulduğu yerden), en son «kaldığı» yere doğru kaydırılması anlamına gelmektedir.

Bir genel denge sisteminde bu özel yansıma zincirinin soyutlanamayacağını ve verginin direkt yükü bir mükellef üzerinde kalsa bile, bunun verginin endirekt etkilerinden farklı olamayacağının önemini açıklamış bulunuyoruz. Bundan dolayı geleneksel yansıma kavramı, bütün etkilerini kapsayacak biçimde bütçe politikasında yapılan bütün değişikliklere reaksiyon olarak ortaya çıkan her türlü uyum süreçlerini içermek zorundadır. Gelir dağılımında veya milli hasılada bu tür değişikliklerin etkilerinin çeşitli yönlerini birbirinden ayrı bir biçimde ölçebildiğimiz halde, hasılada değişmelere yol açan uyum zincirleri ile gelir dağılımında değişmeye yol açan diğer uyum zincirlerinin etkileri arasında bir ayırım yapamayız.

Yansıma kavramına bir tür farklı bir anlam kazandırılarak, daha tutarlı bir manâ verilebilir. Bütçe politikasında yapılan değişikliklere karşı bir uyum süreci olması yerine, yansımayı politika sonuçlariyle ilişkilendirelim. Bu amaçla; (1) belli bir vergi konulması veya vergi

(1) De La Riviere, emlâk vergisinin vergiyi direkt olarak konulduğu şey üzerinden olması ve böylece verginin ileriye ve geriye yansıtılmasının önlenmesi nede-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ikâmesinin yapılması sonucu olarak gelir dağılımında gerçek bir değişikliğin olduğunu; (2) başkalarının durumu değişmeden aynı kalırken, yeni bir vergi konulması nedeniyle, eğer yeni bir mükellefin gelir seviyesi konulan vergi kadar azaltıldığı veya azaltılan vergi kadar, daha önceki bir vergi mükellefinin gelir seviyesi kadar yükseltildiği durumları göz önünde tutalım. (1) nolu durumla ilgili değişme, efektif yansıma olarak gösterilebilir ve daha önceki sayfalarda geliştirilen yansıma kavramına uygun düşer. (2) nolu durumla ilgili değişme verginin ilk ödeyicisi üzerindeki yansıması olarak gösterilebilir. Bu iki yansıma arasındaki fark ise, yansımanın sonucu olarak açıklanabilir.

Verginin ilk ödeyicisi üzerindeki yansıması, vergiyi ödemekle yükümlü olan kimse üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bu kimse, gelir vergisi yasasına göre gelir elde eden; kurumlar vergisi yasasına göre kurum ortağı; veya bir gider vergisinin konulduğu her hangi bir özel aşamadaki satıcı olabilmektedir. Eğer, satıcı saptadığı fiyatı yükseltebilir veya diğer faktörlere yaptığı ödemeleri azaltırsa, efektif yansıma verginin ilk ödeyicisi üzerindeki yansımasından farklı olmakta ve bu durumda yansıma olayı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, endirekt vergilerin yansıtıldığı ve direkt vergilerin ise yansıtılmadan ödeyen kimse üzerinde kaldığı sonucuna varılmaktadır (1).

Yansımanın bu tanımı (veya daha çok etkileri) kavramsal yönden açık olup, ve terimin genel olarak anlaşıldığı anlama açıkça yak-

niyle, bu verginin direkt bir vergi olduğu görüşünü savunmaktadır. Bkz. C.F. Bastable, Public Finance, 3 üncü baskı, The Macmillan Company, New York, 1928, s. 347.

(1) Benzer tanımlar, John Stuart Mill tarafından Principles of Political Economy, edi. W.J. Ashley, Longmans, Green ve Co., Ltd. London, 1921, s. 837 de yapılmaktadır. Mill burada endirekt vergileri «Bir kimse tarafından ödenilen bir verginin beklenilen ve niyet edilen bir biçimde başkası tarafından ödettirilmesi olarak tanımlamaktadır, Ve Leon Walras, Elements of Pure Economics, çevirisi W. Jaffe, George Allen ve Unwin, Ltd., London, 1954, s. 450 de; üretilen mallar üzerine konulan endirekt vergileri «müteşebbislerin malların fiatına vergiyi ekleyerek bunu endirekt olarak kendilerine ödettirecekleri açıkça belli olmaktadır» biçiminde tanımlamaktadır.
Yansımaya ilişkin terimlerle ilgili olarak ileri sürülen görüşlerin tarihsel bir açıklaması için bkz. C.J. Bullock, «Direct and Indirect Taxes in Economic Literature», Political Science Quarterly, vol. 13, 1898, s. 442-476, aynı makale C.J. Bullock'un Economic Essays, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1936, s. 1-35, eserinde yeniden yayınlanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

laşmaktadır. Şu veya bu verginin yansıyıp yansımadığına ilişkin olarak kişilerin bilmek istedikleri şey, tamamen yasal veya verginin konulduğundaki gelir dağılımı ile vergi borcunun gerçek dağılımı arasında bir fark olup olmadığı ile ilgili bulunmaktadır. Öte yandan, yansıma kavramı, verginin üzerinde konulduğu kimse üzerinde kalması anlamındaki, vergi borcunun sadece yasal olarak mükellef üzerinde kaldığını gösteren bir terimin yapay niteliği tarafından koşullandırılmıştır (1). Yansımaya ilişkin daha faydalı bir kavram belki de, gelir dağılımındaki gerçek değişme (veya efektif yansıma) ile yasama organının yansımaya ilişkin arzusu arasındaki farkı ölçmekle elde edilebilir. Böylece yansıma terimi, vergi politikasının gelir dağılımına ilişkin amaçlarına ulaşmadaki başarısızlıkları ölçmede kullanıldığında, bir hayal kırıklığı endeksi olmaktadır.

---

(1) Bu nedenle, Mrs. Hicks'in efektif ve biçimsel yansıma arasında yaptığı ayırımın belirtilmesi gerekir. Bkz. Ursula Hicks, Public Finance, Pitman Publishing Corporation, New York, 1947, s. 158 ve «The Terminology of Tax Analysis», Economic Journal, vol. 56, s. 38-50, 1946, Musgrave ve Shoup, op. cit., de yeniden basılmıştır.

Fiyat mekanizmasının işleyişine bağlı olarak vergi yansıması olayının tamamını kapsaması koşulu ile Mrs. Hicks in efektif yansıma kavramı, bizim kullandığımız terime az çok benzetilebilir. Buna karşılık biçimsel vergi yansıması kavramı, bizim verginin konulduğu kimse üzerindeki etkisi kavramından farklı anlama gelmektedir. Mrs. Hicks biçimsel yansıma terimini, «bir kimsenin mal ve hizmet sağlamaları için başkalarına giden gelirinin bir kısmı olmayıp, kollektif ihtiyaçları tatmin etmesi için devlete ödenen gelir kısmı'nı ölçmede kullanıldığı anlamda tanımlamaktadır. Bu kavrama göre, bir gelir vergisinin biçimsel yansıması gelir elde eden kimse üzerinde olurken, gider vergisinin yansıması malı satın alan kimse üzerinde olmaktadır.

Mrs. Hicks, vergi nedeniyle fiyat mekanizmasında ortaya çıkan uyum mekanizmasının etkileri konusunda biçimsel yansıma kavramının bize hiç bir şey söylemediği görüşünü savunmaktadır. Ancak, bu görüşün doğru olup olmadığını merak etmekteyim. Gider vergilerinin biçimsel yansımasının tüketicilere dağıtımı bir yansıma hipotezine dayanmaya yol açmaz mı veya yansıma mekanizması bütçenin gelir kısmıyle mi yoksa harcamalar kısmıyle ilgili olarak mı işler? Gider vergilerinin tüketiciler tarafından yüklenildiğini kabul etmeyi daha makul olarak düşündüğümde, böyle bir hipotez yansımayı uyum mekanizmasının sonucuyla ilişkilendirmektedir. Böylece, verginin üzerine konulduğu kimse üzerindeki, etkisi ile yansıma kavramları arasındaki ayırım kesin olmamaktadır. (Bkz. bu kitap, s. 379).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 2

BÜTÇE POLİTİKASININ ÇALIŞMA ARZUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İşletmeler, finansal yatırımcılar, tüketiciler veya emek sahipleri gibi aralarında istihdam yönünden ilişkileri olan ünitelerin birbirlerini nasıl etkilemekte oldukları konusu da hesaba katılarak, hasıla etkisi ile yansıma olayının en son durumu belirlenmelidir. Bu genel denge yaklaşımına geçişi sağlamak için, bu üniteler arasındaki özel ilişkiler önce kısmi denge konumu içinde ele alınmıştır. Ancak, böyle bir incelemeden sonra konuyu genel denge konumu içinde ele alacağız.

A. EMEK GELİRİ ÜZERİNE KONULAN DÜZ ORANLI BİR VERGİ

Bütçenin kamu harcamaları bölümünün etkilerinin incelenmesini daha sonraki açıklamalarımıza bırakarak, konuyu vergi gelirleri bölümü yönünden ele almaya çalışalım. Emek gelirleri üzerinde etkisi olan vergi türü olarak, ilk önce düz oranlı bir gelir vergisi akla gelmektedir. Düz oranlı vergilerin emek geliri üzerindeki etkilerini inceledikten sonra, sermaye gelirlerinin de vergilendirilmesi durumunu gözönünde bulundurarak, artan oranlı vergilerin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini ele alacağız. Daha sonraları ise, diğer vergilerin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

Biçimsel Yaklaşım

Açıklamalarımızı basitleştirmek için, emek girdilerinin çalışılan saatle ölçüldüğü ve işgücü sahiplerinin istedikleri kadar çalışabileceklerinin varsayıldığı bir durumda, bütün gelirlerin emek gelirleri şeklinde elde edildiğini düşünelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu biçimsel görüş oldukça açık bir şekilde ortaya konulabilir(1). Bu yaklaşıma göre cari ücret seviyesinde emek sahibi, aylak kalmak istediği süreyi çalışarak elde ettiği geliri ile değişmesine olanak sağlayacak biçimde, işgücünü sunabileceği zaman toplam saat cinsinden bir veri olarak alınmaktadır (2). Aylaklık ile çalışma arzusu arasındaki tercih durumu bir veri olarak ele alındığında, emek sahibi cari ücret seviyesine uygun olarak aylaklık ve çalışma süresi ile ilgili çeşitli bileşimlerden optimal olanını seçecektir. Şimdi, bu durumda bir vergi konulduğunu düşünelim. Vergi nedeniyle net ücreti azalan emek sahibi, çeşitli aylaklık ve çalışma terkipleri arasından kendisi için en uygun olanını seçmeye çalışır (3). Bir vergi nedeniyle aylak kalınmak istenilen sürenin artıp artmaması; özellik gösteren

---

(1) Bkz. Enrico Barone «About Some Fundamental Theorems on the Mathematical Theory of Taxation», Giornale degli Economisti ser. 2r vol. 4 pp 201-210, 1899; ve Lionel Robbins, «On the Elasticity of Demand for Income in Terms of Effort», Economica, vol. 10, no. 29, pp. 123-124, June, 1930 ve ayrıca Readings in the Theory of Income Distribution, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1946, pp. 237-244 de yeniden basılmıştır. Duncan Black, The Incidence of Income Taxes, Macmillan and Co., Ltd., London, 1939, 12 nci bölüm; Otto von Mering, The Shifting and Incidence of Taxation, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1942 pp. 100-116, ve «A Note on Planning and Inducement to Work», National Tax Journal, vol. 9, no. 1, pp. 69-74, March, 1956; Richard Goode, «The Income Tax and the Supply of Labor», Journal of Political Economy, vol. 58, no. 5, pp. 428-437, October, 1949; Gershon Cooper, «Taxation and Incentive in Mobilization», Quarterly Journal of Economics, vol. 66, no. 1, pp. 43-66, February, 1952. Ayrıca Harry S. Schwartz ve Otto von Mering tarafından yapılan komentlerle ilgili olarak bkz. Quarterly Journal of Economics, vol. 66, no. 4, pp. 600-613, November, 1952; Goode, Barone, von Mering ve Cooper'in tebliğleri R.A. Musgrave ve Carl Shoup (edi.) tarafından yazılan Readins in the Economics of Taxation, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1958 de yeniden yayınlanmıştır.

(2) En az geçim indirimi ve en az aylak zaman ihtiyacına ilişkin olarak ortaya çıkacak olan sorunlar şimdilik göz önünde bulundurulmaktadır. (Bkz. p. 239, note 1).

(3) Konulan verginin aylaklığa olan talep eğrinin yukarı doğru kaymasına yol açmayacağını varsaymaktayız. Farklı bir durum için bkz. s. 251.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

duruma ve emek sahibinin tercih yapısını belirleyen aşağıdaki faktörlere bağlı kalmaktadır.

İşgören aylaklık ve çalışma saatleri arasındaki tercih yapısını açıklayan varsayımlar, mükellefin aylaklık ve emek gelirinin marjinal faydalarını gösteren eğrilerin eğimleri esas alınarak geliştirilebilir. Eğer emek sahibinin her zaman aynı refah düzeyinde olması isteniyorsa; çalışan kimsenin aylaklığında ortaya çıkacak bir azalışın kendisine bir gelir transferi yapılarak giderildiğini veya arzu ettiği seviyenin üstünde çalışması halinde; fazla çalışma bedelinin kendisine vazgeçtiği aylaklığın karşılığı olarak ödenmekte olduğunu varsaymaktayız. Yani, aylaklıkla geçirilen zamanın veya çalışılarak elde edilen gelirin faydalarının olumlu; buna karşılık aylaklık ve emek gelirinin her ikisinde de ortaya çıkan azalmanın ise refah seviyesini olumsuz yönde etkilediğini düşünmekteyiz. Bu durumu açıklamak için, işgücünün tercih ettiği saatten daha fazla çalışması halinde, fazla çalışılan sürenin fayda yerine elem verdiğini söylemeye gerek kalmamaktadır. Ancak, çalışarak elde edilen gelirin faydasının, aylak kalınarak elde edilen hazza göre daha fazla değerlendirilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Emek gelirinin dikey ve aylaklığın yatay eksende gösterilmesi durumunda, yukarıda açıklanan nedenlerle soldan sağa doğru hareket edildiğinde, kayıtsızlık eğrilerinin aşağı doğru düşmekte olduğunu görürüz.

Böyle bir durum kolayca anlaşılabildiği halde, bu açıklamalardan bir sonuç çıkaramayız. Ücret hadleri değiştiğinde ne olacağını belirleyebilmek için, aylaklık ile emek geliri arasındaki marjinal ikame haddini bilmemiz gerekmektedir. Bu konu ile ilgili olarak şu varsayımlar ileri sürülebilir.

Gelir ve Aylaklığın Marjinal Faydalarının Sabit Olması Durumu :

Önce, çalışma karşılığı elde edilen gelir ile aylak olarak geçirilen zamanın her ikisinin de marjinal faydasının değişmediğini veya sabit olduklarını düşünelim. Böyle bir durumda, bireyin aylaklık ile çalışarak elde edeceği gelirin çeşitli bileşimleri arasında nasıl bir tercih yapacağı, sol yukarıya doğru yükselen ve birbirine paralel olan doğrularla gösterilebilir. Aşağıdaki Şekil (11-1) deki i_1, i_2 ve i_3 doğruları, bireyin aylaklık ile gelirin çeşitli bileşimleri arasında yaptığı değişik seçim biçimlerini göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

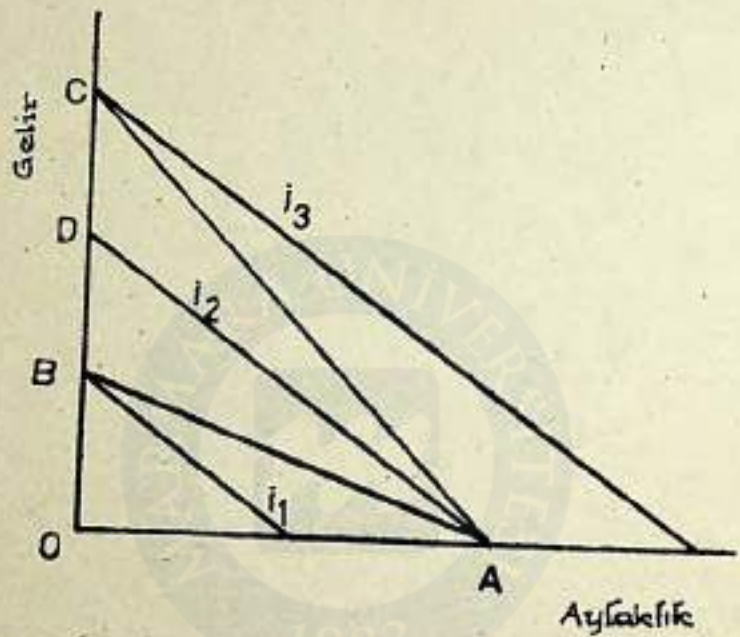

Şekil (11-1) Gelirin ve Aylıklığın Marjinal faydalarının sabit olması durumunda düz oranlı gelir vergisinin etkisi.

Şekle göre, başlangıçta aylaklığın arzu edilen seviyesi OA kadar ve ücret doğrusu AB ise; i_2 erişilebilir en yüksek kayıtsızlık eğrisini gösterdiğinden, birey A noktasında kalmayı tercih edecektir. Benzer bir açıklama tarzına göre, eğer kayıtsızlık eğrisinin eğimi ücret doğrusunun eğiminden daha küçükse, birey aylaklık için daha fazla bir zaman ayırmak yerine daha fazla çalışarak gelirini artırmak isteyecektir. Kişinin bu biçimde davranışı sonunda, ücret doğrucü AC şeklini almışsa, bu durumda erişilebilir en yüksek kayıtsızlık eğrisi i_3 olduğundan, OC ile gösterilen seviyede gelir elde edilmektedir.

Vergiden önceki ücret doğrusunun AC ile gösterildiğini varsayalım. Bu durumda bir vergi konulduğunda, net ücret doğrusu AD ye doğru inmektedir. Çalışılan sürenin maksimum düzeyde olması durumunda, vergi oranı DC/OC oranının altında kaldıkça, çalışma arzusu azalmaktadır. Ancak, vergi oranı DC/OC yi geçerse, bu durumda net ücret doğrusu AD nin altına doğru kayar ve böylece çalışma arzusu tamamen yok olur. Şurası açıktır ki, bu varsayımlar ekstrem durumlarla ilgili bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gelirin Marjinal Faydasının Sabit ve Aylak Kalınan Zamanın Marjinal Faydasının, Azalmakta Olduğu Durum : Şimdi ise, çalışma karşılığı elde edilen gelirin marjinal faydasının çalışılan süre veya elde edilen gelirin düzeyi ne olursa olsun değişmeden aynı kaldığını ve buna karşılık aylaklıkla geçen süre artarken, marjinal faydasının giderek düşmekte olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda kayıtsızlık eğrileri orijine konveks olmaktadır. Aylak kalınan saat yatay ve çalışılan saat karşılığı elde edilen gelir seviyesi ise dikey eksenle gösterildiğinde; dikey eksen boyunca ilerlediğimizde birbirini izleyen eğrilerin eğimleri değişmediği halde, yatay eksen üzerinde sağa doğru hareket ettiğimizde ise, aynı kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri azalmaktadır. Böyle bir durum, OA nın aylak kalınmak istenen süreyi; AB nin ücret doğrusunu ve C nin ise dengeye ulaşıldığı noktayı gösterdiği Şekil (11-2) de belirtilmektedir. Bu durumda ücret üzerine

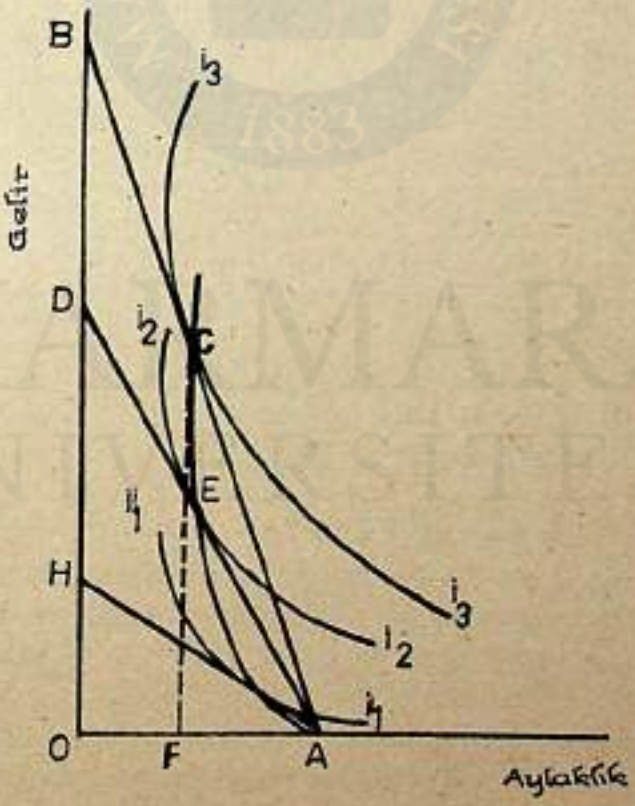

Şekil (11-2) Gelirin marjinal faydasının sabit ve Aylaklığın marjinal faydasının azalmakta olduğu durumda düz oranlı bir verginin etkisi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DB/OB oranında bir gelir vergisi konulduğunda, net ücret doğrusu AD ye doğru inmekte ve yeni denge noktası ise E ye kaymaktadır. Bu denge noktası esasında C nin sağ tarafında yer almalıdır. Ancak FC hattı boyunca kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri sabit olduğundan, O dan sağa doğru hareket edildiğinde denge noktası C nin alt tarafında yer almaktadır. Vergi oranı yükseldikçe denge noktaları, CEA eğrisiyle gösterildiği gibi böyle bir değişim eğrisi boyunca hareket etmektedir. Değişim eğrisinden kolayca elde edilebilecek olan işgücü arz eğrisi, yukarı doğru sabit bir eğimle yükselmekte olup, çalışma arzusunun gelir vergisi ile zıt yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (1).

Başka bir şekilde açıklamak gerekirse, bir gelir vergisinin ikâme etkisinin çalışma arzusu ile ters yönde işlediğini söyleyebiliriz. Çalışılan saat karşılığında elde edilen gelirin marjinal faydasının bu ikinci keyzde sıfır olduğu varsayıldığından ve aylak geçen süre nötr bir mal kabul edileceğinden, ikâme etkisini ortadan kaldıracak olan bir gelir etkisi sözkonusu olmayacaktır (2). Denge durumunda, aylak olarak geçirilen zamanın marjinal faydasının vergiden sonraki net gelirin marjinal faydasına olan oranı, net ücret haddine eşit olmaktadır. Ancak vergi konulmasiyle net ücret haddi düşmektedir. Gelirin marjinal faydası sabit olduğu varsayıldığından, yukarıda söz konusu edilen iki marjinal fayda oranının küçültülmesi, ancak aylaklığın marjinal faydasının azaltılmasıyle sağlanabilmektedir. Bunun için ise, aylak olarak geçirilen sürenin arttırılması gerekmektedir. Böylece, belirli bir aralık için aylaklığın marjinal faydasını gösteren eğrinin eğimi ne kadar küçük ise, çalışma arzusunda gerekli olan azalma veya aylak geçirilen süre o derece arttırılmalıdır.

---

(1) Şekil (11-2) deki değişim eğrisinin işgücü arz eğrisini elde etmek için, potansiyel aylaklık seviyesi olan OA dan çeşitli ücret hadlerine göre aylak kalınmak istenen süreler çıkarılır. Böylece çeşitli ücret hadlerine bağlı olarak çalışılmak istenen süreyi gösteren eğri elde edilir.

(2) Ücret hadlerini sabit tutarken refah seviyesini azaltıyorsak, ferdin aylak kaldığı süreden değil, fakat gelirinden fedakârlık etmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumda ücret eğrisi sola doğru paralel bir şekilde kayarsa, öncekini izleyen denge noktası, Şekil 11-2 deki FC dikey doğrusu üzerinde olmak üzere aşağı doğru düşecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aylaklığın Marjinal Faydasının Sabit ve Gelirin Marjinal Faydasının Azalması Durumu : Şimdi aylak olarak geçirilen zamanın marjinal faydasının değişmediğini ve buna karşılık, çalışılan süreye bağlı olarak elde edilen gelir artarken, marjinal faydasının giderek azalmakta olduğunu varsayan bir durumu ele alalım. Kayıtsızlık eğrileri bu durumda da orijine konveks olmaktadır. Ancak, birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri; yatay eksen boyunca hareket edildiğinde değişmeden aynı kalmakta ve dikey eksen üzerinde yukarı doğru hareket edildiğinde ise, yükselmektedir.

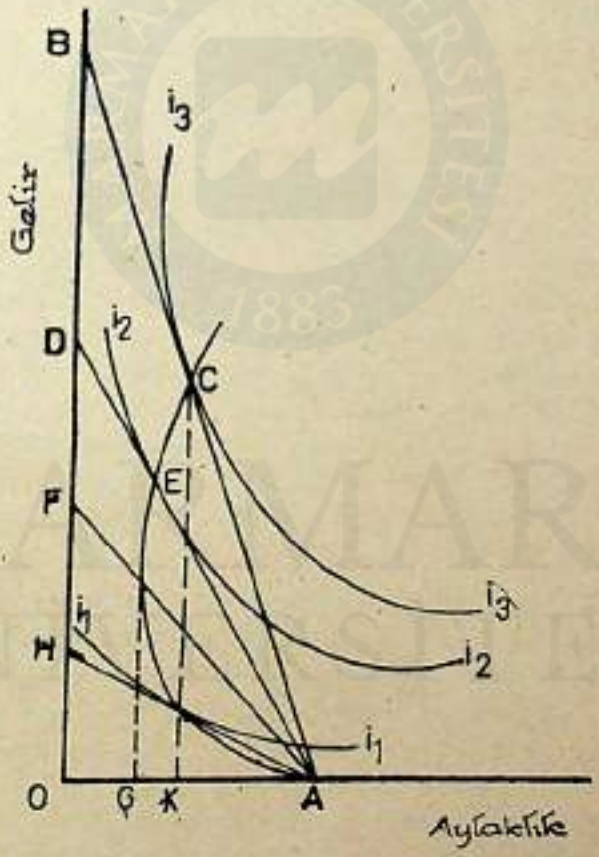

Şekil (11-3). Aylaklığın marjinal faydasının sabit ve gelirin marjinal faydasının düşmekte olduğu bir durumda düzoranlı bir verginin etkisi

Böyle bir durum, aylak kalınan zamanın OA, ücret doğrusunun AB ve başlangıç dengesinin C ile gösterildiği Şekil (11-3) de görülmektedir. Şimdi, böyle bir durumda bir gelir vergisinin konulmakta

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğunu düşünelim. Vergi nedeniyle net ücret doğrusu AD ye düşmekte ve yeni denge noktası ise E gibi bir yerde gerçekleşmektedir. Birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri herhangi bir yatay eğri boyunca sabit ve dikey eksen boyunca yukarı doğru çıkıldığında yükselmekte olduğundan, yeni denge noktası C noktasının sağında veya solunda olabilmektedir. Bu durumda, çalışma arzusu üzerinde gelir ve aylaklık üzerinde ikâme etkisi yapacak biçimde işleyen bir düzenleyici vergi politikasının uygulanması gerekir. Bu iki etkiden birisinin daha kuvvetli olmasına bağlı olarak, işgücü arzı artar veya azalır.

Vergi oranı yükseldikçe, buna bağlı olarak denge noktaları da CEA gibi bir değişim eğrisi boyunca hareket ederler. Örneğin DB/OB gibi bir vergi oranı için yeni denge noktası E de teşekkül etmekte ve bu durumda çalışma arzusu artmaktadır. Vergi oranı FB/OB gibi daha da arttırılırsa, işgücü arzı GA gibi maksimum bir düzeye çıkmaktadır. Ancak, vergi bu oranın üzerinde olmak üzere daha da arttırılırsa, işgücü arzı giderek azalmaya başlar. Vergi oranının HB/OB olarak arttırılması durumunda, işgücü arzı vergi öncesi KA seviyesine düşecek biçimde azalır. Vergi oranının bu oranın da ötesinde arttırılması durumunda, verginin hiç konulmadığı zamanki işgücü arzının da altına düşecek biçimde, emek arzı azalır. Bu yüksek vergi oranına bağlı olarak elde edilen işgücü arz, eğrisinin eğimi, ücret oranı OF/OA oluncaya kadar yükselir ve GA işgücü arz seviyesine varıldığında ise eğrinin eğimi tersine döner. Böylece, herhangi bir özel durumda verginin etkisi, değişim veya işgücü arz eğrisinin yer aldığı aralığın büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır.

Vergi öncesi dengesinde, aylaklığın marjinal faydasının emek gelirinin marjinal faydasına olan oranı, yine ücret haddine eşit olmaktadır. Vergi konulması ile net ücret haddi düşmektedir. Aylaklığın marjinal faydası sabit varsayıldığından, eğer net gelirin (vergiden sonraki) marjinal faydası yükselirse, denge durumu değişmez ve aylak geçirilmek istenen zaman da aynı kalmaktadır. Bu durum, marjinal gelirin faydasını gösteren eğrinin elâstikiyetinin birime eşit olması durumunda da geçerli olmaktadır. Eğer, elâstikiyet birden küçük ise, emek gelirinin marjinal faydasındaki artış oranının ücret haddindeki düşme oranından daha büyük olmasına yol açacaktır. Böylece aylaklığın marjinal faydasının, net emek gelirinin vergi öncesi marjinal faydaya olan oranı, ücret haddinin altına düşmektedir. Bu nedenle, aylaklığın marjinal faydasının emek gelirinin marjinal fay-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dasına olan oranı ile net ücret haddi arasındaki eşitliğin sağlanabilmesi için, gelirin marjinal faydasını düşürecek biçimde bir vergi politikası gerekir (1).

Hem Gelirin ve hem de Aylaklığın Marjinal Faydasının Düşmesi Durumu : Son olarak, emek gelirinin ve aylak olarak geçirilen zamanın marjinal faydalarının giderek düşmekte olduğunu varsayan daha makul bir hipotezi ele alalım. Bu varsayıma göre, yatay ve dikey ek-

(1) Cooper.in opc. cit., sayfa 46 daki açıklamalarını izleyerek; fayda fonksiyonunu $u = \varnothing (L, Y)$ olarak yazabiliriz. Bu eşitlikte u faydayı, L aylak geçirilmek istenen süreyi ve y harcanabilir gelir seviyesini göstermektedir. g nin brüt geliri ve t nin vergi oranını gösterdiği $Y = (1-t)\,g$ eşitliğinde y harcanabilir gelir seviyesini göstermektedir. Böylece,

$$Y = (1-t)\ [w(k-L)]$$

olarak yazılan eşitlikte w ücret haddini K ise çalışılan saatlerin sayısını göstermektedir. Eğer fert, fayda maksimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışırsa fayda fonksiyonu $[\varnothing y (L, y)] / [\varnothing (L, y)] = (1-t)\,w$ eşitliği ile gösterilebilir. Bu eşitliğe göre aylaklığın marjinal faydasının harcanabilir gelirin marjinal faydasına olan oranı, net ücret haddine eşit olmaktadır. t oranı yükseldikçe bu eşitliği sağlayabilmek için marjinal fayda oranı düşürülmelidir. Bunun için ise, çalışılan saatlerde bir azalış veya artış sağlanmalıdır.
Eğer fayda maksimizasyonu sağlanmış ise (bkz. Cooper, op. cit., sayfa 65) $[\varnothing y + y \varnothing yy - (k-L) \varnothing Ly]\, dL / dT > 0$ koşulunun yerine getirilmesi gerekir. Bu eşitlikteki $\varnothing y$ harcanabilir gelirin marjinal faydasını; $y \varnothing yy$ harcanabilir gelir ile gelir artışına bağlı olarak marjinal fayda oranının çarpımını; $(k-L) \varnothing Ly$ gelir artışına bağlı olarak aylaklığın marjinal faydasındaki değişme oranı ile çalışılan saatin çarpımını; dL/dT ise t deki ufak bir artışın aylak kalınmak istenen süre üzerinde sebep olduğu değişmeyi göstermektedir Yukarıdaki eşitsizlikte yer alan ilk terim olan $\varnothing y$ pozitiftir. Eğer aylaklığın marjinal faydası değişmeden aynı kalıyorsa, üçüncü terim sıfıra eşit olmaktadır. Eğer gelirin marjinal faydasını gösteren eğrinin elâstikiyeti birimden daha az ve $y \varnothing yy$ nin değeri pozitif ise, böyle dL/dt nin değeri pozitif olacak ve çalışılan saatler azalacaktır. Eğer, emek gelirinin marjinal faydasını gösteren eğrinin eğimi birimden büyük ise, dL/dt oranı negatif olacak ve çalışılan saatlerin sayısı artacaktır. Eğer, emek gelirinin marjinal faydasını eğrinin eğimi birime eşitse, $y \varnothing yy$ değeri sıfıra eşit olacak ve çalışma arzusu değişmeden aynı kalacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sen üzerinde ilerledikçe, birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri de giderek artmaktadır. Daha önceki durumlarda olduğu gibi, gelir ve ikâme ettiklerinden birisinin ağır basmasına göre, çalışma arzusu artmakta veya azalmaktadır. Bu durumda denge noktalarının izlediği yolu gösteren hat, Şekil (11-3) dekinin bir benzeri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir vergi konulması yine, vergi öncesi net ücret haddini olduğu kadar, aylaklığın marjinal faydasının emek gelirinin marjinal faydasına olan oranını düşürmektedir. Eğer, marjinal gelirin faydasını gösteren eğrinin elâstikiyeti birime eşitse, vergi öncesi dengesi bu durumda da devam ettirilebilmektedir. Bu dengenin devam ettirilebilmesi için; elâstikiyetin birimden küçük olması durumunda çalışma arzusu arttırılmalı ve elâstikiyet birimden büyük ise, çalışma arzusu azaltılmalıdır. Eğer çalışma arzusu düşerse, bu durumda emek gelirinin marjinal faydasında olduğu kadar aylaklığın marjinal faydasında da bir düşme ile karşılaşılacağından, çalışma arzusunun azalmasının dengenin sağlanması üzerindeki etkisi daha önceki duruma göre daha önemsiz olacaktır.

Benzer biçimde, çalışma arzusunun artması durumunda; aylaklığın marjinal faydasında bir artış olurken emek gelirinin marjinal faydasında bir düşme olacağından, çalışma arzusundaki artışın daha önceki duruma göre dengenin sağlanması üzerindeki etkisi daha önemsiz olacaktır. Yine yukarıda anlatıldığı biçimde, çalışma arzusu üzerindeki verginin etkisinin yönü, sadece marjinal gelirin faydasını gösteren eğrinin eğimine bağlı olmaktadır. Ancak, aylaklığın marjinal faydasını gösteren eğrinin biçimi, sadece bu değişmenin büyüklüğünün saptanması yönünden önem taşımaktadır (1).

Biçimsel yaklaşım böylece, bir gelir vergisinin çalışma arzusu üzerinde olumlu veya olumsuz etki yaratacağı konusunda hiç bir teorik bulgu elde etmemize olanak sağlamamaktadır. Gelir vergisinin çalışma arzusu üzerindeki etkisi konusunda varılacak sonuç, belli bir aralık için emek sahibinin aylaklık ile çalışma arzusu arasında yapacağı tercih biçimine bağlı bulunmaktadır. Ancak, böyle bir sonuca ampirik araştırmalarla ulaşılabilir.

---

(1) Aynı görüş için bkz. Cooper, op. cit., p. 50.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Asırlık Deneyimler

Bu sonuçların gerçekleştirilebileceğine karar vermeden önce, bir grup olarak bütün işçiler için toplam işgücü arz eğrisiyle ilgili olarak tarihsel kayıtların bir çözüm getirip getirmeyeceği konusunu inceleyelim. Geçen veya daha önceki yüzyıldaki ekonomik kalkınma, aylaklık düzeyinde ve mal üretiminde artışa yol açan önemli ölçüde prodüktivite yükselişinin sağlandığını göstermektedir. Gerçekten, bir grup olarak işçiler bu asırlık anlamda toplam arz eğrisinin geriye doğru eğimli olduğu bir ortamda çalışmışlardır. Teknolojik ilerleme mal üretiminde ve aylaklık düzeyinde önemli artışlar sağlayacak biçimde geliştiğinden, böyle bir açıklama biçimi bir sürpriz olarak görülmemelidir.

Tarihsel kayıtlar değerlendirilirken, işgücü arz eğrisinin kısa ve uzun dönem biçimi arasında bir ayırım yapılması yararlı olacaktır. Öteyandan uzun dönemde, bireylerin mal elde etme veya aylak kalma biçimindeki arzularını gerçekleştirme çabası artabilir. Daha çok mal ve hizmet elde etme olanağı artarken, emek sahibinin daha az aylak kalmayı tercih etmesi nedeniyle işgücü arz eğrisi sağa doğru kayar. Bununla birlikte hayat standardının yükselmesi durumlarında genellikle sözkonusu olduğu gibi, yeni mal ve hizmetin aylaklığı tamamlayıcı bir mal olması nedeniyle, tamamlayıcı malların bu niteliği dolayısiyle iş gücü arz eğrisi sola doğru itilmektedir. Arz eğrisindeki kaymanın neticede sola doğru olması koşulu ile aylaklık düzeyinde ortaya çıkacak olan artışın hangi yönde olacağına ilişkin olarak yapılacak tarihsel değerlendirmeler, kısa dönem arz eğrisi eğiminin sağ yukarıya doğru meyledeceğini öngören ve genellikle savunulan görüşle tutarlı olmaktadır.

Bu tür görüşler, geri kalmış ülkelerde prodüktivitedeki bir artışın başlangıçta artmakta olan aylaklık tarafından niçin düşmeye doğru meylettiğini açıklama yönünden yararlı olabilmektedir. Bu konuda mal ve hizmetlere olan arzunun artmasına olanak sağlayacak biçimde kültürel engeller (batı standartları izlenerek) ortadan kaldırılabilir. Bu güçlükler yenilinceye kadar ve mallara olan talep işgücü arz eğrisinde sağa doğru bir kaymaya yol açtığında, ücretlerin yine de çok düşmekte olduğunu öngören karşılaştırmalı anlamda, ücret düzeyindeki küçük bir artış bile işçilerin işgücü arz eğrisi üzerinde geriye doğru bükülen bir yerde kalmalarını teşvik edecektir (1).

(1) Düşük ücret haddinde işgücü arz eğrisinin geriye doğru dönüşüne ilişkin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Endüstri alanında gelişmiş ülkelerin durumunu incelemeye tekrar dönüldüğünde, aylaklık düzeyinde ortaya çıkan asırlık artış, bireyin ek geliri karşılığında aylaklığı satın alması biçimindeki basit bir anlatımla açıklanamaz. Buna karşılık, bu alandaki gelişme çocuk işçilerin çalıştırılmasının yasaklanması, kitle eğitiminin doğması ve sendikalaşma gibi bir çok kompleks sosyal olayların ürünü olmuştur (1). Aylaklık konusundaki gelişmeler bir çok bakımdan kurumlaştırılmış ve bu konudaki bireyin çevresinde kişisel seçim yapması bakımından da az çok sabit bir faktör olarak belirlenmiştir. Bütün bu son açıklamalarımız hesaba katıldığında, net ücret haddinde W_2 den W_1 e yükseltildiği durumla karşılaştırıldığında oldukça farklı bir sonuçla karşılaşılmaktadır.

Zaman faktörü sadece tarihsel prespektifle ilgili olarak değil, fakat ayrıca, şimdiki değişmelerle uğraşıldığında da önem kazanmaktadır. Ücret haddindeki bir düşmenin çalışma arzusunu azalttığı bir ortamda, çalışma arzusundaki azalış uzun döneme kıyasla kısa dönemde daha fazla olacaktır. Gelir elde etme güdüsü aylak kalma motifinden daha katı olduğundan, çalışma çabası önceleri arttırılabilir ve sonraları ise düşürülebilir. Net ücret haddindeki ani değişmeler daha şiddetli bir biçimde hissedilebilir ve tedrici uyumlar yerine daha kesin ikame etkisi veya benzeri durumların ortaya çıkması beklenebilir. Bütün bu sebepler nedeniyle tarihsel deneyimlerden yararlanarak hiç bir basit sonuç elde edilemez.

Karşı Gelme Etkisi

Şimdiye kadar, emek sahibinin vergi oranlarında çalışma arzusunu artıracak biçimde yapılan teşvik edici vergi önlemlerine karşı

başka bir açıklama biçimi Bay David Cole tarafından bana anlatılmıştı. İşçilerin ne kadar çalışmak isteyeceklerine ilişkin olarak verecekleri karar, en az geçim düzeyindeki geliri elde edebilmek için gerekli saat (aylaklık için saptanan minimum gereksinmelerin sınırı içinde kalmak koşulu ile) kadar çalışmak isteyeceklerini öngören varsayımdan çıkarılabilir. Bu açıklama biçimine göre, işgücü arz eğrisinin eğimi belli bir ücret haddine erişinceye kadar birim elâstikiyette olmaktadır. Ancak, bundan sonra ücret haddinde bir artış olduğunda işçi, emek geliri karşılığında aylaklığı değişecektir. Bu nedenle, ücret seviyesinin alt dilimlerinde işgücü arz eğrisi rektangular bir hiperbölü yansıtmaktadır. Ancak, ücret belli bir seviyenin üstüne çıktığında işçi emek geliri yerine aylaklığı ikame etmeye çalışır ve işgücü arz eğrisi dönerek emek arz eğrisinin eğimi sağ yukarıya doğru meyleder.

(1) Bkz. Richard Goode, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olan tepki ile piyasa güçleri tarafından yol açılan net ücret haddindeki eşit bir değişikliğe karşı hep aynı reaksiyonu gösterdiğini varsaydık. Ancak, bu varsayım her zaman geçerli olmayabilir. Özellikle adil olmadığı düşünülen vergiler, vergi nedeniyle devlete karşı gösterilen bir reaksiyon etkisi yaratabilirler. Konulan bir vergi işgörenin çalışma çabasını düşürerek ve bunun sonucu olarak vergi matrahını azaltmaya yol açacak biçimde, ödenilen vergi nedeniyle kaybedilen gelirini devlete yansıtmak istemesi biçiminde bir kırgınlık duygusunun veya bir arzusunun gelişmesine yol açabilir. Kuşkusuz ki, böyle bir davranış işçiye oldukça pahalıya mal olacaktır. Ancak, öç alma arzusunun bu biçimde tatmin edilmesi, işçinin karşılaştığı gelir kaybının yarattığı elemi karşılayabilir veya emek sahibi böyle davranmakla devletin arzu edilmeyen bir vergiyi koymaktan vazgeçebileceğini ümit edebilir (1). Mükellef devlete karşı gelme etkisi altında davrandığında, bu davranışı sonucu olarak çalışma arzusundaki düşme daha büyük olabilir. Veya, mükellef bu etki altında kalarak davranmasaydı, çalışma arzusundaki artış daha az olabilirdi.

Mükellefin devlete karşı reaksiyon etkisini açıklayan hipotez, gizli vergilerin açık vergilere kıyasla daha az sakıncalı olduğu (değişik bir biçimde para aldatmacası görüşü tarafından açıklandığı gibi) biçimindeki görüş tarafından da genellikle desteklenmektedir. Buna göre, daha geniş tek bir vergiye kıyasla aynı geliri sağlayan geniş bir vergi demeti daha az açık olduğundan tercih edilebilir veya gelir vergisinin kaynaktan kesilerek tahsil edilmesi (mükellef tarafından daha az farkına varıldığından) verginin mükellef tarafından hesaplanarak beyan edilmesine göre vergi gelirlerinin toplanması yönünden daha az olumsuz etki yaratmaktadır. Bu bakımdan ele alındığında, gizli bir vergi için avantajlı olan bir nitelik vergi gelirlerinin toplanmasına ilişkin olarak, başka vergiler yönünden bir dezavantaj olmaktadır. Bu şekilde hissedilmeyen vergilerle kamu hizmetlerinin kolay bir biçimde finanse edilmesi (para aldatmacası durumunda olduğu gibi) aldatıcı bir etki yaratmakta ve böylece bütçenin yanlış bir biçimde saptanmasına neden olunmaktadır.

Vergi nedeniyle devlete karşı gelme etkisinin ortaya çıkmasında rolü olan faktörler, karşıt yönden de etkili olabilirler. Karşıt yönde ortaya çıkan bu etki, işçinin ödediği vergiyi satınalmayı arzu ettiği kamusal malların bir bedeli olarak görmesi durumunda işlemek-

(1) Benzer görüşler yatırım etkileri yönünden de ortaya çıkabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tedir. Vergi nedeniyle ücret seviyesinde ortaya çıkan bir azalış eğer kamu hizmetlerinin bir bedeli olarak düşünülmekteyse, piyasadaki ücretlerdeki aynı düşme ile karşılaştırıldığında aylaklığın değerinde daha az bir düşme ile karşılaşılır.. Böyle bir sonuç, en az olasılıkla Kaynak Ayırımı Branşına gönüllü ödeme varsayımının uygulandığı durumlarda geçerli bulunmaktadır. Her ne kadar bu bir dereceye kadar gerçekleştirilebilirse de, kanunun tutumuna bağlı olarak, devlete karşı gelme etkisi devletin vergi toplama gücünü destekleme etkisi biçimine dönüşebilir. Özellikle savaşın finansmanı durumunda verginin olumsuz etkisinin işleme olasılığının büyüklüğü harp tehlikesinin yakınlığı ve vatanseverlik duygusunun yoğunluğu ile ters orantılı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

B. EMEK GELİRİ ÜZERİNE KONULAN ARTAN ORANLI BİR GELİR VERGİSİNİN ETKİLERİ

Şimdi ise, artan oranlı bir gelir vergisinin işgörenin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini incelemeye dönelim. Artan oranlılığın etkileriyle ilgilenirken, herhangi bir kimsenin çalışma arzusu üzerindeki etkileriyle, bir bütün olarak bireylerden oluşan mükellef grubu üzerindeki etkileri arasında bir ayırım yapılması gerekir. Öte yandan, bütün kişisel gelirin emek gelirinden oluştuğunu öngören varsayımı değiştirmeden alıkoymaktayız.

Kişinin Uyumu

10.000 dolar gelir elde eden ve 5.000 dolar vergi ödeyen bir mükellefin durumunu düşünelim. 5.000 dolar tutarındaki vergi geliri iki ayrı vergi tarifesi uygulanarak elde edilebilir. Bunlardan düzoranlı vergi tarifesinin uygulanması durumunda %50 oranında vergi alınmaktadır. Buna karşılık aynı miktar vergi geliri, artan oranlı vergi tarifesine göre su biçimde elde edilebilir: 10.000 dolar tutarındaki gelirin ilk 2000 doları vergiden istisna edilerek, ikinci 2.000 dolarlık dilime %40; 4.000 dolarlık üçüncü dilime %60 ve geriye kalan son 2.000 dolar tutarındaki gelir dilimine ise %90 oranında vergi tarifesi uygulanır. Sonuçta her iki vergi tarifesine göre 10.000 dolar tutarındaki gelirden 5.000 dolar tutarında vergi alınmaktadır. Bu durumda, vergi mükellefi için sözkonusu iki tarifeden herhangi birisinin uygulanması arasında hiç bir fark yoktur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ancak, sorunun bu biçimde ortaya konuluşu, her iki durumda vergiden önceki gelir seviyesi ve çalışma arzusunun değişebileceği gerçeğini ihmal etmektedir. Sorunu daha açık bir biçimde ortaya koymak için, her iki tür vergi tarifesinin uygulanmaya konulmasından önce bir kişinin 10.000 dolar tutarında bir gelir elde ettiğini düşünelim. Şimdi, bu kişiden 5.000 dolar tutarında bir vergi almak istediğimizi düşünelim. Bu durumda, bu geliri düz oranlı bir vergi tarifesi uygulayarak elde edebiliriz. Daha önceki paragraflarda yer alan açıklamalarımıza göre, bir vergi konulması durumunda emek sahibinin çalışma arzusunun artmakta veya azalmakta olduğunu biliyoruz. Emek sahibinin vergi nedeniyle emek arzının onda bir oranında azaldığını varsayarsak, vergiden öncesi geliri 10.000 dolardan 9.000 dolara düşmektedir. Bu durumda 9.000 dolarlık gelirden 5.000 dolar tutarında vergi elde edebilmek için yaklaşık olarak %55.5 oranında düz oranlı bir vergi tarifesi uygulaması gerekecektir. Öte yandan, aynı vergi gelirini elde etmek için artan oranlı bir vergi tarifesi uygulanması durumunda ise, çalışma arzusunun daha fazla düşmekte olduğu ve vergiden önceki gelir seviyesinin ise 9.000 doların daha da altına düşmekte olduğu gösterilebilir.

Bu durum (Şekil (11-4) de gösterilmektedir. Şekilde aylak kalınmak istenen süre yine OA, ücret doğrusu AB ve vergi öncesi denge noktası C ile gösterilmiştir. Örneğimizdeki işçimiz OE kadar gelir elde etmekte olup, bunun karşılığında DA saat çalışmakta ve OD kadar aylak kalmaktadır. Bu durumda düz oranlı bir vergi konulduğunda, net ücret doğrusu AF olarak aşağı doğru düşer ve yeni denge, G noktasında belirlenir. Böylece aylak kalınan süre OD den OH a kadar yükselmekte ve vergi öncesi gelir HK kadar olup, bunun KG kısmı vergi olarak ödenmektedir.

Şimdi ise, aynı KG vergi gelirinin artan oranlı bir vergi tarifesi uygulanarak elde edilmekte olduğunu düşünelim. Aynı miktar vergi gelirini elde etmemiz için, çeşitli artan oranlı vergi tarifeleri kullanılabilir. Bu çeşitli artan oranlı vergi tarifelerinden birinin uygulanması durumunda, net ücret eğrisi AL gibi bir eğri ile gösterilsin. Vergi oranı artan oranlı olduğundan dolayı, AL eğrisi üzerinde sola doğru gidildiğinde bu eğrinin eğimi giderek düşmektedir. Bu durumda, AB ye KG uzaklığında çizilen NP paraleli ile net ücret eğrisi olan AL nin kesişme noktası olan M, yeni denge noktasını göstermektedir. Denge noktasında vergi geliri MR, gerekli vergi miktarı olan GK ye eşit olmaktadır. Bu yeni M denge noktasında, aylak olarak ge-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çirilen süre OS kadardır. G ve M nin her ikisi de C nin solunda veya sağında yer alabilirler. Her iki vergi de, çalışma arzusunu arttırabilir veya azaltabilir. Bununla beraber kayıtsızlık eğrisinin şekli dolayısiyle M denge noktası G nin sağında yer almak durumundadır (1).

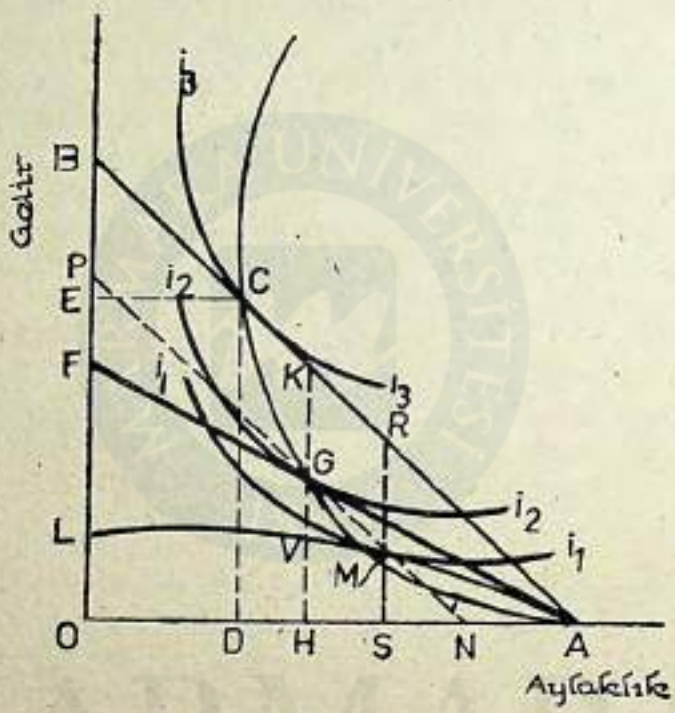

Şekil (11-4): Artan oranlı bir verginin çalışma arzusu üzerindeki etkisi

Böylece aylaklık süresi artan oranlı bir vergi durumunda artmaktadır. Öte yandan, yeni denge noktası olan M, düzoranlı tarifenin çeşitli oranlarına bağlı olarak belirlenen denge noktalarını göster-

(1) G den çizilen dikmenin AL ile kesim noktasındaki eğimi AF eğimi üzerindeki G noktasındaki eğime göre daha düzdür. Verginin marjinal oranı yüksek olması gerektiğinden dolayı, marjinal (net) ücret haddi de düşük olmalıdır. Gelirin marjinal faydasının düşmesi koşulu ile, AL ve bir kayıtsızlık eğrisi arasındaki denge noktası G nin altında yer almak zorundadır. Öte yandan aylaklığın marjinal faydasının düşmesi koşulu ile, denge noktası G nin sağında yer almak durumundadır. Eşit vergi geliri elde edilmesi için uygulanan bir artan oranlı vergi için denge noktası PN üzerinde yer aldığından, her iki varsayım da geçerli olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mekte olup, AGC değişim çizgisinin üstünde kalmaktadır. Buna göre, aynı vergi gelirini elde etmek için konulan bir artan oranlı vergi uygulanması durumunda, nasıl ki aylak kalınan zaman daha fazla ise, aynı süre aylak kalındığı halde; düz oranlı bir vergi uygulanması durumunda daha fazla vergi geliri elde edilmektedir.

Böyle bir sonuç beklenebilir. Çünkü, artan oranlı bir vergi düz oranlı bir vergiye göre daha yüksek marijinal vergi oranına neden olduğundan, çalışma arzusu üzerindeki olumsuz etkisine karşılık aylaklık üzerinde oldukça şiddetli bir ikâme tesiri olacaktır (1).

Daha genel olarak açıklamamız gerekirse, marjinal vergi oranı düşürülür veya değiştirilmeden aynı oranda tutulurken, eğer ortalama vergi oranını yükseltirsek, çalışma arzusunun artmakta olduğunu görürüz. Ayrıca, marjinal vergi oranı değiştirilmediğinde veya arttırıldığında, eğer ortalama marjinal vergi oranı düşürülürse çalışma arzusu azalacaktır. Ortalama ve marjinal vergi oranlarının ikisinin birlikte arttırılması veya azaltılması durumunda, çalışma arzusu da artabilir veya azalabilir (2).

Mükellef Grubunun Uyumu

Her hangi bir işçi için çalışma arzusu, aynı miktar vergi gelirinin çeşitli vergi tarifelerine göre elde edilmesi sırasında; düz ve azalan vergi tarifeleri yerine artan oranlı vergi tarifesinin uygulanması durumunda azalmaktadır. Artan oranlı vergilemenin mükellef grubu için uygulanması, her birey için artan oranlı vergi tarifesinin uygulanması gerektirdiğinden, bu konuda vergi borçlarının artan oranlı bir şekilde dağıtımı ile toplam çalışma arzusunu etkilemeyecek veya arttıracak olan bir politika arasında çatışmanın varlığı düşünülebilir (3). Bununla beraber, bu konudaki bağdaştırıcı bir görüş sorunun çok kompleks bir görünümde olduğunu göstermektedir. Ki-

---

(1) Bkz. Tibor Scitovsky, Edward s. Shaw ve Lorie Tarshis, Mobilizing Resources for war, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1951, s. 67.

(2) Bkz. Cooper, op. cit.

(3) Bu en çok görülen bir durumdur. Bu konudaki Scitovsky'nin en al., op. cit., s. 182 de yer alan «özel önlem alınmadıkça, oldukça yüksek artan oranlı vergi oranlarının ayrıca yüksek marjinal oranlı vergilere neden olduğu» biçimindeki ifadesi anlam yönünden bir karşıt anlam taşımaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şilere uygulanan modelden elde edilen sonuçlar, mekanik bir biçimde gruba transfer edilemez (3).

Şimdi, kamu harcamaları seviyesini sabit tutarak, aynı miktar vergi gelirini elde edecek biçimde düz oranlı vergi yerine artan oranlı bir vergi tarifesinin uygulanmakta olduğunu varsayalım. Böyle bir uygulama sonucu olarak, ortalama ve marjinal vergi oranlarının her ikisi de, yüksek gelirliler için yükseltilecek ve düşük gelirliler için düşürülecektir. Ancak, marjinal vergi oranlarındaki değişmeler ortalama vergi oranındaki değişmelerden daha keskin olacaktır.

Böyle bir değişiklik sonucu olarak ortaya çıkan durumun tam bir açıklamasını yapmadan, sorunun niteliğini Şekil (11-5) yardımiyle gösterelim. A aralığında yer alan düşük gelirlerin hem marjinal ve hem de ortalama vergi oranları azaltılmaktadır. Bu gruptakilerin çalışma arzuları vergi nedeniyle artar veya azalabilir. Buna karşılık ölçeğin en üstünde yer alan D aralığındaki grubun marjinal ve ortalama vergi oranlarının ikisi de artmaktadır. Ölçeğin altındaki aralıkta yer alan grup gibi, bu grupta yer alan mükelleflerin de çalışma arzusu artabilmekte ve azalabilmektedir. Düşük ve orta gelir dilimleri arasında yer alan B aralığındaki mükellef grubu için marjinal vergi oranı değişmediği halde, ortalama vergi oranı düşmektedir. Bu gruptakilerin çalışma arzuları azalacaktır. Orta ve yüksek gelir dilimleri arasında yer alan veya C aralığında bulunan mükellef grubu için marjinal vergi oranı yükselirken buna karşılık ortalama vergi oranı düşmektedir. Bu gruptakilerin çalışma arzularını azaltan neden iki yönlüdür.

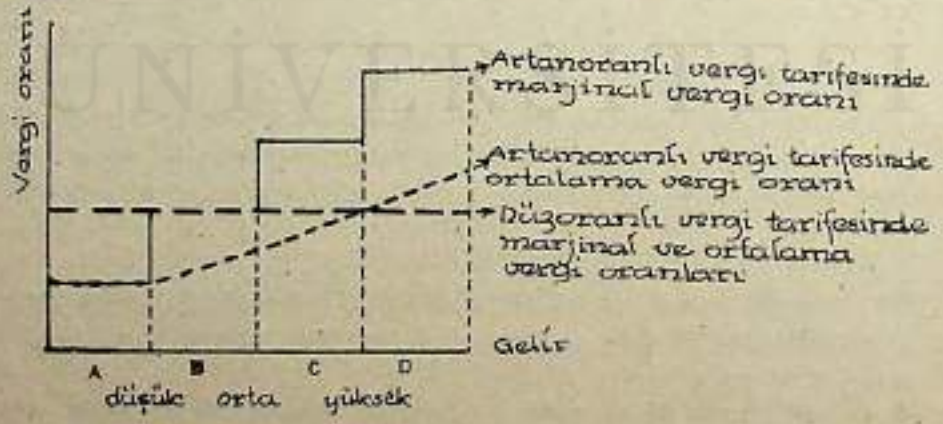

Şekil (11-5) : Ortalama ve marjinal vergi oranları

(3) Cooper'ın op. cit., deki makalesinde mükemmel bir şekilde ele alındığı halde, sorunun bu yönü genellikle ihmal edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Grup için verginin çalışma arzusu üzerinde net etkisinin ne yönde olduğunu tahmin etmeye olanak verecek bir yol yoktur. Şimdi, A grubunun çalışma arzusunun arttığını buna karşılık D grubu için bu arzunun azaldığını varsayalım. Verginin çalışma arzusu üzerindeki net etkisi, A grubunun çalışma arzusunda sebep olduğu artış ile B, C ve D mükellef gruplarının çalışma arzuları da sebep olunan azalış arasındaki farka eşit olmaktadır. Verginin bu etkilerindeki değişiklikler de, gelir dağılımına olduğu kadar vergi tarifesinin yapısındaki özel değişmelere de bağlı bulunmaktadır.

Öte yandan, gelir skalasının farklı noktalarındaki marjinal ikâme hadleri de birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, A ve D grupları için çalışma arzusu üzerinde ortaya çıkan karşıt yöndeki değişmeler de birbirinden farklıdır. Böylece, düşük gelir diliminde bulunanların düşük vergi oranına ve yüksek gelir diliminde yer alanların ise, yüksek vergi oranlarına tabi olmaları ile işgücü arz eğrisinin geriye dönememesi niteliğine dayanan varsayımından yararlanarak herhangi basit bir sonuç elde edemeyiz. Düzoranlı vergi yerine artanoranlı vergi tarifesinin ikâme edilmesi durumu ücret hadlerindeki değişmenin tek nedeni olarak gösterilemez. Marjinal vergi oranındaki değişme ortalama vergi oranındaki değişmeden farklı olduğundan, düz oranlı vergi uygulaması durumunda işgücü çalışma saatlerinin ayarlanması, normal emek arz eğrisi veya değişim hattı eğrisi üzerinde olmalıdır (1). Eğer aylaklığın gelire olan marjinal ikâme haddi yüksek gelirliler için yüksek ve düşük gelirliler için düşük ise; düz oranlı vergi yerine artan oranlı bir verginin ikâmesi, çalışma arzusunu artırma yönünden en az olumlu; eğer bu ilişki değiştirilirse en çok olumlu yönde işleyecektir.

Çeşitli mükellef gruplarının çalışma çabaları arasındaki niteliksel farklılıkları hesaba kattığımızda, açıklamalar daha da karışık bir görünüm kazanmaktadır. Hasıla üzerindeki etkileri yönünden sorun ele alındığında, vergilerin ücret gelirleri üzerinde sebep olduğu etkiler, çalışılan saatler üzerindeki etkilerinden daha fazla önem taşımaktadır. Yani, hasılanın değeri azaldığında çalışılan saatler değişmeden aynı kalabilir veya artabilir. Buna karşılık, daha az çalışıldığında veya çalışılan saatler değişmediği zamanlarda hasılanın değeri artabilir. Öte yandan bütün işçiler çalışma saatlerini ayarlama yönünden serbest değildirler. Bu konudaki gözlemler, yüksek gelir elde et-

(1) Bkz. s. 234.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

me olanağına sahip olanlar, serbest meslek erbabı veya yüksek yönetici gibi pozisyonlara doğru meylederek, çalışma disiplinine daha az bağımlı kalırlar. Aynı zamanda bu grupta yer alanlar daha çok parasal olmayan motiflere bağlı olduklarından, işgücü arzları oldukça inelastik olmaya doğru meyleder. Buna karşılık, düşük gelir elde eden kimselerin oluşturduğu grup ise, genellikle sözleşmelere bağlı olduklarından, ya gerekli görülen bir süre kadar çalışma veya hiç çalışmama alternatiflerinden birisini seçmek durumundadırlar. Bunun geçerli olduğu durumda, düşük gelir elde eden grup üzerine konulan bir vergi, çalışma arzusunu çok az etkilemeden aynı bırakmaktadır. Diğer taraftan, aksak piyasa koşulları bir işgücü arz eğrisi veri iken, emek sahibinin ödediği vergiyi giderecek miktarda ücret talep etmesine olanak sağlayabilmektedir. Kendi ücretini kendisi saptayan yöneticinin durumu bunun bir örneğini göstermektedir (1).

Yüksek oranlı vergiler yönetici üzerindeki etkileri yönünden özel bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, vergilerin yönetici sınıfın çalışma arzusu üzerindeki etkisinin oldukça önemsiz olduğunu gösterirken, ancak marjinal oranı yüksek olan vergilerin yöneticilerin çeşitli iş dalları arasındaki mobilitesini azaltmakta olduğu görülmektedir (2). Böyle bir sonuç, hem yüksek oranlı vergilerin olumsuz etkileri ve hem de emeklilik fonları veya ortaklık hissesi biçiminde elde edilen kazanılmış hakları temsil eden türdeki gelirler vergi kanunlarınca ayırım yapan yasal hükümler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Eğer gelir bu anlatılan biçimde elde edilmişse vergi kanunları bazı kolaylıklar sağladığı halde, yöneticinin iş alanını değiştirmesi durumunda vergi yasaları cezalandırıcı biçimde uygulanmaktadır. Bu nedenle, vergi kanunlarının mobiliteyi önleyici ayırıcı hükümleri değiştirilerek yüksek gelirlerin başka iş alanlarına kaymaları olanağı yaratılabilir. Eğer, yöneticilerin gelirlerinin ağır vergiler nedeniyle azaltılması istenmiyorsa, bu durumda vergi oranının azaltılması, gelirin ortalamasının vergiye tabi tutulması veya özel indirimlerin uygulanmasını öngören daha nötr önlemler alınabilir.

---

(1) Bkz. s. 362.

(2) Bkz. T.H. Sanders, The Effects of Taxation: On Executives, Harvard University Bureau of Business Research, Boston, 1951; ve C.A. Hall, Jr., Effects of Taxation: Executive Compensation and Retirement Plans, Harvard University Bureau of Business Research, Boston, 1951.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son olarak, insanların mutlak gelir seviyeleri ile olduğu gibi gelir skalasındaki nisbi durumlariyle de ilgilenmekte olduklarını belirtelim. Toplumdaki yerini almak veya yükselmek çabası, kişinin belli bir ücret seviyesinde aylak kalmak istediği süre ile gelirinin marjinal faydasını belirleyen temel bir unsur olabilmektedir (1). Bir insanın toplumdaki nisbi pozisyonunun belirlenmesinde bir çok faktörün rolü vardır. Bu amaçla, bir kimsenin sosyal statüsünü rakibinin geliri veya ortalama gelire olan kendi gelirinin oranı ile belirlemeye çalıştığını düşünelim. Düz oranlı vergi yerine ikâme edilen artan oranlı bir vergi, verginin statü etkisini yaratmasına yol açarak şimdi, düşük gelirlilerin çalışma arzusunun azalması ve yüksek gelirlilerin ise daha çok çalışmak istemelerine sebep olacaktır. Bununla beraber, eğer kişilerin nisbi pozisyonları rütbe esasına göre tanımlanmışsa, vergi ikâmesinin net etkisi statü etkisini yaratmayacaktır. Eğer, nisbi pozisyon gelirler arasındaki mutlak farklara göre belirlenmişse, bu durumda düz oranlı bir vergi bile statü etkisi yaratacaktır. Böylece, toplam işgücü arzı üzerindeki alternatif vergi şekillerinin diferansiyel etkileri, tek bir mükellefin çalışma arzusu üzerindeki etkilerinden daha çok kompleks etkiler yaratmaktadır.

C. SERMAYE GELİRLERİ ÜZERİNDE GELİR VERGİSİNİN ETKİLERİ

Şimdi sermaye gelirlerini analize sokacağız. Bu nedenle, emek ve sermaye gelirleri ile her iki kaynaktan elde edilen gelirler arasında bir ayırım yapılması gerekir. Daha önce olduğu gibi, önce gelir vergisinin tek bir mükellefin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini ele aldıktan sonra, bireylerden oluşan bir grubun bütünü üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

Bireyin Uyumu

Emek gelirleri üzerindeki vergi tesirlerinin belirlenmesine ilişkin olarak ortaya konulan aynı ilkeler, emek sahibinin aynı zamanda sermaye geliri elde ettiği duruma da uygulanabilir. Ancak, sermaye gelirlerinin varlığı kişinin gelir ve aylaklık arasında yapacağı seçimi

(1) Eşit fedakârlık vergi formülündeki artan oranlılığı haklı göstermede A.C. Pigou A Study in Public Finance, 3 üncü baskı, Macmillan ve Co., Ltd. London, 1951, s. 86-91 de bu tür bir görüşü uygulamaktadır. (Bkz. bu eser s. 103)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve vergi nedeni ile ortaya çıkacak olan gelir ve ikâme etkileri arasındaki dengeyi de etkilemektedir. Öte yandan, sermaye gelirlerinin varlığı —bir çok durumlarda geçerli olarak— eğer, vergi nedeniyle ikâme etkisine göre gelir etkisi kuvvetlenmişse, bu durumda ücret vergilerinin çalışma arzusu üzerindeki olumsuz etkisini azaltacaktır.

Tekrar sermaye gelirleri üzerine konulan bir verginin etkilerini incelemeye devam ederek, bu verginin sadece daha önce biriktirilmiş olan kapitalden elde edilen gelir üzerine konulduğunu varsayalım. Bu durumda, verginin aylaklığı artırıcı yönde bir etkisi olmayacaktır. Aylaklığın genel bir mal olmadığı varsayılarak, gelir etkisi ikâme etkisine göre karşıt yönde çalıştığından, konulan bir gelir vergisi nedeniyle aylaklık azalacak ve buna karşılık çalışma arzusu artacaktır (1). Eğer belli bir vergi geliri emek geliri yerine daha önceki sermayeden elde edilen gelir üzerine konulan bir vergi ile sağlanmışsa, bu durumda işgücü arzının seviyesi daha da artacaktır.

İkinci olarak, verginin cari yatırımların gelecekteki gelirleri olan şimdiki sermaye gelirlerine uygulandığını düşünelim. Gelecekteki tüketimle karşılaştırıldığında, böyle bir vergi aylak kalınmak istenen zaman lehine bir ayırım yapacaktır. Aynı vergi, şimdiki aylaklık ve tüketim arasında nötr bir etki yaparken, ayrıca gelecek tüketimle şimdiki tüketim karşılaştırıldığında şimdikinin lehinde bir ayırım yapar. Vergi aylaklık yönünden olumlu, ve aylaklığa aykırı olarak, gelir etkisi yaratır. Verginin net etkisi ise, bu iki etkiden hangisinin daha önemli olduğuna bağlı kalmaktadır. Ücret üzerine konulan vergi, şimdiki ve gelecekteki tüketimin her ikisi ile karşılaştırıldığında aylaklık üzerinde lehte etki yarattığı halde, şimdiki ve gelecekteki tüketim yönünden aynı vergi nötr bir etki yapmaktadır. Bu durumlarda sermaye geliri üzerine konulan verginin çalışma seviyesini emek geliri üzerine konulan bir vergiye göre daha çok azaltabilmektedir. Bununla birlikte ücret gelirleri üzerine, vergi konulması durumunda çalışma arzusunun daha çok düşeceğini kesinlikle söyleyemeyiz. Çünkü, şimdiki tüketim ile gelecekteki tüketim ve aylaklık arasındaki çeşitli ikâme hadleri verginin etkisini tayin etmektedir.

---

(1) Eski sermayeden elde edilen gelir üzerine bir vergi konulmasının, yeni sermayeden elde edilen gelirin daha sonraki bir zamanda vergilendirilmesini öngörmeyeceğini düşünmekteyiz. Bu, sermaye üzerine konulan verginin yatırım teşviklerini etkilemeyeceği biçiminde formüle edilen aynı varsayıma dayanmaktadır (Bkz. s. 328).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Her iki tür sermaye gelirleri üzerindeki vergi etkisinin sonuçları, eski ve yeni sermayeden elde edilen gelirler üzerine konulan vergi etkilerinin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Ücret üzerine konulan bir verginin etkisinin karşılaştırılması, şimdiki durumda eski sermayeden elde edilen vedginin matrahının büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır. Eğer bu vergi matrahı büyükse, toplam ve böylece yeni kapital geliri üzerine oldukça düşük oranlı bir vergi konulması yeterli olmaktadır ve bu durumda verginin karşıt yöndeki ikâme etkisi küçük olacaktır.

Şimdi sıra sermaye gelirleri üzerine konulan bir vergi ile sermaye üzerine konulan bir verginin etkisini incelemeye gelmektedir. Bütün kapitalin sermaye kazançlarından oluşması ve sermaye değerinin aynı vergi oranı ile kapitalize edilmesi koşuluyla her iki verginin etkisi de aynı olmaktadır. Önceki ve şimdi biriktirilen sermayeler arasında yapılan ayırımın yerini, şimdi eski ve yeni sermayeden elde edilen gelirler arasındaki ayırım almaktadır. Ancak, sermayenin kapital geliri olmayan başka gelirlerden de oluşabileceği düşünülürse, mükellefler bu durumda farklı bir durumla karşılaşırlar. Bu olasılık şimdi hesaba katılmamakla birlikte, ancak daha sonra ele alınacak ilişkiler yönünden incelenecektir (1).

Mükellef Grubunun Uyumu

Daha önce olduğu gibi verginin bir mükellef grubu üzerindeki etkileri gözönünde bulundurulduğunda, sorun daha karışık bir görünüm kazanmaktadır.

Ücret üzerine bir verginin konulduğu durumla başladığımızda, artan ve düzoranlı vergilerin uygulanması durumunda, sermaye gelirinin varlığı bu vergilerin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini değiştirmektedir. Gelir skalasının üst dilimlerine doğru hareket edildikçe, artmakta olan ücret gelirlerine karşılık olarak sermaye getirilerinin de daha çok artmakta olması nedeniyle, sermaye gelirlerinin payı artmaktadır. Verginin etkisi ya artan oranlılığın olumsuz bazı etkilerinin ortadan kaldırılması veya çalışma arzusunun artan etkilerinin kuvvetlendirilmesi biçiminde ortaya çıkabilmektedir.

---

(1) Bkz. s. 327.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İkinci olarak düz oranlı bir verginin emek ve yine düz oranlı bir verginin sermaye gelirleri üzerindeki etkilerini incelemeye dönelim. Gelir skalası üzerinde yukarı doğru hareket edildiğinde sermaye gelirlerinin emek gelirlerine oranı giderek yükselmekte olduğundan, sermaye üzerine konulan bir vergi emek geliri üzerine konulan bir vergiye göre, toplam gelir yönünden ele alındığında, çalışma arzusu üzerinde artan bir şekilde olumsuz etki yaratacaktır. Düşük ve yüksek gelirlilerin vergiye reaksiyonları arasındaki farklara böylece herhangi bir mükellefin emek ve sermaye gelirleri üzerine konulan bir vergiye olan reaksiyonları arasındaki farklar eklenmektedir.

Benzer görüşler toplam gelir üzerine konulan düz ve artan oranlı vergilerin etkileri yönünden de ele alınabilir. Gelir skalası boyunca yukarı doğru hareket edildiğinde sermaye gelirlerinin payı gittikçe arttığından, artan oranlı vergi tarifesi, sermaye gelirinin ortalama her bir doları başına yüksek marijnal oranlı ve ücret gelirlerinin ortalama doları başına ise, düşük marijnal oranlarla uygulanmayı gerektirir. Böylece, işgücü arzı yönünden sermaye geliri üzerine konulan bir vergi ile emek geliri üzerine konulan bir vergiye karşı gösterilen reaksiyon arasındaki farka, yüksek ve düşük gelirler üzerine vergi konulması durumunda bir mükellefin göstereceği reaksiyonlar arasındaki fark eklenmelidir. Eğer, çalışma arzusunu artırma yönünden emek geliri yerine sermaye gelirinin vergilendirilmesinin daha olumlu etkileri olacağını düşünürsek; sermaye gelirinin olmadığı bir durumla karşılaştırıldığında, düz oranlı vergilerin yerine artan oranlı vergilerin ikâme edilmesi, çalışma gücünü artırmak için az veya çok olumlu etkiler yaratacaktır.

İntikal Vergileri

Emlâk ve veraset vergilerini de kapsayan tereke vergileri ölüm sırasında ödenilebilecek şekilde geciktirilmiş gelir vergileri olarak düşünülebilir. Bu vergiler ölüm sırasında ödenilecek olan vergiyi, senelik taksitler biçiminde ödenilen gelir vergisine çevirmek mümkündür.(1).

(1) Bkz. N. Kaldor, «The Income Burden of Capital Taxes», Review of Economic Studies, vol. 9, no. 2, s. 141-151, 1942. Esas olarak bu görüşler miras vergisi olarak veraset vergisinin bir emlâk vergisi türüne uygulanabilir, ancak miras vergisi vasiyet edene daha çok ilgi çekici olabilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gelecekte ödenilecek olan vergi borcunun peşin değeri bir iskonto faktörü ile şimdiki değerine çevrilerek, şimdiki ve gelecekteki değerleri arasındaki fark gözönünde bulundurulabilir, ancak böyle bir peşin değer yaklaşımı sorunu oldukça basitleştirmekten ileri gitmemektedir. Ölümden sonra ödenecek vergi ile şimdi ödenecek vergi arasında yapılan ayırım sadece zaman yönünden önem taşımaktadır. Bir serveti kendisi için biriktirme fırsatı aynı serveti başkaları için biriktirme olacağına göre, çalışma arzusunu artırma yönünden daha çok teşvik edici bir faktördür. Bu nedenle, mükellef zaman faktörü hesaba katılarak öngörülen iskonto haddine göre servet vergisinin yükünü daha ağır bir biçimde hissedecektir. Eğer bir artan oranlı vergi çalışma arzusunu azaltıyorsa, aynı büyüklükteki servet vergileri de daha az derecede olmak üzere çalışma arzusunu azaltacaktır (1).

Kurumlar Vergisi

Başkalarına yansıtılmaması koşulu ile, kurumlar vergisi sermaye gelirleri üzerine konulan özel bir vergi olarak düşünülebilir. Eğer, pay sahibi kendisini kurum ile özdeş sayarsa, bu durumda verginin ortak üzerindeki etkisi sermaye geliri üzerine konulan bir gelir vergisinin etkisininkiyle aynı olacaktır. Eğer ortak sermaye kayıplarını ihmal edip, sadece kâr payları ile ilgileniyorsa, verginin azalan kâr payı veya azalan dağıtılmamış kârlar biçiminde yansıtılmasına bağlı olarak, çalışma arzusu üzerindeki etkisi değişecektir.

D. TÜKETİM ÜZERİNDEKİ VERGİLERİN ÇALIŞMA ARZUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tüketimin vergilendirilmesi; tüketiciler üzerinde harcamalarının ve firma üzerinde ise, tüketim mallarının satışı üzerine konulan bir vergi niteliğini taşımaktadır. Bu verginin çalışma arzusu üzerindeki

(1) Mülkiyetin daha sonraki nesillere geçmesi sırasında artan oranlı bir tarifeyle vergilendirilmesini öngören görüşe göre; Rignano türü bir intikâl vergisiyle verginin olumsuz etkilerinden en iyi bir biçimde kaçınılabilmektedir. Bkz. E. Rignano, The Social Significance of the Inheritance Tax Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1924.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etkilerinin tartışılması ile ilgili olarak, her iki tür vergileme aynı tutulmaktadır (1).

Tüketim Üzerine Konulan Genel bir Vergi

Burada sorun harcama ve tüketim üzerine konulan düz oranlı genel bir verginin çalışma arzusu üzerindeki etkisi ile yine düz oranlı ve genel bir verginin sermaye geliri üzerine konması halinde çalışma arzusu üzerindeki etkisinin karşılaştırılması sırasında ortaya çıkmaktadır. Böyle bir karşılaştırma yaparken her iki durumda da elde edilen vergi gelirlerinin birbirine eşit olduklarını varsaymaktayız.

Bu amaçla, bir mükellefin vergi karşısında emek arzı yönünden yapacağı ayarlamalarla açıklamalarımıza başlayacağız ve her iki vergiye tabi olarak eşit vergi ödemesi durumunda çalışma seviyelerini karşılaştıracağız. Sermaye geliri üzerine konulan bir vergi şimdiki tüketime karşı aylaklığı ve gelecek tüketime karşı yine aylaklığı daha kuvvetli bir biçimde tercih etmeye yol açar. Öte yandan, aynı vergi gelecekteki tüketime karşı şimdiki tüketimi tercih etmeye neden olmaktadır (2). Öte yandan, tüketim üzerine konulan bir vergi şimdiki ve gelecekteki tüketime karşı eşit bir şekilde aylaklığı tercih etmeye sebep olurken, gelecek ve şimdiki tüketim yönünden ise nötr bir etki yaratmaktadır. Daha önceki bilgilere göre bir gelir vergisi aşırı vergi yüküne yol açtığından dolayı çalışma arzusunun tüketim vergileri konulması durumunda daha çok artacağı görüşü savunulabilir. Bununla birlikte, böyle bir görüşün ancak çalışma arzusunun değişmez kabul edildiği bir durumda geçerli olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bu nedenle, çalışma arzusunun değişmekte olduğunun varsayıldığı şimdiki duruma böyle bir görüş uygun düşmemektedir. İçinde bulunulan koşullara bağlı olarak, vergilerden herbiri çalışma arzusu üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Şimdiki tüketim ve çalışma seviyesi birbirine karşıt etkiler yaratırken; eğer şimdiki tüketim ve çalışma seviyesi birbirini tamamlayıcı özellikte iseler, çalışma arzusu tüketim vergisi konulması durumunda daha yüksek olacaktır. Bu ilişkilerin tersine dönmesi durumunda ise, gelir vergisi konulması ile çalışma arzusu artacaktır (3).

---

(1) Bkz. s. 349.

(2) Bkz. s. 263.

(3) bütün tasarrufların ileride yapılacak olan tüketimi karşılamak amacıyle ya-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şimdi, bir grup olarak mükellefler üzerindeki genel bir verginin etkilerini incelemeye dönelim. Gelir skalası boyunca yukarı doğru hareket edildiğinde harcama seviyesi gelir arttıkça giderek düştüğünden, düz oranlı bir harcama vergisi gelir seviyesi yönünden azalan oranlı bir vergi haline dönüşmektedir. Eğer, çalışma arzusunun azalan oranlı bir vergi konulduğunda artan oranlı bir vergiye göre daha fazla olduğunu öngören hipotezi kabul ettiğimizde, bunun bir sonucu olarak çalışma arzusunun düz oranlı bir gelir vergisiyle karşılaştırıldığında, düz oranlı bir harcama vergisi uygulandığında daha çok artacağını söyleyebiliriz(1). Bu durum en az olasılıkla aylaklık ile gelecekteki tüketim arasındaki ikame haddinin, aylaklık ile şimdiki tüketim seviyesi arasındaki ikame oranına eşit olduğunda geçerli bulunmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan karşılaştırmalar eşit vergi geliri sağlayan vergiler arasında yapılmıştır. Telâfi edici bir maliye politikası konumu içinde, şimdiki tüketim seviyesini eşit miktarlarla azaltan vergiler arasındaki bir karşılaştırma yapmayı sağlayan ve bu bakım-

---

pıldığı varsayılmaktadır. Eğer, süresiz olarak devamlı yapılan birikimler için tasarrufta bulunulduğu varsayılırsa, durum daha da kompleks bir görünüm kazanmaktadır.

(1) N. Kaldor, An Expenditure Tax, George Allen ve Unwin, Ltd., London, 1955, s. 134-136 da çalışma arzusunun eşit oranlı bir gelir vergisine kıyasla düz oranlı bir harcama vergisi uygulandığında daha fazla olacağı görüşünü savunmaktadır. Harcama vergisi uygulandığında çalışılan birim başına yapılan gelecekteki tüketimin peşin değeri daha yüksek olduğundan Kaldor'un bu görüşü doğrudur. Öte yandan, harcama vergisi uygulandığında aylaklığın reel gelire olan dönüşüm oranı daha olumlu rol oynamaktadır. Böylece, Kaldor harcama vergisi nedeniyle çalışma arzusunun daha fazla olacağı sonucuna varmaktadır. Öte yandan, gelir vergisine kıyasla harcama vergisinin sağlodığı kamu gelirleri daha az olacaktır. Her iki verginin sağlodığı vergi gelirlerini eşitlemek için harcama vergisi oranının yükseltilmesi gerekmektedir. Ortalama bir vergi mükellefi yönünden harcama vergisi oranında yapılan bu artış, aylaklığın reel gelire olan olumlu dönüşüm oranının sağladığı avantajı tam olarak götürmektedir. Bu nedenle, Kaldor sonucun eşit gelir sağlayan vergiler yönünden aynı olacağı sonucuna varmaktadır. Bununla birlikte Kaldor, vergi borcunu ödeyinceye kadar geçen zaman sırasında vergiyi ödemek için ayırdığı fonlara işçinin değer vermesi koşulu ile harcama vergisinin daha yüksek düzeyde çalışma çabasına yol açacağı görüşünü savunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dan daha çok ilişkisi olan başka bir diferansiyel yansıma kavramından yararlanılabilir. Her ne kadar, bu yola başvurmakla konumuz dışına çıkarsak ta, bu ilişki nedeniyle sorun burada kısaca ele alınmalıdır. Harcama vergileri şimdiki tüketim lehine ayırım yapmadığı halde, gelir vergileri şimdiki tüketim lehine ayırım yaptığından, harcama vergisi uygulandığında gerek duyulan vergi geliri, gelir vergisine göre daha azdır. Bu nedenle, harcama vergisi için gerek duyulan verginin oranı, gelir vergisi için gerek duyulan vergi oranından daha azdır. Eşit oranlı iki verginin de çalışma arzusu üzerinde karşıt yönde etki ettiği görüşü kabul edildiğinde, harcama vergisinin uygulandığı şimdiki durumda çalışma çabası daha fazla olacaktır.

Eğer harcama vergisinin geçici olarak uygulanmakta olduğu düşünülürse, böyle bir sonucun ortaya çıkması olasılığı oldukça yüksektir. Böyle bir vergi, şimdiki tüketime karşı gelecekteki tüketim ve aylaklık üzerinde lehte ayırım yaparken, gelecekteki tüketim ve aylaklık arasında nötr etki yaratmaktadır. Böylece, şimdiki ve gelecekteki tüketimin ikisini de azaltan bir gelir vergisine göre, harcama vergisi için gerekli görülen vergi oranı daha düşük olmaya doğru meyleder. Harcama vergisi öte yandan, çalışma arzusu üzerindeki olumlu bir etki yapmaktadır. Bu özelliği, savaş sırası enflâsyonunu önleme yönünden geçici olarak uygulanan bir harcama vergisinin niçin ideal olduğunu göstermektedir. Benzer görüşler savaş sırasında başvurulacak olan borçlanma veya yapılacak vergi iadeleri için de geçerli bulunmaktadır (1).

Tüketim Üzerindeki Kısmi Vergi

Benzer ilkeler, tüketim üzerine konulan kısmi vergiler için de uygulanabilir. Açıklamalarımızı basitleştirmek için bütün gelirin X ve Y mallarının tüketimi için harcandığını düşünelim. Bu varsayıma gö-

(1) Sadece faizin hesaba katılması yönünden, iade edilebilir nisbi bir gelir vergisi ile geçici bir nisbi harcama vergisinin yatırımları teşvik edici etkileri arasındaki fark önemsizdir. Ancak, iade edilebilir nitelikteki verginin harp sonrası likitideyi azaltma yönünden avantajı vardır. Bu nedenle ideal çözüm, iadesi daha sonraki politika kararlarına bağlı olan tahviller tarafından absorbe edilen tasarruflar (eğer tasarrufların gönüllü olarak tahvillere yatırılması olanağı varsa) ile harcama vergilerinden oluşan politika önlemi, harp sonrası ekonomik görünüme bağlı olarak ideal çözüm olarak saptanabilir. Bkz. J.M. Keynes, How to pay for the War, Macmillan and Co., Ltd. 1939.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

re gelir ve tüketim vergileri birbirine benzemektedir. Böylece, X ve Y üzerine konulan bir verginin çalışma arzusunun üzerindeki etkileri ile aynı vergi gelirini sağlayacak biçimde X veya Y üzerine konulan vergilerin etkilerini karşılaştırabiliriz.

X ve Y mallarının her ikisi üzerine konulan vergi aylaklık lehine ayırım yaparken, X ve Y arasında nötr bir etki yaratmaktadır. X malı üzerine konulan bir vergi bu malın tüketimine karşı aylaklık lehine bir etki yaratacağından; X ve Y üzerine birlikte konulacak olan vergi oranından, X üzerine konulan verginin oranı daha yüksek olmak durumundadır. Bu durumda verginin aleyhine ayırım yapıcı etkisi kuvvetlendirilmektedir. X üzerine konulan bir vergi ayrıca tüketim yönünden X e karşı Y malı lehinde bir ayırım yaparken, aylaklık ile Y malı arasında nötr bir etki yaratmaktadır. Benzer ilişkiler Y malı üzerine konulan bir vergi dolayısiyle X için geçerli bulunmaktadır. Sonuç; X, Y ve aylaklık arasındaki cari olan ikâme haddi oranlarına bağlı bulunmaktadır. Şimdi ise, X malının aylaklığa rakip ve Y malının ise aylaklığı tamamlayıcı birer mal olduklarını düşünelim. Bunun için X in iş kıyafetini ve Y nin ise kamping gereçlerini temsil ettiğini düşünelim. Bu örneğimize göre, Y üzerine vergi konulduğunda çalışma arzusu en yüksek düzeyde olduğu halde, X üzerine bir vergi konulduğunda, çalışma arzusu en düşük seviyede bulunmaktadır.

Benzer biçimde değerlendirerek; lüks malların tüketimi aylaklığın kullanımı biçiminde düşünülebileceğinden lüks mallar üzerine konulan vergiler zorunlu tüketim malları üzerine konulan vergilere göre, çalışma arzusu üzerinde daha az olumsuz etki yaratırlar (1). Bu açıklamalar aynı zamanda aynı vergi geliri elde edecek biçimde herhangi bir kişinin tükettiği lüks ve zorunlu tüketim malları üzerine konulan vergiler yönünden de geçerli bulunmaktadır. Öte yandan zorunlu tüketim maddeleri üzerine konulan vergiler düşük gelirlilerin ve lüks mallar üzerine konulan vergiler ise, yüksek gelirlilerin bütçelerinde ağırlık kazanacağını söyleyebiliriz. Bir grubun tamamı yönünden verginin çalışma arzusu üzerindeki etkileri arasındaki farklar

(1) Bkz. I.M.D. Little, «Direct vs. Indirect Taxes», Economic Journal, vol. 61, no. 243, s. 584, Sempember, 1951; W.J. Corlett and D.C. Hague, «Complementarity and the Excess Burden of Taxation», Review of Economic Studies, ser. 1, vol. 21, no. 54, s. 21, 1953-1954; Davit Walker, «The Direct-Indirect Tax Problem: Fifteen Years of Controversy», Public Finance, vol. 10, no. 2, s. 164, November, 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değerlendirilirken, düşük ve yüksek gelirlilerin vergiye reaksiyonları dolayısiyle ortaya çıkacak olası etkileri hesaba katılmalıdır.

E. KAMU HARCAMALARI

Şimdi, vergilerin etkilerini hesaba katmayarak, harcamaların çalışma arzusu üzerindeki etkilerini incelemeye döneceğiz. Sorunun niteliği mal ve hizmetlere yapılan harcamalar ile transfer harcamaları yönünden farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bütün sorunlarda olduğu gibi, bütçenin her iki yönünün da etkisi hesaba katılmalıdır. Bu yapılmadıkça, kamu ekonomisinin tek yönlü ve bozuk bir görünümü elde edilmiş olur.

Transfer Ödemeleri

Genellikle söylendiği gibi transfer ödemeleri sadece negatif vergilerden olup, bu niteliği nedeniyle başka bir sorun yaratmazlar. Bu görüşün bir çok durumlar için doğru olduğu söylenebilirse de, teşvik edici etkileri hesaba katıldığında oldukça basit bir görüşü yansıtmaktadır. Çünkü transferlerin oranlarının yapısı ve tarh yöntemi vergilerininkinden oldukça farklıdır.

Gelir Transferleri : Gelir transferleri gelirin bir fonksiyonu olan transferlerdir. Bu düzoranlı gelir transferi, görünüşte bir düzoranlı verginin tersidir. Düzoranlı bir gelir vergisi, çalışma arzusu üzerinde lehte etki yaratan bir gelir tesirine (aylaklığın düşük bir mal olması koşulu ile) ve çalışma arzusu üzerinde karşıt yönde etkisi olan bir ikâme tesirine yol açmaktadır. Buna karşılık, düzoranlı bir gelir transferinin çalışma arzusu üzerinde olumsuz olan gelir ve yine çalışma arzusu üzerinde olumlu etkisi olan ikâme tesirleri vardır.

Şimdi, vergi tarifesinin düz oranlı olmadığını düşünelim. Bir vergi durumunda, marjinal vergi oranı sıfırdan %100 oranına kadar değişebilmektedir. Artan oranlı bir gelir vergisi, marijna net ücreti sıfıra kadar indirebildiği halde (marjinal vergi oranının %100 olması durumunda) onu negatif yapmaz. Transferler durumunda ise, marjinal oran gelir skalasının bir ucunda %100 ün üstünde iken, diğer bir ucunda ise eksi (—) %100 den aşağı olabilmektedir.

Gelirin artan oranlı bir tarifeye göre vergilendirilmesini sağlayan aynı eşitlik felsefesi, gelir transferleri için de gelir seviyesi art-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tıkça marjinal transfer oranın giderek azaltılarak transferlerin yapılmasını gerektirmiştir. Marjinal transfer oranı pozitif olduğu sürece ikâme etkisi çalışma arzusu üzerinde olumlu bir tesir yaratırken, gelir skalasının yüksek kısmına ulaştığımızda ise, ikâme tesirinin çalışma arzusunu artırıcı etkisi giderek azalmaya başlar. Böyle bir transfer şedülü emeklilik aylığı arttıkça destekleme oranının giderek azaldığı, genel devlet gelirlerinden emekli maaşlarına yapılan katkılar biçiminde gösterilebilir.

Başka durumlarda, marjinal transfer oranları sadece sıfıra doğru düşmeyip, ayrıca negatif te olabilmektedir. Bu durumda ikâme etkisi çalışma arzusu üzerinde karşıt yönde bir etki yaratır. Marjinal vergi oranının artı (+) %100 e eriştiği durumda olduğu gibi, marjinal transfer oranı eksi (—) %100 düşmesi halinde de, marjinal net ücret haddi de sıfıra düşmektedir. Böyle bir durum, transfer miktarının cari gelir ile saptanan bir en az geçim seviyesi arasındaki farka reel anlamda kolaylık sağlayacak biçimde uygulandığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bu durumda aylaklıktan vazgeçilmesi karşılığında yasal miktarın altındaki kazancın herhangi bir seviyesi için elde edilen marjinal kazanç sıfırdır. Bu gelir aralığı için ikame etkisi %100 oranındaki marjinal bir verginin etkisiyle aynı olmaktadır.

Böyle bir transfer formülü türü, tam olarak gelirin eşitlenmesi politikası için gerekli olmaktadır. En az geçim seviyesinin yasal seviyesi toplumun ortalama geliri olarak tanımlanmıştır. Ve ortalama gelirin üstündeki gelir için %100 oranında bir vergi uygulanarak transfer (oranı) bulunmaktadır. Böylece, aylaklığın bedeli hem mükellef ve hem de transfer elde eden kimse için sıfır olmakta olup, ayırıcı nitelikteki ödün veya cezalandırma biçiminde olsun parasal olmayan teşvikler çalışma arzusu üzerinde özendirici nitelikteki etkiyi azaltmaktadır.

Son olarak, transfer oranları öyle saptanmıştır ki, marjinal transfer oranı eksi %100 ün altına düşebilsin. Gelirin belli bir miktarı geçmemesi koşuluna bağlı olarak, sabit bir transfer ödemeyi öngören bir transfer şedülü bu duruma uygun düşmektedir. Böylece, bu transfer şedülü, gelirin 1.000 doları aşmaması koşuluna bağlı olarak, 1.000 dolarlık bir transfer ödemesi sağlayabilmektedir. Bu durumda, ilk 1.000 dolarlık gelir söz konusu olduğunda, aylaklığın bedeli hiç etkilenmemektedir. Fakat, eğer transferlere uygun olarak gelir seviyesi arttırılmaşsa, toplam gelir (transferlerde dahil) 2.000 ile 1.001

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dolar arasında yer alan gelir dilimine girecektir. Bunun anlamı, transfer ödemelerinin ikâme etkisi marjinal vergi %100.000 marjinal vergi oranındaki artan oranlı bir gelir vergisinin etkisine eşit olacaktır. Gelirdeki artışların daha büyük bir bölümü için marjinal oran azalır. 1.000 dolarlık bir gelir artışı halinde ise, marinjal oran %100 e erişir. 2.000 dolarlık gelir artışı halinde %50 ye düşer ve daha çok gelir artışları için bu şekilde düşmeye devam ederek, neticede (0) sıfıra doğru iner.

Marjinal transfer oranının negatif ve aylaklığın düşük bir mal sayılmadığı durumda; gelir ve ikâme etkilerinin her ikisi de aynı yönde işleyerek çalışma arzusu üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. İşgücü arzı üzerindeki olumsuz teşvik edici etki, transfer oranının keskin bir biçimde özellikle eksi (—) %100 ün altına düştüğü durumda ortaya çıkar. Öte yandan, çalışma arzusu üzerinde olumsuz rol oynayan belli başka faktörler de hesaba katılmalıdır. Bir çok kimse, bağımsızlığını elde edebilmek için tercih ettiği aylaklığı gelir ile değiştirme yönünden gönülsüz olduklarından, ikâme etkisi ile ilgili olarak 1 dolarlık transfer ödemesi tam olarak 1 dolarlık gelirin yerine geçmez. Ayrıca, transfer ödemeleri ile kişileri destekleme limiti o kadar düşük olabilir ki, daha yüksek bir gelir elde edebilmek için emek sahibi negatif ücret haddinin geçerli olacağı biçimde işgücünü yeniden artırmaya yönelebilir.

Böylece işsizlikle ilgili tazminatın verildiği durumda, özellikle daha cidd bir sorun yaratılmaktadır. Bedava olarak sağlık hizmetlerinin sunulduğu veya düşük gelirli kiracılara transfer ödemeleri yapıldığında olduğu gibi, gelirin belli bir miktarı aşmaması halinde ve kamu hizmetlerinin bedava sunulduğu durumlarda az çok benzer keyzler ortaya çıkmaktadır. Yine, belli bir seviyenin üstündeki kazançlar için denetlenmesinin yapıldığı, yaşlılık dolayısiyle emeklilik aylığı alacak olan kimselerin şimdiki gelirlerine tanınan sınırlı vergi indirimi yönünden de benzer görüşler uygulanabilir.

Diğer Transferler : Transferlerin hepsi de gelir seviyesi ile ilişkili değildir. Transferler gelir seviyesinden başka ayrıca yaş, kaza, tamamlanmamış askerlik görevi ve benzeri şekildeki hizmetlerin karşılığı olarak ödenilir ve böylece götürü vergilere benzer bir biçimde uygulanabilir. Götürü vergilerin önemsiz rollerine karşılık götürü transfer ödemeleri, transferler sistemi içinde oldukça önemli bir rol oynarlar. Götürü vergilerde olduğu gibi, götürü transferler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ikâme etkisi yaratmadıkları halde ancak, çalışma arzusu üzerinde olumsuz etki yaratan bir gelir etkileri vardır. Bununla beraber, götürü transferlerin genellikle yaşlı, kör, çürük gençlere ve işgücü alanında yer almayan diğer gruplara veya geçici olarak yeteneksiz olan işçileri iyileştirmek için ödenmektedir.

Burada işletmeye yapılan transfer ödemeleri bu çeşit negatif gider vergisi olarak düşünülebilir. Yukarıda tartışıldığı biçimde işletmeye verilen transferlerin çalışma arzusu üzerindeki etkileri, subvansiye edilen mal ve aylaklık arasındaki marjinal ikâme haddine bağlı olduğu şekilde bir verginin etkisi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Mal Hizmet Harcamaları

Şimdi sıra mal ve hizmet harcamalarının etkilerini incelemeye gelmektedir. Bu tür etkiler, devletin piyasaya alıcı olarak girmesi sonucu olarak nisbi faktör kazançlarındaki değişmeler dolayısiyle ortaya çıkabilmektedir. Başka bir açıklamaya burada gerek kalmamaktadır. Bununla birlikte, devlet bütçesi tarafından «bedava» olarak sağlanan mal ve hizmetlerin çalışma arzusu üzerindeki etkilerini düşünelim.

Eğitim, sağlık ve benzeri programlarla ilgili kamu hizmetleri işgücünün prodüktivitesini ve reel ücretleri yükseltebilmektedir. Gelir etkisi lehte ve ikame etkisinin aleyhte işlemesine bağlı olarak kamu hizmetlerinin çalışma arzusu üzerindeki net etkisi bu iki etkiden hangisi daha önemli ise, ona göre değişecektir. Ancak, etkinin pozitif marjinal oranlı bir transferinkine benzeyeceği ve bir gelir vergisininkiyle karşıt yönde olacağı söylenebilir.

Bütçe ile sağlanan diğer mal ve hizmetler, tüketici bireyin çalışma arzusunu etkilemeden bu hizmetlerden yararlanmasına yol açar. Bu durumda, bütçe ile sağlanan mal ve hizmetlerin çalışma arzusu üzerindeki etkisi, «bedava» olarak sunulan malın bireyin piyasadan bir bedel vererek aldığı mal veya aylaklıkla ilgili olup olmadığına; veya bu mallara rakip ve tamamlayıcı nitelikte bir mal olmasına bağlı olarak değişmektedir.

Piyasadan özel olarak satın alınan mallar, bütçe ile sunulan malların tamamlayıcı veya bağımsız olması durumunda; eğer, bütçe ile sunuln mal aylaklığa rakip veya ondan bağımsız ise, çalışma çabası

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artacaktır. Eğer bütçe ile sağlanan mal aylaklığı tamamlayıcı nitelikte olan bir mal ise, bu durumda çalışma çabası üzerindeki etkisi belirsiz olacaktır. Son olarak, bedava olarak elde edilen mal ve hizmetin aylaklığa rakip veya onu tamamlayıcı bir mal niteliğinde olmasına bağlı olara, bütçe ile sunulan malın özel olarak piyasadan satın alınan maldan bağımsız olması durumunda, çalışma arzusu artacak veya azalacaktır.

Ne yazık ki, önemli harcama kategorilerini bu bağımsız kutulara dağıtmak oldukça güçtür. Bedava olarak sunulan mal ve hizmetlerin özel olarak satınalınan mallar rakip, tamamlayıcı ya da ondan bağımsız olduğunu saptamak oldukça güçtür. Örneğin, kilit ile ilgili olarak yapılacak harcamaları azalttığı için polis hizmetleri özel mallara rakip olduğu halde; emlâk değerini yükselttiği için özel malların tamamlayıcısı bir niteliğe sahiptir. Kara yolunun ıslâh edilmesi lastik değiştirmeyi önlediği halde araba sahibi olmayı teşvik edebilmektedir. Benzer görüşler eğitim, konut ve diğer devlet harcamaları için de ileri sürülebilir. Öte yandan, belli bir kamu hizmetinin aylaklığa karşıt veya onu tamamlayıcı olduğu belli değildir. Kamu kamp yerleri ile kamu taşıma araçları iki ekstrem örneği göstermekte olup, ancak bir çok durumlarda hem aylaklık ve hem de çalışma arzusu bir dereceye kadar bütçe ile sağlanan mal ve hizmetlerden yararlanmaktadır. Savunma için yapılan hizmetler genellikle, bu konuda yapılacak yorum yönünden özel bazı güçlükler yaratmaktadır. Bu nedenle, kamu hizmetlerinin çalışma arzusu üzerindeki etkisi yönünden hiç bir genelleme yapılamaz.

Vergi ve Harcamanın Birleşik Etkisi

Çalışma arzusu üzerindeki bütçesel etkilerin tam bir görünümünü elde etmek için, bütçenin vergi ve harcama bölümlerinin çalışma arzusu üzerindeki kısmi etkilerinin açıklanmasını tek bir anlatım biçiminde birleştirmek gerekir.

Bütçenin vergi bölümünde, aylaklığın daima düşük bir mal olmaması koşulu ile, vergilerin bütünüyle çalışma arzusu üzerinde olumlu etkileri olduğunu çıkarabiliriz. Ve modern vergi sisteminin önemli bir kısmını oluşturan vergiler yelpazesinin ise, çalışma arzusu üzerinde olumsuz tesiri olan ikâme etkisi yarattıklarını görürüz. Her iki etkiye bağlı olarak netice de çalışma arzusu artar veya azalabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bütçenin harcamalar kısmında ise, belli transferlerin ve bedava sunulan özel mal ve hizmetleri tamamlayıcı fakat aylaklığa rakip olmayan mal ve hizmetlerin yanında, çalışma arzusu üzerinde karşıt yönde etkilerin ortaya çıktığı durumlarla karşılaşabiliriz. Benzer şekilde, özel olarak satın alınan mal ve hizmetleri tamamlayıcı fakat aylaklığa rakip olan, bedava sunulan kamusal mal ve hizmetlerde olduğu gibi, çalışma arzusu üzerinde kamu harcamalarına net etkilerinin lehte olduğu bazı durumlarla karşılaşabiliriz. Ayrıca, bazı transferi de kapsayan harcamaların her iki yönde etkili olacağı ve çalışma arzusunun yine her iki yönde de etkilenmeyeceği durumlar vardır. Son olarak, prodüktiviteyi artıran harcamalar çalışma arzusunu artırabilir veya azaltabilir.

Bu çok yönlü olasılıklar hesaba katıldığında, modern bütçenin çalışma arzusunu azaltıp azaltmayacağı veya gelecekteki gelişmelerin neyi gerektireceğini söylemek oldukça güçtür. Bütçenin harcamalar yönü ele alındığında, gelecekteki gelişmelerin daha çok tam sosyal gereksinmelerin uygun bir biçimde giderilmesi konusunun önem kazanacağı söylenebilir. Kamu sağlığı, eğitim ve karayollarına yapılan harcamaların hepsi de çalışma arzusu üzerinde olumlu etki yapacağını göstermektedir. Ve ulusal savunma için yapılan harcamalar tamamlayıcı olarak özel ihtiyaçları gidermesine yöneltilmemekle birlikte, bu harcamalar en az olasılıkla yine de bu özel gereksinmelerin giderilmesi yönünden rakip değildirler. Bütçenin gelir bölümüne bakıldığında, çalışma arzusu üzerinde önemli kısıtlayıcı bir ikâme etkisi yapmayan vergilerin çalışma arzusu üzerinde olumlu etki yapacağına oldukça fazla güvenilebilir. Böylece, aksi de oldukça geçerli olabileceği gibi, gelecekteki bütçe genişlemesinin çalışma arzusu üzerinde kısıtlayıcı bir etkisinin olması gerekmeyebilmektedir.

Son olarak, bütçenin genişlemesini büyüyen bir ekonomi içindeki yeri yönünden ala almak gerekmektedir. Böyle bir ekonomide kaynakların etkin kullanımı kamusal gereksinmelerde olduğu gibi, aylaklık ve özel gereksinmeleri giderecek mal ve hizmetlerde bir artışı gerektirmektedir. Kamu hizmetlerinin düşük bir mal olarak veya kamusal mal ve hizmetlerin gelir elastikiyetinin özel olarak satın alınan mal ve hizmetlerinkinden daha küçük olduğunu kabul etmek için her hangi bir neden yoktur. Gerçekten, milli hasıla arttıkça kamu sağlığı ve eğitim hizmetleri için talebin artabileceğini düşünmek, yanlış bir bekleyiş olmaz. Böyle bir bütçe genişlemesinin çalışma arzusu üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağı konusunda hiç bir teorik neden bulunmamaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çalışma Çabasındaki Değişmelerin Önemi

Açıklamalarımızı sonuçlandırırken, çalışma arzındaki değişmelerin önemini kısaca incelemeye dönelim. Bu değişmeler uyum sürecinin bir unsuru olarak önem taşırlar ve böylece, yansıma üzerinde de oldukça önemli bir etki yaparlar. Bunun ötesinde çalışma arzusu üzerindeki bu tesirler üretim üzerinde etkiler yaratırlar, ancak genellikle ölçüldüğü gibi bunların hasılada ortaya çıkan değişmelerle karşılaştırılması gerekir[1]. Bütçe politikasına ilişkin etken kriteri çalışma arzındaki değişmelerle ilgili olmayıp, çalışma arzusu ve aylaklık arasında yapılacak seçimi etkilememektedir. Müdahaleden vazgeçen bir politika, çalışma arzusunu artırabilir veya azaltabilir. Çalışma arzusunun artması durumu götürü ve gelir vergilerini etkiler; çalışma arzusunun azalması durumu ise, bir gelir transferi ve bir götürü transferin etkisi karşılaştırıldığında sözkonusu olabilmektedir. Çalışma arzusunun artması kendi başına refah seviyesinin yükseltilmesi için yeterli bir neden değildir. Refahın daha tutarlı bir ölçümü için mal ve hizmetlerin olduğu kadar aylaklığın da hesaba katılması gerekir. Savaş ekonomisinde olduğu gibi, yüksek seviyede çalışmayı gerektirmeyi gerekli kılan durumlar ortaya çıkabilir, ancak böyle bir durum bir istisnadır. Etkin bir bütçe politikası için, çalışma gücünü maksimize etmek yerine, çalışma ve aylaklık arasında bir seçimi gerektirmeyen bir politika uygulamak daha tutarlı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

(1) Bkz. s. 52.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 3

BÜTÇE POLİTİKASININ TÜKETİM VE TASARRUF ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şimdi bütçe politikasının tüketici geliri üzerindeki etkilerini incelemeye dönelim. Bu ayarlamalar şimdiki ve gelecekteki tüketim ile tüketim ve birikim arasındaki farklı malların tüketiminin kaydırılmasını gerektirebilmektedir. Açıkça belirtilmemesi durumunda, bütün bölüm boyunca yapacağımız açıklamalarımız yönünden, çalışma arzusunun değişmediğini varsayacağız.

A. TÜKETİMİN KOMPOZİSYONU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bütün gelirin tüketilmekte olduğunu varsayarsak, bütçe politikasının tüketimin bileşimi üzerindeki etkilerinin incelenmesiyle açıklamalarımıza başlayalım.

Şekil (12-1) de Y malının tüketilen birimleri dikey ve X malınınki ise yatay eksende ölçülmektedir. X ve Y mallarının her ikisinin de tüketimiyle elde edilen marjinal faydanın, tüketim miktarı arttıkça azaldığını varsayıyoruz. Kayıtsızlık eğrileri orijine konveks olup, dikey eksen üzerinde yukarıya ve yatak eksen üzerinde sola doğru hareket edildiğinde, birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimi artmaktadır. OA, tüketici kişinin Xmalı cinsinden başlangıçtaki gelir seviyesini ve OB/OA oranı ise P_x/P_y fiyat resyosunu göstersin. Bu durumda, başlangıç dengeci C gibi bir noktada teşekkül edecektir.

Gelir Üzerine Konulan Genel Bir Vergi : Şimdi, devletin gelir üzerine genel bir vergi koymakta olduğunu düşünelim. Bütün gelirin tüketildiği varsayıldığından, tasarruf sıfıra eşit olacağından, bu durumda verginin etkisi tüketim üzerine konulan genel bir verginin etkisiyle aynı olacaktır. Nisbi fiyatların değişmeden aynı kaldığı varsa-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yıldığında, fiyat doğrusu paralel olarak sola doğru kaymaktadır. DA/OA = EB/OB ye eşit bir vergi oranı için, yeni denge noktası F de teşekkül edecektir. Ancak, bu durumda yeni denge noktası, C nin solunda ve altında yer alma durumundadır. X ve Y nin her ikisi de zorunlu tüketim malları olduklarından dolayı, her ikisinin tüketimi verginin gelir etkisi nedeniyle azalmaktadır. Öte yandan, nisbi fiyatların değişmediği varsayıldığından, herhangi bir ikâme etkisinin ortaya çıkması sözkonusu değildir. Vergi oranı giderek daha da arttırılırsa, fiyat doğrusu sola doğru kayar ve daha sonraki denge noktaları CFO hattını izlerler (1).

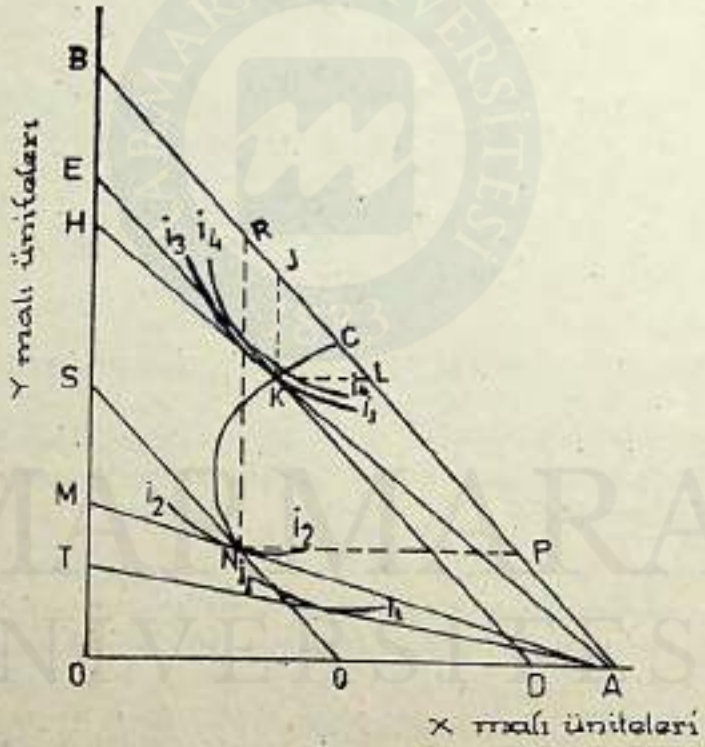

Şekil (12-1) : Tüketici malları arasında seçim.

Kısmi Gider Vergisi : İkinci olarak, gelir üzerine konulan bir genel verginin yerine kısmi bir gider vergisinin Y malı üzerine konul-

(1) Artan oranda azalan bu denge hattı, Y nın zorunlu tüketim ve X in lüks tüketim malları oldukları varsayımından hareket edilerek çizilmektedir. Eğer bu varsayımın tersi düşünülürse, denge hattı OC ekseni etrafında kayar ve denge hattı C den O ya doğru azalan bir oranla düşer.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

duğunu düşünelim. HB/OB advolerem vergi oranına göre, fiyat doğrusu AH'a doğru kayarak kayıtsızlık eğrisine K gibi bir noktada teğet olur. Vergi oranı MB/OB oranına yükselitldiğinde, fiyat doğrusu MA ya düşerek yeni denge noktası N de teşekkül eder. Vergi oranı daha da arttırılırsa, fiyat doğrusu AT olarak daha da aşağıya iner ve V noktasında dengeye ulaşılır. Vergi oranının bu şekilde arttırılması ile yeni denge noktaları giderek yatay eksene yaklaşır. Ve böylece, CNA ile gösterilen bir denge hattı elde ederiz.

Başlangıçta, Y üzerine konulan bir kısmi gider vergisi, X ve Y mallarının ikisinden daha da az miktarda satınalıma yol açar. Verginin gelir ve ikâme etkilerinin her ikisi de, Y malından daha az miktarda satın alıma neden olur. Buna karşılık, ikâme etkisi X malından yapılan satınalmaları artırırken, ancak bu artış gelir etkisi dolayısıyle ortadan kalkmaktadır. Vergi oranı artarken ve P_y/P_x oranı yükselirken, ikame etkisi gelir etkisine göre daha fazla bir önem taşır. Sonuçta, ikâme etkisi gelir etkisine (üstün gelerek) vergi oranındaki daha fazla bir artış sonucu olarak X malından daha fazla bir satınalıma yol açar. Y üzerinde konulan verginin oranı son derece büyük bir yüzdeye eriştiğinde, denge hattı A ya doğru eğilerek, neticede bütün gelirin X malı için harcanmasına neden olur.

Şimdi, aynı vergi gelirini elde edecek biçimde toplam tüketim üzerine konulan bir özel tüketim vergisinin veya genel bir tüketim verginin neden olduğu değişiklikleri karşılaştırabiliriz. Devlet genel bir tüketim vergisiyle X malı üzerinden DA kadar bir vergi alsın. Aynı vergi geliri Y malı üzerine konulan bir tüketim vergisi ile elde edilecekse, vergi oranı öyle saptanmalı ki, yeni fiyat doğrusu olan ED, bir kayıtsızlık eğrisine teğet olsun. EA nin kayıtsızlık eğrisine K noktasında teğet olmasını sağlayacak vergi oranı olan HB/OB böyle bir durumu gösterir. Bu durumda X malından elde edilen KL veya DA vergi gelirine karşılık, Y malından K^1 vergi geliri elde edilmektedir. Yeni denge noktasını gösteren K, C noktasının altında yer alma durumundadır. Ancak K noktası C nin altında sağda veya solda herhangi bir yerde teşekkül edebilir. İkâme ve gelir etkileri X malı için birbirine karşıt yönde işlerken; bu etkilerin ikisi de Y malı için olumsuz bir etki yarattıklarından, K noktasının bu açıklanan biçimde bir yerde olması gerekmektedir. Aynı sebeplerden dolayı yine K nokta-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sının F nin altında ve sağında kalan bir yerde teşekkül etmesi gerekmektedir (1).

En yüksek düzeyde vergi gelirl, MB/OB oranı ile uygulanan bir özel tüketim vergisi ile elde edilmektedir. Bu orana göre X malından NP ve Y malından ise NR kadar vergi gelirleri elde edilmektedir. Bu vergi gelirleri OA/OA = SB/OB oranındaki bir genel tüketim veya gelir vergisi uygulandığında elde edilebilir. Gelir vergisi uygulanması durumunda, vergi oranı yükseltildikçe vergi geliri de giderek artmaktadır. Emek arzı sabit varsayıldığından, %100 oranındaki bir vergi dolayısiyle OA ye eşit bir vergi gelirı elde edilecektir (2). Buna karşıt olarak, Y malı üzerine konulan kısmi bir gider vergisinin oranı MB/OB oranının üstünde saptanırsa, vergi geliri artmayıp azalacaktır. Böylece, X ve Y malları üzerine konulan özel gider vergileri nedeniyle elde edilecek vergi gelirleri, vergi oranı OA ya (X malı için) veya SB ye (Y malı için) kadar arttırılırsa artacaktır. Aşırı vergi yükünü minimize etmek veya daha yüksek bulunan bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde kalabilmek için, daha düşük oranlarla bir gider vergisi uygulanması zorunluluğu vardır.

Şekil (12-1) e ilişkin açıklamaların, kısmi denge ile sıkı bir biçimde ilişkili olduğunu belirtelim. Yani, burada elde edilen sonuçlar bir tüketici kişi için geçerli olduğu halde, bir tüketici grubu için pek uygulanamaz. Bu nedenle, genel denge konumu içinde bir çözüme ulaşmak için, genel bir gelir veya genel bir tüketim vergisini içeren bir bütçenin etkileri ele alındığında, vergi dolayısiyle fiyat doğrusunun paralel bir biçimde kayması gerekli olmayabilir (3). Bununla birlikte, Y üzerine konulan genel bir vergi yerine bir kısmi kider vergisinin ikâme edilmesi durumunda genel denge konumu içinde yine de X malından daha çok satınalmaya yol açacaktır.

B. KİŞİSEL TASARRUF VE TÜKETİM SEVİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şimdi bütçe politikasının tasarruflar üzerindeki etkisini incelemek amaciyle, açıklamaları basitleştirmek için, sadece tek bir ho-

(1) Daha önce olduğu gibi bu sonuçlar varsayılan tercih yapısının konumunu izlemektedir (Bkz. s. 233).

(2) Eğer çalışma arzı değişebilir nitelikte ise, Y üzerinde kısmi bir gider vergisi konulması durumunda, maksimum düzeyde gelir elde edilmesi olanağı ortaya çıkar. Buna karşılık, eğer Y malı aylaklığın tamamlayıcısı olurken, X malının aylaklığa rakip olması durumunda, aynı sonuç elde edilebilir.

(3) Bkz. s. 146.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mojen malın var olduğunu düşünelim. Ayrıca, daha önce varsayıldığı biçimde, emek arzının sabit kaldığını düşünelim. Bütçe politikasının etkileri ile ilgili olarak önce tüketici bir kişi yönünden ve sonra ise bir grup yönünden tasarruf ve tüketim arasında yapılan düzenlemeleri inceleyeceğiz.

Sadece Tüketim Amaciyle Yapılan Tasarruf : Standard durum

Bütçe politikasının tasarruflar üzerindeki etkileri aşağıda açıklayacağımız güdüllere bağlı bulunmaktadır. Önce, bütün tasarrufun tüketim harcamalarını erteleyerek yapıldığını ve bu nedenle netice-de gelirin tasarruf edilmediğini ve harcandığını düşünelim. Birikim amaciyle tasarrufun yapılması durumu açıklamalarımız dışında tutulmuştur.

Birinci devrede, tüketicinin belli bir ücret gelirini bu dönemde tüketebileceğini veya 2 nci devredeki tüketimi için tasarruf edebileceği bir iki-devre modelini düşünelim. Cari faiz haddine bağlı olarak birinci devre ile ilgili düşük seviyedeki tüketim, ikinci devredeki tüketim ile değiştirilebilecektir. 2nci devrede başka bir ücret gelirinin elde edilmediğini ve dolayısiyle bu dönemde harcanan gelirin 1 nci devreden geldiğini; ayrıca 1 nci devrede yapılan tasarrufların faizinin de 2 nci devrede harcanacağını varsaymaktayız (1).

Şekil (12-2) de 1 inci döneme ait tüketim yatay eksende ve 2 nci döneme ait tüketim harcamalarının seviyesi ise dikey eksende gösterilmiştir. Şimdiki ve gelecekteki tüketim harcamaları arasında yer alan kayıtsızlık eğrilerinin şekli, gereksinmelerin zaman yönünden dağıtımına ilişkin objektif ve bunların giderilmesi sonucu olarak onlara verilen değeri gösteren sübjektif faktörlere bağlı bulunmaktadır.

---

(1) 2 nci devre için ayrıca ücret gelirinin elde edildiği varsayıldığında da, analiz ile ilgili ilkeler değişmeden aynı kalmaktadır. Bu ilkelere uygun olarak tüketim teörisinin bir açıklaması için bkz. Kenneth Boulding, Economic Analysis, 3 üncü baskı, Harper ve Brothers, New York, 1955, s. 826 dipnot. Benzer şekilde analiz ile ilgili ilkeler, 1 nci devre gelirinin geçmiş devreye ait birikimlerin faiz gelirlerini de kapsasa bile değişmemektedir. Ancak, gelecek döneme ait faiz gelirlerinin vergilendirilip vergilendirilmemesi, açıklamalarımızla ilgili ilkeleri etkilemektedr.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Özel koşullar ne olursa olsun, şimdiki ve gelecekteki tüketim ile ilgili olarak, gelirin marjinal faydasının azaldığını ileri süren görüşü kabul edebiliriz. Bu nedenle, kayıtsızlık eğrileri orijine konveks olup; birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimi, dikey eksen üzerinde yukarı çıkıldığında ve yatay eksen üzerinde sola doğru hareket edildiğinde yükselmektedir (1). Belli özel durumları sonraki açıklamalarımıza bırakarak, bu durumu standart bir keyz olarak gösterebiliriz.

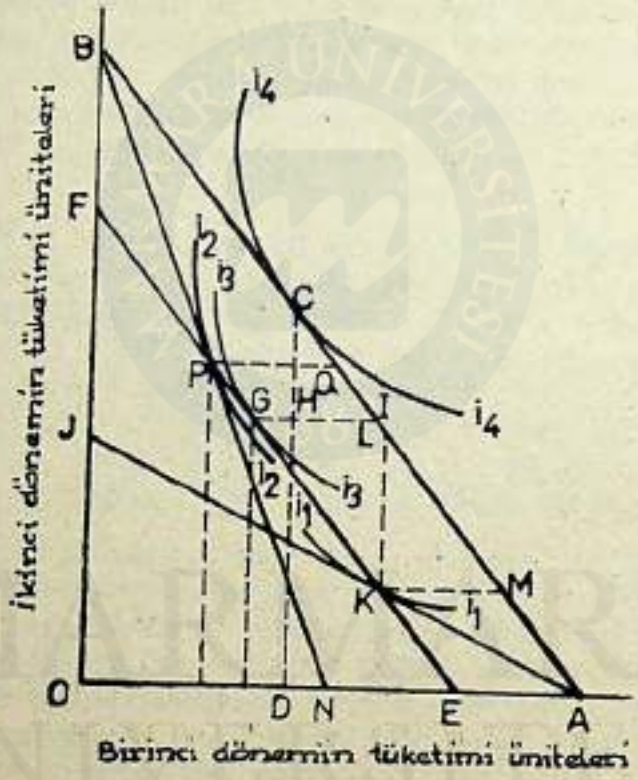

Şekil (12-2) : Tüketimin zamanlaması : Standard keyz.

Şekil (12-2) deki OA, 1 inci devredeki gelirin başlangıç seviyesini göstersin: Modelimizdeki tüketici bu geliri 1 inci devrede har-

(1) Her iki devre için aynı objektif gereksinimlerin olduğu ve şimdiki gereksinimleri olduğundan daha fazla değerlendirme yönünden bir isteğin olmadığı varsayılarak, kayıtsızlık yapısı öyle olmaktadır ki, tüketim her iki devre arasında sıfır faiz haddi ile eşit bir biçimde dağıtılmaktadır. Zaman yönünden gereksinimlerin eşit olarak dağıtılmaması ve bu konudaki olası etkilerin varlığı durumunda sözkonusu keyz ortaya çıkmayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cayabilir veya yatırım için ayırabilir. Eğer, faiz haddi (i): (OB−OA)/OA ya eşitse, 1 inci devrenin OA tüketimi, 2 nci devrenin OB tüketimiyle eşdeğerli sayılmaktadır. Fiyat doğrusunun eğimi veya OB/OA oranı (1+i) ye eşittir. Böylece, OD nin 1 inci devrede ve DC nin ikinci devrede tüketilmesi durumunda, başlangıç dengesi C noktasında teşekkül edecektir.

Şimdi ise, çeşitli vergilerin şimdiki ve gelecekteki tüketimi nasıl etkilemekte olacağını inceleyeceğiz. Çeşitli vergilerin ikâme etkileri Tablo (12-1) de sıralanmıştır.

Vergi Matrahı	İkâme Etkisi
Faiz dışı gelir Şimdiki ve gelecekteki tüketim	Yok
Gelecekteki tüketim Tasarruf Faiz Toplam gelir	Şimdiki tüketim lehinde
Şimdiki tüketim	Gelecekteki tüketim lehinde

Tablo (12-1) : Şimdiki ve Gelecekteki tüketim üzerindeki ikâme etkileri

Faiz geliri çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelir üzerine konulan vergi : Faiz geliri çıkarıldıktan sonra kalan gelir üzerine konulan bir vergi, şimdiki ve gelecekteki tüketim arasında yapılacak seçimi etkilememektedir. Eğer; vergi oranı EA/OA ya eşitse, ilk devre için harcanabilir gelir OE ye düşmektedir. Vergi nedeniyle fiyat doğrusu FE olarak BA ya paralel bir şekilde sola kayar ve yeni denge noktası böylece G de teşekkül eder(1). Şimdiki tüketim cinsinden vergi geliri EA ya eşit olur. Kayıtsızlık eğrilerinin yapısına ilişkin varsayımlarımız dolayısiyle G noktası C nin solunda ve altında yer almalıdır. Gelecekte ve şimdiki tüketim mallarının harcıâlem mal olmaması

(1) Genel denge yönünden soruna bakıldığında, devlet tarafından kaynak çekiminin ve verginin analize sokulması faiz haddini değiştirmemesi gerekir. Bu durumda transformasyon eğrisi düz bir doğrudur. Buna karşılık, eğer faiz haddi değişirse, fiyat doğrusundaki kayma paralel olmayacaktır.
(Bkz. s. 146)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

koşuluyla, her iki devredeki tüketim seviyesi verginin gelir tesiri etkisi nedeniyle azalacaktır. Bu durumda, verginin herhangi bir ikâme etkisi sözkonusu değildir.

Gelecekteki ve şimdiki tüketim üzerine konulan vergi : Eğer aynı EA/OA vergi oranı şimdiki ve gelecekteki tüketimin ikisi üzerinde konulursa, yukarıda açıklanan aynı etkilerle karşılaşılır. Bu durumda devlet, 1 inci devre tüketimi nedeniyle GH ve 2 nci devre tüketimi dolayısiyle HC kadar vergi gelirleri elde eder. 1 inci dönem geliri cinsinden HC, HI ya eşdeğer ve GH artı HI ise, EA ya eşit bulunmaktadır. Böylece şimdiki ve gelecekteki tüketim üzerine konulan bir tüketim vergisi, faiz geliri hariç geliri vergileyen bir vergiye eşit bulunmaktadır. Tasarrufların sadece daha sonraki devre tüketimi için yapıldığı ve şimdiki tasarruflarla karşılanmak için geçmiş dönemden herhangi bir tüketimin sonraki döneme ertelenmemesi koşulu ile bu eşitlik geçerli olacaktır. Bu sorunlar daha sonra ele alınacaktır.

Gelecekteki tüketim üzerine konulan bir vergi : Gelecekteki tüketim üzerine konulan bir vergi, gelecekteki tüketimi şimdiki tüketime ikşme edebilecek olan oranı küçültür. Fiyat doğrusunun eğimi azalır. Devletin, şimdiki tüketim cinsinden yine EA kadar bir vergi geliri elde etmek istediğini düşünelim. Bu durumda 2 nci dönem tüketimi üzerine JB/OB oranında konulan bir verginin etkisi sözkonusu olmakta ve yeni bütçe doğrusu olan AJ, bir kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu noktada EF doğrusu ile kesişmektedir. Yeni denge noktası K noktasında teşekkül etmektedir. 2 nci devrede elde edilen vergi geliri, 2 nci devre tüketimi cinsinden KL ye eşit bulunmaktadır. Bu vergi geliri esasında 1 inci dönem tüketimi cinsinden KM = EA ya eşittir.

Gelirden faiz geliri çıkarıldıktan sonra kalan kısma vergi konulduğunda, elde edilen denge noktası olan G ye göre, yeni denge noktası olan K altta ve sağda yer almaktadır. Böyle bir ilişki, gelecekteki tüketim üzerine konulan verginin ikâme etkisi ve kayıtsızlık eğrileri hakkındaki varsayımlarımız nedeniyle ortaya çıkmaktadır. K noktası aynı zamanda, vergiden önceki denge noktası olan C nin sağında veya solunda bir noktada da yer alabilir. Birinci dönem tüketim için lehte olan ikâme etkisi gelir etkisini götürebilmekte veya götürememektedir. Vergi oranı yükseltildikçe, denge hattı Şekil 12-1 de olduğu gibi CNA gibi bir yolu izleyebilecektir (1).

(1) Bununla birlikte bkz. s. 256 note 1.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tasarruf üzerine konulan vergi : 2 nci devredeki tüketimin 1 inci dönem tasarrufu artı faizinden oluştuğu şimdiki modelde, tasarruf üzerine (t) oranında konulan bir vergi, ikinci dönem tüketimi üzerine konulan aynı (t) oranında başka bir vergi ile eşit vergi gelirini sağlamaktadır. Tasarruf üzerine konulan vergi geliri tS ye eşit olup, 1 inci devreden elde edilmektedir. 2 nci devre tüketimi üzerine konulan vergi geliri ise, t(1+i) S ye eşit olup, ikinci devreden elde edilmektedir. İkinci devrede elde edilen bu vergi gelirinin şimdiki değeri, tS ye veya tasarruf üzerine konulan vergi ile elde edilen vergi gelirine eşit olmaktadır.

Faiz üzerine konulan vergi : Şimdi faiz üzerine konulan bir vergi ile aynı vergi gelirini elde etmek için tasarruflar üzerine konulan bir verginin etkisini karşılaştıralım. Tasarruflar üzerine konulan vergi birinci devre ile ilgili olduğundan, buna bir karşılık olarak faiz üzerine konulan vergi oranı $t_i = [(1+i)/i]\ t_s$ dir. Eşitlikteki t_i faiz geliri; t_s ile tasarruflar üzerine konulan vergi oranını göstermektedir (1). Peşin değer cinsinden aynı vergi gelirini elde etmek için, gelecekteki tüketim üzerine konulan bir vergi böylece tasarruf veya faiz geliri üzerine konulan bir vergiyle karşılaştırıldığında eşit vergi gelirini sağlamaktadır.

Genel bir gelir vergisi : Genel bir gelir vergisi, ücret ve faiz gelirleri üzerine konulan vergilerin bir bileşimidir. Sözkonusu vergi gelecekteki tüketim aleyhinde ayırım yaparken, bu vergi için gerekli oran ve dolayısiyle ayırım derecesi tek başına faiz geliri üzerine konulan vergi oranından daha azdır.

Aynı vergi gelirini sağlayan bir genel gelir vergisi konulduktan sonra, Şekil (12-2) deki fiyat doğrusu E ve A arasında başlayarak, bu doğrunun eğimi AB ile AJ arasında düşmeye başlar. Yeni denge noktası yine EF üzerinde yer alır. Bu denge noktası, 2 nci devre tüketimi aleyhinde vergi dolayısiyle bir ayırım yapıldığından, sadece ücret geliri üzerine bir vergi konulması halinde G nin sağında; 2 nci

(1) Tasarruf üzerine konulan vergiden sağlanan gelir birinci dönemde elde edilmekte olup, t_sS ye eşit olmaktadır. Buna karşılık faiz üzerine konulan vergi geliri ikinci dönemde elde edilecektir ve bu gelir t_i iS ye denk olacaktır. Bu gelirin 1 inci dönem tüketimi cinsinden değeri $t_i\ [1/(1+i)]\ S$ ye eşittir. Eşit vergi geliri sağlayan vergi için buradan $t_i = [(1+i)/i]\ t_s$ değeri elde edilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devre tüketimi üzerindeki verginin etkisi pek önemli olmadığından, 2 nci devre tüketimi üzerine bir vergi konulması halinde ise, K noktasının solunda yer alma durumundadır.

Şimdiki tüketim üzerine konulan bir vergi : Şimdiki tüketim üzerine konulan bir vergi, şimdiki tüketim yerine ikâme edilebilecek olan gelecekteki tüketim üzerine konulan vergi oranını yükseltecektir. Bu durumda fiyat doğrusunun eğimi dikleşmeye doğru meyletmektedir. 1 inci devre tüketimi cinsinden EA kadar bir vergi geliri elde edebilmek için 1 inci dönem tüketimi üzerine bir vergi konulduğu durumu düşünelim. Tekrar yine aynı şekilde (12-2) yi esas alarak, BN ile gösterilen yeni fiyat doğrusunun EF ile kesişme noktasının, BN ye teğet olan bir kayıtsızlık eğrisiyle aynı noktada yer alması için, gerekli vergi oranını NA/OA olarak elde ederiz. Bu durumda elde edilen yeni denge noktası P olarak bulunmaktadır. Vergi geliri ise, birinci devre tüketimi cinsinden PQ = EA dır. 1 inci devre tüketimine karşı bir ikâme etkisi yaratıldığından dolayı P denge noktası, C nin üstünde ve solunda bir noktada yer almalıdır. Öte yandan, vergi dolayısiyle 1 inci devre tüketimi azaltıldığından P, vergi öncesi denge noktası olan C nin de, yine solunda yer almalıdır. Bununla birlikte ikinci devre tüketimi lehteki ikâme ve aleyhteki gelir etkilerinin karşıt tesirleri altında olduğundan, P noktası C nin altında veya üstünde yer alabilmektedir.

Şimdiki tüketim üzerine konulan bir verginin ikâme etkinin muhtemelen kuvvetli olması, pratik yönden oldukça önemli olmaktadır. Bu durumun savaşın finansmanı sırasında oldukça özel bir önemi vardır. Savaş durumunda tüketim üzerine konulan geçici bir vergi, tüketimin ertelenmesi yönünden oldukça kuvvetli bir etki yaratmaktadır. İki devre modelimizde, 1 inci devre tüketimi üzerine t oraniyle konulan vergi, efektif faiz haddini (i) den (i+t)/1−t) ye yükseltmektedir(*). Piyasa faiz haddinin %5 ve vergi oranının %50 olması durumunda, efektif faiz oranı %110 a yükselmektedir. Bu nedenle tüketim üzerine konulan geçici bir vergi veya bir harcama vergisi şimdiki tüketim üzerinde, herhangi bir uygulanabilir para politikasından

(*) Eğer gelir seviyesi Y ile gösterilirse, efektif faiz haddi

$$i = \frac{(1+i)Y-(1-t)Y}{(1-t)Y}$$

olarak yazılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daha kuvvetli bir önleyici etki yaratır. Ayrıca, tüketimde belli bir azalışı elde etmek için gerek duyulan vergi oranı, herhangi bir vergiye göre şimdiki tüketim üzerine konulan bir vergi ile daha düşük olacaktır. Bu, savaş finansmanının çalışmayı teşvik edici etkilerinin sınırlandırılması yönünden önemli bir anlayışı kanıtlar (1).

Artan Oranlılığın Etkileri : Bundan önceki açıklamalarımız düzoranlı vergilerin etkileri yönünden ele alınmıştı. Eğer belli bir vergi geliri herhangi bir mükelleften artanoranlı vergi tarifesine uygun olarak elde edilmek isteniyorsa ikâme tesirinin varlığında bu etki hızlandırılacaktır. Daha önceden belirtildiği gibi, ikâme etkisi marjinal vergi oranının bir fonksiyonu olduğu halde, gelir etkisi ortalama vergi oranının bir fonksiyonudur. Artan oranlı vergi tarifesinin uygulanması durumunda, düzoranlı bir vergi tarifesine göre, ortalama vergi oranına kıyasla marjinal vergi oranı daha yüksektir (2).

Sadece Tüketim Amaciyle Yapılan Tasarruf : Özel Durumlar

Tüketici davranışı ile ilgili olarak ortaya çıkan belli özel durumlara uydurabilmek amaciyle incelemiş bulunduğumuz bu genel kurallar şimdi değiştirilebilir. Her iki devrenin tamamı için net tasarruf miktarının sıfır olduğu varsayımı şimdilik değiştirilmemektedir.

Tasarrufu için belli bir hedef saptayan tüketici : Açıklamalarımıza, gelecekteki tüketim seviyesi için belli bir hedef saptayan bir tüketici ile başlayacağız. Bu tüketici, 2 nci devre için hedef olarak seçtiği tüketim için gerekli olan geliri, birinci dönem geliri ne olursa olsun bu gelirden tasarruf ederek karşılamaktadır. Bu davranış, tasarruf seviyesinin doğrudan doğruya faiz haddi ile değil, fakat onunla ters orantılı olarak ilişkili olduğunu ileri süren benzer spekülasyona dayanan bir hipoteze uygun düşmektedir.

OC nin 2 nci döneminin sabit tüketimini gösterdiği Şekil (12-3) deki BCD, GMD ve EHD gibi dikey doğrultulardan oluşan eğriler serisi, böyle bir tüketicinin kayıtsızlık paftasını göstermektedir. Vergi öncesi gelirinin OA ve faiz haddinin (OB—OA)/OA olması durumun-

(1) Bkz. s. 250. Bkz. M. Friedman, «The Spendings Tax as a wartime Measure», s. 50, ve K.E. Poole, «Problems of Administration and Equity», s. 63. Makalelerin her ikisi de American Ekonomic Review, vol. 23, no. 1, Mart 1943 sayısında yayınlanmıştır.

(2) Bkz. s. 241.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da, fiyat doğrusu AB ve denge noktası H ile gösterilebilir. Dengeye ulaşıldığı bu noktaya göre şimdiki tüketim CH ve gelecekteki tüketim seviyesi ise OC kadardır. Şimdiki 1 inci dönem tüketimi cinsinden FA kadar bir vergi geliri elde edecek biçimde bir vergi konulsun. Faiz gelirleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelir üzerine konulan bir vergi dolayısiyle fiyat doğrusu FL ile gösterildiği gibi sola doğru kayar ve yeni denge noktası M noktasında teşekkül eder. Bu durumda vergi nedeniyle 2 nci dönem tüketimi OC seviyesinde değişmeden aynı kaldığı halde, 1 nci dönem tüketimi OW ye düşmektedir. Aynı sonuç gelecekteki tüketim, tasarruf veya faiz üzerine aynı vergi gelirini elde etmek için konulan vergilerle de elde edilebilir. Bütün bu durumlarda aynı sonuç elde edilmektedir.

Gelirinin bir kalıntısını tasarruf eden kimse : Şimdi, şimdiki tüketiminin seviyesi sabit olan bir tüketiciyi düşünelim. Gelirinin kalıntısını tasarruf eden bu kimse, 2 nci devredeki belli bir tüketim seviyesi için gerekli olan harcamayı, gelir seviyesi ne olursa olsun yapar ve geriye kalanını tasarruf eder.

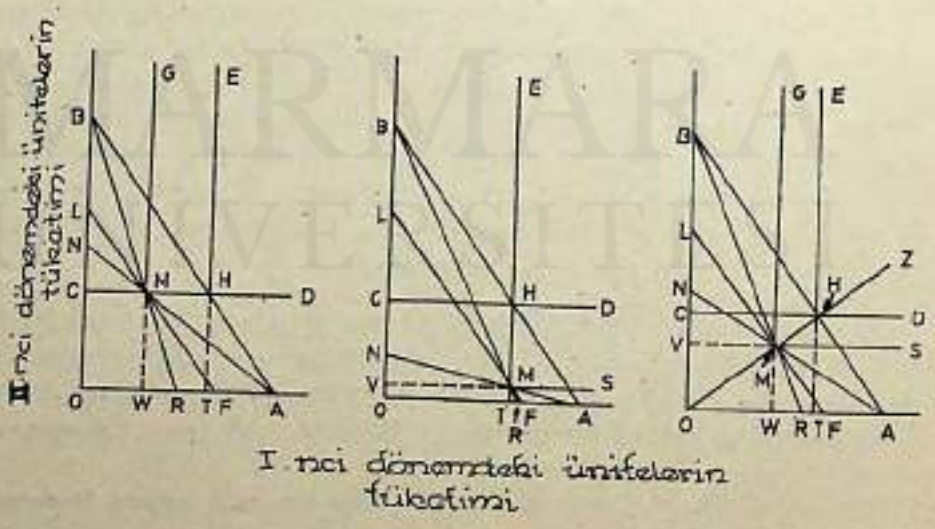

Şekil (12-3)
Tasarruf için belli bir hedef belirleyen

Şekil (12-4)
Gelir artığını tasarruf eden

Şekil (12-5)
Gelirin sabit bir oranını tasarruf eden

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Böyle bir tüketicinin kayıtsızlık paftası, OT nin 1 nci devreye ait sabit tüketim seviyesini gösterdiği Şekil (12-4) de ETA, EMS ve EHD dik açılı doğrularıyle gösterilmektedir. Başlangıç dengesi H noktasında teşekkül etmektedir. Faiz gelirleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelir üzerine konulan bir vergi nedeniyle, fiyat doğrusu FL olarak sola kayar ve yeni denge noktası M de teşekkül eder. Eşit vergi geliri elde etmek amaciyle gelecekteki tüketim, tasarruf veya faiz üzerine konulan bir vergi nedeniyle fiyat doğrusu AN ye; ve şimdiki tüketim üzerine yine eşit vergi geliri elde edecek biçimde bir vergi konulmasiyle, fiyat doğrusu BR ye kaymaknadır. Gelecekteki tüketimin şimdiki tüketime olan marjinal ikâme haddi yine sıfır olduğundan, bütün vergilerle ilgili olarak elde edilen sonuç yine ayni kalmaktadır. Daha önceki 1 nci devredeki durumda olduğu gibi, şimdi bütün düzenlemeler 2 nci dönem tüketimiyle ilgili bulunmaktadır.

Gelirinin sabit bir kısmını tasarruf eden kimse: Son olarak, toplam tüketimini sabit bir oranla şimdiki ve gelecek devreye dağıtan bir tüketicinin durumunu düşünelim. Bu şekilde davranan bir tüketicinin kayıtsızlık eğrilerinin biçimi Şekil (12-5) de gösterilen OZ gibi orijinden geçen bir düz doğru üzerinde köşeleri yer alan GMS ve EHD gibi dikey açılı doğrularla gösterilmektedir. Başlangıç dengesi yine şimdi H noktasında ve çeşitli vergi alternatiflerinin uygulanması durumunda, bütün vergiler için denge noktası M olarak elde edilmektedir. Daha önce olduğu gibi, mükellefin şimdiki ve gelecekteki tüketimi arasındaki marjinal ikâme haddi yine sıfır olup; bu durumda vergilerden hangisinin seçileceği sadece bir tercih sorunudur.

Şimdiye kadar tüketicinin rasyonel bir biçimde davrandığını ve vergiden sonraki tüketimini zaman süresi yönünden düzenlediğini varsaydık. Ancak, bireyin vergi aldatmacasının etkisi altında kalarak davranmasına ve belli bir miktarda tasarrufta bulunmasına veya şimdiki ile gelecek tüketimi üzerine konulan çeşitli vergilerin net (vergi sonrası) peşin değer üzerindeki etkileri göz önünde bulundurmaksızın hareket etmesine göre, 1 nci dönem gelirinin belli bir kısmını tasarruf etmesine bağlı olarak sonuç değişmektedir(1). Bireyin, 1 nci dönem Y_1 gelirinin (S) gibi belli bir kısmını tasarruf ettiğini düşünelim. 1 nci dönem tüketimi üzerine konulan bir vergi ile belli bir ver-

(1) Bu keyzler, şimdiki ve gelecekteki tüketime ilişkin kararların net anlamda alındığı bundan önceki diyagramla gösterilemez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gi geliri elde edilmesi durumunda, 1 nci devredeki tüketimi $(1-s)Y_1-T$ ve 2 nci devredeki tüketimi ise, $(1+i)SY_1$ e eşit olacaktır. Bütün vergi geliri 1 nci dönem tüketiminden elde edilmektedir. Aynı vergi gelirini sağlamak için 2 nci devre tüketimi üzerine bir vergi konulması durumunda, 2 nci devre tüketimi $(1+i)sY_1$ ve 1 nci dönem tüketimi ise $(1-s)T_1$ e eşit olacaktır. Bu durumda, vergi gelirinin tamamı 2 nci dönem tüketimi vergilendirilerek elde edilmektedir. Faiz gelirlerinin vergiden muaf olması durumunda uygulanan bir gelir vergisi ile elde edilen vergi geliri, şimdiki ve gelecekteki tüketim üzerine konulan vergi ile elde edilen vergi gelirlerinden farklı olduğu halde; şimdiki tüketim üzerine konulan vergi ile aynı vergi geliri elde edilmektedir. Bu vergi aldatmacası veri iken, verginin etkisi sadece verginin 1 veya 2 nci devreden hangisinden toplandığına bağlı kalmaktadır.

Tüketim ve Birikim Amaciyle Tasarruf Yapılması

Şimdi iki devrenin tamamı yönünden hiç tasarruf yapılmadığını öngören varsayımı terkederek, tüketimini sadece 1 ve 2 nci devre zaman akışı arasında ayarlamakla kalmayan fakat, ayrıca bu iki devre ile ilgili olarak devamlı şekilde birikimde bulunan bir mükellefin durumunu ele alacağız(2).

Şimdiki durumda çeşitli vergilerin karşılaştırmalı etkileri mükellefin şimdiki ile gelecekteki tüketimi; şimdiki tüketimi ile birikimi; gelecekteki tüketimi ile birikimi arasındaki marjinal ikâme hadlerine ve gelirin bu üç alternatif kullanımiyle ilişkili olarak sözkonusu üçlü bağlantı arasındaki değişimini etkileyen marjinal ikâme hadlerini çeşitli vergilerin etkileme biçimine bağlı olmaktadır.

Bu karışık durumu ele alırken, tüketicinin standart bir biçimde davrandığını öngören hareket biçimine tekrar dönelim. Ancak, tüke-

(2) Bu konuyla ilgili olan önemli nokta motivasyon olup; örneğin, mükellefin gelecekte tüketimde bulunmak için mi yoksa birikimde bulunmak amaciyle mi tasarrufta bulunduğu güdüsü araştırılmalıdır. Ölüm olayı beklenilenden daha önceki bir tarihte ortaya çıkabileceğinden, miras olarak kalan malların birikimde bulunmak için tasarruf yapıldığı anlamına gelmesi gerekmemektedir. Öte yandan mirasçıların gelecekteki tüketimlerini karşılamak için yapılan bir servet birikimi, birikimden ziyade gelecekteki tüketim için yapılan tasarruf olarak değerlendirilebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ticinin davranışlarını şimdiki ile gelecekteki tüketimi arasında ayarlayabileceği kadar, birikimde de bulunacağını öngören tercih yapısının varlığını düşünelim. Faiz gelirini vergiden istisna ederek gelir üzerine konulan bir vergi; hiç ikâme etkisi olmayan tek bir vergidir (1). Daha önce, şimdiki ve gelecekteki tüketim üzerine konulan bir vergi şimdiki durumda birikim lehinde ayırım yapacaktır. Böylece, bu vergi faiz gelirlerini vergiden istisna eden bir gelir vergisi yerine ikâme edilirse, tasarruf seviyesi artacaktır. Eğer toplam gelir üzerine konulan bir vergi yerine toplam tüketim üzerine konulan bir vergi ikâme edilirse tasarruf artışı oldukça önemli bir düzeyde gerçekleştirilecektir ve aynı sonuçlar bu durumda da geçerli olacaktır

Faiz veya tasarruf üzerine konulan bir verginin daha önce, gelecekteki tüketime karşı şimdiki tüketim lehinde bir ayırım yaptığı gösterilmişti. Böylece, ikâme etkisinin tasarruflara aksi yönde tesir ettiği söylenebilir. Şimdi ayrıca böyle bir verginin birikime karşı olmak üzere şimdiki tüketim lehinde bir ayırım yaptığını da ekleyebiliriz. Verginin tasarruflar üzerindeki negatif ikâme etkisi bu şekilde kuvvetlendirilmektedir.

Benzer şekilde, şimdiki tüketim üzerine konulan bir verginin gelecekteki tüketime karşı şimdiki tüketim lehine ayırım yaptığı daha önce açıklanmıştı. Bu verginin ikâme etkisinin tasarruflar lehinde olduğu belirtilmişti. Şimdi ise ayrıca, bu verginin gelecek tüketime karşı birikim lehinde ayırım yaptığını söyleyebiliriz. Verginin tasarruflar üzerindeki pozitif ikâme etkisi böylece kuvvetlendirilmektedir.

Ayrıca, gelecekteki tüketim üzerine konulan bir verginin gelecekteki tüketime karşı şimdiki tüketim lehinde ayırım yaptığı belirtilmiştir. Bu durumda ikâme etkisi tasarrufa karşı işlemekte idi. Şimdi, analize birikim faktörü sokulunca, verginin birikimle karşılaştırıldığında gelecekteki tüketime karşı ayırımda bulunduğunu söyleyebiliriz. Böylece, birikim için yapılan tasarruf gelecekteki tüketim için yapılan tasarruf yerine ikâme edilebilir. Ve ikâme etkisinin net tesiri durumun özelliğine bağlı olmaktadır.

Birikim için tasarruf yapılmakta olduğu görüşü benimsendiğinden, şimdi bir servet vergisinin etkilerinden bahsedelim. Bu vergi

(1) Aylaklık üzerindeki ikâme etkisinin ihmal edilmesi için işgücü arzının sabit olduğunu varsayımı ileride anımsanacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yine servet gelirleri üzerine konulan bir vergi olarak düşünülebilir (1). Bu verginin tasarruf ve tüketim üzerindeki etkileri, faiz üzerine konulan vergilerin etkilerine benzer. Geçmişteki ve şimdiki sermayeden elde edilen geçmiş ve şimdiki sermaye gelirleri arasında yapılan ayırım, vergilemenin çalışma arzusu üzerindeki etkileri ile ilgili olarak önemli sonuçlar elde edilmesine yol açmıştır. Ancak, bu ayırımın şimdiki açıklamalarımız yönünden herhangi bir ilişkisi yoktur. (Yatırım portföyünün yeniden düzenlenmesi sırasında ortaya çıkma koşulunu ihmal edersek) Yeni kapital üzerine konulan bir vergi veya servet vergisi, nasıl ki tasarrufta bulunma yönünden bir engel oluşturuyorsa; geçmişteki yatırımlardan elde edilen faiz üzerine konulan bir vergi veya servet vergisi ise, tasarrufta bulunma yönünden teşvik edici bir faktör olacaktır. Aynı zamanda, gelir artışı üzerine konulan bir vergiye göre, toplam servet veya servet geliri üzerine konulan bir vergi, daha yüksek düzeyde tasarrufta bulunmaya veya daha az düzeyde tasarrufta bulunmaya yol açacaktır. Vergi matrahı büyük olacağından, tasarruf üzerindeki marjinal vergi oranı ve böylece negatif ikâme etkisi daha küçük olacaktır.

Diğer vergiler de bu modele uydurulabilir ve tasarrufta bulunma konusunda başka motivasyonlar gözönünde bulundurulabilir. Bu amaçla, veraset vergileri konulabilir ve bir kimsenin varislerine bırakmak istediği servet üzerinden tasarrufta bulunulmasına olanak sağlayacak biçimde hükümler getirilebilir. Önceki modelde yer alan diğer sadeleştirici varsayımlar kaldırılabilir. Öte yandan, iki devre konumu, gelir ve tüketimin bütün bir ömrünü kapsayacak şekilde tahsil edilmesine olanak sağlayacak olan, tek bir devre ile değiştirilebilir. Sadece tek bir tüketim malının varlığını öngören varsayımın kaldırılması, selektif gider vergileri için bir olanak sağlar. Çeşitli malların şimdiki ve gelecekteki tüketimleri açısından marjinal ikâme hadleri arasındaki farklara bağlı olarak, özel gider vergilerinin tasarruflar üzerindeki etkileri değişecektir. Son olarak, işgücü arzının sabit olduğunu öngören varsayımın kaldırılması ise; aylaklık, tüketim (şimdiki ve gelecek) ve birikim arasında daha çok seçim biçimlerine yol açar. Bu değişiklik sonucu olarak, faiz gelirleri dışındaki geliri vergileyen gelir vergisi, ikame etkisi olan vergiler grubunu oluştururken, sadece tarafsızlık ayırımı yönünden tek bir vergi olarak baş vergisi kalmaktadır.

---

(1) Eğer, gelir getirmeyen mülkün varlığı gözönünde bulundurulursa, her iki verginin etkileri birbirine benzemeyecektir (Bkz. s. 325).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C. GRUP TASARRUFU VE TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şimdi, vergilemenin bir grubun tamamı yönünden tüketim ve tasarruf üzerindeki etkilerini incelemeye dönelim. Bu etkiler toplam talep, sermaye birikimi ve benzeri faktörler yönünden önemlidir. Ancak, vergilerin bu geniş kapsamlı etkilerine ilişkin görüşleri şimdilik bir tarafa bırakarak, belli bir gelirden alternatif olarak uygulanan iki ayrı vergi ile aynı vergi gelirinin elde edilmesi durumunda tasarruf ve tüketimin toplam seviyesi üzerindeki etkilerini araştıralım. Her ne kadar verginin grup tasarrufları ve tüketim seviyesi üzerindeki etkileri araştırılmakta ise de, şimdiki açıklamalarımız yine de, kısmi-denge konumu yönünden yapılmaktadır.

Vergilerin bir bütün olarak grup üzerindeki etkilerini incelerken, değişik kimselerin değişik vergileri ödemekte oldukiarını ve değişik kimselerin herhangi bir vergiye farklı biçimde reaksiyon göstereceğini kabul etmeliyiz. Aynı şey daha önceki açıklamalarımızda olduğu gibi en az çalışma arzusu üzerindeki etkisi kadar tüketim ve tasarruflar için de geçerli bulunmaktadır.

Gelir Etkileri

Bütün vergilerin gelir etkisi olduğu halde, ikâme etkileri olabilir veya olmayabilir. Vergilerin gelir etkisi dolayısiyle, bütün vergiler tüketimi; gelecekteki tüketim için yapılacak tasarrufu; ve birikimi için yapılacak tasarrufu azaltmaktadır. Şimdiki tüketim, gelecekteki tüketim ve birikimin zorunlu mallar için yapılacağını kabul edebileceğimizden, vergilerin daraltıcı etkisi konusundaki bu sonuç geçerli olacaktır. Bununla birlikte, gelirin şu veya bu biçimde olmak üzere ne dereceye kadar azaltılacağının seviyesi çeşitli bireylere göre değişmektedir. Daha özel olarak, gelir skalasının üst dilimlerine doğru hareket edildiğinde marjinal tasarruf meylinin yükselmekte olduğunu, aile bütçelerine ilişkin araştırma sonuçlarından çıkarabiliriz. İkâme etkisinin olmadığı zaman, yüksek gelirli bir kimse tarafından ödenilen bir dolar, düşük gelirli bir kimse tarafından ödenilen bir dolar vergiye göre, yüksek gelirli kimsenin azaltılan tasarrufu üzerinde daha ağır bir biçimde yansıma meylindedir.

Bu ilke, ikame etkisinin olmadığında tasarruf ve tüketim üzerine konulan çeşitli vergilerin karşılaştırmalı etkileri yönünden belli sonuçlar elde edebilmemize olanak sağlamaktadır. Böylece, artan oranlı bir vergi düz oranlı bir vergiye göre tasarrufları daha çok ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tüketimi ise daha az bir biçimde azaltmaktadır. Aynı şey, tüketim üzerine konulan düz oranlı bir verginin etkileriyle karşılaştırıldığında da geçerli olmaktadır. Gözlemlerden gelir skalasının üstüne doğru çıkıldıkça, gelirin bir yüzdesi olarak tüketimin azaldığını görürüz. Bu nedenle, tüketim üzerine konulan genel bir gelir vergisi gelir seviyesi yönünden karşılaştırıldığında azalan oranlı olmaktadır. Benzer sonuçlar tüketici bütçesini oluşturan malların bileşimi yönünden ele alındığında da geçerlidir. Gerçekten, zorunlu tüketim üzerine konulan bir vergi lüks tüketim üzerine konulan bir vergiye göre daha ağır bir biçimde hissedilir. Öte yandan, kıyas yoluyla elde edilen benzer sonuçlar, gelirin çeşitli unsurları arasında ayırım yapan, gelir vergileri yönünden de geçerlidir. Ücret gelirleri üzerine konulan düz oranlı bir vergi, sermaye geliri üzerine konulan düz oranlı bir vergiye göre, tüketim üzerinde daha ağır bir şekilde hissedilir. Yine gözlemlerimiz sonucu olarak, gelir skalasının üst kısmına doğru çıkıldıkça ücret gelirlerinin sermaye gelirine olan oranının giderek düşmekte olduğunu bilmekteyiz. Eğer, verginin toplam gelire olan oranı gözönünde bulundurulursa, bu açıklanan neden dolayısiyle, ücret geliri üzerine konulan düz oranlı bir vergi azalan oranlı; sermaye geliri üzerine konulan yine düz oranlı bir vergi ise, artan oranlı olmaktadır.

Bu sonuçlar ikâme etkisinin gözönünde bulundurulması durumunda bazı koşullar ve karşıt varsayımlara bağlı olarak elde edilmektedir. Ancak, bu olasılıkları şimdilik ihmal edelim. Çeşitli vergilerin tüketim etkileri arasındaki farkın önemli böylece, gelir skalası üzerindeki hareketimiz sırasındaki marjinal tasarruf meylinin artış derecesine bağlı bulunmaktadır. Gelir skalasının üst kısmına doğru hareket etmemiz durumunda, mevcut veriler ortalama tasarruf meylinin keskin bir biçimde yükselmekte olduğu izlenimini vermekte ise de, bir öncekini izleyen ile daha yüksek bir gelir dilimindeki ortalama tasarruf meylileri arasındaki farklılıklar yönünden karşılaştırma yapıldığında, marjinal tasarruf meyli beklenilenin aksine oldukça istikrarlı olabilmektedir (1). Bu detaları esaslara alarak, vergi sisteminin çeşitli etkilerinin sonucu olarak, tasarruf ve tüketimdeki «başlangıç» değişmeleri tahmin edilmek istenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, vergiden önceki gelir seviyesi üzerinde ortaya çıkacak

(1) Örneğin bu konuda bkz. Annual Survey of Consumer Finances Conducted by the Survey Research Center of the University of Michigan for the Board of Governors of the Federal System'deki bulgular. Bu özel dataların en son yayınlandığı sene 1950 dir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çoğaltan etkisiyle veya diğer etkileri şimdilik gözönünde bulundurulmamaktadır.

Durumu bir örnekle göstermek için Federal Gelir Vergisinden elde edilen vergi gelirinden 1 milyon dolarlık bir indirim yapılması sonucu olarak; tasarruf ve tüketim seviyesindeki ilk değişmeleri karşılaştırabiliriz. Bu amaçla önce, vergi indirimi bütün vergi dilimlerinde %3 oranında ve diğer bir durumda ise, vergi gelirinin çeşitli gelir dilimleri için genel bir satış vergisi uygulamasına benzer bir biçimde tahmin edildiği gibi vergi yükü dağıtılır (1). Satış vergilerinin daha çok tüketici tarafından ödeneceği kabul edilerek, birinci politikaya kıyasla ikinci politika düşük gelir grubunda olanlara daha fazla bir vergi indirimi sağlar. Ancak vergi indirimi dolayısiyle, ikinci politika uygulandığında tüketimdeki artış 825 ve birinci politika uygulandığında ise, 750 milyon dolar olmakta olup, toplam vergi gelirindeki değişmeler arasındaki fark %75 oranında olmaktadır (2). Bu

(1) Aşağıdaki vergiler 1954 e aittir. Ve ayrıca benim «The Incidence of the Tax Structure and its Effects on Consumption, adlı makalemde de yer almaktadır. Sözkonusu makale için bkz. Federal Tax Policy for Economic Growth and Stability, Joint Committe on the Economic Report, 84th Cong., 1st Sess. No. 9, 1953, s. 96-113; Ayrıca bkz. R.A. Musgrave and M.S. Painter, «The Impact of Alternative Tax Structures on Personal Consumption and Saving», Quarterly Journal of Economics, vol. 62, no. 4, s. 475-499. August, 1948; ve bkz. H. Lubell, «Effects of Income Redistribution on Consumer Expenditures» American Economic Review, vol. 37, no. 1, s. 157-170, March, 1947.

(2) Bu tahmine varılırken, ikâme etkisi gözönünde tutulmamaktadır. Gelirlerin aynı düzeyde olması koşulu ile faiz geliri üzerine konulan bir gelir vergisinin, ücret geliri üzerine konulan bir gelir vergisininki gibi, tüketimi aynı biçimde etkilediği varsayılmıştır. Tekrar yine her iki tüketicinin de aynı gelire sahip olması koşulu ile tüketici tarafından ödenilen bir satış vergisinin, aynı miktarda ödenilen bir gelir vergisininki gibi, tüketimi aynı biçimde etkilediği düşünülmüştür. Ayrıca, tahmin yansıma yönünden belirli hipotezlere dayandırılmıştır. Bununla ilgili olarak özellikle, satış vergilerinin tüketici tarafından yüklenildiği ve hiç para aldatmacasının olmadığı varsayılmıştır. Özellikle gider vergilerinin yansıması yönünden, bu hipotezleri bazı ölçülerde doğrulayan açıklamalara aşağıdaki sayfalarda rastlanabilir. Bununla birlikte, bu açıklamalar aynı hipotezlerden oluşmaktadır. Bu konudaki daha gerçekçi bir yaklaşım için bkz. R.A. Musgrave et al., «Distribution of Tax Payments by Income Groups: A case Sduty for 1948, «National Tax Journal, vol. 4, 1, s. 1-53.

ve benzeri tahminlerden, tasarruf ve tüketim arasındaki vergi yükünün dağıtımı ve artan oranlılık derecesi arasındaki ilişkinin önemi kolayca olduğundan daha fazla gösterilmektedir.

Daha önce de açıklandığı gibi bu sonuçlar uygulama ile tutarlıdır. Çünkü, mevcut bütçe çalışmalarının da gösterdiği gibi marjinal tasarruf meyli gelir skalasının üst kısmına doğru çıkıldıkça, oldukça az artmaktadır. Orta büyüklükteki sabit marjial tasarruf meyli ile keskin bir şekilde artan ortalama tasarruf meylinin bir arada olması durumu, gelir skalasının alt diliminde tasarruf yapılmaması olgusu ile açıklanmaktadır.

Gelir skalasının bu en alt kısmında bulunanların tasarruf yapmama konusunda ısrarlı olduklarına ilişkin bilgiler oldukça şaşırtıcıdır(1). Son zamanlarda yapılan bütçesel çalışmaların da gösterdiği gibi böyle bir durum önemli ölçüde, geçici olarak gelir skalasının en alt diliminde yer alan bireylerin tasarrufta bulunmadıkları biçimindeki bulgu ile açıklanabilir. Geçici olarak geliri azalanların tasarrufta bulunmama durumu, gelir skalasının bütünü için sözkonusu olmaktadır. Ancak, alt gelir grubunda yer alanların tasarrufta bulunmamaları, aynı gelir grubunda devamlı olarak yer alan kimselerin pozitif tasarruflarını etkisiz hale getirmektedir.

Eğer analiz, oldukça istikrarlı bir gelire sahip olan tüketiciler ile nisbeten istikrarlı bir gelire sahip olmayan mükellefler için elde edilecek detalara dayandırılabilseydi (ki bu detalar henüz mevcut değildir); bu konuda yukarıda elde edilen sonucun değişip değişmeyeceği ya da daha özel olarak artanoranlılığın kantitatif öneminin arttırılabileceği konusunda önemli bir sorun ortaya çıkacaktır. Bu konudaki yaygın görüşlere göre bu durum geçerli değildir.

Gelir skalasının en alt kısmında bulunan mükelleflerden istikrarlı gelir elde edenlerin, grubun tamamına göre daha çok tasarrufta buluduklarını varsayalım. Bu nedenle istikrarlı gelir elde eden grup için esas alınan tasarruf eğrisi, gelir skalasının en altında yer alan mükellefler için, grubun tamamı yönünden gözlenen tasarruf eğrisi-

March, 1951. Açıklamaları şüpheli gören bir değerleme konusunda bkz. A.R. Prest, «Statistical Calculations of Tax Burdens», Economica, New ser., vol. 22, no. 87, s. 234-245, August, 1955.

(1) Aşağıdaki açıklama meslekdaşım Profesör J. Morgan'ın bana yaptığı önerilere dayandırılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nin üstünde seyreder. Ancak, bu açıklamalardan, gelir skalasının yukarı kısımlarına doğru çıkıldıkça, istikrarlı gelir elde eden grup için marjinal tasarruf meylinin daha keskin bir şekilde artacağı sonucu çıkarılamaz. Gerçekten istikrarlı gelir elde eden mükellef grubunun marjinal tasarruf meyli gelir skalasının alt kısımlarında daha yüksek olma eğiliminde olurken, gelir skalasının üst kısmında daha düşük bir marjinal tasarruf meyline sahip olabilirler. Tasarrufta bulunmayı teşvik eden gelir istikrarsızlığı bu gelir grubu için söz konusu olmamaktadır. Böylece, istikrarlı gelir elde eden grubu, gelir skalasının en alt kısmında yer alan gruptan ayırmakla sadece tasarruf eğrisinin eksen etrafında dönmesine yol açılmakta olup; böylece eğrinin eğimi değiştirilmektedir. Ancak, eğri yine de az çok düz bir doğru biçiminde devam etmektedir. Marjinal tüketim meyli yine normal büyüklükte sabit kalmaktadır. Bununla beraber, gözlenen tasarruf eğrisinin (grubun tamamı için elde edilen tasarruf eğrisinin) istikrarlı gelir elde edenlere uygulanmasının, alternatif vergi yapısının tasarruf üzerindeki etkisini az veya çok göstermesi için herhangi teorik bir neden yoktur.

Şimdi ise, dalgalanan gelire sahip olan harcama grubunu ele alarak, tüketimin sadece şimdiki gelir seviyesine değil, fakat ayrıca önceki devrenin yüksek düzeydeki gelirine de önemli ölçüde bağlı olduğunu öngören hipotezi esas alalım (1). Geçici olarak istikrarsız gelir elde edenler, düşük gelir dilimine geçerler ve aynı dilimdeki istikrarlı gelir elde edenlere göre, daha çok tüketim ve daha az tasarrufta (veya daha çok tüketirler) bulunurlar. Ancak, bu sonuç geçici olarak yüksek gelir elde eden kimseler için doğru değildir. Bu nedenle, gelir skalasının çeşitli noktalarındaki marjinal tüketim meyli arasındaki farklar, istikrarlı gelir elde eden gruba göre istikrarsız gelir elde eden grup için daha az olacaktır. Bu spekülasyonlar, grubun tamamına ait olan bir tasarruf eğrisinin istikrarlı gelir elde etmeyen bir gruba uygulanmasının, çeşitli vergi yapılarının tasarruf üzerindeki etkileri arasındaki farklılıkları olduğundan daha az veya çok bir biçimde göstermektedir.

(1) Bkz. James S. Duesenberry: Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1949, özellikle bkz. 5.nci bölüm.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İkâme Etkileri

Şimdi ise, vergilerin ikâme etkisinin yeniden analize sokulması gerekmektedir. Sözkonusu ikâme etkilerinin bir grup için geçerli olduğunu düşünerek, sermaye gelirleri üzerindeki düzoranlı bir verginin, tasarruflar üzerinde, emek geliri üzerine konulan bir vergiye göre daha ağır bir şekilde etkili olması için iki nedenimiz vardır. Gerçekten, sermaye geliri üzerine konulan düz oranlı bir vergi, toplam gelir cinsinden vergi yükünü sadece artanoranlı bir şekilde dağıtmakla kalmaz, ayrıca tasarrufları önleyici etkiler de yaratır. Daha önce belirtildiği gibi gelir vergisinin çalışma arzusu üzerindeki teşvik edici etkilerini incelerken birbirine karşıt yönde etkiler yaratan benzer faktörlerle uğraştığımızdan, sermaye geliri üzerine konulan artanoranlı bir vergiyle düz oranlı bir verginin etkileri arasında yapılacak karşılaştırma, bizi kesin olmayan sonuçlarla karşı karşıya bırakır (1). Bununla beraber, ikâme etkisinin hesaba katılması, toplam gelir üzerine konulan artanoranlı bir verginin düz oranlı bir vergiye göre tasarruflar üzerinde daha ağır bir etki yaratacağı konusunda başka bir neden olarak beklenmelidir. Gerçekten, böyle bir durum sermaye geliri için, artan oranlı bir vergi uygulandığında gelirin büyük bir kısmını alması keyzinde açıkça görülmektedir (2). Benzer şekilde, ikâme etkisinin göz önünde bulundurulması, gelir üzerine konulan düz oranlı bir vergiye göre şimdiki ve gelecekteki tüketim üzerine konulan düz oranlı bir verginin, grup yönünden tasarrufları daha fazla azaltması bakımından ayrı bir neden teşkil etmektedir.

Bir çok durumlarda ikâme etkisinin yönü açık olarak belli olduğu halde, etkinin büyüklüğü kolayca hesaplanamaz. Eğer, gelir üzerine konulan bir düz oranlı vergi ile tüketim üzerine konulan düz oranlı bir verginin ikâme ettiklerini karşılaştırmak istersek, bu etkinin önemsiz olduğunu görebiliriz. Ve ayrıca, eğer gelir üzerine konulan verginin artan oranlı tarifeli olduğu varsayılsa da, yine ikâme etkisi oldukça ılımlı bir düzeyde olacaktır. Öte yandan verginin ikâme tesiri, tüketim üzerine geçici olarak bir vergi konulması veya sa-

---

(1) Şimdiki tartışmalarımızla güdülen amaçlara uygunluğu sağlamak için, işgücü arzının sabit olduğu varsayılmıştır Bkz. s. 248).

(2) Bu görüş, ayrıca herhangi bir gelir grubu içinde yüksek sermaye geliri elde edenlerin yine yüksek düzeyde tasarrufta bulunan kimseler olduğunu ileri süren hipotez tarafından desteklenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dece şimdiki tüketim üzerine bir vergi konulması durumunda, en kuvvetli bir düzeyde olacaktır (1).

Sonuç olarak, gelir ve ikâme etkileri arasında oldukça önemli analitik bir farklılığın olduğunu söyleyebiliriz. Eğer vergi sadece bir gelir etkisine yol açıyorsa, herhangi bir mükellef tüketim ve tasarrufunun her ikisini birden azaltacaktır. Emek arzının sabit olduğu varsayıldığında, tasarruf ve tüketim seviyesinde vergi nedeniyle sebep olunan azalışlar toplamı gelirindeki değişmeye veya ödenilen vergiye eşit olacaktır. Böylece, vergi gelirinin esas olarak azaltılan tüketim ile azaltılan tasarruftan sağlanarak elde edilmesinden bahsedebiliriz. Eğer verginin bir ikâme etkisi sözkonusu ise, tüketim artabilir veya tasarruf düşebilir veya tasarruf artar ve tüketim azalabilir. Gelir ve ikâme etkilerinin birlikteki tesirleri düşünüldüğünde, tüketim ve tasarruftaki değişmenin toplamı (ki, bunlar karşıt yönde de işleyebilirler), yine vergi gelirinin toplamına eşittir. Ancak, tasarruf veya tüketimdeki azalış kendi başlarına ele alındığında, azalış miktarı vergi gelirinden fazla olabilir. Gerçekten, daha sonraki (eğer eşit miktarda ise) tasarruf ve tüketimdeki değişmeler hiç vergi geliri elde edilmemesi şeklinde ortaya çıkabilir. Tüketim ve tasarruftan oluşan biçimde tanımlanan vergi geliri kavramı, bu durumda tüketim ve tasarruf üzerindeki vergileme etkileri kavramiyle yer değiştirmelidir.

D. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ

Çalışma arzusunun teşvik edilmesi durumunda olduğu gibi, tüketici davranışları bütçenin vergi bölümünden olduğu gibi harcamalar bölümünden de etkilenebilir. Bu durum transfer harcamaları yönünden özel bir önem taşımakta olup, ancak kamusal mal ve hizmet harcamaları nedeniyle tüketici davranışları etkilenebilmektedir.

Transfer Ödemeleri

Biçimsel anlamda, transferlere yine bir çeşit negatif vergi olarak bakılabilir. Ücret gelirlerini eşitlemek veya sübvansiye etmek amaciyle yapılan transferler; şimdiki tüketim, gelecekteki tüketim ve birikim arasında nötr bir etki yaptığı halde, şimdiki tüketim aleyhine bir ayırım yapar. Böyle bir durum, devletin piyasa koşullarından

(1) Bkz. s. 264.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daha avantajlı biçimde borç vermeyi teklif etmesi halinde, böyle bir durum ortaya çıkmaktadır (1). Şimdiki ve gelecekteki tüketimi sübvansiye edecek veya eşitleyecek transferler ise, birikim ve diğerleri aleyhine bir ayırım yapar.

Böylece, vergilemenin bundan önce incelenen etkileri transfer ödemelerinin etkilerini açıklamak için, tersine çevrilerek tekrarlanabilir. Ancak sorunun ilginç yönü, tipik transfer yapısının gerçekte vergilerinkinden farklı olması ile ilgilidir. Modern bütçedeki transferlerin önemli bir kısmı, sosyal güvenlik sisteminin bir kısmıdır (2). Bu transferlere yaşlılık, hastalık ve işsizlik gibi belli durumlarda gerek duyulmaktadır. Bu tür durumlarda transferler gelecek tüketim için gerekli olan tasarruf yapma gereksinimini azalttıkları halde, birikimde bulunmak amaciyle tasarruf yapılması koşullarında bir değişikliğe yol açmazlar.

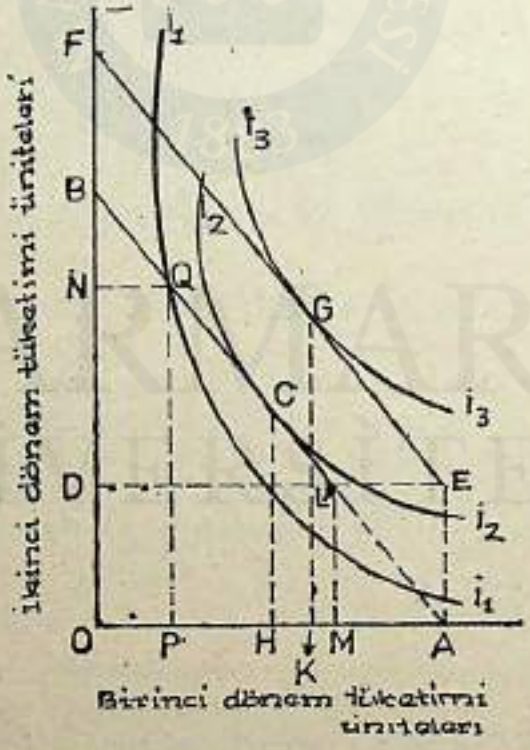

Şekil (12-6) : Sosyal Sigorta kesintilerinin tasarruf üzerindeki etkileri

(1) Bkz. s. 583.

(2) Çeşitli fırsatlarla aşağıdaki sorunları tartıştığım Profesör Liefman Keil'e teşekkür borçluyum.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şimdi yine iki devreli modelimize dönelim Şekil (12-6) ya göre, OA 1 nci devre gelirini, (OB—OA)/OA faiz haddini, AB fiyat doğrusunu ve C ise başlangıçtaki denge noktasını göstermektedir. Şimdi, gelecekteki OD tüketimini karşılayacak şekilde bireye belli bir sosyal güvenlik ödemesinin yapıldığını düşünelim. Bu durumda birey için muhtemel mevcut kombinezyonlar şimdi EF ile gösterilmekte olup, ve denge noktası G gibi bir yere teşekkül etmektedir Bu durumda 1 inci devre tüketimi OH tan OK ya yükselirken tasarruf seviyesi HA dan KA ya düşmektedir. Sosyal güvenlik ödemelerinden prim ödemeden yararlanma durumu böyle bir tipik keyzi göstermektedir. Bu durumda özel tasarruf seviyesi şimdiki tüketimin gelecekteki tüketimle değiştirildiği artan hadlere göre azalmayıp, ancak gelecek tüketimi bedelsiz olarak karşılayacak bir transfer sağlamaktadır. Şimdiki ve veya gelecekteki tüketimin azalan marjinal fayda sağlamamasına bağlı olarak, yeni denge noktası G, transfer öncesi denge noktası olan C nin sağ tarafında yer alır.

Şimdi ise, sosyal sigorta ödemelerinin finansmanı konusunu ele alarak ve önce sistemin üyelerinin tamamen gönüllü olarak yaptıkları katkılarla finanse edildiğini düşünelim. Öteyandan ayrıca, faiz haddinin özel ve kamu sektöründe aynı oranlarla uygulandığını düşünelim (1). Bu durumda, devlet gelir üzerine (faiz geliri hariç) MA/OA oranında bir vergi koymaktadır ve kişiye bırakılan olanaklar şimdi LB eğrisiyle gösterilmektedir. Vergi nedeniyle birey başlangıçtaki denge noktası C ye dönecektir. Denge noktasında özel tasarruflar HM ye, sosyal güvenlik yoluyla yapılacak tasarruf MA ya eşit olacak ve toplam tasarruflar HA seviyesinde değişmeden aynı kalacaktır (2).

Kamu planına uygun olarak elde edilen tasarrufların seviyesinin özel olarak seçilen hedefi aşabilmesi olasılığı vardır. Kamu planının ON kadar gelecek tüketimi karşılayacak şekilde PA/OA oranında bir

(1) Burada kullanıldığı anlamdaki faiz haddi terimi, yatırımın geliri ve sigortanın maliyetini de içermektedir.

(2) Eğer kamu planı, özel sektörün finanse edemeyeceği büyüklükteki ölçeği içeriyorsa, bu durumda daha küçük bir vergi oranı yeterli olup, yeni denge noktası C ile G arasında yer alacaktır. Böylece, toplam tasarruf düzeyi yükseltilecektir. Bu durum en az olasılıkla «standard keyz» olarak ileri sürdüğümüz önceki yaklaşım içinde doğru olacaktır. Buna karşılık, belli bir tasarruf düzeyini hedef alan tasarrufçu için ortaya çıkan özel sorun için karşıt sonuç geçerli olur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vergiyi gerektirdiğini düşünelim. Bu durumda tüketici OB arasındaki bir yeri seçmek zorunda kalarak, tasarruf seviyesinin sıfır olduğu O noktasını tercih edecektir. Ancak, şimdi tamamı sosyal güvenlik kanaliyle sağlanan toplam tasarruf PA ya kadar yükseltilmektedir.

Son olarak, bütün tasarrufların homojen olduğunu kapalı olarak ileri süren daha önceki yaklaşımı yeniden ele alalım. Bu durumda tüketici zorunlu tasarrufunun (sosyal güvenlik ödemeleri durumunda) hedef olarak seçtiği bir tasarruf türü için (yaşlılık gibi) yetersiz olurken başka bir tasarruf türü için (hastalık gibi) fazla olduğunu görecektir. Çeşitli amaçlarla yapılan tasarruflar kolayca birbiri yerine ikâme edilemediğinden dolayı, zorunlu tasarruflar tüketicinin toplam tasarruflarını artırmasına yol açabilir. Böylece, sosyal güvenlik sisteminin bireylerin zorunlu olarak katkıda bulunmaları durumunda, grup tarafından yapılacak olan tasarrufları artırması biçiminde elde edilen bir sonuç şaşırtıcı olmayacaktır (1)

Son olarak, katı bir şekilde prim ödeme esasına dayanmayan karma bir sistemi düşünelim. Dengede olup ta, desteklenmekte olan bir kimse için, gelecek tüketim seviyesi olan OD nin finanse edilmesi için gerekli olan gelir vergisinin oranı MA/OA dan daha küçük olacaktır. Bireyin yeni dengesi C ve G arasında yer alacak ve toplam tasarruf seviyesi ise düşecektir. Buna karşılık, denge noktasından uzaklaşan bir kimse için bu açıklamaların tersi geçerlidir. Transfer-vergi sisteminin bir grup olarak tüketicilerin üzerindeki net etkileri böylece, gelir skalasının değişik dilimlerinde bulunan tüketicilerin reaksiyonları arasındaki farklılıklara ve gelirin yeniden dağıtımındaki değişikliğin yönüne bağlı bulunmaktadır. Artan oranlılığın rolü yine tekrar konuya girmektedir. Düz oranlı bir vergiye kıyasla artan oranlı bir verginin tasarruf seviyesi üzerinde daha olumsuz bir etki yarattığı kabul edilerek; sosyal güvenlik ödemelerinin prim ödeme esasına dayandığı bir sisteme göre, yeniden dağıtım unsurunu da kapsayan eşitleyici karma bir sistemin tasarruf seviyesini azaltabilmesi yanında toplam tasarrufları artıracağı söylenebilir.

---

(1) Lord Keynes, 1945 senesinde Washington'da Federal Merkez Bankası tarafından verilen bir seminerde, artan sosyal güvenlik ödemelerinin özel tasarruflarda önemli bir azalışa yol açarak böylece, devlet tarafından açık finansman yoluna önemli ölçüde dayanılmaksızın konjonktürel işsizlik sorununun kaçınılmasında yardımcı olmasını umut etmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sorunun başka bir yönüne de dokunmak gerekir. Toplam tasarruflar üzerindeki etkileri ne olursa olsun, sosyal sigorta programları —kaynaktan kesme esasına katı bir şekilde bağlı olmadıkça— özel sektörden kamu sektörüne yatırılabilir fonların transferini gerektirir. Ve böylece, sermaye piyasalarında kamu kuruluşlarının yönetici bir faktör olmalarına yol açar (1).

Mal ve Hizmet Harcamaları

Özel sektördeki tasarruf ve tüketim üzerindeki mal ve hizmet harcamalarının etkileri, daha önce ele alındığı gibi çalışma arzusunu teşvik edici etkilerine uygulandığına benzer bir şekilde açıklanabilir (2). Prodüktivitede artış sağlayan kamu harcamaları sermayenin gelirinde sebep olacağı artış yoluyla özel tasarrufları artırabilir. Tüketim mallarının bedava bir şekilde tüketicilere sunulmasına yol açan kamu harcamaları; gelecekte ve şimdi tüketilecek olan ve özel olarak satınalınan mallarla bedava olarak sunulan mallar arasındaki ilişkilere (tamamlayıcı, nötr veya rakip) bağlı olarak, gelirin şimdiki ve gelecekteki tüketimi arasındaki bölümü etkiler. Yaşlılara bedava olarak verilen konutlar, örneğin, ilk öğrenimin bedava sağlanması durumuna kıyasla, tasarruf biçimini farklı bir şekilde etkileyecektir. Tasarrufla ilgili soruna çözüm getirecek yaklaşım daha önceki bölümde ele alınana benzemekte olup, ayrıca bu bölümde tekrar, araştırılmasına gerek duyulmamıştır.

(1) Bkz. s. 527.
(2) Bkz. s. 254.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 4

BÜTÇE POLİTİKASININ FİYAT VE ÜRETİM SEVİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şimdi, bütçe politikasının firma üzerindeki etkilerini incelemeğe döneceğiz. Firma tarafından ödenilecek vergiler net gelirleri, brüt gelirleri, veya maliyetleri - değişken, sabit veya toplam maliyetlerden herhangi birisi - üzerinden hesaplanabilir. Firmanın bütçe politikasının etkilerine bağlı olarak yapacağı ayarlamalar, ya belli bir işletme büyüklüğünü veri olarak kabul edip, fiyat ve üretim seviyesini kısa devrede değiştirmesine veya uzun devrede firma kapasitesinde değişiklik yapmasına yol açabilmektedir. Öte yandan firma, sübvansiyonlar yönünden de fiyat ve üretim seviyesi ile ilgili olarak, benzer reaksiyonları gösterecek şekilde ayarlamalar yapabilecektir. Bu bölümde, esas olarak kısmi denge konumu içinde, firmanın bütçe politikasına karşı yapacağı ayarlamalarla ilgileneceğiz. Uzun devre yönünden firmanın bütçe politikasına karşı yapacağı ayarlamalar ise, gelecek bölümde incelenecektir. Genel denge konumu için de yapılacak ayarlamalar ise daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

A. SAFİ GELİR ÜZERİNE KONULAN BİR VERGİNİN ETKİLERİ

Konuyu işletmenin net (safi) geliri veya kârı üzerine konulan bir vergi yönünden incelemeğe başlayacağız. Birleşik Devletlerin vergi sisteminde böyle bir vergiye örnek olarak, kurumlar vergisi gösterilebilir. Ancak, aynı ilkeler kurumlar dışında kalan firmaların şahsi gelir vergisine tabi olmaları halinde, bu tür vergilere de uygulanabilmektedir.

Muhtemel Uyum Türleri

İşletme kârı üzerine bir verginin konulduğunu düşünelim. Bu durumda firma, vergi öncesi fiyat ve üretim seviyesini devam ettir-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

meyi yararlı bulabilir. Yani, işletme kârında vergi oranına bağlı olarak çıkan azalışa razı olabilir ve bu kaybı yedek akçe ile kâr payı arasında dağıtarak karşılar. Aynı yolu, sermaye yatırımlarının türü ve seviyesi üzerinde yapılacak ayarlamalar şeklinde uzun devre de izleyebilir. Veya, firma önce üretim seviyesini kısarak fiyatı yükseltme yolunu daha uygun bulabilir. Firmanın bu konuda izleyeceği üçüncü yol ise, satın aldığı mal ve hizmetler için daha az bir bedel ödemektir. Bu ayarlamalardan her birisi farklı değişikliklere yol açacaktır. Verginin en son yansıması ve üretim üzerindeki etkileri, bu yollardan önce hangisine başvurulduğuna bağlı olarak değişecektir.

Kâr üzerine konulan bir gelir vergisinin doğal niteliği başlangıçta bu tür etkileri yaratmaktadır. Vergi nedeniyle işletmenin kârı azalttığı derecede bu vergi, sermaye gelirleri üzerine konulan vergiler grubuna girmektedir. Böyle bir verginin konulması halinde, kâr eden kimselerin durumlarını nasıl yeniden düzenledikleri; ve sermaye birikimi ile ortakların kâr paylarının nasıl etkilendiğine ilişkin konuların incelenmesi gerekir. Vergi nedeniyle fiyatların yükselmesi halinde ise; firma kârı üzerine konulan bir vergi aşağı yukarı brüt gelirler veya tüketici harcamaları üzerine konulan bir verginkine benzer etkiler yaratmaktadır. Ancak, verginin daha sonraki etkileri ise, değişik bir yol izleyerek daha farklı etkiler biçiminde ortaya çıkacaktır. Vergi nedeniyle ücretlerin düşürülmesi durumunda ise, kâr üzerine konulan bir gelir vergisi aşağı yukarı bir ücret vergisinin etkilerini göstermekte olup, firmanın sahibi böyle bir gelir vergisi dolayısiyle, ücret geliri elde edenler gibi bir reaksiyon gösterecektir. Başlangıçtaki etkileri bilinmedikçe, vergi sisteminin önemli bir unsuru olan gelir vergisinin faydaları hakkında çok az şey söylenebilir. Veya şahsi ve kurumsal gelir vergilerinin birleştirilmesi konusunda yapılan çeşitli önerilerin yararlılığı hakkında da fazla bir şey söylenemez.

Geleneksel Görüş

Ne yazık ki, kâr üzerine konulan bir gelir vergisinin yansıması konusunda oldukça az deneysel bulgular elde edilmiştir. Az sayıdaki iktisatçı dışındaki bir çok ekonomist, kâr üzerine konulan bir gelir vergisinin kısa devrede yansıtılamayacağı görüşünü savunmuşlardır. Örneğin, bunlardan Edgeworth «Bir monopolistin kârı üzerine konulan bir verginin yansıtılmadığı genel olarak kabul edilir» biçimin-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

de kesin bir açıklama yapmaktadır(1). Ancak, firma sahibi yine de ısrarla vergiyi fiyata eklenmesi gereken bir maliyet unsuru olarak görmektedir.

Klasik görüş, yüksek seviyede kâr elde edilmesi durumunda, kısa dönemde fiyat ve üretim seviyesinde yapılacak ayarlamalarla, kâr üzerine konulan bir gelir vergisinin etkilerinin giderilmeye çalışılmasını tavsiye etmemektedir.

Kâr maksimizasyonunu gerçekleştirmek için firma, marjinal maliyetle marjinal geliri eşitleyen seviyede üretim miktarını ve fiyatı saptar. Kâr üzerine konulan bir gelir vergisi, marjinal gelir ve marjinal maliyet eğrilerinin şeklini etkilemez ve bu nedenle, vergi, optimum üretim miktarını ve fiyatı etkilemez. Ayrıca, rekabet koşulları ne olursa olsun, bu durum yine de geçerli olacaktır.

Tam rekabet koşulları altında kâr üzerine konulan bir gelir vergisi, vergi gelirlerinde bir artış sağlamaz. Çünkü, bu koşullar altında çalışan bir marjinal firma, ayrıca vergilendirilerek hiç gelir elde etmez. Elverişli durumda olan, yani marjinal firmanın üretim maliyetinden daha düşük bir maliyetle çalışan firma ise, bir çeşit verimlilik geliri elde eder. Ancak, bu gelir diferansiyel bir rant özelliğinde olduğundan, firma yönünden bir rant unsuru sayılabilir. Verimlilik geliri kâr gibi vergilendirilse bile, arz seviyesinde herhangi bir değişiklik olmaz. Diferansiyel rant özelliğindeki bu gelir, fiyatlar ve maliyetler tarafından saptandığı halde, ancak bu gelir fiyat ve maliyetin bir unsuru olamamaktadır.

---

(1) F.Y. Edgeworth, Papers Relating to Political Economy, Macmillan and Co., Ltd., London, 1925, vol. II. P. 97: Ayrıca bkz. A. Cournot Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth, ed. T. Fisher, The Macmillan Company, New York, 1938, p. 68 (İlk defa 1938 de basılmıştır); Knut Wicksell, Finanztheoretische Untersuchungen und des Steuerwesen Schweden's, Jena, Germany, 1896, s. 11-20; Edwin R. Seligman, Studies in Public Finans, The Macmillan Company, New York, 1925, pp. 59-64; H. Dalton, Principles of Public Finance 9th ed., Routledge and Kegan Paul, Ltd., London 1936, pp. 81-85; Richard Goode, Corporation Income Tax, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1951, pp. 47-54: Ayrıca bkz. Report of Commission on National Debt and Taxation (Colwyn Report), H.M. Stationery Office London, 1927, Hansard 2800.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Monopolcü kârından, oranı ne olursa olsun alınan vergi ve razı olmakla ve vergi nedeniyle fiyat ile üretim seviyesini değiştirmeden aynı tutmakla en iyi biçimde hareket etmiş olacaktır (1). Marjinal vergi oranının %100 ün altında olması koşuluyla, vergi oranının düz veya artan oranlı vergi tarifesinden her hangi birisine göre uygulanması önemli olmayıp, vergi nedeniyle böyle bir davranış biçimi mükellef tarafından arzu edilebilir bir özelliktedir.

Geleneksel Görüşün Koşulları

Eğer, aşağıdaki varsayımlar kabul edilirse, geleneksel görüşün koşulları yerine getirilmektedir. Ancak, bu koşulların her bakımdan yerine getirilmesi gerekli değildir.

Vergi Matrahında Maliyet Unsuru : Geleneksel görüş, kâr üzerine konulan bir gelir vergisine tabi vergilendirilebilir net gelirin dışındaki maliyet kalemlerinin vergiden muaf tutulmasını gerektirir. Bu şart ancak, vergi kanunlarının vergi matrahını brüt gelirden maliyet unsurlarının çıkarılmasından sonra kalan kısım olarak tanımladığı zaman yerine getirilmektedir. Gelirin tanımının teknik yönüne girmeden önce, normal kârın rolünü kısaca açıklayalım.

D.H. Robertson ve diğerleri, kâr üzerine konulan vergilerin yansıtılabileceğini, çünkü bu yazarlar, firmanın vergi olarak elinden alınan kârı, kârın bir unsuru olarak gözönünde bulundurmadıkları görü-

---

(1) Monopolcü firma için talep fonksiyonu $p=p(q)$ ve ortalama maliyet fonksiyonu $c=c(q)$ olarak verildiğinde, toplam gelir fonksiyonu,

$$R=pq=p(q)\,q$$

ve toplam maliyet fonksiyonu

$$C=cq=c(q)\,q$$

olarak elde edilir. Denge durumunda R—C farkının maksimum olması için, denge üretimi

$$\frac{dR}{dq}-\frac{dC}{dq}=p(q)+qp'(q)-c(q)-qc'(q)=0$$

eşitliğiyle gösterilebilir. t oranındaki bir gelir vergisi konulduktan sonra, daha önce elde ettiğimiz aynı denge koşulu karşılaşmamıza yol açacak şekilde monopolcü $(1-t)(R-C)$ yi maksimize etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şünü savunmuşlardır (1). Bu gruptaki iktisatçılar Marshall'yen normal fiyat kavramını, üretim seviyesini değiştirmemeyi gerektirecek seviyedeki fiyat olarak tanımlarlar. Marshall'ın bu normal fiyat kavramı, yöneticiye verilen ücret gibi sermayeye ödenilecek olan bir faizi de kapsayacak biçimde, normal bir kâr elde etmeye olanak vermektedir. Ancak, bu gelir unsurlarının rant olmadığı ileri sürülmektedir. Öte yandan, bu maliyet unsurlarının fiyat tarafından belirlenmediği, ancak arzı az çok elâstik olan istihsal faktörlerine yapılan maliyet ödemeleri oldukları söylenmektedir. Bu unsurlar temsilî bir firmanın maliyet şedülüne girmekte olup, fiyatı tayin eden faktörlerden biri olarak rol oynarlar. Bununla beraber, temsilî firma kavramını bir tarafa bırakarak, geleneksel görüşteki normal kâr unsurunun, sonuçta firmaların maliyet şedülleri içinde yer alması nedeniyle, verginin de maliyet içinde yer alan bir unsur olduğu bu görüşe göre ileri sürülebilir.

Bu bakımdan, önce sermayeye ödenilen faizi düşünelim. Sabit sermaye sözkonusu olduğunda, buradaki normal faiz kavramı Marshall'ın normal fiyat doktrininde olduğu gibi uzun devre ile ilgili bulunmaktadır. Beklemenin mükâfatı, likiditeden vazgeçmenin bedeli veya vergi nedeniyle riskin azaltılması gibi eğer gereken sermaye gelirleri kasdediliyorsa, ki bunun olup olmayacağı veya nasıl olacağı konusu ileride ele alınacaktır —bu durumda sermaye arzı ve risk yüklenimi azalacaktır— Eğer konulan vergi kısmî ise, bazı firmalar endüstriyi terkederek vergisiz alanlara kayarak, böylece vergi sonrası net gelirlerini aynı düzeyde tutabilmektedirler. Eğer vergi genel

(1) D.H. Robertson, «The Colwyn Committee, the Income Tax and the Price Level,» Economic Journal, 37, no. 142, December, 1927, pp. 566-581, R.A. Musgrave ve Carl Shoup (eds), Readings in the Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1958 de yeniden basılmıştır. Ayrıca bkz. Duncan Black, The Incidence of Income Taxes, Macmillan and Co., Ltd., London, 1939, chaps. 1-3.
Robertson bu görüşünü esas olarak, endüstrideki firmalar arasında büyük ölçüde maliyet farklılıklarının bulunması durumunda, fiyatın marjinal (kâr elde etmeyen) firmaca tayin edildiğini ileri süren Colwyn Committee'den önce, Coates'in hazırladığı istatistiksel açıklama tarzına yöneltmiştir. Colwyn Comittee'nin bu yorumuna göre vergi yansıtılamamaktadır. Bkz. W.H. Coates, «Incidence of the Income Tax», Appendiees to the Report of the Commission on National Debt and Taxation, H.M. Stationary Office, London, 1927, s. 65-113.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise, böyle bir davranışa gerek kalmamaktadır. Her iki tür vergi içinde, sermaye gelirinin vergi nedeniyle azalması durumunda, sermaye stokunun seviyesi düşebilir veya sermeye birikimi yavaşlayabilir. Verginin bu tesiri ise sonuçta, reel ücret ve kâr seviyesini etkileyebilir. Bu değişiklikler uzun devrede ortaya çıkmakta olup, vergi nedeniyle kârın kısa devrede azaldığını öngören görüşten ayırdedilmelidir.

Kısa devrede işletme büyüklüğü bir veri olup, miktarı sabit olan bir sermaye için ayrıca bir gelir elde edilmemektedir. Sermayeye gelir sadece işletme sermayesi için ödenmelidir (1). Farzolunan faiz vergi matrahından düşülemediğinden, kısa devre kapitalinin özsermayeden oluşması durumunda bu keyz ortaya çıkmaktadır. Sözkonusu endüstri ve firmanın finansal yapısına bağlı olarak, işletme sermayesinin farz olunan geliri bu bakımdan bir dereceye kadar önemli bir faktör olabilmektedir.

Normal kârın muhtemel bir diğer unsurunu yönetim için ödenen ücretler oluşturmaktadır. Yönetim hizmetlerini arz ve talep edenler çoğunlukla aynı kişiler olduklarından, bu alanda ücretler oldukça yüksek bir düzeyde saptanmaktadır. Öte yandan doğal nitelikleri nedeniyle yönetici ücretleri kârdan kolayca ayırdedilemez. Genellikle, Birleşik Devletlerin vergi kanunlarında vergilendirilebilir gelirin tanımı ile ilgili olarak, bu tür ücretlerin kârdan indirilmesi konusunda oldukça geniş kapsamlı hükümler konulmuştur. Ücretlerin kârdan düşülmesinin öngörülmemesi durumunda ise, yönetici ücretleri vergi nedeniyle azalan ve sorun neticede bir işgücü arzı sorununa dönüşür. Eğer, konulan vergi kısmî bir özellikte ise, yönetici ücretini vergiden önceki seviyesine yükseltinceye kadar, ücretleri vergilendirmeyen alanlara doğru kayacaktır. Eğer bu mobilite fazla gecikmeden olabiliyorsa, vergi nedeniyle kısa devre maliyetleri yükselir. Buna karşılık, eğer vergi genel nitelikte ise, firmanın fiyat ve üretim

---

(1) Bkz. E. Cary Brown, «The Corporate Income Tax in the short Run,» National Tax Journal, vol. 2, no. 3,p. 240, Semptember, 1954. Benzer bir vurgulama Shoup tarafından yapılmıştır. Bu konuda 280 inci soyfadaki nota bkz. Ayrıca bkz. Diran Bodenhorn, «The Shifting of the Corporation Income Tax in a Growing Economy», Quarterly Journal of Economics, vol. 10, no. 4, p. 563, Novambr 1956.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

seviyesinde yapacağı ayarlamalara bağlı olarak, müteşebbisin çalışma arzusu toplam olarak artar veya azalır (1).

Verginin bu etkisi, giriş çabasının kapasite kullanımının derecesiyle ilgili olduğu kısa devrede ve bu çabanın yatırım kararlariyle ilgili olduğu uzun devrede işleyebilmektedir. Ancak her iki durumda da yönəticinin ücreti oldukça yüksek bir düzeyde saptanmakta olup, müteşebbisin geliri üzerine konulan bir verginin etkileri diğer maliyet ve kâr unsurları tarafından yok edilir (2).

Kâr Maksimizasyonunda Sınırlama : Geleneksel görüş kâr maksimizasyonu varsayımını, fiyat ve üretim miktarının saptanması konusunda objektif bir kriter olarak ele alır. Monopolistin kâr maksimizasyonu amacı kısa dönem için değil, fakat uzun dönem için olabilir. Gerçekten bir firma, hakkında iyi niyetin oluşması ve rakip firmalarla mücadele ederek piyasayı kontrol altına alabilmesi için, bazı masraflar yüklenebilir veya şimdiki bazı gelirlerinden vazgeçebilir. Kâr üzerine konulan verginin devamlı olması durumunda, girişimcinin bu tür davranışları açıklamalarımızla yakından ilgili olmamaktadır. Çünkü, eğer kârın elde edilmesi ertelenmişse, sonuçta vergisi de ertelenmektedir. Vergi oranının değişmeden aynı kalacağının umulması koşuluyla, eğer kâr ve verginin ikisi de aynı iskonto haddine tabi tutulmakta ise, kârın ertelenmesi konusunda verilen karar vergi faktörü tarafından etkilenmemektedir. Buna karşılık, vergi oranının değişeceğinin beklenmesi halinde durum değişmektedir. Vergi oranında düşüşün beklenmesi durumunda vazgeçilen gelirin kârlılığı şimdi azalabilir veya vergi oranında yükselişin beklenmesi durumunda ise, iyi niyetin devam ettirilmesi arzusunun önemi azalabilecektir.

Ayrıca, monopolcü mevcut piyasa olanaklarını sömürme konusunda daha sınırlayıcı bir biçimde davranabilir. Monopolcü, kârı ve işletme büyüklüğü çok artmışsa, antitröst önlemlerin alınmasından çekinebilir; aşırı kârı nedeniyle adil fiyat konusundaki kendi ve top-

---

(1) Müteşebbisin oyloklığı ile ters orantılı bir biçimde üretim seviyesinin değiştiğini varsayarak Boulding, bir gelir vergisinin üretim seviyesini azaltacağını veya arttıracağını göstermektedir. Boulding bu varsayımı ile gelir üzerine konulan bir vergiyi etkileri yönünden aynı biçimde değerlendirmektedir. Bu konuda bkz. Kenneth Boulding, «The Incidence of Profit Tax», American Economic Review, vol. 34, no. 3, p. 567-72, September, 1944.

(2) Bkz. s. 362.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lumsal değer yargılarının bağdaşmadığını görebilir; ücret politikası üzerine konulan arzu edilmeyen kısıtlamaların kaldırılmasını isteyebilir veya muhtemel rakiplerle uğraşmaktan çekinebilir. Bu tür yargılara dayanarak hareket edilmesi durumunda, kâr üzerine konulan bir vergi monopolcünün gördüğü davranışlarını sınırlandırmayı kabul etmesi koşulu ile uygun derecede kâr etmesine olanak sağlayacak biçimde fiyatı yükseltecektir. Monopolcünün vergi nedeniyle, vergi öncesi kârını elde edebilme yönünden nasıl davranacağı, arz ve talep yapısına ve yukarıda anlatılan sınırlayıcı faktörlerin kendisine potansiyel kârı elde etme bakımından ne dereceye kadar olanak sağladığına bağlı kalmaktadır (1).

Satıcı üzerine konulan bir verginin alıcı piyasasından çok, satıcı piyasasında kolayca yansıtabileceği görüşü, genellikle çeşitli arz ve talep elâstikiyetleri yönünden ele alınmaktadır. Ancak, böyle bir açıklama biçimi kârdan çok brüt gelirler üzerine konulan bir vergi için uygulanabilir. Bununla birlikte bu görüş, fiyat konusunda yapılacak sınırlandırmalar biçiminde yeni baştan formüle edilebilir. Bu amaçla, fiyatın vergi sonrası arzu edilen net bir kârı sağlayacak biçimde belirlendiğini düşünelim. Bu durumda, refah döneminde oldukça yüksek düzeyde olmak üzere kullanılmayan bir kârlılık durumu sözkonusu olduğundan, kâr üzerine konulan bir vergideki artış, doğrudan doğruya fiyatlara yansıtılacaktır. Bu dönemde vergi oranında yapılacak bir indirim, aşırı kârlılık durumundan kaçınmak için, düşük fiyatlara yol açacak biçimde yansıtılacaktır. Depresyon koşulları altında, vergi oranında yapılacak bir artış, fiyatları etkilemeyecektir. Vergi sonrası elde edilen maksimum kâr seviyesi, bu bakımdan öngörülen limitin altında kalır ve fiyat bu nedenle yükseltilmez. Veya vergi oranında yapılacak bir indirim, fiyat seviyesinde bir azalmaya yol açacaktır.

---

(1) Konuyla ilgili açıklamalar konusunda bkz. Carl Shoup, «Incidence of the Corporation Income Tax: Capital Structure and Turnover Rates», National Tax Journal, vol. 1 no. 1, s. 12-17, March, 1948, ayrıca Musgrave ve Shoup, op. cit., de yayınlanmıştır. Bu konuda, Shoup'a göre firma, vergiyi giderecek biçimde hareket etmektedir. Ve bunu gerçekleştirmek için, vergi öncesi mutlak kâr seviyesine olanak sağlayacak biçimde, brüt gelirlerinin gerekli olan artış oranını yükseltecek şekilde davranır. Bu artış ise yine, özsermaye ile borçlanılan sermaye arasındaki sermayenin bileşimi ve dönme hızına bağlı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Monopolcü Rekabet Durumu : Çeşitli türdeki aksaklıklarla ilgili olarak, geleneksel görüşün bazı istisnaları, piyasa mekanizmasının işleyişi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Standartlaştırılmış bir ürünü arzeden az sayıdaki satıcıların oluşturduğu bir piyasada fiyat seviyesi, monopol fiyatı ile rekabete dayanan fiyat arasında bir yerde saptanacaktır. Ancak, bu durumda fiyatın nerede teşekkül edeceğini söylemek olanaksızdır. Denge fiyatının nerede teşekkül edeceği ile ilgili çözüm, daha çok satıcı firmaların ileri sürdükleri stratejilere bağlı olacaktır. Eğer, firmalar birbirinin hareket tarzından tam olarak bilgili iseler, bir monopol fiyatı belirleyerek, bu fiyatla elde edilecek kârı paylaşırlar. Buna karşılık, eğer birbirinin davranışını hiç hesaba katmazlarsa, böyle bir durumda rekabet durumu sözkonusu olabilir. Veya, fiyat saptanması konusunda hiç bir istikrarlı çözüme ulaşılamayıp, fiyat seviyesinde denge durumu, kararsız bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Kâr üzerine konulan bir vergi, sınırlandırıcı bu iki fiyat konumlarını etkilemeden aynı düzeyde bırakacaktır. Eğer oligapolcü, rekabet eden bir firma gibi davranırsa, bu durumda vergi tarafından etkilenmeyen bir fiyatla karşılaşılmaktadır. Buna karşılık, oligapolistlerin herbiri ayrı ayrı bir monopolcü gibi davranırlarsa, bu durumda başlangıçtaki tekelci fiyatlar yine vergi tarafından etkilenmeden aynı düzeyde kalacaktır. Bu nedenle, eğer verginin oligapol fiyatı üzerinde bir etkisi varsa, vergi nedeniyle çeşitli satıcıların kendileri için denge fiyatı olarak seçtikleri fiyatlar arasında kalan özel satıcıların saptadıkları fiyatların etkilenmesi gerekir. Fiyatlarını rakip firmaların davranışlarına bağlı olarak yükseltmeleri yönünden eğer vergi bir unsur oluyorsa, vergi konulması ile çeşitli firmaların davranışları etkilenecektir. Buna karşılık, verginin kaldırılması diğer firmaların fiyatlarını düşürme konusunda uyarıcı bir rol oynayarak, herbir satıcının davranışlarını vergilerin etkilerine uydurmaya zorlamaktadır. Böylece, vergilerin fiyat seviyesi üzerinde etkisinin olmadığını öngören geleneksel fiyat teorisinin çatısı içinde, yine de kâr üzerine konulan bir verginin fiyat seviyesi üzerinde bazı ayarlamalara yol açacağı biçiminde önemsiz de olsa bir görüş yer almaktadır.

Firmaların sayısının çok olduğu bir ortamda, ürün farklılaştırılması nedeniyle böyle bir durum ortaya çıkmaz(1). Böyle bir durum-

(1) Bkz. E.H. Chamberlin, The Theory of Monopolistic Competition, 5th ed., Harvard University Press; Cambridge, Mass., 1948, ve özellikle 5 inci bölüme bakılması.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da monopolcü kârı sözkonusu olmayıp; rekabete dayanan endüstri için öngörülen varsayım ile bu görüş birbirine yaklaşmaktadır. Öte yandan, böyle bir durumda tam rekabet koşullarında olduğu gibi hiç kâr elde edilememekte ve bu nedenle hiç vergi ödenilmemektedir. Rekabete dayanan maliyetlerin varlığı ise, durumu değiştirmemektedir. Bu maliyetlerden reklâm masrafları için bir marj konulması, vergi nedeniyle firmanın kârının etkilenmediğini göstermek yönünden oldukça önemli olmaktadır.

Az sayıda firmanın faaliyette bulunduğu bir ortamda ürün farklılaştırılmasının yapıldığı bir durumda, monopol kârının varlığından sözedilebilir. Pür oligapol durumunda olduğu gibi, vergi fiyatının saptanabileceği limitleri etkilemez. Verginin fiyat teşekkülünü etkileyebilmesi ancak, fiyat artışının serbestçe yapılabilmesine veya rakip firmanın fiyatı düşürme yönünden vergiyi bir unsur olarak değerlemesine bağlı bulunmaktadır.

Kollektif Pazarlık : Şimdi, pazarlık sonucu olarak belirlenen ücret üzerine konulan bir gelir vergisinin muhtemel etkilerini gözönünde bulunduralım. Tam olarak rekabete dayanan bir emek piyasasında ücret haddi, optimum üretim düzeyindeki işgücünün marjinal-gelir ürününe eşit olmaktadır. Vergi konulması nedeniyle üretim seviyesi eğer değişmezse, ücret haddi de değişmeden aynı düzeyde kalacaktır. İşgücü piyasasında eğer işveren, monopolcü bir pozisyona sahip bulunuyorsa, emeğe marjinal ürün değerinden daha az bir ücret ödenmekte olup, optimal ücret haddi ve üretim seviyesi vergi nedeniyle değişmeden aynı kalmaktadır. Veya, işçi sendikası emek piyasasında tekelci bir pozisyonda bulunuyorsa, ve ancak şartlı pazarlık esaslarına uygun olarak ücret seviyesi tayin edilebiliyorsa, vergi konulması durumunda ücret seviyesi etkilenecektir. Bu esaslara göre, işçi sendikası ücret haddini belirlerken, üretim ve istihdam seviyelerinin saptanması işini işverene bırakır. Böylece, her hangi bir ücret haddinde firma tarafından teklif edilen istihdam seviyesi gelir vergisi nedeniyle değişmeyecek ve bu nedenle, işçi sendikalarının çeşitli ücret hadleri arasında yapacağı seçim de etkilenmeyecektir.

Şimdi ise, işçi sendikasının sadece ücret haddini saptamakla yetinmediğini, fakat ayrıca, ücretlere firmanın kâr payından belli bir oranda ayrılacak olan primin de eklenmesini talep etmekte olduğu bir durumu düşünelim. Eğer bu prim vergiden sonraki kârın bir yüz-

desi olarak tanımlanmışsa, vergi oranında bir artış yapılması durumunda prim azalacaktır. Böyle bir durumda vergi, kısmen geriye doğru yansıtılmıştır. Buna karşılık eğer prim, vergi öncesi kârın belli bir yüzdesinden saptanmışsa, vergi oranında bir artış nedeniyle prim miktarında bir değişiklik olmaz(1) Bununla birlikte vergi oranında yapılan bir artış firmanın vergi tasarrufu biçiminde daha fazla bir prim ayırmasına olanak verir. Vergi sonrası kârı üzerinden belli bir oranda primin ayrılmasının öngörülmesi durumunda, primin arttırılmasına ilişkin talep optimum fiyatı yükseltirken; firmanın prim artışı talebini karşılayacak bir fonu varsa, böyle bir durum ödenilen verginin tüketicilere yansıtılmasına olanak sağlar.

Eğer, sendika firmaya ücret haddi ile istihdam seviyesinin ikisinde de değişikliği öngören bir teklif paketi sunarsa, sonuç yine değişmemektedir. Pazarlığın ya hep ya da hiç ilkesine göre yapılması durumunda, sendika bu paketin ya firma tarafından tamamen kabul edilmesini veya işletme faaliyetinin sona erdirilmesi alternatiflerinden birisini isteyebilmektedir (2). Böyle bir durumda firma, üretimini olduğu kadar faktör fiyatlarını da saptayan bir sendikanın uydusu olmaktadır.

Böyle bir durum, Şekil (13-1) de gösterilmiştir (3). Şekilde, toplam kâr veya ücret dikey eksende; aylaklık ise yatay eksende ölçülmektedir. Çalışmama nedeniyle toplam aylaklık seviyesinin veri olduğu düşünülerek, çalışılan saatler sağdan sola doğru ölçülerek, aylaklık ekseni kolayca istihdam eksenine dönüştürülebilir. OAB eğrisi, aylaklığın çeşitli seviyesine bağlı olarak elde edilen kâr ve ücretin (diğer paylar düşüldükten sonra) toplamı olan geliri; kayıtsızlık eğrisi ise gelir ve aylaklık arasındaki sendikanın tercihlerini göstermektedir.

---

(1) Sendikanın sadece aşırı kârlar üzerine uygulanmasını empoze ettiği «vergi» ile ilgili olarak başka şartlara bağlı olan bu plân, 1958 Şubat ayında United Auto Workers tarafından teklif edilmiştir.

(2) Ya hep ya da hiç (all-or-nothing) pazarlığı sorunu konusunda bkz. W. Fellner, Competition among the Few, Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1949, 10 uncu ve özellikle 1 nolu ek; W. Leontief, «Pure Theory of the Guaranteed Annual Wage Contract», Journal of Political Economy, vol. 59, no. 1, s. 76-79, February, 1946.

(3) Bu şekil, Boulding in müteşebbisin davranışlarına ilişkin açıklamalarında kullanıldığı diyagramın benzeridir (Bkz. bu kitap s. 280)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

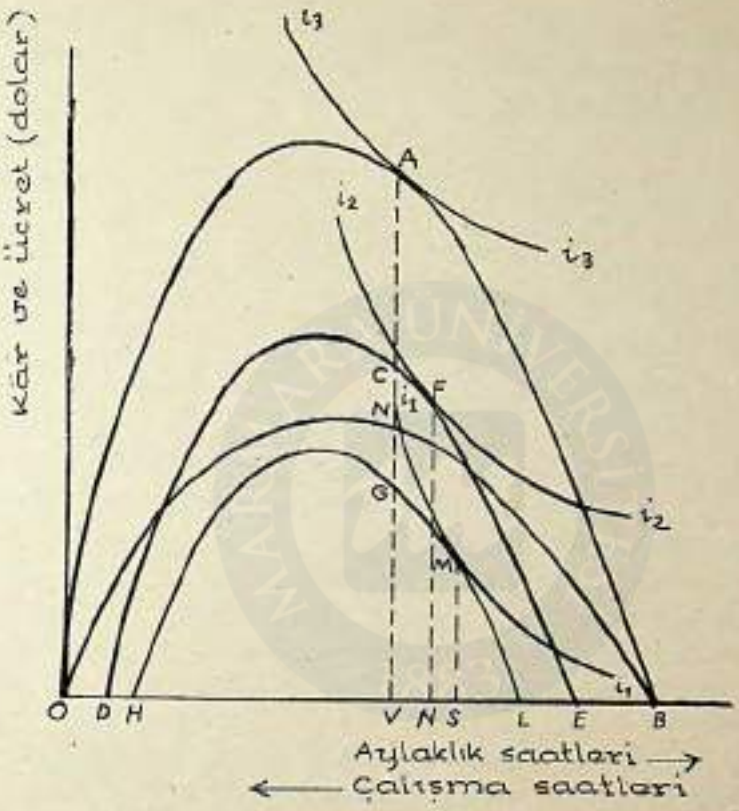

Şekil (13-1) : «Ya hep - ya da hiç» pazarlık koşullarında kâr üzerinden alınan vergi

Önce, sendikanın firmayı en yüksek düzeyde istismar edecek biçimde davranarak, ona hiç kâr bırakmak istemediği durumu düşünelim. Buna göre eğer, istihdam ve üretimin çeşitli seviyelerine bağlı olarak elde edilen OAB eğrisi, ücret fonu artı kârı gösteriyorsa, sendika için en iyi tercihin yapıldığı yer şekilde A noktasiyle belirtilmektedir. Sendikanın talebinin en aşırı olduğu bu durumda, firma hiç kâr elde edememektedir. Ancak, firmanın kapanma tehlikesiyle karşılaşmakta olduğu böyle bir durum, sendikanın A noktasını seçme olanağını oldukça azaltır. Bu nedenle, sendika firmaya bir miktar kâr bırakacak biçimde davranmayı zorunlu görecektir.

Sendika tarafından firmaya, örneğin AC ile gösterilen belli bir seviyede kâr elde etme olanağının verildiğini düşünelim. Bu durumda, aylaklık ve üretimin çeşitli seviyelerine bağlı bir şekilde elde edilen ücret fonu eğrisi, OAB eğrisinden AC nin çıkarılmasiyle bulunan DFE eğrisiyle gösterilebilir. Önceki durumla karşılaştırıldığında şimdiki durumda, ücret haddinin düştüğü görülür. Sendika, F noktasını

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

en uygun bir yer olarak seçmektedir. Ücret haddindeki bir düşmenin çalışma arzusunun olumlu veya olumsuz yönde etkilemesine bağlı olarak, F noktası A nın sağında veya solunda bir noktada yer alacaktır.

Şimdi 1/3 oranında kâr üzerine bir gelir vergisi konulduğunu düşünelim. A noktasında kalınsaydı, vergi konulması nedeniyle sendikanın hareket tarzı değişmeden aynı kalacaktı. Çünkü, bu durumda kâr veya vergi geliri sıfıra eşit olacaktı. Ancak, firmaya AC kadar bir kâr elde etme olanağı verildiğinde, vergi konulması nedeniyle sendikanın bu konudaki politikasını yeniden gözden geçirmesi gerekir. Sendikanın politikasını yeniden gözden geçirmesi sonucu olarak, firmaya vergiden sonra AC seviyesinde bir net kâr bırakılmasını istediğini düşünelim. Bunun için brüt kârın 3/2 AC ye eşit olacak şekilde GA ya yükseltilmesi gerekir. Bu durumda, aylaklık ve üretimin çeşitli seviyelerine bağlı olarak elde edilen ücret fonu eğrisi, OAB den GA nın çıkarılmasiyle HGL eğrisi olarak bulunur. Şimdiki durumda firma için tercih edilecek en uygun nokta, M gibi bir yerde bulunmaktadır. Eğri sendikanın tercihleri şekilde gösterildiği biçimde ise, F noktası A nın sağında ve bu nedenle M noktası da F nin sağında yer alacaktır. Vergi konulması nedeniyle çalışma seviyesinde bir azalışa yol açılırken ve buna bağlı olarak, aylaklık seviyesinde de bir artışa yol açılmaktadır. Bu durumda ayrıca üretim seviyesi düşmekte ve üretilen malın fiyatı yükselmektedir. Ücret haddindeki düşmenin çalışma arzusunu artıracağını varsayarsak, üretimde bir artış ve malın fiyatında bir düşmenin olduğu şeklinde karşıt bir sonuç olduğu biçimindeki bir çözüm elde edilebilmektedir. Bu varsayıma göre sendikanın kayıtsızlık eğrileri öyle bir biçim almaktadır ki, F noktası A nın ve M noktası ise F nin solunda yer almaktadır. Ancak, her iki sonucun da ortaya çıkması olasılığı vardır.

Sendika, alternatif politikasını ücret artı net kâr toplamının bir yüzdesi olarak firmanın kâr elde etmesine olanak verecek şekilde saptayabilir. Eğer, kâr artı ücret toplamına kârın oranı şekle göre NA/VA olarak saptanmışsa, bu durumda ücret fonu eğrisi, vergi öncesi seviyesi olan ONB eğrisiyle gösterilmektedir. Bu durumda firma, konulan vergiye net kârın, net kâr artı ücret toplamına olan sabit oranını devam ettirebilmek için, ONB eğrisini 1/3 oranında aşağıya doğru düşürecek şekilde bir reaksiyonda bulunacaktır. Sendikanın özel politikası ne olursa olsun, kısa dönemde fiyat seviyesinde değişiklikler ortaya çıkabileceği açıkça görülebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

«Ya hep, ya hiç» pazarlık politikasının çok ekstrem bir durumu gösterdiği söylenebilir. Çünkü, grevler sendikaya pahalıya mal olmakta ve sendikalar ise her zaman güçlü değildirler. Ayrıca, emek piyasasında da bazı rekabet durumu ve işverenler arasında da aksak rekabet koşulları geçerli olabilir. Öte yandan, uzlaştırıcı bir çözümü sağlayacak olan, firmanın sendikaya karşı taleplerini ileri sürmesine olanak verecek şekilde iki yönlü monopolün geçerli olacağı durumlar ortaya çıkabilir. Ücret taleplerinin tayininde ödeme gücü ilkesi esas alınacaktır. Ancak bu ilke diğer görüşlerden sadece bir tanesi olup, ayrıca pazarlık sırasında önemi değişecektir. Bununla beraber, ödeme gücü ilkesi türündeki görüşler kollektif pazarlık sırasında yaygın bir şekilde temel alınır. Bu görüşlerin uygulandığı durumlarda gelir vergisi fiyat ve üretim seviyesi üzerinde bazı ayarlamaların yapılmasına yol açmaktadır.

Ortalama Maliyet Fiyatlaması : Yukarıdaki görüşler kurumlar vergisi nedeniyle kısa devrede fiyat seviyesinde ayarlama yapılmasına gerek olmadığını göstermek amaciyle, bu konudaki geleneksel yaklaşımın beklenen sonuçları için gerekli olan koşulları ele almaktadır. Bu geleneksel görüşler ayrıca kâr maksimizasyonunun temel ilkeleriyle de uyuşmakta ve firmanın akademik teorisi olarak gösterilen açıklama tarzına da uygun düşmektedir. Bununla beraber, fiyat politikasının temelinde yer alan ilkelerin tamamının realist olmadığını ileri sürerek, geleneksel görüşün vergi yansıması konusundaki açıklamalarını reddeden daha farklı bir yaklaşım olduğunu belirtelim. Bu yaklaşım «pratik» insanın görüşünü yansıtmaktadır. Bu yaklaşıma göre, firma yöneticileri üretmekte olduğu malın marjinal maliyeti ve marjinal gelirini bilmemektedir. Bu nedenle firmalar marjinal geliri marjinal maliyete eşitleyen biçimde fiyatı saptamazlar. Aksine, böyle bir ilkeye başvurmayı düşünmeden, uygun bir kâr marjını hedef olarak alıp, ortalama maliyeti de kapsayacak biçimde fiyatı saptama yoluna başvururlar. Kâr üzerine konulan bir gelir vergisi söz konusu olduğunda ise, vergi bir maliyet unsuru olarak düşünüldüğünden ve bu nedenle fiyata eklendiğinden, bu marj vergi düşüldükten sonraki net kârı göstermektedir(1).

(1) Richard Goode, Corporation Income Tax, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1951, p. 50, quotes from Accounting for Income Taxes, American Institute of Accountants, Committee on Accounting Research Bulletin 23, 1944, şöyle devam etmektedir: «Gelir vergileri diğer hesaplar ve gelirin elde edilmesi için gerekli ve lüzumlu olması halinde, diğer maliyet unsurlarının dağıtıldığı gibi ilgili hesaplara dağıtılmalıdır.»

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu görüş en az katı anlamda, geleneksel fiyat teorisine yapılan bir kritikten çok bir yanlış anlama ile ilgili bulunmaktadır.(1). Marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu düzeyde kâr maksimizasyonunun gerçekleştirildiğini öngören yaklaşım, başarılı bir şekilde faaliyette bulunan bir firmanın davranışı için gerekli olan koşulu açıklayamamaktadır. Burada sorun, firmanın yaptığı hesaplamaların bu maksimizasyon formülüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı olmayıp, uygulanmakta olan fiyat politikasının kâr maksimizasyonu için öngörülen formüle ne derece yaklaştığı ile ilgili bulunmaktadır.

Gerçekten, ortalama bir iş adamının elinin altında marjinal maliyet ile marjinal gelir detalarını kapsayan bir cetvel yoktur. Bu konuda oldukça önemli belirsizlikler sözkonusu olmaktadır. İş adamı kesin hesaplamalar yerine, götürü veya parmak hesabı kurallarına başvurmaktadır. Böylece sonuç kâr maksimizasyonuna yakınlaşmaya yol açmakta olup, bunun aksini düşünmek için önemli bir neden bulunmamaktadır. Bu yaklaşma süreci, ortalama maliyete «normal» bir kâr marjının eklenmesini gerektirebilir. Ancak üretimin belli bir aralığı boyunca ortalama maliyet marjinal maliyetten önemli bir ölçüde sapmayabilir ve normal kâr marjı her zaman sabit tutulmayabilir. Kâr marjının düzeyi piyasa faktörlerine bağlı bulunmaktadır. Bu marj değişmelere yavaş ve kesintili bir biçimde uyma niteliğinde olup, piyasa koşullarında ortaya çıkan çok ciddi değişmelere de uyabilmektedir. Başka bir deyişle, kâr marjındaki değişmeler optimum fiyata yaklaşmayı sağlayabilmektedir(2). Eğer bu böyle olmasaydı,

---

(1) Bkz. R.L. Hall ve C.J. Hitch, «Price Theory and Business Behaviour» Oxford Economic Papers, no. 2, pp. 12-45, May, 1939; E.A.G. Robinson, «The Pricing of Manufactured Products», Economic Journal, vol. 60, pp. 771-781; December, 1950; «Rejoinder», both in Economic Journal, vol. 61, no. 242, pp. 426-433, June, 1951; E.H. Chamberlin, «Full Cost and Monopolistic Competition», and Joan Robinson, «A Comment», both in Economic Journal, vol. 62, no. 246, pp. 318-326, June, 1952.
Firma yöneticisinin fiyat saptanması konusundaki görüşlerinin rasyonalizasyonu ile ilgili bir açıklama için bkz. W.J. Eiteman, Price Determination, Bureau of Business Research, Report no. 16, University of Michigan Press, Ann Arbor, Mich., 1949 ve bu eserde verilen bibliyografyaya bkz.

(3) Bkz. Tibor Scitovsky, Welfare and Competition, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1951, özellikle 11 ve 13 üncü bölümlerine bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

piyasa mekanizmasının etkin bir tahsis aleti olmadığını ileri süren görüşün yeniden ele alınmasına gerek duyulurdu.

Bir verginin fiyat seviyesi üzerindeki etkilerine ilişkin yukarıda elde edilen sonuçlar, yeterli ölçüde doğrulanmamıştır. Maliyet artı kâr marjı eşittir optimum fiyat formülasyonunun bu yaklaşmaya yol açtığı sürece, firmanın vergiyi de kapsayacak biçimde kâr marjını yükseltmesi pek akıllıca bir davranış olmayacaktır. Eğer kâr marjını optimum fiyatın saptanmasına yol açacak biçimde belirleme olanağı varsa ve bu durumda kâr marjı eğer optimum fiyatın üstünde bir fiyat elde edilmesine yol açacak bir düzeyde saptanırsa; verginin kâr marjı içinde yer alması sadece vergi sonrası net kârı azaltacaktır. Ancak, kâr marjının optimum fiyatın altında bir fiyat elde edilmesine yol açacak biçimde saptanması durumunda, marjın yükseltilmesiyle net kâr da artar. Böyle bir durumda kâr marjinin vergiyi kapsayacak veya kapsamayacak biçimde saptanması düşünülebilir. Kâr marjının optimum fiyatı sağlayacak bir düzeyde saptanması eninde sonunda sağlanacağı için, bu marja verginin sokulması, ayarlamanın yapılacağı süreyi kısaltarak ayrıca uyum zamanlamasının hızlandırılmasına yol açacaktır.

Sonuçlar

Kâr üzerine konulan bir verginin kısa dönemde fiyat seviyesi üzerinde hiç bir etki yapmayacağını ileri süren klasik yaklaşım, bu konuda iyi bir sonuca ulaşılmasına yol açmaktaysa da, bu görüşün kanıtlanması oldukça güç olmaktadır. Yöneticinin bu biçimde davrandığını ileri süren «pratik» yaklaşım hesaba katılmadığında, kâr üzerine konulan bir verginin fiyat ve üretim seviyesi üzerinde değişmelere yol açtığı, bir çok çeşit durumlarla karşılaşabiliriz. Bu durumları işletme sermayesi geliri, sınırlamalar altında monopol fiyatlaması, oligapol fiyatlaması ile firmanın ödeme gücü gözönünde bulundurulduğunda kollektif pazarlık olarak sayabiliriz. Bu durumların varlığı, kâr üzerine konulan bir verginin kısa dönemde fiyatları değiştirmeyeceğini öngören geleneksel yaklaşım üzerine şüpheleri çekmektedir. Buna ek olarak, verginin uzun dönemde sermaye ve yönetici arzı üzerinde etkili olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Sonuç olarak, teorik görüş verginin kısa dönemde, (1) önemli rol oynadığı ve (2) fiyat üzerinde etkili olmadığı biçimindeki ekstrem

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

görüşe karşı, verginin bir kısmının yansıtıldığı biçimindeki iddiaları oldukça desteklemektedir (1).

Bununla birlikte teorik açıklamalar kesin bir sonuç vermekten çok uzaktır. Bu konuda ampirik araştırmalara oldukça şiddetli bir gereksinme duyulmaktadır (2). Tarihsel olarak, yüksek vergi oranlarının uygulandığı —bindokuzyüz kırklar ve elliler dönemi— devrelerde vergi sonrası net kârın da yüksek olduğu görülmüşse de, bu durum verginin yansıtıldığının bir kanıtı olmamaktadır. Ayrıca, kurumlar vergisinin önemli bir kısmının üretim ve emek piyasalarında cari olan idari fiyatların uygulandığı endüstrilerden elde edildiğini bilmekteyiz. Öte yandan, büyük işletmelerdeki yöneticilerin aşırı kâr marjının sebep olduğu sosyal ve siyasal sorunların farkında olduklarını, sendika politikasının da ödeme gücü gözönünde bulundurulduğunu kabul etmekteyiz. Bu durumdaki vergilerin belki de bir kısmının yansıtılacağına ilişkin açıklamalar yeterli olabilmektedir.

B. BRÜT GELİR VE ÜRETİM ÜZERİNE KONULAN VERGİLER

Burada ele alınacak olan ikinci tür vergi; satılan malın birimi üzerinden alınan vergi olup, işletmenin brüt gelirleri ve benzeri diğer gelirleri ile ilgili bulunmaktadır. Bu vergiler genellikle satış veya gider vergileri adlariyle aynı başlık altında ele alınırlar. Fiyat ve faktör ödemeleriyle ilgili olarak her iki vergi arasında bir ayırım yapıl-

---

(1) Bu paralelde düşünerek, kâr üzerine konulan bir verginin başka açıklamalarımla ilgili olarak aşağı yukarı üçte bir oranında yansıtıldığını varsaymış bulunmaktayım. Elbette ki, benim bu varsayımım oldukça keyfi olarak seçilmiş bir oranı göstermektedir. Ancak, bütün verginin tamamının yansıtılmadan kâr üzerinde kaldığını öngören geleneksel görüşe göre ılımlı sayılmalıdır. Bkz. Musgrave, et al., Distribution of Tax Payments by Income Groups: A case study for 1948, National Tax Journal, vol. 4, no. 1, s. 1-53, Mart 1951.

(2) Bu paraleldeki görüşlerin ilki için bkz. W.N. Coates, Appendix A. Report of the Commission on National Debt and Taxation, H.M. Stationery Office, London, 1927, Hansard 2800; Eugene M. Lerner ve Eldon S. Hendrickson, «Federal Tax on Corporate Income and the Rate of Return on Investment in Manufacturing, 1927-52», National Tax Journal, vol. 9, no. 3, s. 193-202, September, 1956; M.A. Adelman, «The Corporate Income Tax in the Long Run, «Journal of Political Economy, no. 2, s. 151-157, April 1957.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ması gerekli olduğu halde, vergi matrahının saptanması yönünden aralarında fark vardır. Birisi brüt gelir üzerinden ve fiyatın bir fonksiyonu olarak tarh olunurken, diğeri üretim birimi üzerine konulan bir vergi olarak hesaplanır ve değişken maliyetler üzerine konulan sabit bir maliyet unsuru niteliğini taşır.

Ekonomistler bu tür vergilerin açıklanması konusuna oldukça çok önem vermişlerdir. Marshall, «...bazı vergilerin yansıması konusuna ilişkin açıklamalara tam olarak uyacak, hemen hemen hiç bir ekonomik ilkenin olmadığını» söylemektedir (1). Buna karşılık, fiyat teorisinin açıklanmasını kolaylaştırmak bakımından, satış vergilerinin yerini başka bir verginin tutamayacağı söylenebilir. Bu nedenle, fiyat teorisini ele alan ekonomistlerin, firmaların bu tür vergilere karşı gösterdikleri reaksiyonları inceleme konusuna oldukça yakın bir ilgi duymalarına şaşmamak gerekir. Bu alandaki görüşler, 1930 larda fiyat teorisinin aksak ve monopol rekabeti yönüyle ilgili açıklamaların tekrar formüle edilmesi biçiminde, daha heyecanlı bir biçimde yeniden ele alındı. Bununla beraber, sorun beklenildiği biçimde açıklığa kavuşmamış olup, bu alandaki önemli konular henüz araştırma safhasındadır (2). Açıklamalarımız şimdilik, özel bir firma veya endüstriye konulan bir verginin etkilerini ele alacak biçimde ele alınmakta olup, sorunun kısmi denge yönü ile ilgisi bulunmaktadır. Satış vergilerinin genel denge anlatımı ise daha sonra ele alınacaktır.

---

(1) Alfred Marshall, Principles of Economics, 8th ed., Macmillan and Co., Ltd., London, 1930, p. 413

(2) Konunun daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz. A Cournot, Research into the Mathematical Principles of the theory of wealth, ed. I. Fisher, Macmillan, 1938, 6ncı bölüm (ilk basımı 1938); Ayrıca bkz. F.Y. Edgeworth, Papers Relating to Political Economy, Macmillan ve Co., Ltd. London, 1925, s. 14-21; ve Knut Wicksell, Finanz theoretische Untersuchungen und das Steverwesen schweden's, Jena, Germany, 1896, s. 10-21. Bu yazarlardan alıntılar için bkz. Musgrave ve shoup, op. cit. konunun son yıllarda yorumu için bkz. Otto von Mering, the shifting and Incidence of Taxation, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1942, 3 ve 4 ncü bölümler ve bkz. John F. Due, the theory of incidence of sale Taxation, King's Crown Pres, 1942. Bu yapıtta konunun geniş bir bibliyografyası verilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diyagramatik Anlatım

Anlatıma zevkleri de sokarak, sorunu kısaca diyagramatik açıdan ele alalım (*). Anlatımı basitleştirmek için, Şekil 13-2 den 13-5 e kadar yer alan grafiklerdeki bütün arz ve maliyet eğrileri birer doğru ile gösterilmiştir. Ancak, bu doğrular kolayca doğrusal olmayan eğrilere dönüştürülebilir.

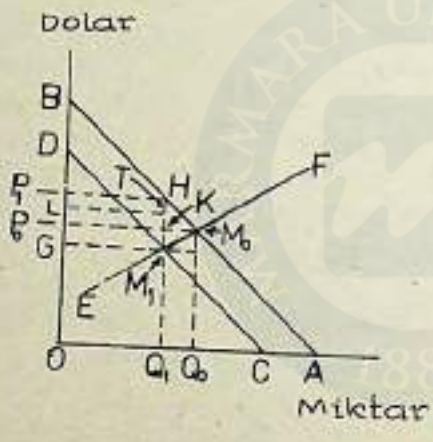

Şekil (13-2)
Rekabet koşulları altında endüstri

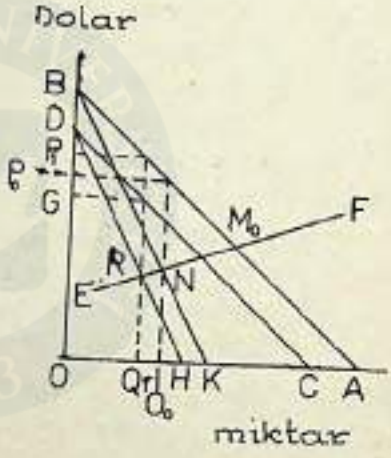

Şekil (13-3)
Monopol

Birim Başına Konulan Vergi : Birim başına bir vergi konulduğunda, bütün üretim seviyesi için birim maliyet sabit bir miktar olarak artar. Bu nedenle bu vergi, ortalama maliyet eğrisini kendisine paralel olarak yukarı doğru kaymasına veya ortalama gelir eğrisinin benzer bir biçimde aşağı doğru kaymasına yol açan bir faktör olarak değerlendirilebilir. Yukarıdaki diyagramı aşağıdaki biçimde anlatabiliriz.

Rekabetin geçerli olduğu bir endüstrinin ürettiği malın birimi başına konulan vergiye olan reaksiyon, Şekil (13-2) de gösterilmiştir. Şekilde AB, vergiden önceki endüstri talep eğrisini ve CD ise, ise, vergi sonrası talep eğrisini göstersin. Bu iki talep doğrusu arasındaki dikey mesafe veya B eksi D, ünite başına konulan birim ver-

(*) Daha ayrıntılı diyagramatik bir açıklama için bkz. Due, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gisidir. EF ise endüstrinin arz eğrisidir (1). Vergi öncesi fiyat P_o ve vergi sonrası fiyat ise $P_1 - P_o$ arasındaki fark veya fiyat artışı, arz ve talep eğrilerinin eğimine bağlı bulunmaktadır. Bu ilişki, her iki eğrinin M_o etrafında döndürülmesiyle açıkça görülebilmektedir. Sabit maliyet koşullarının varlığı durumunda fiyat artışı, birim başına vergiye eşittir. Artan maliyet koşulları altında ise, Şekil (13-2) de gösterildiği gibi fiyat artışı, birim başına konulan vergiden daha az olacaktır. Bu durum, azalan maliyetlerle üretim koşulları altındaki, üretim arttıkça maliyetteki düşme biçiminde verginin azalan etkisini yansıtır. Talep eğrisinin mutlak eğimi yükseldiğinde ve arz eğrisinin mutlak eğiminin düşmesi durumunda vergi nedeniyle fiyat artışı yükselir. Azalan maliyetler yönünden ise, bu ilişki tersine döner.

Monopolcü bir firmanın bu tür vergiye uyumu Şekil (13-3) de gösterilmiştir. Şekilde, vergi öncesi ortalama ve marjinal gelir eğrileri AB ve KB ile; vergi sonrası ortalama ve marjinal gelir eğrileri ise CD ve HD ile gösterilmiştir. Marjinal maliyet eğrisi ise EF dir. Bu durumda vergi öncesi fiyat P_o dır. Vergi konulduktan sonra monopolcü marjinal net gelir ile marjinal maliyeti birbirine eşitler ve böylece vergi sonrası fiyat P_1 e eşit olur. Daha önceki durumda olduğu gibi şimdi de, vergi nedeniyle fiyat seviyesinde ortaya çıkacak artış, maliyet ve talep eğrilerinin eğimine bağlı bulunmaktadır. Bu eğrilerin eğimlerindeki değişmeler rekabet koşullarının geçerli olduğu durumda olduğu gibi, aynı yönde olmak üzere fiyatlarda bir artışa yol açar. Marjinal maliyet eğrisinin eğiminde ortaya çıkan değişmeler nedeniyle verginin fiyat üzerindeki bu etkisi, Şekil (13-3) de eğrinin M_o noktası etrafında döndürülmesiyle kolayca görülebilir. Monopol durumunda sabit ve artan maliyetler için vergi nedeniyle fiyat seviyesindeki artış, vergiden daha az olurken; azalan maliyet koşulları altında fiyat seviyesinde sebep olunan artış, vergiyi geçebilir veya vergiden daha az olabilir. Ancak, talep eğrisinin eğimindeki değişmeler gözönünde bulundurulduğunda, diyagramatik açıklama biçimi verginin fiyat seviyesi üzerindeki etkisini daha açık olarak belirtmeye olanak vermemektedir (2). Şimdilik gösterildiği gibi, analiz boyun-

---

(1) Eğer kısa devre sözkonusu ise, buradaki talep eğrisi firmaların marjinal maliyet eğrilerinin dikey toplamı ve eğer uzun devre sözkonusu ise, ortalama toplam maliyet eğrisi olarak değerlendirilebilir.

(2) Eğer Şekil (13-3) deki AB eğrisinin eğimi Mo da, dolayısiyle KB ninki N noktasında yükseltilirse; yeni net marjinal gelir eğrisi ile EF nin kesim noktası

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ca vergi nedeniyle monopol fiyatındaki artış, tam rekabet koşulları altında vergi nedeniyle ortaya çıkan artışın yarısı kadardır.

Ad Valorem Vergi : Bu vergi, fiyatın sabit bir oranı olarak alınır. üretimin her ünitesi başına bu verginin tutarı, fiyata bağlı olarak değişmektedir. Verginin fiyat üzerindeki etkisi, diyagramatik yöntemle, maliyet eğrisinin eğimindeki değişme yardımiyle açıklanamaz. Ancak, vergi talep eğrisini sol aşağı doğru düşüren bir rol oynar.

Ad Valorem vergi nedeniyle, rekabetin geçerli olduğu bir endüstride sebep olunan değişikliklere karşı gösterilen uyum, Şekil (13-4) de açıklanmaktadır. Vergi öncesi endüstri talep eğrisi AB ye eşit olup, %50 oranında bir ad valorem vergi konulduktan sonraki endüstri talep eğrisi AD ye eşit olmaktadır. Eğer arz eğrisi EF ise, vergi öncesi fiyat P_0 ve vergi sonrası fiyat ise P_1 e eşittir. İki eğrinin eğimlerindeki değişmelerin fiyat seviyesi üzerindeki etkisi, üretim birimi başına konulan verginin etkisine benzemekte olup, ancak iki eğrinin kesim noktası şimdiki durumda fiyatı tayin eden ek bir faktör olmaktadır. Sabit maliyet koşulları altında fiyattaki artış, yine vergi öncesi üretim düzeyindeki birim başına konulan vergiye eşit olmaktadır ve fiyattaki artış, üretim biriminin maliyetindeki değişmeye bağlı olarak yükselmektedir. Artan maliyet koşulları için fiyattaki artış, bu maliyet koşullarında ise daha fazladır.

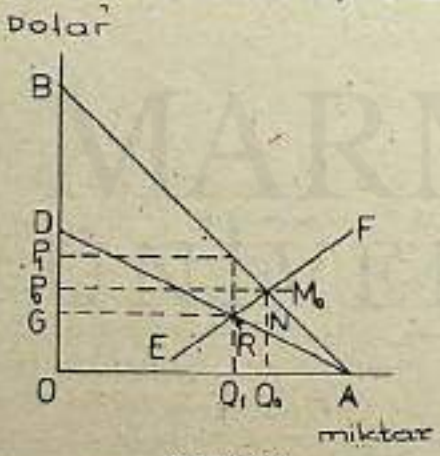

Şekil (13-4)
Rekabet koşulları altında endüstri

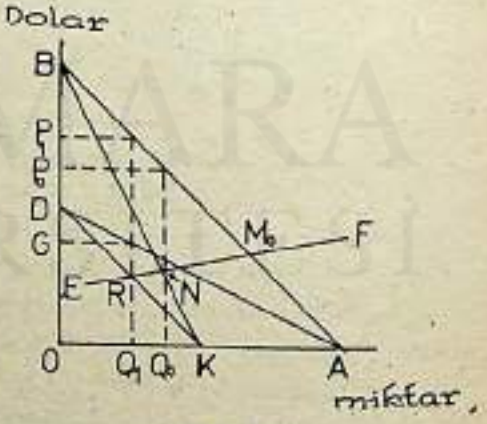

Şekil (13-5)
Monopol

R nin sağında yer almalıdır. Böylece, kesim noktasının ordinatı yükselmiş olur. Vergi sonrası fiyat Z/(1—r) ye eşit olduğundan, AB nin eğimi yükseltilmedikçe vergi sonrası P_1 fiyatı da yükseltmelidir. Z, AB eğrisinin EF ile kesim noktasının ordinatını ve r ise, vergi oranını göstermektedir.

Monopolcü bir firma için yukarıdakine benzer bir biçimde vergiye karşı uyum, Şekil (13-5) de gösterilmektedir ve benzer gözlenimler bu durumda da geçerlidir. Marjinal maliyet eğrisi üzerindeki değişmenin fiyat seviyesi üzerindeki etkisi, üretim birimi başına konulan bir verginin etkisiyle aynı yöndedir. Sabit ve artan maliyet koşulları altında ad valorem vergi nedeniyle fiyattaki artış veya P_1-P_0, şimdiki yeni üretim düzeyindeki birim başına ödenilen vergi miktarından veya P_1-G den daha az olurken; azalan maliyet koşulları için, P_1-G yi geçer. Talep eğrisindeki değişmelerin diyagramatik anlatım biçimi, yeterli ölçüde açıklayıcı olmamaktadır (1). Monopol durumuna ilişkin açıklamalarımız boyunca, ad valorem vergi nedeniyle fiyattaki artış, rekabet durumundaki artışın yarısına eşit olmaktadır. Verginin fiyat üzerindeki etkisi ile ilgili genel sonuçlar üretim birimi başına konulan verginin etkilerine benzemekte olup, ancak ad volarem vergisinin etkileriyle ilgili esas ilişkiler oldukça komplekstir.

Doğrusal Fonksiyonlar Yönünden, Üretim Birimi Başına Konulan Verginin Cebirsel Anlatımı :

Verginin fiyat seviyesi üzerindeki etkileri konusunda diyagramatik anlatım biçimi, genel bir açıklamaya olanak verse de, elde edilen sonuçların tam olarak yeterli olduğu söylenemez. Bu konuda vergi ile fiyat seviyesi arasındaki temel ilişkilerin daha yeterli bir anlatım biçimine gerek vardır. Talep ve maliyet eğrilerinin doğrusal olmaları durumunda, belirli farklılıklar biçiminde yararlı olmamasının sözkonusu edilemeyeceği bir yaklaşım —bir sonuç— cebirsel olarak verilebilir. Bu nedenle, doğrusal yaklaşım biçimi daha genel bir açıklamaya olanak vermektedir.

Tam Rekabet Durumu : Açıklamalarımızı önce tam rekabet koşulları altında çalışan bir endüstri ve sonra ise, monopol koşulları altında çalışan bir firma için uygulanacak üretim birimi başına konu-

(1) Eğer Şekil (13-5) de ortalama gelir eğrisi AB yi M nin etrafında döndürürsek, vergi öncesi fiyat ve üretim düzeyindeki vergi sonrası vergi ve üretim düzeyindeki değişmeden az olmayan bir değişme ile karşılaşırız. Eğer, ortalama gelir eğrisi yerine KB marjinal-gelir eğrisinin N etrafında döndürüldüğünü düşünürsek., bu durumda vergi öncesi üretim seviyesi değişmeden aynı kaldığı halde, vergi öncesi fiyat değişmez. Böylece, diyagramdan fiyat seviyesindeki değişikliğin saptanmasına ilişkin muhtemel hiç bir basit sonuç çıkarılamaz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lan bir verginin etkilerini inceleyerek ele alacağız. Talep fonksiyonu $p=a+bx$ ve arz fonksiyonu $s=d+ex$ in veri olduğunu kabul ederek, t miktarında üretim birimi başına bir vergi konulduğunu varsayalım. Bu durumda, fiyattaki değişme olan Δp ile üretim başına konulan vergiyi gösteren t arasındaki ilişkiyi,

$$\Delta p = \frac{b}{b-e}\, t \text{ olarak elde ederiz}(^1) \qquad (13\text{-}1)$$

p nin sadece arz ve talep fonksiyonlarının eğimlerine bağlı olduğunu belirtelim. Aynı eğimdeki gelir ve maliyet eğrileri için a ve d parametrelerinin her ikisinin y ekseninî kesim noktaları ve vergi öncesi fiyattan bağımsız biçimde, bu kesim noktaları Δp yi belirleyen unsurlar olarak rol oynamazlar. Sabit maliyet koşulları için $e=0$ ve buradan,

$$\Delta p = t \qquad (13\text{-}2)$$

eşitliği elde edilir. Artan maliyet koşulları için $b<0$ ve $e>0$ yazarak, $0<[b/(b-e)]<1$ ve $\Delta p<t$ eşitsizliklerini elde ederiz. Δp nin değeri $|b|$ (işaretinden bağımsız olarak mutlak değerine göre) ile doğru ve e ile ters orantılı bir biçimde değişecektir. Azalan maliyetler için $b<0$ ile $e<0$ ve istikrar koşulu olarak $|b|>|e|$ yazabiliriz. Buradan $[b/(b-e)]>1$ ve $\Delta p>t$ yazılabilir. Şimdiki durumda Δp nin değeri, e ile doğru $|b|$ ile ters orantılı bir biçimde değişmektedir.

---

(1) Endüstri için denge üretiminin ilk seviyesi

$$a+bx=d+ex,$$

eşitliği ile verilmektedir. Bu eşitlikten x in değerini bulup talep eşitliğinde yerine koyarak, başlangıç fiyat seviyesini

$Po = a+b\,\frac{a-d}{e-b}$ olarak elde ederiz. Vergi konulduktan sonra net gelir eğrisi $AR=a+bx-t$ olup, t burada üretim birimi başınakonulan vergiyi göstermektedir Böylece, yeni denge $a+bx-t=d+ex$ eşitliği ile gösterilebilir. Bu eşitlikten x in değerini bularak üretim miktarını ve $AR=a+bx-t$ ile gösterilen talep eşitliğinde yerine koyarak, yeni denge fiyatını $P=a+b\,[(a-d-t)/(e-b)]$ olarak buluruz. Son olarak, fiyattaki değişmeyi $\Delta p=p_1-p_0=[b/(b-e)]\,t$ olarak elde ederiz. Eğer, yeni bir verginin konulması yerine konulan verginin oranındaki değişmeyle ilgileniyorsak, yukarıdaki işlemlerle ilgili olarak, t yerine d yi koyabiliriz.

b ve e nin değerleri, arz ve talep fonksiyonlarının eğimlerini belirler. Ancak bu değerleri elastikiyetlerle karıştırmamak gerekir. Bununla beraber, b ve e değerleri ile elâstikiyetler şimdiki incelediğimiz durumla ilgili olarak birbirinin yerine kullanılabilmektedir .(13-2) nolu şekildeki talep eğrisi başlangıç denge noktası olan M, etrafında döndürüldüğünde eğrinin eğimindeki bir artış, Q_0 miktarının altındaki üretim miktarları için, elâstikiyetinde azıcık bir azalmaya yol açar. Böylece, talep eğrisinin eğimi ile Δp arasındaki doğru ilişki elastikiyet ile Δp arasında ters bir ilişkinin varlığını yansıtmaktadır. Benzer biçimde artan maliyet koşulları altında, arz eğrisinin eğimi ile Δp arasındaki ters ilişki, Δp ile elâstikiyet arasındaki doğru bir ilişkinin varlığını gerektirmektedir.

Birim başına konulan verginin fiyat üzerinde sebep olduğu artış veya Şekil (13-2) deki $(P_1-G)/(P_1-P_0)$ oranı, $(e_0+e_d)/e_s$ ye eşittir. Buradaki e_s arz elastiyetini ve e_d ise talep elastikiyetini göstermektedir (1).

Monopol Durumu : Şimdi monopol durumuna dönerek, talep fonksiyonunun $p=a-bx$ ve maliyet fonksiyonunun $C=d+ex$ oldu-

---

(1) Benzer bir yaklaşım,

$$\frac{P_1-P_0}{P_0-G}=\frac{e_s}{e_d}$$

raşyosu ile ilgilenen Dalton tarafından ele alınmaktadır. (P_1-P) yi alıcının (P_0-G) yi satıcının vergi yükleri olarak tanımlayan Dalton, vergi yükünün arz elastikiyetinin talep elastikiyetine oranı biçiminde dağıtıldığı sonucuna varmaktadır. Bkz. H. Dalton, Principles of Public Finance, 9th ed., Routledge and Kegan Paul, Ltd., London, 1936, p. 73.

$(P_1-P_0)/(P_0-G)$ nin vergi yükünün dağıtımında bir kriter olarak ele alınmasında, bu yaklaşımın kesinlikle kısmi denge konumunda kullanılabilirliği nedeniyle, oldukça dikkatli olmalıdır. Çünkü bu yaklaşımla, mükellefler veya alıcılar yönünden, diğer malların fiyatlarındaki değişmeler ve tüketici artığındaki kayıplar gözönünde bulundurulmamaktadır. Öte yandan satıcılar yönünden, vergilendirilen endüstride kullanılan istihsal unsurları başka endüstrilere kayabilirler ve bu nedenle karşılaşılan $P_0Q_0-GQ_0$ kadar olan gelir kaybı, vergisiz endüstrilere kayan istihsal faktörlerinin istihdam ile kısmen karşılanabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğu bir durumla açıklamalarımıza başlayalım. Birim başına bir t vergisinin konulması sonucu olarak monopol fiyatındaki değişme,

$$\Delta p = \frac{b}{2(b-e)}\, t \qquad (13\text{-}3)$$

eşitliğiyle yazılabilir. Eşitliğe göre, monopol durumunda vergi nedeniyle değişme, rekabet durumundakinin yarısı kadardır (1).

(1) Vergi öncesi monopolcünün ortalama gelir eğrisi $R=a+bx_2$ olsun. Bu durumda monopolcünün toplam — gelir eğrisi $R=ax+bx$ ve marjinal gelir eğrisi ise,

$$\frac{dR}{dx} = a+2bx$$

olarak yazılabilir. Benzer biçimde hareket ederek, ortalama-birim maliyet eğrisini $AC=d+ex$ ve marjinal maliyet eğrisini $dC/dx=d+2ex$ olarak yazabiliriz. Şimdiki doğrusal eğrilerle ilgili açıklamalarımız için marjinal eğrinin eğiminin iki katıdır.

Vergi öncesi dengesinde üretim miktarı, marjinal gelir ile marjinal maliyet eğrilerinin eşitlenmesiyle

$$a+2bx = d+2ex$$

denX değeri bulunarak elde edilir. Bu eşitlikten elde edilen X, talep eşitliğinde yerine konularak vergi öncesi fiyat olan P_o,

$$P_o = a+b\left[\frac{a-d}{2(e-b)}\right]$$

olarak bulunur.

Üretim birimi başına konulan bir t vergisinin konulması sonucu olarak, denge üretim seviyesi,

$$a+2bx-t = d+2ex$$

eşitliğinden X in değeri elde edilerek bulunur. Bu eşitlikten bulunan X değeri, talep eşitliğinde yerine konularak yeni fiyat seviyesi olan P_1 i elde ederiz. Böylece

$$P_1 = a+b\left[\frac{a-d-t}{2(e-b)}\right]$$

olarak bulunur. Vergi nedeniyle fiyattaki değişme ise,

$$P_1 - P_o = \Delta P = \frac{b}{2(e-b)}\, t$$

olarak bulunur.

- Sabit maliyet koşulları için, $e = 0$ olduğundan,

$$\Delta p = \frac{1}{2} t \qquad (13\text{-}4)$$

yazabiliriz. Değişen maliyet koşulları için Δp, e/b nin değerine bağlı olmaktadır. Bu durum, (13-3) nolu eşitliği yeniden,

$$\Delta p = \frac{1}{2\,[(1-e/b)]} t$$

olarak yazdığımızda, daha açık biçimde görülmektedir. Artan maliyet koşulları altında $b<o>e$ olarak yazabileceğimizden, $e/b>o$ olacaktır. $\Delta p<\frac{1}{2}\,t$ olduğundan Δp nin değeri, $|b|$ ile doğru ve $|e|$ ile ters orantılı bir biçimde değişir. Azalan maliyet koşullarında $b<o>e$ yazabileceğimizden, $e/b>o$ olacaktır. Bundan dolayı, eğer $e/b = \frac{1}{2}$ ise, $\Delta P = t$ dir; eğer $\frac{1}{2} < a/b < 1$ ise, $\Delta P > t$ dir; ve eğer $o<e/b<\frac{1}{2}$ ise, $\Delta P < t$ dir. ΔP nin değeri şimdi, $|e|$ ile doğru ve $|b|$ ile ters orantılı bir biçimde değişir.

Vergiye uyumdan sonra ulaşılan pozisyon, monopolcünün zararla karşılaştığı fakat faaliyetine devam ettiği bir yer olabilir. Optimum üretim düzeyinde ortalama net gelir eğrisinin ortalama değişen maliyetten düşük olması koşulu ile kısa devrede böyle bir durumla karşılaşılacaktır. Eğer bu durum geçerli ise, karşılaşılan kayıplar faaliyetin durdurulması ile minimize edilecektir.

Doğrusal Fonksiyonlar Yönünden, Ad Valorem Verginin Cebirsel Anlatımı :

Tam Rekabet Durumu : Daha önceki aynı talep ve arz fonksiyonlarını kullanarak, rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ortamdaki endüstrinin vergi nedeniyle fiyatındaki değişme şimdi,

$$\Delta p = b \left[\frac{r\,(bd-ae)}{(e-b)^2 + r\,(eb-b^2)} \right] \qquad (13\text{-}5)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşitliği ile gösterilmektedir. Bu eşitlikteki r, ad valorem vergisinin oranıdır (1).

Sabit maliyet koşulları için fiyattaki değişme,

$$\Delta P = \frac{d \cdot r.}{1-r} \qquad (13\text{-}6)$$

ye eşit olup, fiyat seviyesindeki yükseliş ortalama maliyetteki değişmeyle doğru orantılı olmaktadır. Bu durum, Δp nin de den bağımsız olarak değişmesine yol açan birim başına konulan verginin etkisinden farklıdır. Bununla birlikte, yeni üretim düzeyinde bu vergi nede-

(1) 122 nci sayfadaki yıldızlı dipnotta da gösterildiği gibi, vergi öncesi fiyat,

$$P_o = a + b\,\frac{a-d}{e-b} \text{ dir.}$$

Vergi konulmasından sonra, denge üretim seviyesi,

$$(1-r)\ (a+bx) = d+ex$$

eşitliği tarafından saptanmaktadır. Ve yeni fiyat şimdi,

$$P_1 = a + b\,\left(\frac{a-ra-d}{e+rb-b}\right)$$

olarak elde edilmektedir. P_1 den P_o düşülerek,

$$\Delta P = b\,\left[\frac{r\,(bd-ae)}{(e-b)^2+r\,(eb-b^2)}\right]$$

vergi nedeniyle fiyat seviyesindeki değişme elde edilir.

Eğer yeni bir verginin konulmasından ziyade, vergi oranındaki bir artış ile ilgilenmekte isek; bu durumda vergi oranının arttırılması sonucu fiyattaki değişmeyi,

$$\Delta P = b\,\left[\frac{\Delta r\,(bd-ae}{(e-b)^2+(eb-b^2)\ (r_o+r_1)+r_o r_1 b^2)}\right]$$

olarak elde ederiz. Eşitlikteki r_o eski vergi oranını ve r_1 ise, yeni vergi oranını göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

niyle fiyat seviyesinde sebep olunan artış, yine birim başına konulan vergiye eşittir (2). Değişir maliyet koşulları için Δp nin değeri şimdi, iki eğrinin eğimine olduğu kadar kesim noktalarının koordinatlarına da bağlı bulunmaktadır. Bunlardan eğrilerin kesim noktasının koordinatları, birim başına konulan vergiye ilişkin açıklamalarımıza girmemiştir. Artan maliyet koşulları için $b<o$ ve $e>o$ yazabiliriz. Bu durumda fiyattaki artış a, d ve $|b|$ ile doğru; $|e|$ ile ters orantılı bir biçimde değişmektedir. $\Delta p<rp$ yazabileceğimizden, yeni üretim düzeyinde fiyattaki artış, üretim birimi başına konulan vergiden daha azdır (3). Azalan maliyet koşulları için, $b<o$, $e<o$ ve $|b|>|e|$ yazabiliriz. Bu durumda vergi nedeniyle fiyattaki artış d ve $|e|$ ile doğru orantılı ve $|b|$ ve a ile ters orantılı bir biçimde değişir. Şimdiki bu durumda $\Delta p>rp_1$ yazabileceğimizden dolayı, yeni üretim düzeyinde, fiyat seviyesindeki artış birim başına konulan vergiyi geçmektedir (3)

Monopol : Monopol durumunda bir ad valorem vergi nedeniyle fiyat seviyesindeki artış,

$$\Delta p = \frac{b}{2}\left[\frac{r(bd-ae)}{(e-b)^2+r(eb-b^2)}\right] \qquad (13\text{-}7)$$

ye eşit olup, bu artış (13-5) nolu eşitlikle gösterildiği gibi, rekabet koşulları altında elde edilen fiyat artışının yine yarısı kadardır (3).

---

(1) Yeni üretim düzeyinde her bir birim başına konulan vergi,

$$rp_1 = r\left(a+b\,\frac{a-ra-d}{rb-b}\right)$$

$$= \frac{dr}{1-r}$$

$$= \Delta P.$$

(2) Fiyattaki artış ile üretim birimi başına konulan vergi arasındaki fark şimdi,

$$rp_1-\Delta p = r\left(a+b\,\frac{a-ra-d}{e+rb-b}\right) - b\left[\frac{r(bd-ea)}{(e-b)^2+r(eb-b^2)}\right]$$

ye eşittir. Artan maliyet koşulları altında, $e>o$ olduğunda bu eşitliğin değeri $b>o$ olacaktır.

(3) $e<o$ ve $|b|>|e|$ yazabileceğimizden dolayı, s. 283 deki 1 nolu dipnotla tanımlandığı gibi $rp_1-\Delta p$ nin değeri negatif olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İki eğrinin kesim noktası ve eğimlerindeki değişmenin etkileri, (13-5) nolu eşitlikle daha önce belirtildiği gibi, benzer yönde işlemektedir. Artan maliyet koşulları altında, vergi nedeniyle fiyat seviyesindeki değişmeyi,

$$\Delta p = \frac{1}{2} \cdot \frac{d.r.}{(1-r)} \qquad (13\text{-}8)$$

olarak elde ederiz. Üretim birimi başına konulan vergi şimdiki durumda fiyat artışını geçmektedir. Ancak, verginin fiyattaki değişmeden olan farkı, talep eğrisinin y eksenini kesim noktasının yüksekliği ile doğrudan orantılı bir biçimde değişmektedir.(2) Değişken maliyet koşullarının geçerli olduğu durumda, vergi nedeniyle fiyattaki değişme olan Δp ile iki eğrinin kesim noktaları ve eğimleri arasındaki ilişki, rekabet koşullarının geçerli olduğu durumdaki gibi yine aynı yönde olacaktır. Artan maliyet koşulları altında ise, fiyattaki artış yine üretim birimi başına konulan vergiden daha az olmaktadır.(3)

---

(1) 292 nci sayfada yer alan 1 nolu nota göre vergi öncesi fiyat,

$$P_0 = a + \frac{b}{2}\left(\frac{a-d}{e-b}\right)$$

dir. Vergi konulduktan sonraki denge üretimi ise, şimdi

$$(1-r)\,f(a+2bx) = d+2ex$$

eşitliği ile gösterilmektedir. Bu nedenle vergi sonrası fiyat

$$P_1 = a + \frac{b}{2}\left(\frac{a-ra-d}{e+rb-b}\right)$$

ye eşit olup, fiyattaki değişme ise,

$$\Delta P = \frac{b}{2}\left[\frac{r(bd-ae)}{(e-b)^2+r(eb-b^2)}\right]$$

olarak bulunur.

(2) Üretim birimi başına konulan vergi ile fiyattaki artış arasındaki fark,

$$rP_1 - \Delta p = r\left(a + \frac{b}{2}\cdot\frac{a-r.a-d}{r.b.-b}\right) - \frac{1}{2}\,\frac{dr}{(1-r)} = \frac{a.r.}{2} > 0$$

(3) Fiyattaki artış ve üretim birimi başına konulan vergi arasındaki fark şimdi,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Buna karşılık azalan maliyet koşulları için üretim birimi başına konulan vergi, fiyattaki artışa eşit: fiyat artışından az veya ondan fazla olabilmektedir.

Genel Durum : Birim Başına Konulan Vergi

Şimdi, talep ve arz fonksiyonlarının doğrusal olduğunu varsayan anlatım biçimini terkederek, sorunu genel olarak yeniden ele alacağız.

Tam Rekabet Durumu : Rekabet koşullarının geçerli olduğu bir endüstrinin üretimin birimi başına konulan bir vergiye uyumu yönünden açıklamalarımıza başlayalım. Eğer, $p = p(q)$ talep fonksiyonu ve $c = s(q)$ arz fonksiyonu ise, t birim başına vergiyi gösterdiği

$$\frac{dp}{dt} = \frac{p'(q)}{p'(q) - s'(q)} \qquad (13\text{-}9)$$

eşitliğini elde ederiz (1). Bu eşitlik, $p'(q) =$ ve $s'(q) = e$ (*) olduğu yukarıdaki (13-1) nolu eşitlikte yer alan doğrusal formülasyona uygun düşmektedir. Sabit maliyet koşulları altında $dp/dt = 1$ olması için $s'(q) = 0$ dır.

$$rp_1 - \Delta p = r\{a + \frac{b}{2}\cdot\frac{a - ra - d}{e + rb - b}\} - \frac{b}{2}\left[\frac{r(bd - ea)}{(e-b)^2 + r(eb - b^2)}\right]$$

olarak yazılabilir. Diğer terimlerin değeri yarıya inerken ilk parantez içinde yer alan birinci a terimi pozitif olduğundan, rekabet durumu için eğer $rp_1 - \Delta p > 0$ ise (bkz. s. 294, not 2), aynı şey şimdiki durum için de geçerlidir.

(1) t ile gösterilen birim vergisinin konulmasından sonra, $p(q) - s(q) - t = 0$ koşuluna bağlı olarak endüstri dengeye ulaşacaktır. t ye göre diferansiyeli alınarak, t nin değişmesine bağlı olarak denge üretimi seviyesindeki değişmeyi

$$\frac{dq}{dt} = \frac{1}{p'(q) - s'(q)}$$ olarak elde ederiz.

$p = p(q)$ talep fonksiyonunun t ye göre diferansiyeli alınarak, t nin değişmesine bağlı olarak fiyattaki değişmeyi,

$$\frac{dp}{dt} = p'(q)\frac{dq}{dt}$$ olarak elde ederiz. Ve daha önceki eşitlikteki dq/dt değerini yerine koyarak,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Artan maliyet koşulları için, $p'(q) 0 \quad s'(q)$ yazabileceğimizden,

istikrar koşulu $\dfrac{s'(q)}{(p/q) - s'(q)} < 0$ olarak elde edilir (*)

Böylece, dp/dt nin değeri p'(q) ile doğru ve s'(q) ile ters orantılı bir biçimde değişir ve $dp/dt < 1$ dir. Azalan maliyet koşulları için ise, $p'(q) < 0 > s'(q)$ ve $|p'(q)| > |s'(q|$ eşitsizliklerini yazabiliriz. Böylece, dp/dt nin değeri $|s'(q)|$ ile doğru ve $|p'(q)|$ ile ters orantılı bir biçimde değişir ve $dp/dt > 1$ dir.

Monopol Durumu : Şimdi monopol durumunu incelemeye dönelim. Eğer, $p = p(q)$ monopolcünün vergi konulmadan önceki talep ve $c = c(q)$ maliyet fonksiyonu ise,

$$\frac{dp}{dt} = \frac{1}{2\left[1 - \dfrac{c'(q)}{p'(q)}\right] + \dfrac{q}{p'(q)}\left[p''(q) - c''(q)\right]} \qquad (13\text{-}10)$$

eşitliğini yazabiliriz. Eşitlikte yer alan t, yine üretim birimi başına konulan vergiyi göstermektedir (1). Rekabet durumunda sadece dp/dt

---

$\dfrac{dp}{dt} = \dfrac{p'(q)}{p'(q) - s'(q)}$ değerini elde ederiz.

(*) Linear (doğrusal) formülasyon biçiminde, $t = t$ olduğu (13-1) nolu eşitlikte, yeni bir vergiyi analize sokarak fiyat seviyesi üzerindeki etkilerini inceledik. Bu konuda bkz. A. Samuelson, Foundations of Economic Analysis, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1977, s. 18. Doğrusal durum için bu koşul,

$\dfrac{e}{b - e}$ 0 a indirgenmektedir.

(1) Monopolcü için talep fonksiyonu $p = p(q)$ ve birim başına konulan vergiden sonraki ortalama maliyet fonksiyonu $c = c(q) + t$ olarak verildiğinde, toplam gelir $R = pq = p(q)q$ ve toplam maliyet $c = cq = c(q)q + tq$ olarak elde edilir. Denge durumu için R–C farkı maksimum olması gerektiğinden, denge üretim seviyesi,

$$\frac{dR}{dq} - \frac{dC}{dq} = p(q) + qp'(q) - c(q) - qc'(q) \quad - \quad t = 0$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nin gelir ve maliyet eğrilerinin eğimini dikleştirmesine karşın, monopol durumunda formülün 2 nci sıra terimi yer almaktadır. Rekabet ve tekel durumlarına ilişkin çözüm - monopol durumundaki fiyat artışının rekabet durumundaki artışın 1/2 si olduğu biçimindeki - sadece doğrusal durumda geçerli olmaktadır.

Doğrusal durumda, (13-3) nolu yukarıda yer alan eşitliğe uygun düşecek biçimde ikinci sıra terimi kaybolarak,

$$\frac{dp}{dt} = \frac{p'(q)}{2\,[p'(q) - c'(q)]} \qquad (13\text{-}11)$$

elde edilir. Sabit maliyet koşulları için, $c'(q) = 0$ olduğundan $dp/dt = 1/2$ dir. Artan maliyet koşulları için $\frac{c'(q)}{p'(q)} < 0$ yazılarak buradan $dp/dt < \frac{1}{2}$ bulunur. Azalan maliyet koşulları için $\frac{c'(q)}{p'(q)} > 0$ yazılarak buradan, eğer $\frac{c'(q)}{p'(q)} = \frac{1}{2}$ ise $\frac{dp}{dt} = 1$; eğer $\frac{1}{2} < \frac{c'(q)}{p'(q)} < 1$ ise $\frac{dp}{dt} = 1$; ve eğer $0 < \frac{c'(q)}{p'(q)} < \frac{1}{2}$ ise $\frac{dp}{dt} < 1$ bulunur.

---

eşitliği yardımiyle elde edilir. t deki değişmeye bağlı olarak denge üretim seviyesindeki değişmeyi, bu son eşitliğin t ye göre diferansiyeli alınarak,

$$\frac{dq}{dt} = \frac{1}{2p'(q) - C'(q) + q\,p''(q) - c''(q)}$$

olarak buluruz. t deki değişmeye bağlı olarak fiyattaki değişmeyi, talep fonksiyonunun t ye göre diferansiyeli alınarak

$dp/dt = p'(q) \cdot dq/dt$ olarak elde ederiz. Ve dp/dt nin bu değeri önceki eşitlikte yerine konularak,

$$\frac{dp}{dt} = \frac{1}{2\left(1 - \frac{c'(q)}{p'(q)} + \frac{q}{p'(q)}\,p''(q) - C''(q)\right)}$$ elde ederiz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel Durum : Ad Valorem Vergi

TamRekabet Durumu : Şimdi, rekabet koşullarının geçerli olduğu bir endüstrinin ad valorem vergiye uyumunu incelemeye dönelim. Talep fonksiyonu $p = p(q)$, arz fonksiyonu $c = s(q)$ olarak verildiğinde, r nin ad valorem vergi oranını gösterdiği aşağıdaki

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p(q)}{(1-r) - s'(q)/p'(q)} \qquad (13\text{-}12)$$

eşitliğini elde ederiz (1). Bu eşitlik, (13-5) nolu doğrusal eşitliğin karşılığıdır (*). Artan maliyet koşulları altında $s'(q) > 0 > p'(q)$ olduğundan, dp/dr nin değeri $|u'(q)|$ ile doğru ve $|s'(q)|$ ile endirekt bir biçimde değişir. Azalan maliyet koşullarında, $s'(q) < 0 > p'(q)$ olduğundan, dp/dr nin değeri $|s'(q)|$ ile doğru ve $|p'(q)|$ ile ters orantılı bir biçimde değişir. Sabit maliyet koşulları altında, (13-6) nolu doğrusal çözüm eşitliğinin karşılığı olan (13-12) nolu eşitlik,

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p(q)}{1-r} \qquad (13\text{-}13)$$

ye dönüşür (**).

---

(1) r oranındaki bir ad valorem verginin korunmasından sonraki denge koşulu,

$$p(q)\,(1-r) - s(q) = 0$$

olarak verilmektedir. r cinsinden denge üretim miktarındaki değişme

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p(q)}{(1-r)\,p'(q) - s'(q)}$$

olarak bulunur. dq/dr nin daha önceki eşitlikte elde edilen değeri burada yerine konularak

$$\frac{dq}{dr} = \frac{p(q)}{(1-r) - s'(q)/p'(q)}$$

bulunur.

(*) (13-12) nolu eşitlikte $p(q) = a + b(a-d)/(e-b)$, $s'(q) = e$ ve $p'(q) = b$ değerlerini ikâme ederek, yukarıdaki (13-5) nolu doğrusal çözümü veren eşitliği elde ederiz.

(**) (13-13) nolu eşitlikte $P_e = a + b(a-d)/(e-b)$ değerini ikâme ederek ve $e=0$ konularak, (13-6) nolu doğrusal çözümü veren formülü elde ederiz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Monopol Durumu : Monopol durumu için, talep fonksiyonu olarak $p = p(q)$ ve maliyet fonksiyonu olarak $c = c(q)$ eşitliklerini yazarak, genel durum için

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p'(q)\ [p(q) + qp'(q)]}{2\ [p'(q)\ (1-r) - c'(q)] + q\ [p''(q)\ (1-r) - c''(q)]} \qquad 13\text{-}14)$$

eşitliğini elde ederiz (1).

Doğrusal durum için ikinci sıra terimleri yok olur ve böylece (13-7) nolu eşitliğe benzeyen

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p(q) + qp'(q)}{2\ [(1-r) - \dfrac{c'(q)}{p'(q)}]} \qquad (13\text{-}15)$$

(1) Vergi öncesi talep fonksiyonu $p = p(q)$ olarak verildiğinde, vergi sonrası net gelir fonksiyonu olarak şimdi $n = p(q)\ (1-r)$ eşitliğini yazabiliriz. Maliyet fonksiyonu yine $c = c(q)$ dir. Bu durumda toplam net gelir $N = p(q)\ (1-r)\ q$ dir. Denge noktasında $N-C$ farkı maksimum olması için denge üretim seviyesi

$$\frac{dN}{dq} - \frac{dC}{dq} = p(q)\ (1-r) + q\ (1-r)\ p'(q) - c(q) - qc'(q) = 0$$

eşitliği ile belirlenmektedir. r deki değişmeye bağlı olarak denge üretim seviyesinden değişmeyi, eşitliğin r cinsinden diferansiyeli alınarak,

$$\frac{dq}{dr} = \frac{p(q) + qp(q)}{2\ p'(q)\ (1-r) - c'(q) + q\ p''(q)\ (1-r) - c''(q)}$$

olarak buluruz.

Şimdi yine dp/dr nin nasıl belirlendiğini araştırmaya dönelim. Net gelir fonksiyonunu yeniden $n = n\ (q, r)$ olarak yazarak, $p = 1/(1-r)\ n\ (q, r)$ eşitliğini elde ederiz. Bu eşitliğin r cinsinden p ye göre türevini alarak,

$$\frac{dp}{dr} = p'(q)\ \frac{dq}{dr}$$

değerini elde ederiz. dq/dr için elde ettiğimiz bu değeri yukarıdaki eşitlikte yerine koyarak,

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p'(q)\ p(q) + qp'(q)}{2\ p'(q)\ (1-r) - c'(q) + q\ p''(q)\ (1-r)\ c''(q)}$$

bulunur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşitliği elde edilir(1). Artan maliyet koşulları için dp/dr nin değeri yine | p'(q) | ile doğru ve | p'(q) | ile ters orantılı bir biçimde değişir. Azalan maliyet koşulları için ise, dp/dr nin değeri | c'(q) | ile doğru ve | p'(q) | ile ters orantılı bir biçimde değişmektedir. Sabit maliyet koşulları için (13-8) nolu eşitliğin karşılığı olarak

$$\frac{dp}{dr} = \frac{p(q) + qp'(q)}{2(1-r)} \qquad (13\text{-}16)$$

eşitliğini elde ederiz(2).

Monopolcü Rekabet

Tam rekabet ve monopol durumları dışında, piyasa mekanizmasının işleyişi için yukarıdakilere benzer prensipler uygulanabilir. Önce, pazara girişin serbest olduğu koşullar altında fiyat farklılaştırılması yapılmış mallarını satan bir grup firmanın durumunu düşünelim. Grup talep eğrisinin firmanın ortalama maliyet eğrisine teget olduğu yerde, AR=AC eşitliğinin sağlanmasiyle denge durumuna ulaşılmış olacaktır. Şimdi bu durumda üretim birimi başına bir verginin konulduğunu düşünelim. Grup için eski (vergi öncesi) üretim seviyesinin devam ettiği varsayıldığında, firmanın ürettiği mala olan net (vergi sonrası) talep eğrisi sola doğru kayacaktır. Bu durumda bazı firmalar üretim seviyelerini kısarlarken, diğer bazıları ise faaliyetlerine son vereceklerdir. Üretici firmaların üretimleri düşerken, daha önceki düşmeyi önleyecek biçimde, firmanın ürettiği mala olan net talep eğrisi yükselir. Sonuçta, yeni net ortalama gelir eğrisinin tekrar yeni ortalama maliyet eğrisine teğet olduğu yerde, her bir firma için yeni bir denge noktasına ulaşılmaktadır(3). Üretici firmaların sabit maliyet koşulları altında ve her firmanın ürettiği mallara olan talepte paralel bir biçimde kayma olduğunu varsaydığımız-

---

(1) (13-15) nolu formülde $p(q) = a + b\frac{d-a}{2(b-e)}$, $q = b\frac{d-a}{2(b-e)}$ $q'(q) = e$ ve $p'(q) = b$ değerlerini koyarak, (13-7) nolu formülü elde ederiz.

(2) Önceki notta açıklanan biçimde yerine koymalar yapılarak, (13-16) nolu formül daha önceki şekli olan (13-8) nolu formüle indirgenmektedir.

(3) Bkz. E.H. Chomberlin, «The Theory of Monopolistic Competition, 5 nci baskı, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1948, p. 84.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da, her firmanın ürettiği malın fiyatı vergi kadar artacaktır (1). Eğer grup firma, değişken maliyet koşulları altında çalışıyorsa, fiyattaki artış vergiden fazla veya noksan olabilecektir. Öte yandan, firmalar arasındaki maliyet koşulları birbirinden farklı olabilir ve firmalardan herbiri mallarına olan talepte ortaya çıkan değişmelerle karşılaşabilirler. Bu nedenle, bazı firmalar için fiyat vergiden daha fazla artarken, diğer bazıları için vergiden daha az biçimde artabilir.

Ancak, üretici firmaların sayılarının az olduğunu ve mal farklılaştırması yoluna gittiklerini gözönünde bulundurduğumuzda, vergi nedeniyle fiyatın nasıl değişeceğine ilişkin tahmin güçlüğü daha da artacaktır. Daha önce belirtildiği gibi, firmaların endüstriye girişlerinin kapalı olduğu bir durumda, vergi oligapolcü davranışı değiştirebileceği derecede fiyatlar üzerinde etkin olabilmektedir. Oligapolcü davranış ise, az sayıdaki firmanın cari fiyatları değiştirme konusundaki karşılıklı anlaşmalarının bir göstergesi olmaktadır.

Özel Durumlar :

Burada ele alınabilecek olan özel talep ve maliyet durumlarında, bir gider vergisi nedeniyle fiyat değişmelerinin sebep olduğu bir çok özel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Birim Başına Konulan Vergiye Uyum : Özel Durumlar

Dirsekli Talep Eğrisi : Önce, marjinal gelir eğrisinin iki uç değer arasında belirsiz olmasına yol açan bir monopolcünün karşılaştığı dirsekli talep eğrisi ile açıklamalarımıza başlayalım (2). Bunun için şimdi, marjinal - maliyet eğrisinin marjinal gelir eğrisini, bu eğrinin belirsiz olduğu bir aralık içinde kestiğini varsayalım.

(1) Bkz. Otto von Mering, The Shifting and Incidence of Taxation, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1946. p.71-77; Ayrıca, John F. Duenin monopolistik rekabet koşulları altında gider vergilerini ele alışı için bkz. The Theory of Incidence of Sales Taxation, Kings Crown Press, New York, 1942. Bu makale R.A. Musgrave ve Carl Shoup (editörler) un Reading in the Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill, 1958 de yeniden basılmıştır.

(2) Bkz. Paul M. Sweezy, «Demand Under Conditions of Oligopoly», Journal of Political Economy, vol. 47, no. 4, p. 563-573, August 1939; Yeniden basımı için bkz. Readings in Price Theory, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1952, p. 404-409.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

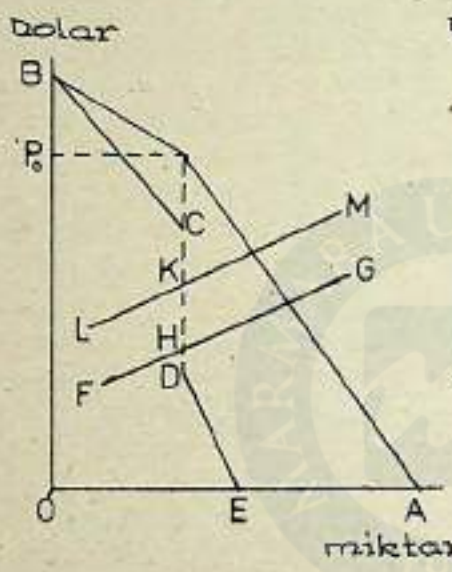

Şekil : (13-6)
Dirsekli talep eğrisiyle birim başına konulan vergi

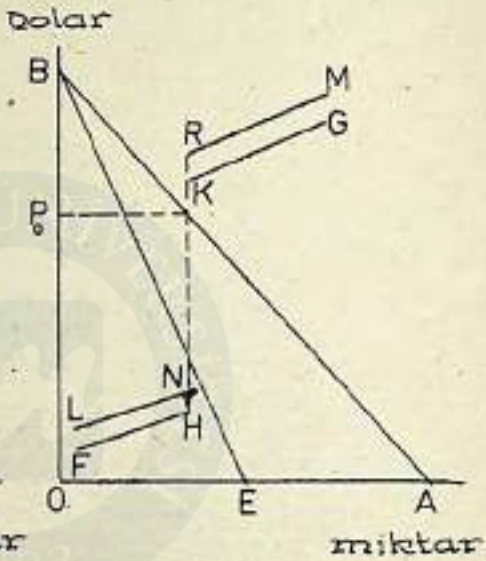

Şekil : (13-7)
Dirsekli talep eğrisiyle birim başına konulan vergi

Böyle bir durum, AB nin ortalama ve BCDE nin vergi öncesi marjinal gelir eğrileri ile FG nin monopolcünün marjinal maliyet eğrilerinin yer aldığı (13-6) nolu şekil yardımiyle gösterilmektedir. Şekle göre, P_0 vergi öncesi fiyattır. HK kadar birim başına bir vergi konulması durumunda, marjinal maliyet eğrisi LM ye kayar, ancak vergi sonrası fiyat yine değişmeden aynı P_0 düzeyinde kalır. Aynı sonuç ad valorem bir verginin uygulanması durumunda da elde edilir.

İnelastik Arz : Benzer bir durum, sözkonusu aralık boyunca arzın tamamen inelastik ve ortalama maliyet eğrisinin dirsekli olması durumunda da ortaya çıkmaktadır.

Böyle bir durum Şekil (13-7) de gösterilmektedir. Şekle göre, AB ve EB vergi öncesi ortalama ve marjinal gelir eğrilerini; FHKG vergi öncesi monopolcünün marjinal maliyet eğrisini ve LNRM ise, birim başına HN kadar bir vergi konulduktan sonraki, marjinal mali-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yet eğrisini göstermektedir. Vergi nedeniyle, yine fiyat ve üretim seviyesi değişmeden ayni düzeyde kalmaktadır. Bu durum, bir malın son derece azlığı durumunda, kıt mallar üzerine konulan bir verginin niçin kâr üzerine konulan bir vergiyle aynı tesiri yapması gerektiğini açıklamaktadır (1).

Değerin «Özel» Durumları : Gider vergilerinin yansıması konusundaki açıklamalariyle Edgeworth; bu vergilerin rekabet ve monopol koşullarının her ikisi için de, pazarın iki unsuru olan alıcı ve satıcılar tarafından yüklenileceği biçimde geleneksel bir sonuca ulaşmaktadır. Tamamen inelastik talep ve arz gibi ekstrem örnekleri oluşturan durumlar, vergi yükünün dağıtımı konusundaki bu kurala bir istisna değil, fakat sınırlandırıcı faktörler olarak gösterilmiştir.

Edgeworth'un bu konudaki esas katkısı, genel kurala önemli istisnalar olacak biçimde Mill'in «özel» ve «anormal» terimleriyle belirttiği özel durumların incelenmesiyle ilgili bulunmaktadır. Bu durumlar, arz ve talebi birbirine bağlı olan mallarla ilgilidir. Rekabet koşulları için bu konuda iki varsayım ileri sürülmektedir. Bunlardan biricisine göre; Eğer X malı talebi Y malı talebinden bağımsız ise, bu malların üretimi yönünden aralarında rekabet durumu varsa X üzerine konulan bir vergi X in fiyatını yükseltirken Y nin fiyatını düşürecektir. Ancak bu malların üretimi yönünden aralarında tamamlayıcılık durumu varsa, X üzerine konulan bir vergi X ve Y mallarının ikisinin de fiyatını yükseltecektir. Benzer biçimde ikinci varsayıma göre, eğer X ve Y malları üretim yönünden birbirinden bağımsız iseler ve bu iki malın talebi arasında tamamlayıcı bir ilişki varsa; X malı üzerine konulan bir vergi, X in fiyatını yükseltilken Y nin fiyatını düşürecektir. Ancak, bu üretim koşulları altında her iki malın talebi arasında rekabet durumu varsa, X üzerine konulan bir vergi her iki malın da fiyatını yükseltecektir.

Edgeworth, monopol koşullarının geçerli olduğu durumlar için, «talebi yönünden aralarında rakip veya tamamlayıcı bir ilişkiden hangisi bulunursa bulunsun, eğer monopolcü bu özellikte iki malı üretiyorsa, mallardan birisinin üzerine konulan bir vergi nedeniyle her iki malın da alıcısı yarar sağlayacaklardır»(2) demektedir. Eğer iki

(1) Bkz. Von Mering, op. cit., p. 34 ve Economic Report of President, January, 1951, p. 106. Ayrıca bkz. F.Y. Edgeworth, Papers Relating to Political Economy, vol. II. Macmillan and Co., Ltd., London, 1925, p. 90.

(2) Bkz. Edgeworth, op. cit., vol. II. p. 93 ve 399.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mal arasında talep yönünden bir rekabet durumu varsa, maliyet koşulları ne olursa olsun, bu sonuç yine de geçerli olacaktır. İşte, meşhur Edgeworth paradoksu bu durumu açıklamaktadır. Örneğin, birinci sınıf yolcu biletleri satışından elde edilen brüt gelir üzerine konulan az da olsa bir ad valorem vergi nedeniyle, demiryolu işletmesi birinci ve üçüncü sınıf biletlerinin fiyatlarını düşürebilir (1).

Talepleri arasında bağımsızlık ve üretimleri yönünden aralarında bağımlılık olan iki malla ilgili olarak özel sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin, eğer X ve Y nin talebi birbirinden bağımsız fakat üretimleri yönünden aralarınkda rekabet durumu sözkonusu ise; X üzerine konulan bir vergi X in fiyatını yükseltecektir. Ancak, rekabet durumunda olduğu gibi, vergi nedeniyle Y malının fiyatının düşmesi gerekmeyebilmektedir. Eğer, X ve Y mallarının talebi bağımsız fakat üretimleri yönünden aralarında bağımlılık varsa; X malı üzerine konulan bir vergi X malının fiyatını yükseltecektir. Ancak, rekabet koşullarında olduğu gibi, aynı vergi nedeniyle Y malının fiyatının artması gerekmeyebilmektedir.

---

(1) Vergi nedeniyle birinci sınıf ücreti artarken, yolcular üçüncü sınıfa kayarlar. Bu durum üçüncü sınıf bilet ücretini yükseltir. Demiryolu yönetimi üçüncü sınıftakiler için şimdi daha çok oturacak yer sağlamaya çalışacağından, böylece üçüncü sınıf bilet ücretleri düşer. Sonuçta üçüncü sınıf bilet ücretlerinin bu açıklamalarımıza uygun bir biçimde düştüğünü varsayarsak, bu nedenle birinci sınıf bilet ücretlerinin de düşmesi gerekir. Vergiye uyum projesinin sonucu olarak, her iki ücret seviyesi başlangıçtaki düzeyden aşağı olabilmektedir.

Edgeworth'un bu görüşlerinin yeniden ele alınışı ve hangi şartlar altında Edgeworth Paradoksunun geçerli olacağına ilişkin olarak koşulların belirtilmesi konusundaki bir girişim için bkz. H. Hotelling «Edgeworth Taxation Paradox and the Nature of Demand and Supply Functions», Journal of Political Economy, vol. 40, no. 5, s. 577-616, October, 1932. Edgeworth'un Paradoksunu incelemesi sırasında Hotelling, iki malın üretimi arasında rekabet durumunun var olması koşulu ile, aynı sonucun rekabet koşulları altında da elde edilebileceğini belirtmektedir. Bununla beraber Hotelling «Edgeworth'ın bulgularının günlük yaşantımızdaki olaylara yoğun bir biçimde uygulanamayacağı konusunda şimdilik herhangi bir neden yoktur, veya doğru olmadığının kanıtlanmaması görüşü kendisine göre sadece bir salt meraktır» biçiminde sonuca ulaşmaktadır (s. 583). Bu konuda ayrıca bkz. Martin J. Bailey, «Edgeworth's Taxation Paradox, and the Nature of Deman Functions», Econometrica, vol. 22, no. 1, s. 72-76, January, 1954.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gerçekte ise, bütün malların talebi kadar üretimi yönünden de aralarında az çok bir bağımsızlık vardır. Ve bu bağımsızlık niteliği, bir ayırıcı verginin konulmasiyle faktör ve mal fiyatlarında ortaya çıkacak değişmeleri tayin eden bir unsur olmaktadır. Yansımanın genel dengeye ilişkin yönlerinin ele alınması sırasında bu konuda daha çok şeyler söylenecektir.

Aynı Vergi Gelirini Sağlayan Birim Başına Konulan Vergi ile Ad Volarem Verginin Karşılaştırılması :

Belli bir vergi gelirinin özel bir mal üzerine konulan bir gider vergisi ile elde edilmek istendiğini varsayalım. Buradaki sonuç, sözkonusu vergi gelirinin ad volarem veya üretim başına konulan vergilerden hangisi ile elde edileceği ile ilgili bulunmaktadır. Uygulamada bu iki vergi arasında birisinin seçimi genellikle yönetimle ilgili bulunmakta olup, ancak bu iki vergi ile ilgili olarak, böyle bir sorunun önemli olmadığını varsayalım. Ekonomik etkinlik yönünden ise, arzu edilen vergi gelirinin fiyat yükselmesine en az etkide bulunmasına yol açacak olan gider vergisini tercih etmekteyiz (1). Böyle bir düşünce biçimi, aynı vergi gelirini elde edecek düzeyde saptanan üretim birimi başına konulan vergi ile ad volarem bir verginin sebep oldukları fiyat artışlarının karşılaştırılmasını gerekmektedir (2).

Rekabet Durumu : Rekabet koşulları altında aynı vergi gelirini elde edecek düzeyde saptanan üretim birimi başına konulan vergi ile ad volarem vergiden her ikisi de, fiyat seviyesinin aynı düzeyde olmasına yol açarlar. Her iki vergi türü için de, yeni üretim seviyesinde fiyat maliyetten, vergi sonrası üretimin herbir birimi üzerine ko-

---

(1) Böyle bir sonuç bir gider ve bir gelir vergisi arasındaki daha önce belirttiğimiz belli koşullara bağlı bulunmaktadır (bkz. s. 142).

(2) Bu bölümdeki açıklamalar; D. B. Eults ve R. A. Musgrave'in «Advolarem and Unit Taxes Compared», Quarterly Journal of Economics, vol. 76, no. 4, s. 589-04, October, 19563 deki yazılarına dayanmaktadır. Eşit vergi geliri sağlayan vergilerle ilgili açıklamalara benzer sonuçlar Knut Wicksell'in Finanstheoretische Untersuchungen und Steuerwesen Schweden's, Jena, Germony, 1896, p. 20 deki yazısında verilmektedir. Burada varılan sonuçları, başlangıç fiatı üzerinde aynı etkiyi yapan daha az önemli olan vergiler arasındaki karşılaştırmalardan ayırmak gerekir. Bu sonraki krşılaştırma üzerinde John Due, The Theory of Incidence of sales Taxation, Kings Crown Press, New York, 1942, p. 13-21, not 19 da önemle durmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nulan vergi kadar fazla olmaktadır. Eğer her iki vergiyle eşit miktarda vergi geliri elde edilmek isteniyorsa, denge durumunda ortalama gelir eksi birim başına konulan vergi, yine her iki vergi için aynı olmalıdır. Böylece, her iki vergiye göre fiyat gibi üretim miktarı da eşit olmalıdır.

Bu durum, Şekil (13-8) in incelenmesiyle açık bir biçimde görülebilmektedir. Üretilen malın birim miktarı başına FE kadar bir vergi konulunca, net ortalama gelir eğrisi AB den GH a kaymaktadır. Vergi nedeniyle fiyat P_0 dan P_1 e yükselmekte ve vergi geliri ise DEFP'ı alanına eşit olmaktadır. Ancak, aynı vergi gelirinin bir ad volarem vergi ile elde edilmesi istenildiğinde, bu vergiye bağlı olarak bulunan yeni net gelir eğrisi olan AC, marjinal maliyet eğrisini aynı E noktasında kesmelidir.

Rekabet Durumunda Bir Ad Volarem Vergi ile Üretim Birimi Üzerine Konulan Bir Verginin Karşılaştırılması

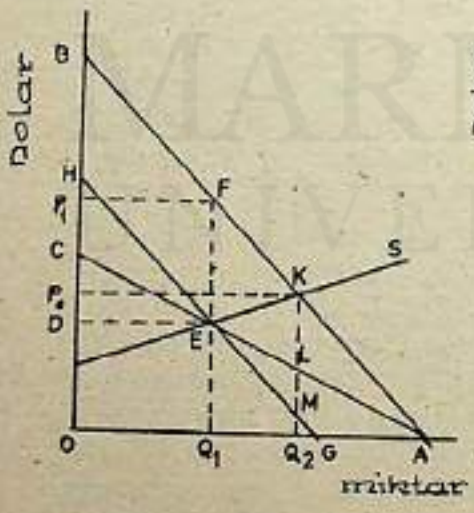

Şekil : (13-8)
Eşit gelir sağlayan vergiler

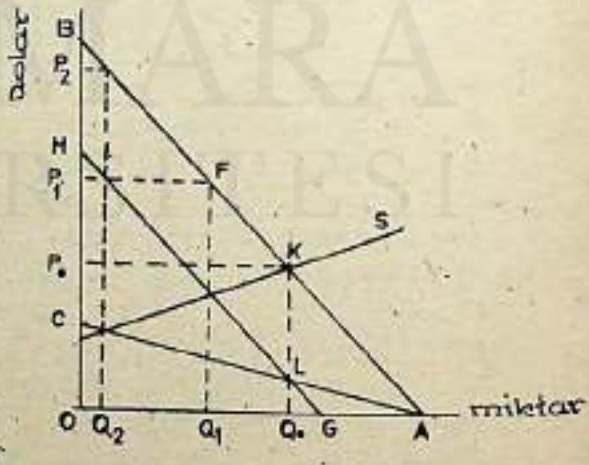

Şekil (13-9)
Başlangıçtaki vergi yükü eşit olan vergiler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekle göre ayrıca, aynı vergi gelirini elde edecek biçimde saptanan bu iki vergiden üretim birimi başına konulan, başlangıç fiyatı üzerinde, ad volarem bir vergiye göre daha ağır bir biçimde yansıdığı görülmektedir. Gerçekten, şekle göre başlangıç fiyatı P_o üzerinde, birim başına konulan bir vergi MK kadar bir artışa yol açarken! advolarem vergi ise LK kadar daha az bir yükselişe yol açmaktadır. Bu ilişki, advolarem bir vergi nedeniyle ortalama net gelir eğrisinin A etrafında döndürülmesiyle ve buna karşılık, üretim birimi başına vergi konulması durumunda ise, net ortalama gelir eğrisinin talep eğrisine paralel bir biçimde kayması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Vergi öncesi fiyat üzerine aynı ağırlıkta bir advolarem ve bir üretim birimi vergisinin konulması durumunda, bu iki vergiden birincisi fiyat seviyesini daha fazla bir biçimde yükseltecektir. Bu durum gelir ve maliyet eğrilerinin Şekil (13-8) de yer aldığı biçimde ve aynı üretim birimi başına verginin uygulandığı (13-9) nolu şekil yardımıyle gösterilmektedir. Öte yandan advolarem verginin seviyesi, vergi öncesi fiyat üzerinde üretim başına konulan birim vergisinin sebep olduğu aynı artışa yol açacak biçimde saptanmıştır. Bu amaçla; net gelir eğrisi olan AC, HG yi L noktasında kesecek biçimde çizilmektedir. Şimdiki durumda fiyat P_2 ye yükselmekte olup, birim başına konulan verginin yol açtığı P_1 fiyatını geçmektedir. Advolarem verginin fiyat seviyesi üzerinde daha fazla bir artışa yol açmasının nedeni iki net gelir eğrisinin eğimleri arasındaki farklılık dolayısiyle ortaya çıkmaktadır.

Monopol Durumu : Monopol durumu için, hangi oranla uygulanırsa uygulansın bir birim vergisi ile elde edilen vergi gelirinin düzeyi, anı fiyat ve üretim seviyesine yol açan bir advolarem vergi ile elde edilen vergi gelirinden daha az olacaktır.

Şekil (13-10) da vergiden önce olmak üzere AB ortalama gelir; DB marjinal gelir ve MC marjinal maliyet eğrilerini göstersin. Eğer BV ye eşit olacak biçimde birim başına bir vergi konulursa, net ortalama gelir eğrisi FV ve net marjinal gelir eğrisi TV olmaktadır. Böylece, vergi sonrası üretim miktarı Q, ve fiyat ise P_1 olarak elde edilmektedir. Bu durumda vergi geliri ise, KLMP, alanına eşit olmaktadır. Aynı fiyat ve üretim seviyesinin elde edilmesine olanak sağlaması için konulan bir advolarem verginin oranı o biçimde saptanmalıdır

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ki, bu vergi nedeniyle vergi sonrası net marjinal gelir eğrisi N noktasından geçmelidir. Böyle bir eğri DS doğrusu ile gösterilmektedir. Öte yandan, DS gibi bir net marjinal gelir eğrisinin elde edilmesine olanak sağlayacak biçimde saptanan bir advolarem vergi nedeniyle elde edilmesi gerekli olan net ortalama gelir eğrisi AS olmalıdır. Bu durumda vergi sonrası üretim miktarı değişmeden Q ve vergi sonrası fiyat seviyesi de değişmeden P_t olarak kalmaktadır. Ancak, advolarem bir vergi uygulanması nedeniyle vergi geliri olan Y., HRMP, alanına eşit olmaktadır. Bu alan, üretim birimi başına konulan bir

Şekil : (13-10)

vergi nedeniyle elde edilen ve KLMP$_t$ ile gösterilen vergi gelirinden daha büyüktür (*).

(*) Konuyu genel anlamda açıklamak için, monopolcünün kârını X_t üretim ve P_t fiyat seviyesinde maksimize edecek biçimde saptanmasına yol açan üretimin her bir birimi başına (t) dolar kadar bir vergi konulduğunu düşünelim. Bu üretim seviyesinde, vergi sonrası marjinal maliyetin marjinal gelire olan eşitliğini,

$$MC(X_t) = MR(X_t) - t$$

olarak yazabiliriz. Şimdi ise, aynı üretim ve fiyat seviyesinin elde edilmesine yol açacak biçimde bu birim vergisinin yerine (r) oranında (gelirin bir yüzdesi olarak) bir advolarem verginin uygulanmakta olduğunu düşünelim. Bu durumda X_t üretim seviyesinde vergi sonrası marjinal gelir yine de vergi sonrası marjinal üretim maliyetine eşit olmaktadır. Bu ilişki ise,

$$MC(X_t) = MR(X_t) - r\,MR(X_t)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıdaki açıklamalarımızın sonucunu şu biçimde özetleyebiliriz. Birim başına konulan bir vergi ile maksimum düzeyde vergi geliri elde etme olanağı, advolarem bir verginin kinden daha azdır. Uretim birimi başına konulan bir vergi ile elde edilen fiyat seviyesine uygun düşecek biçimde konulan bir advolarem vergi ile daha fazla vergi geliri sağlayabilme olanağından dolayı, daha yüksek düzeyde vergi gelirinin elde edilmesine olanak sağlayacak birim vergisinin hangi oranda uygulanması gerektiği araştırılabilir.

---

eşitliği ile yazılabilir. İki eşitliğin sağ tarafında yer alan terimler birbirine eşitlenerek, buradan r değeri,

$$r = \frac{t}{MR(x_t)}$$

olarak elde edilmektedir. Böylece, birim vergisi ile elde edilen vergi geliri,

$$Y_t = tx_t$$

ve advolarem vergi ile elde edilen vergi geliri

$$Y_r = rp_t x_t = \frac{t}{MR(x_t)} P_t x_t$$

olarak elde edilmektedir. Buna göre advolarem bir vergi ile birim vergisinin vergi gelirleri arasındaki fark,

$$Y_r - Y_t = tx_t \frac{Pt}{MR(xt)} - 1$$

olarak elde edilir. Birim vergisi ile elde edilen vergi geliri (tx_t) pozitif ve fiyat marjinal gelirden yüksek olduğundan, son eşitliğin sağ tarafındaki terimin değeri pozitif olmakta ve böylece, advolarem bir verginin geliri birim vergisinin gelirinden daha fazla olmaktadır. Bu ispat biçimi rekabet durumu için de geçerli olmaktadır. Eğer monopol durumunda fiyat marjinal gelire eşitse, son eşitliğin değeri sıfıra eşit olacağından, her iki vergi geliri de birbirine eşit olmaktadır.

Buradaki advolarem verginin oranı olan r, brüt gelirin bir yüzdesi olarak tanımlanmıştır. Ancak, vergi yasaları bu oranı, brüt gelirden gelir vergisi çıkarıldıktan sonra kalan gelirin bir yüzdesi olarak tanımlayabilmektedir. Eğer, advolarem vergi oranının bu biçimde saptanması sonucu olarak vergi oranı (S) olarak saptanmışsa, a nin yerine $s = r/(1-r)$ değerini koyabiliriz. Ancak yukarıdaki açıklamalar, vergi oranı ister r veya ister s olarak saptansın, benzer isptlamaya yol açmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son olarak, üretim birimi başına konulan bir vergi ve advolarem bir vergi ile aynı vergi gelirinin elde edilmesi isteniyorsa, birim başına konulan vergi durumunda fiyatın (dolayısiyle üretim miktarının düşük seviyede) yüksek olacağını belirtelim. Çünkü, maksimum düzeyde vergi geliri elde edilinceye kadar, vergi seviyesindeki her artış fiyat seviyesinde de bir artışı gerektirmektedir. Eğer advolarem bir vergi ile belli seviyede bir vergi geliri elde edilmekteyse, aynı fiyat ve üretim seviyesinin elde edilmesine olanak sağlayan bir birim vergisi, neticede daha az vergi geliri elde edilmesine yol açacaktır. Aynı vergi gelirinin elde edilebilmesi için, üretim birimi başına konulan verginin fiyat seviyesini daha yüksek düzeyde teşekkül ettirecek biçimde saptanması gerekmektedir (1).

Bu açıklanan nedenlerle, her iki vergi arasında yapılacak seçimin rekabet koşulları altında sadece bir tercih sorunu olduğunu, ancak, monopol koşulları altında advolarem bir vergilemenin daha etkin bir yaklaşım olacağını söyleyebiliriz. Eğer, çok sayıda mallara uygulanacak olan genel bir vergi düşünülüyorsa, her ünite için verginin fiyata olan oranı hep aynı olacağından, rekabet durumu için de, advolarem bir verginin uygulanması tercih edilebilir.

---

(1) Eşit seviyede vergi gelirinin elde edilmesine yol açan vergilerin yerine, vergi öncesi fiyat seviyesi üzerinde aynı yükselişe sebep olan bir advolarem vergi ile üretim birimi başına konulan başka bir vergiyi karşılaştırabiliriz. İki vergiye bağlı olarak fiyat seviyesinin durumunu, advolarem vergi için P_r ve birim vergisi için P_t ile gösterelim. Her iki verginin eşleştirilen veri r (advolarem vergi oranı) ve t (üretim birimi vergisi oranı) oranlarının eşleştirilen çiftleri ile $r = t/P_0$ eşitliğinin sağlanması halinde, tam rekabet koşulları altında $P_t = P_r$ elde edilir. Monopol koşulları altında P_t P_r durumunda bu oranların daima eşleştirilen çiftleri vardır. Ancak, talep eğrisi üzerinde eğer sadece marjinal gelirin fiyata eşit veya fiyattan daha büyük olduğu değerlere uygun düşen bazı noktalar varsa, P_r P_t için, eşleştirilen vergi oranları çiftleri vardır. Doğrusal gelir ve maliyet eğrileri durumu için, vergi gelirinin maksimum düzeyde elde edilmesini sağlayacak birim vergisi oranı, marjinal gelirin P_0 fiyatına eşit olması durumunda sağlanmaktadır. Ancak, vergi oranı daha da arttırılırsa, vergi geliri düşmeye başlayacaktır. Bundan dolayı; doğrusal marjinal -maliyet ve ortalama gelir eğrilerinin veri olması ve vergi oranının maksimum vergi gelirine olanak sağlayacak olan vergi oranın ötesine çıkarılmadığının varsayıldığında; P_t nin değeri P_r yi her zaman için geçecektir. Bu bir birim vergisi uygulaması durumunda en son fiyat seviyesinin daima yüksek olacağı anlamına gelmektedir. Bkz. Suits ve Musgrave, op. cit., p. 603.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

C — MALİYET MASRAFLARI ÜZERİNE KONULAN VERGİLER

Firmalar üzerine konulan üçüncü gruptaki vergileri, maliyet masrafları üzerine konulan vergiler oluşturmaktadır. Bu tür vergiler toplam masrafları; değişken masrafları veya sabit masrafları matrah olarak almakta olup, özel olarak sadece firmanın satınaldığı üretim faktörleri nedeniyle karşılaştığı maliyet masraflarına veya genel olarak firmanın bütün masraflarına uygulanabilmektedir.

Toplam Birim Maliyeti Üzerine Konulan Advolarem Vergi

Rekabet Durumu : Toplam birim maliyeti üzerine genel olarak konulan bir vergi ve bu vergiye uzun dönemde firmanın uyumunu ele alarak, açıklamalarımıza başlayacağız. Rekabet koşulları altında toplam üretim maliyeti üzerine konulan bir advolarem verginin oranı, aynı fiyat ve üretim seviyesine yol açacak biçimde başka bir advolarem vergiyle eşit vergi geliri elde edecek düzeyde saptanmalıdır. Eğer her iki vergi durumunda da eşit vergi gelirinin elde edilmesi sözkonusu ise, her iki vergi için de vergi öncesi ortalama gelir ve vergi öncesi ortalama maliyet arasındaki fark aynı olmalıdır. Bu ne-

Maliyet Masrafları Üzerine Konulan Genel Advolarem Verginin etkileri

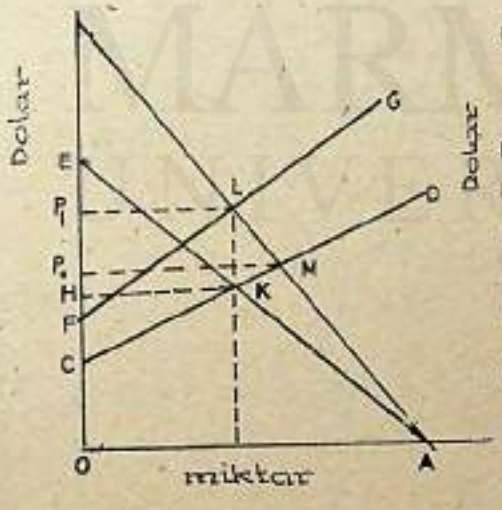

Şekil : (13-11)
Rekabetçi Endüstri

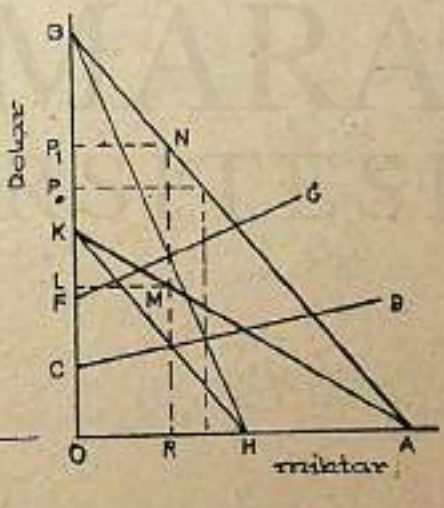

Şekil : (13-12)
Monopol

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

denle her iki vergi için de, fiyat ve üretim seviyesi aynı olmalıdır. Talep veya gelir üzerine konulan vergi oranı eğer r_d ise, maliyet üzerine konulan eşdeğer bir verginin oranı $r_e = r_d/(1-r_d)$ olarak gösterilebilir. Gelir üzerine r_d oranında bir vergi konulduğunda, $(1-r_d)$ AR=AC denkliği elde edildiğinden; aynı biçimde maliyet üzerine r_e oranında bir vergi konulduğunda $AR = (1+r_e)AC$ eşitliğini yazabileceğimizden, böylece $r_e = r_d/(1-r_d)$ eşitliğini elde ederiz.

Bu ilişkiler (13-11) nolu şekilde gösterilmektedir. Şekle göre AB endüstri talep eğrisi; CD vergi öncesi endüstrinin uzun devre talep eğrisini ve P_o ise, fiyat seviyesini göstersin. Ortalama gelir üzerine konulan bir vergi; vergi sonrası ortalama gelir eğrisini AE olarak aşağı doğru kaydırırken, fiyat seviyesini ise P_1'e yükseltmektedir. Şimdi ise, FG olarak arz eğrisini yukarı çıkaran bir advolarem verginin maliyet üzerine konulduğunu düşünelim. Vergi nedeniyle, fiyat yine P_1 olup, vergi geliri her iki durumda da HKLP ye eşit olmaktadır.

Artan maliyet koşulları için, maliyet üzerine konulan bir vergi nedeniyle fiyat seviyesindeki artış; talep eğrisinin M noktası etrafında döndürüldüğünde eğimi arttırılınca ve arz eğrisinin yine M noktası etrafında döndürüldüğünde, eğiminin azaltılması durumlarında oldukça büyük olacaktır. Burada sözü edilen ilişkiler, gelir üzerine konulan bir advolarem verginin sebep olduğu ilişkilere benzemektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, ortalama gelir fonksiyonunun $p = a+bx$ ve arz fonksiyonunun $s = d+ex$ olarak verildiğinde, maliyet üzerine r_e oranında konulan bir vergiye karşılık olarak, fiyat seviyesindeki değişmeyi,

$$\Delta p = b\,\frac{r_e\,(db-ae)}{(e-b)^2+r_e\,(e^2-eb)} \qquad (13\text{-}17)$$

olarak elde ederiz (1). $r_d = r_e/(1+r_e)$ değeri yerine konularak, bu eşitlik (13-5) nolu eşitliğe çevrilebilmektedir.

$$\frac{dp}{dr_e} = \frac{s(q)}{1-(1+\varepsilon)\,[s'(q)/p'(q)]} \qquad (13\text{-}18)$$

eşitliğini elde etmekteyiz (1). (13-18) nolu eşitlik benzer biçimde (13-12) nolu eşitlikle verildiği şekilde, gelir üzerine konulan bir advolarem vergi eşitliğine çevrilebilir. İki eğrinin eğimi arasındaki ilişkiler ve fiyat seviyesindeki değişmeler, gelir üzerine konulan advolarem bir verginin yol açtığı değişmelere benzemektedir.

Monopol Durumu : Monopol koşulları altında maliyet üzerine konulan advolarem bir verginin fiyat üzerinde sebep olduğu değişiklik doğrusal durum için (2),

$$\triangle P = \frac{b}{2} \frac{r_c(bd - ea)}{(e-b)^2 + r_c(e^2-eb)} \qquad (13\text{-}19)$$

(1) 291 nci sayfada yer alan dipnotta gösterildiği gibi, doğrusal durum için vergi öncesi fiyat,

$$P_o = a + b\frac{a-d}{e-b}$$

ye eşit olmaktadır. Maliyet üzerine bir vergi konulduktan sonra yeni denge üretim seviyesi

$$a + bx = (1+r_c)(d+ex)$$

koşullarına göre sağlanmaktadır. Bu eşitlikte X in değeri bulunarak, talep eşitliğinde yerine konularak vergi sonrası fiyatı,

$$P_1 = a + b\frac{a-d-dr_c}{er_c+e+b}$$

ve böylece,

$$P = b\left(\frac{a-d-dr_c}{er_c+e+b} - \frac{a-b}{e-b}\right) \text{ veya}$$

$$P = b\frac{r_c(db-ae)}{(e-b)^2+r_c(e^2-eb)} \text{ eşitliğini yazabiliriz.}$$

(2) Denge üretim seviyesinde r ye göre değişme,

$$\frac{dq}{dr_c} = \frac{c'(q)}{p'(q)-(1+r_c)\,s'(q)}$$

ile r ye göre fiyattaki değişme, $\frac{rp}{dr_c} = p'(q)\frac{dq}{dr_c}$ olarak yazılabilir. Bu değer yukarıda yerine konularak,

$$\frac{dq}{dr_c} = \frac{c'(q)}{1-(1+r_c)\,s'(q)/'(q)}$$

elde edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşitliğiyle gösterilebilir (1). Bu eşitliğe göre monopol durumunda vergi dolayısiyle fiyattaki değişme, rekabet durumundaki değişmenin yarısına eşit olmaktadır.

Rekabet koşulları altında olduğu gibi, $r_c = r_d/(1-r_d)$ ilişkisine uygun olarak maliyet üzerine r_c oranıyla konulan bir verginin fiyat seviyesi üzerindeki etkisi, brüt gelir üzerine r_d oranı ile konulan başka bir vergiyle aynı etkiyi yaratmaktadır. Bu durum, vergiden önceki ortalama gelirin AB; marjinal gelirin HB; marjinal maliyeti CD ve fiyatın P_o ile gösterildiği (13-12) nolu Şekil yardımiyle açıklanmaktadır Gelir üzerine %50 oranında konulan bir advolarem vergiden sonra, marjinal maliyet eğrisi HK ya doğru kayarken fiyat seviyesi de P_1 e yükselir. Maliyet üzerinde aynı etkiyi yaratacak biçimde %100 oranı ile konulan advolarem bir vergiden sonra, marjinal maliyet eğrisi FG ye doğru kayarken fiyat seviyesi ise yine p_1 e yüksemektedir.

Rekabet durumundakinin aksine, her iki vergiye bağlı olarak elde edilen vergi geliri şimdiki durumda değişmektedir (2). Talep veya gelir üzerine konulan bir vergi ile elde edilen vergi gelir $Y=r_d AR_o$

---

(1) Vergi öncesi fiyat,

$$P_o = a + b\,\frac{a-b}{2(e-b)}$$

olup; maliyet üzerine konulan advolarem vergiye uyumdan sonraki yeni denge üretim seviyesi,

$$a+2bx = (1+r_c)\,(d+2ex)$$

eşitliğince belirlenmektedir. Böylece, vergi sonrası fiyat seviyesi,

$$P_1 = a + \frac{b}{2}\,\frac{a-d\,(1+r_c)}{e\,(1+r_c)-b}$$

ve fiyattaki değişme ise,

$$= \frac{b}{2}\,\frac{r_c\,(db-ea)}{(e-b)^2+r_c\,(e^2-eb)}$$

eşitliğiyle gösterilebilmektedir.

(2) Maliyet üzerine konulan vergi ortalama maliyet eğrisini etkilerken, marjinal maliyet eğrisi CD olduğundan, bu durum Şekil (13-12) den kolay bir biçimde görülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olup, burada yer alan AR_d, vergiye uyum sağladıktan sonraki fiyatı göstermektedir. Maliyet üzerine konulan vergi nedeniyle elde edilen vergi geliri ise $Y_c = r_c ATC$ ye eşit olup, ATC_c vergiye uyum sağlandıktan sonraki toplam birim maliyetini göstermektedir. Her iki vergi nedeniyle ulaşılan fiyat seviyesinin aynı olması gerekiyorsa, bunun için $r_c = r_d/(1-r_d)$ ve $Y_c = r_d/(1-r_d) ATC_c$ eşitliklerini yazabiliriz. Eğer $AR_d > [1/(1-r_d)] ATC_c$ ise, buradan $Y_d > Y_c$ buluruz. Vergi nedeniyle yine de kâr elde edilmesi koşulu ile, bu ilişki denge durumunda da geçerli olmaktadır. Ancak, sadece vergi sonrası elde edilen kâr sıfıra eşitse, bu durumda vergi gelirleri birbirine eşit olmaktadır. Böylece, daha önce öngörülen koşullara bağlı olarak, monopolcünün brüt geliri üzerine konulan bir vergi, toplam birim maliyeti üzerine konulan bir vergiyle karşılaştırıldığında, fiyat seviyesi üzerinde daha etkin olma eğilimindedir.

Değişken Maliyetler Üzerine Konulan bir Ad Volarem Vergi

Şimdi sabit masrafları bir tarafa bırakarak, değişken masraflar üzerine konulan bir advolarem verginin etkilerini gözönünde bulunduralım. Uzun dönemde, bütün maliyetler değişken olacaklarından böyle bir ayırım gözönünde bulundurulmayabilir. Kısa devrede, iki verginin etkileri arasında fark vardır.

Rekabet koşulları altında, kısa dönem için değişen birim maliyeti üzerine konulan bir vergi, toplam birim maliyeti üzerine konulan aynı oranlı bir vergi gibi, fiyat seviyesi üzerinde benzer yükselişe yol açar. Toplam maliyet üzerine konulan bir vergi aynı oranla değişken maliyet üzerine de konulmuş olacağından, böyle bir sonuç doğru olmaktadır. Ancak,sabit maliyetlerin bir durumda vergilendirilirken, diğer bir durumunda vergilendirilmemesinin kısa dönemdeki fiyat değişimleri üzerinde hiç bir etkisi yoktur. Öte yandan, toplam birim maliyeti üzerine konulan vergi dolayısiyle elde edilen vergi geliri daha büyük olacaktır. Kısa devrede değişken maliyetler üzerine konulan bir advolarem vergi, aynı oranla gelir üzerine konulan bir advolarem veya toplam maliyet üzerine konulan bir vergiye göre daha az etkendir.

Aynı ilkeler monopol durumu için de geçerli olmaktadır. Monopol durumunda, değişken maliyet üzerine konulan bir vergiye yine,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

toplam maliyet üzerine eşit oranla konulan bir vergi gibi aynı yükselişe yol açar. Verginin matrahı küçük olduğundan, vergi nedeniyle elde dellen vergi geliri de az olacaktır (1). Aynı sonuç, aynı oranlarla değişken maliyetlerle ve gelir üzerine konulan vergi arasında bir ayırımın yapıldığında da geçerli olmaktadır.

Sabit Maliyet Üzerine Konulan Advolarem Vergi

Sabit maliyetler üzerine konulan bir advolarem verginin kısa devrede üretim seviyesi üzerinde hiç etkisi yoktur. Bu açıdan bu vergi; gelir, toplam maliyet veya değişken maliyet üzerine konulan bir vergiye daha üstün olmaktadır.

Şekil (13-13) de rekabet koşullarının geçerli olduğu bir endüstride faaliyette bulunan bir firmanın sabit maliyetleri üzerine konulan

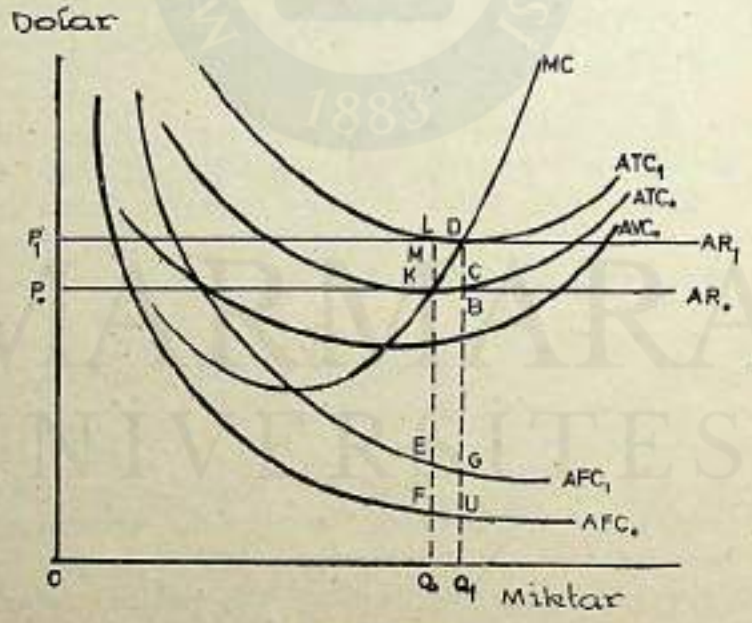

Şekil : (13-13)
Rekabet koşulları altında sabit maliyet üzerine konulan Advolarem vergi

(1) Marjinal maliyete konulan bir vergi nedeniyle elde edilen gelir, $Ymc = r_c M$ ye eşit olmaktadır. Brüt gelir üzerine konulan vergi nedeniyle elde edilecek vergi gelirinin daha fazla olması, için, $r_d AR\, r_c$ veya $AR\, 1/(1-r_d)\, MC$ olmalıdır. Aynı koşullar denge durumu için de geçerli olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir advolarem vergiye olan uyumu gösterilmektedir. AFC_o, AVC_o ve ATC_o eğrileri vergiden önce sırasiyle ortalama sabit; ortalama değişken; ve ortalama toplam maliyet eğrilerini göstersin. AR_o ortalama gelir eğrisi veri olarak kabul edildiğinde, fiyat seviyesi P_o olmaktadır. Şimdi bu durumda, sabit maliyetler üzerine EF/FQ$_o$ oranında bir verginin konulduğunu düşünelim. Vergi nedeniyle, ortalama sabit maliyet eğrisi AFC_1 ve ortalama toplam maliyet eğrisi ise ATC olarak yukarı doğru kayarlar. Böylece, herhangi bir üretim miktarı için toplam birim maliyetindeki artış, sabit birim maliyetteki artışa eşit olmaktadır.

Kısa devrede MC eğrisi vergi nedeniyle etkilenmemektedir. Firma Q_o miktarında mal üretmeye devam edecek ancak, üretilen birim başına KL ye eşit bir zararla karşılaşacaktır. Buna karşılık, eğer değişken maliyet artı verginin ortalama gelir eğrisini optimum üretim (en az kayıp) seviyesinde geçmesi sözkonusu ise, kısa devrede değişken maliyet üzerine konulan bir vergi hiç üretim artışına yol açmaz. Öte yandan, sabit maliyet üzerine konulan vergi ne kadar yüksek olursa olsun, bu sonucun ortaya çıkmasına yol açamaz.

Uzun devrede vergi nedeniyle bazı firmalar endüstriyi terkedeceklerdir. Endüstrinin tamamı için sabit maliyet koşullarının geçerli olduğunu varsaydığımızda, vergi nedeniyle ATC eğrisinde başka bir değişiklik olmayacaktır. Diğer firmalar için ortalama gelir eğrisi AR_1 olarak yükselirken, yeni fiyat seviseyisi de P_1 e yükselecektir. Fiyattaki yükseliş veya BD, ortalama vergi veya DC yi, ortalama değişir masraftaki artış veya CB kadar geçecektir. Böylece, sabit maliyet üzerine konulan bir vergi firmaların üretim ölçeğini yükseltir ve endüstride kalan firmaların sayısını azaltır

Şimdi, değişir masrafları yükselten, örneğin MK ya eşit üretim birimi başına bir vergi koyalım. Vergi nedeniyle ATC ve MC eğrilerinden her ikisi de paralel bir biçimde yukarı doğru kayarken ve yeni denge noktasına M de ulaşılır. Bu durumda, endüstrinin tamamı için fiyat ve üretim seviyesi, sabit maliyet üzerine vergi konulduğu durumdakinin aynı olup, ancak birim başına konulan vergi KM kadardır. Öte yandan vergi geliri, sabit maliyet üzerine vergi konulması durumundakinden daha büyüktür. Bu nedenle, değişir maliyetler üzerine konulan vergi, daha fazla vergi gelirinin sağlanması yönünden daha etkindir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sabit maliyetler üzerine konulan bir imalât vergisi, bir çeşit götürü vergi olarak görülebilir ve etkileri bu verginiki gibi değerlendirilebilir.

Belli Faktörler Üzerine Konulan Kısmi Vergiler

Normal bir vergi sisteminde bütün faktör maliyetleri üzerine genel olarak konulan bir vergiye pek rastlanamadığı halde, belli özel faktör maliyetleri üzerine konulan vergilere yaygın bir biçimde rastlanmaktadır. İşgücü alımı nedeniyle istihdam eden işletme varlığı üzerine konulan bir vergi sermayenin istihdamı dolayısiyle konulan bir vergiye dönüşmektedir.

Eğer, üretim fonksiyonu faktör girdilerinin sabit oranlarla kullanılmasını gerektiren bir yapıda ise, bu durumda toplam maliyet harcamaları üzerine konulan bir vergi arasında hiç fark yoktur. Buna karşılık eğer faktör oranları değişebilir ise, belli faktörler üzerine vergi konulması, brüt faktör fiyatları (vergi ile birlikte) ve marjinal-değer ürünleri arasındaki eşitlik sağlanıncaya kadar, vergisiz üretim faktörleri üzerine vergi konulan faktörlerle ikâme edilecektir. Çeşitli faktörlerin arz elâstikiyetine ve üretim fonksiyonlarına bağlı olarak, vergi dolayısiyle maliyet eğrisinde sebep olunan yukarı doğru kayma meyli, az veya çok şiddetle ortaya çıkacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm: 5

BÜTÇE POLİTİKASININ YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şimdi, yatırım geliri üzerine konulan bir vergiye karşı uzun dönemde gösterilen reaksiyonları incelemeye dönelim. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi, böyle bir verginin konulmasına karşı yatırımcı bireyin gösterdiği reaksiyonlarla birinci derecede ilgilenece-ğiz. Buna karşılık, verginin yatırımlar üzerinde makro düzeyde sebep olduğu değişiklikleri ise, daha sonraki bölümlerde ele alacağız.

İşletme büyüklüğü veri iken, fiyat ve üretim seviyesinde değişmelere yol açarak kısa devrede yansıtılamayan kâr üzerine konulan bir vergi, gelecekte yapılacak olan yatırımların seviyesini ve yönünü etkileyebilmektedir. Yatırım geliri üzerine tam olarak bir vergi konulması durumunda sorun, verginin yatırımcının gelirini para olarak elde tutması ile yatırımlara kanalize etmesi arasında nasıl bir seçim yapacağı ve gelirini çeşitli derecede riskli olan yatırımlardan hangisine yatıracağı konusu ile ilgili bulunmaktadır. Çeşitli endüstrilerde elde edilen yatırım gelirleri üzerine verginin farklı olarak uygulanması durumunda vergiye karşı reaksiyon, verginin aleyhte uygulandığı endüstrilerden lehte uygulanan endüstrilere doğru daha çok kapital transferini gerektirmektedir. Şimdilik hepsi de benzer durumda olan sermaye gelirleri üzerine konulan genel bir gelir vergisinin etkisiyle ilgilenmekteysek de, buradaki benzer terimi ile neyin kastedildiğinin tam olarak açıklanması gerekir. Vergi matrahına bütün endüstrilerden elde edilen gelir unsurlarının katılması, genel bir gelir vergisi için yeterli bir koşul değildir. Ayırım yapmayan bir genel gelir vergisinin tanımı için, gelirin tayini ile ilgili olarak zararların, amortismanların ve diğer unsurların uygun bir biçimde ele alınması gerekmektedir.

Yatırım kararları üzerindeki vergilerin etkisi önce, çeşitli yatırım malları satınalma ile elde nakit tutma arasında tercih yapan bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yatırımcının davranışları yönünden ele alınacaktır. Bundan sonra, esas olarak üretim malları satın alan bir firma üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Esas olarak her iki durumda birbirine benzer görülse de, ancak aralarında belli açılardan önemli farklılıklar vardır.

A. FİNANSAL YATIRIM SEVİYESİNDE YAPILAN AYARLAMALAR

Finansal yatırımlar ile ilgili olarak, mevcut fonların yatırıma kanalize edilmesi konusundaki yatırımcının istekleri üzerindeki vergilerin etkilerini araştıralım. Verginin mevcut fonlar üzerindeki etkileri ise, daha sonra ele alınacaktır.

Bir yatırımın yapılması için, beklenen gelir akımlarının peşin değerinin yatırımın başlangıç maliyetinden büyük olması gerekir (1) Bu genel kural oldukça basit görüldüğü halde, uygulanması oldukça güçtür. Gerçekten konu ile ilgili olarak bu gelir akımının kapsamı içine hangi gelir unsurlarının sokulacağı, yatırımcının bekleyişlerini nasıl formüle ettiği, hangi tür yatırımlarla birinci derecede ilgilendiği ve tercihlerinin nasıl saptandığına ilişkin bir çok sorunların çözülmesi gerekir. Bu sorunların çözümü kompleks bir süreci gerektirmekte olup, herhangi bir bütçe politikasına karşı yatırımcının nasıl reaksiyon göstereceğini belirlemeden önce, bu sorunları kolayca çözülebilir bir düzeye indirmeye çalışalım.

Vergi Alınmadığı Bir Durumda Yatırım Kararı

Önce, kendisine göre optimum sayılan bir biçimde dağıtabileceği belli miktarda yatırılabilir fonlara sahip olan, bir yatırımcının var-

(1) Bundan önceki sayfalarda anlatılan görüş büyük ölçüde E.D. Domar ile R.A. Musgrave'in «Proportional Income Taxation and Risk-taking» adlı ilk makalelerine dayanmaktadır. Bu konuda bkz. Quarterly Journal of Economics, vol. s. p. 387-422, May 1944; Ayrıca bkz. E. Cary Brown, «Business-Income Taxation and Investment Incentives», Income, Employment and Public Policy: Essays in Honor of Alvin H. Hansen, W.W. Norton and Company, Inc., New York, 1948, p. 300-316. Her iki makale de sonradan (eds.) Richard. A. Musgrave ve Carl Shoup tarafından Readings in Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1958 de tekrar yayınlanmıştır. Bu görüşün daha da genişletilmiş bir anlatımı konusunda bkz. Paul Streeten, «The Effect of Taxation on Risktaking», Oxford Economic Papers, Vol. 5, p. 271-287, October, 1953.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lığının varsayıldığı basit bir durumla açıklamalarımıza başlaylım (1). Bu durumda yatırımcının yapacağı tercih, zarardan kaçınma ile gelir elde etme arasında olmaktadır. Böyle bir seçim biçimi bazı bakımlardan gelir ile aylaklık veya tüketim ile tasarruf arasında yapılan tercihe benzemektedir. Piyasada elde edilen yatırım geliri, gelir elde etme olanağı ile karşılaştırılacak olan zarar etme olasılığını sıfıra indirgeyen veya riskin hangi oranda yüklenilebileceğini gösteren oranı belirler. Daha önce yapıldığı gibi, yatırımcının yapacağı seçimi saptama yönünden bir kayıtsızlık analizi uygulanabilir.

Bununla birlikte şimdiki sorun oldukça komplekstir. Ne kadar ücret alacağını işçi tam olarak (veya aşağı yukarı) bildiği halde, buna karşılık yatırımcı piyasanın durumuna göre, çeşitli yatırım olanaklarını kendisine göre değerlemelidir. Bu nedenle, yatırımcı, çeşitli yatırım olanaklarından arzu ettiğine ve arzu etmediğine kantitatif değerler vermek zorundadır. Bu değerleme az çok objektif olan piyasa koşullarına dayandığı halde, bu gözlenimlerin açıklanması oldukça subjektif bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bunun için önce, herhangi bir yatırım harcamasının yararlarının nasıl değerlendirildiğini düşünelim. Yatırımcı, belli bir yatırımdan çeşitli net gelir akımlarının elde edilmesi olasılığını araştıracak veya bu net gelir akımlarının şimdiki peşin değerini yatırım maliyetinin bir yüzdesi biçiminde değerlendirerek, çeşitli yatırım gelirlerinin elde edilmesi olasılığını gözönünde bulunduracaktır. Gelir tanım olarak belli bir devrede elde edilen parasal gelir ile sermaye değerinde ortaya çıkan değişmeyi kapsamakta olup, net geliri elde etmek için yatırımın parasal bütün maliyetleri düşülmektedir.

Belli bir yatırımdan çeşitli gelirlerin (negatif veya pozitif) elde edilmesi olasılıkları saptandıktan sonra yatırımcı, bu olasılıklar dağılımı yönünden yatırımların faydalarını araştırmaya başlar. Olasılıklar dağılımının bütün niteliklerinin araştırılması yararlı olabildiği halde, yatırımcı diğer yatırımlarla eğer bir karşılaştırma yapılmasına olanak verecekse, bu olasılık dağılımlarından belli açıklayıcı nitelik-

(1) Bunun için yatırım piyasasından çok sayıda yatırımcı olması nedeniyle yatırımcının yatırım geliri elde etmek yönünde vereceği kararları piyasa yönünden ihmal edebileceğini ve yatırımların küçük birimlere bölünebileceğini varsaymaktayız. Bu varsayım finansal ve reel yatırımlar arasındaki birinci farkı göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

te olanı üzerinde önemle duracaktır. Şimdiki analizimizle ilgili olarak yatırımcının, uzun devrede elde etmeyi umduğu ortalama miktarı olan y gelir yüzdesinin matematiksel bekleyişi üzerinde önemle duracağını varsayabiliriz. Bundan başka yatırımcının, y nin pozitif kazanç unsuru olan g ve negatif unsuru olan risk yüklenimini gösteren r üzerinde de durmakta olduğunu kabul edebeliriz (*).

Ayrıca, yatırımcının aşağıdaki temel olasılıklar dağılımına ilişkin değerlemesinde şimdilik kararlı olduğunu varsayalım.

y, g ve r cinsinden her bir yatırım malının değeri saptandıktan sonra yatırımcı, yatırım varlıklarını hangi bileşimde yatırımlara tahsis edeceği konusunda karar vermelidir. Böylece, yatırımcının amacı, çeşitli parasal ve reel yatırım mallarından oluşan, en uygun yatırım bileşimini belirlemektedir.

Önce parasal yatırımlarını gözönünde bulundurmayarak, parasal olmayan X ve Y yatırım malları arasında seçim yapıldığı bir durumu düşünelim. Şekil (14-1) in güneybatı çeyreğinde dikey eksende X ve Y yatırım mallarının herhangi bir bileşiminin sağladığı gelir miktarını göstermekteyiz. Yatay eksende toplam yatırım harcamalarını gösteren X ve Z nin toplamına X mallarının oranı yer almaktadır. Orijin nokjtası sadece Z yatırım malının miktarını göstermekte olup, eksen üzerinde sola doğru hareket ettiğimizde toplam yatırım harcamaları içindeki X in payı giderek artmaktadır. a ile gösterilen yatırım portföyünde sadece X yatırımı yer almakta olup, yatırımın geliri a nın ordinatına eşittir. b ile gösterilen yatırım bileşiminde ise, bütün yatı-

---

(*) $q_1 < q_{i-1}$ ve $q_k = 0$ ile P_i nin q_i tekrarlanma olasılığını göstermesi durumunda eğer $q_1, q_2, \cdots, q_k, q_{k+1}$ beklenen kârlılık oranları ise,

$\sum_{i=k}^{n} P_i = 1$ yazılabileceğinden, buradan

$$r = -\sum_{i=1}^{k} q_i P_i$$

$$g = \sum_{i=k+1}^{n} q_i P_i$$

$$y = \sum_{i=1}^{n} q_i P_i = g - r$$

yazılabilir. Başlangıçtaki değerinden q_k ya kadar q nun bütün değerleri negatif olduğundan, r nin değeri pozitiftir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rım portföyü sadece Z den oluşmakta olup, bu yatırımın geliri ise b nin ordinatına eşit olmaktadır. X ile karşılaştırıldığında Z yatırımının daha fazla gelir elde ettiği görülmektedir. Her yatırım bileşiminin sağladığı gelir, iki yatırımın gelirinin ağırlıklı ortalamasına eşit olduğundan a dan b ye kadar uzanan düz eğri üzerinde X ve Z yatırımlarının sağladığı çeşitli gelirler yer almaktadır.

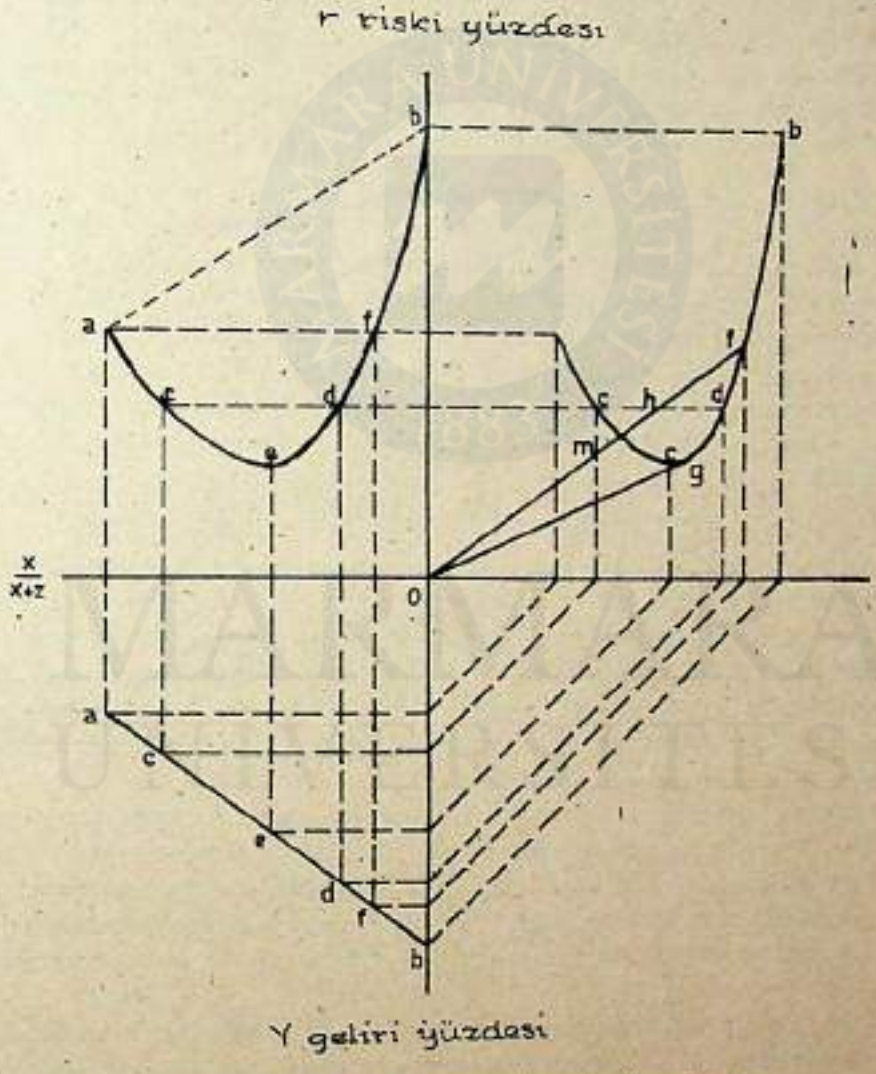

Şekil : (14-1) Optimal yatırım eğrisinin elde edilmesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şeklin kuzeybatısında kalan çeyrek bölümde ise, herhangi bir yatırım bileşiminin riski dikey eksende ve yatırım karmaları ise yatay eksende ölçülmektedir. Eğer sadece Z yatırımı yapılıyorsa risk, b nin ordinatı ve eğer sadece X yatırımı yapılmakta ise a nın ordinatı olarak ölçülmektedir. Daha çok riskli olan Z yatırımı aynı zamanda daha çok gelir sağlamaktadır. X yatırımı azaltılır ve Z yatırımı arttırılırsa, yatırım portföyünün riski azalır. Bu azalış, yatırım portföyünün eşit riskli bağımsız yatırımlar arasında dağıtımının risk dağılımını ve riski azalttığı ilkesine uygun düşmektedir. Ancak, Z yüksek riskli yatırım olduğundan, portföydeki Z nin dozu arttırıldıkça, portföyün riski de giderek artacaktır. Böylece, yatırım portföyündeki X yatırımının önemi giderek azaltıldığından, aeb gibi bir eğri elde etmekteyiz.

Son olarak, çeşitli yatırım bileşimlerinin geliri ve riski, şeklin kuzeydoğu bölümünde gösterilmektedir. Yatırımların riski dikey ve geliri ise, yatay eksende ölçülmektedir. Böylece, mevcut kombinazyonlardan aeb eğrisini elde etmekteyiz. Buna göre, e nin solunda kalan yatırım kombinezyonlarının tercih edilmemesi gerekir. Çünkü, e noktasının sağında kalan ve simetrik yatırım kombinezyonlarını gösteren noktalarda risk oranı aynı olduğu halde, daha çok yatırım geliri elde edilmektedir. Bu nedenle eb eğrisi, parasal olmayan portföyünü tercih eden yatırımcımızın seçebileceği en yüksek gelir - en az risk kombinezyonlarını gösteren noktaların geometrik yeridir.

Eğer yatırımcı elde para tutmak isterse ne olur? Şimdilik fiyat seviyesi üzerinde etkisinin olmayacağı varsayıldığında elde nakit tutmanın riski sıfır olmaktadır. Modelimizde elde para tutulduğu varsayıldığından X ve Z yatırımlarının çeşitli kombinezyonlarının varlığı elimine edildiğinden, risk ve gelirin aynı oranda azaltıldığını varsayalım (1). Şeklin kuzeybatı bölümünde f ile gösterilen yatırım karma-

(1) Bir alternatif ve belki de daha gerçekçi bir yaklaşım olarak, belli bir yatırım portföyüne başlangıçta konulan paranın yatırım geliri yerine riski daha hızlı bir biçimde azaltacağı görüşü savunulabilir. Böylece, zorunlu satış tehlikesi azaltılmakta ve bu konuda Hart'ın risklerin bağlantısı ilkesi geçerlilik kazanmaktadır. Bkz. A.G. Hart, Money, Debt and Economic Activity, Printice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1948, p. 198 dipnotu.
Böyle bir yaklaşım, Domar ve Musgrave op. cit., s. 399 in ilk makalelerinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda optimum yatırım eğrisi, parasal olmayan yatırımlarla değişen derecede paradan oluşan veri kombinzyonların karmasını gösteren risk-gelir eğrisinin zarfı biçiminde elde edilmektedir. Bu yaklaşım

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sına paranın da eklendiğini düşünelim. Yarısı f karmasından ve diğer yarısı ise paradan oluşan yatırım portföyünün risk ve geliri f ile orijini birleştiren doğrunun orta noktası olan m ile gösterilmektedir. Diğer yatırım kombinezyonları ile paradan oluşan karmaların risk ve geliri, eb eğrisi üzerindeki noktaları orijine birleştiren doğru üzerinde ve yukarıda anlatılan biçimde elde edilebilir. Yatırımcı daima aynı riskle en yüksek gelir sağlayan yatırımı tercih ettiğinden, parayı da kapsayan yatırım kombinezyonlarından sadece Og doğrusu üzerinde risk ve geliri gösteren nokta önem taşımaktadır. Yatırım portföyünün parasal yatırımları da kapsaması durumunda en uygun komnezyonların geometrik yeri, böylece Ogb eğrisiyle gösterilmektedir. Bu eğri, optimum - yatırım eğrisi adını almaktadır.

Optimum yatırım eğrisi Şekil (14-2) de tekrar çizilmiştir. OGB üzerindeki bütün noktalar arasından yatırımcının yapacağı seçim, yatırım geliri y ve yatırımın riski arasındaki tercihi tarafından belirlenmektedir. Yatırımcının bu tercihlerini gösteren Şekil (14-2) deki kayıtsızlık paftası, yatırım portföyünün büyüklüğünün veri olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, y ve r nin değerleri dolar olarak değil, yüzde cinsinden belirtilebilir(1). Gelirin marjinal faydasının

---

daha gerçekçi bir görüş olabildiği halde, risk yüklenmedeki değişikliğin ne dereceye kadar parasal olmayan yatırımlardaki değişmeyi gerektirdiği ve yine risk yüklenimindeki değişmenin ne dereceye kadar portföyde tutulan para miktarındaki değişmeye bağlı olduğu konusunu tam olarak belirlememize olanak vermez. Şekil (14-1) de izlenen yaklaşım, Ogb eğrisi üzerinde her bir noktada elde tutulan paranın oranı saptayabilmemize tam olarak olanak sağlamaktadır. Benzer bir yaklaşım için bkz. James E. Tobin, «Liquidity Preference as Behaviour towards Risk», Review of Economic studies, ser. 2, vol. 25, no. 67, s. 65-87, February, 1958. Şekil (14-1) deki optimum yatırımın eğrisinin biçimi, Domar ile benim makalemde elde ettiğimiz eğriye benzer bir biçimde absise konvekstir. op. cit., Streeten, op. cit., s. 275 de, risk'e karşı başka yatırımcıların isteksizlikleri nedeniyle risk yükleme yönünden rakip olan yatırımcıların sayısını azalttığı için ve başka yatırımcıların piyasa-fırsat eğrileri gereğinden fazla konveks olduğundan dolayı yatırımcı tert bu durumdan yararlandığından, optimum yatırım eğrisi absise konkav olacağı görüşünü ileri sürmektedir.

(1) Bu şekilde belirtilen tercih yapısı, yatırımcının sahip olduğu yatırım portföyünün büyüklüğüne bağlı olarak değişecektir. Yatırım portföyünün büyüklüğünden bağımsız olarak dolar cinsinden tercih yapısı konusunda bkz Şekil (14-5).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelir seviyesi arttıkça düştüğü ve riskin artmasına bağlı olarak riskin marjinal faydasızlığının arttığı varsayımına dayanılarak kayıtsızlığ eğrileri çizilmektedir (1). Kayıtsızlık eğrilerinin eğimi, gelirin marjinal faydasının riskin marjinal faydasızlığına oranı olduğundan, pozitif bir değerde olması gerekmektedir. Ayrıca (1), sağa doğru ve yu-

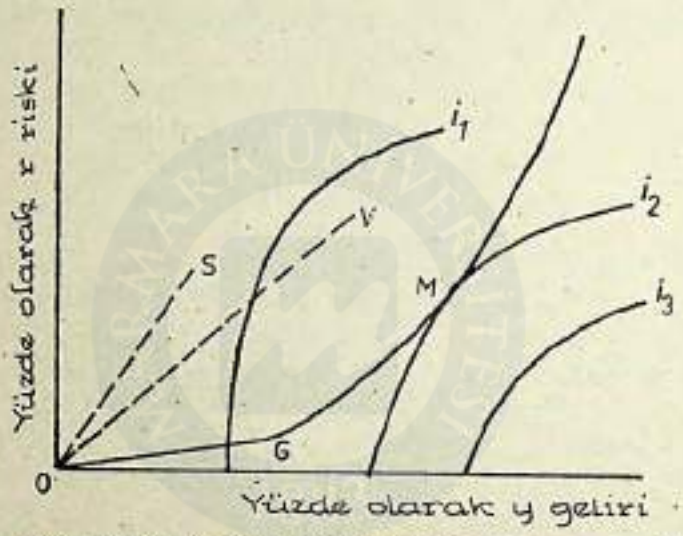

Şekil (14-2) : Optimum yatırım kombinezyonlarının seçimi

karı çıkıldıkça herhangi bir kayıtsızlık eğrisinin eğimi azalır; (2) yatay eğri boyunca sağa doğru ilerlendiğinde birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğitimi düşer ve (3) birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimi dikey eksen boyunca yukarı çıkıldığında düşer. Aşağıdaki açıklamalarda 3. nolu durum yer almadığı halde, 1. ve 2. nolu durum ele alınmaktadır. Ancak bu durumlar gelirin marjinal faydasının azaldığını öngören varsayıma uygun olmak koşuluyla geçerli sayılmışlardır.

Bu tercih yapısına ve OGM optimum yatırım eğrisine bağlı olarak yatırımcı kendisini en yüksek kayıtsızlık eğrisine yükselten yatırım kombinezyonunu tercih edecektir. Şekil (14-2) ye göre, yatırım portföyünün X ve Z yatırım karmasını kapsadığı, ancak parayı kapsamadığı durumda, yatırımcı M noktasını tercih etmektedir. Başka bir ya-

(1) Gelirin marjinal faydasının riskten bağımsız olduğu ve riskin de gelirin marjinal faydasından bağımsız olduğu varsayılmıştır. Değişik bir açıklama tarzı için bkz. s. 329.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tırımcı ise piyasanın görünüşünü daha farklı bir biçimde değerlendirebilir veya optimum yatırım eğrisine doğrusal olduğu bir yerde teğet olacak şekilde risksiz yatırımları tercih edebilir. Böyle bir yatırımcı, yatırım portföyünde sadece para tutacaktır.

Yatırım Zararlarının Vergi Matrahından İndirilememesi

Şimdi ise, yatırım kararlarının vergi nedeniyle nasıl etkilenmekte olduğunu araştıralım. Düz oranlı bir verginin vergi sonrası net gelir üzerindeki etkilerini incelerken; başlangıç yatırımının amortismanı vergisiz yerine konulması ve yönetim ücretlerinden oluşan yatırımın bütün parasal maliyetlerinin vergi matrahından düşüleceğini gözönünde bulunduracağız (1). Ancak, yatırım zararlarının vergi matrahından düşülmesi ile ilgili olarak iki farklı durum arasında ayırım yapmamız gerekir (2): Bunlardan birincisine göre, bir yatırımın zararı başka bir yatırımın gelirinden düşülemez ve ikincisine göre ise, yatırım zararlarının daima başka gelirden düşülmesi olanağı vardır.

Zararların diğer gelirlerden düşülmesine olanak sağlanmadığı bir durumda bir vergi konulması ile Hazine yatırımcının gelirine ortak olduğu halde, zararları vergi nedeniyle etkilememektedir. Şimdi verginin y ve r nin büyüklükleri üzerindeki etkisi ile yatırımcının bu değişmelere olan reaksiyonunu inceleyelim.

Vergiden önce, herhangi bir yatırım kombinezyonu için matematiksel değer olarak,

$$Y = g - r \qquad (14\text{-}1)$$

eşitliğini yazabiliriz. Vergi sonrası bu eşitlik

$$y_t = (1-t)\,g - r \qquad (14\text{-}2)$$

---

(1) Alternatif yaklaşımların uygulanışı konusunda bkz. Domar ve Musgrave, op. cit., s. 403, not 9.

(2) Zararların mahsubu sorununun öneminin ele alınması gereği Henry C. Simons'un Personal Income Taxation, University of Chicago Press, Chicago, 1938, s. 21, not 2; ve A.P. Lerner'in «Functional Finance and the Federal Debt, The Social Research, vol. 10, s. 38-51, January», 1943 ile The Economics of Control. The Macmillan Company, New York, 1944, s. 233. adli eserlere kadar geriye gitmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ye dönüşür. Zararların kârdan düşülmesi öngörülmediğinden, yatırımın pozitif unsuru olan g nin değeri düşerken, buna karşılık negatif unsur olan r değişmeden aynı kalmaktadır. Öte yandan, (14-1) ve (14-2) nolu eşitliklerle de açıkça görüldüğü gibi y_t nin değeri $(1-t)$ y den daha küçüktür. Bunun anlamı ise, yatırım geliri vergi oranından daha yüksek bir oranla azalmaktadır. Her hangi bir vergi oranında yatırım geliri y deki azalmaya

$$\infty = \frac{y - y_t}{y} = (1 + \frac{r}{y})\, t \qquad (14\text{-}3)$$

eşit olacaktır. Bir yatırımın vergi duyarlılığının derecesi veya ∞ sadece r ye bağlı olmayıp, daha çok r/y e bağlı olmaktadır. r gibi oldukça yüksek bir büyüklüğe yol açan bir yatırımın aynı zamanda yüksek bir ∞ değerine yol açmayacağını belirtelim. Bununla beraber optimum yatırım eğrisi üzerinde r deki bir artış, ∞ da da bir yükselişi gerektirmektedir (1).

Vergi nedeniyle optimum yatırım eğrisinin kayması Şekil (14-3) de gösterilmektedir OGB vergi öncesi optimum yatırım eğrisi olup, denge M noktasında sağlanmaktadır. Vergi konulduğu zaman, vergiye olan duyarlılığın derecesine bağlı olarak, yatırım eğrisi üzerindeki herbir nokta için y değerinde bir azalma ortaya çıkar. Risk değişmeden aynı kaldığından, yatırım eğrisi üzerindeki her nokta yatay eksen boyunca sola doğru kayar. Bu nedenle, %25 oranında bir vergi konulursa, yeni optimum yatırım eğrisi $OG_{25}B_{25}$; %50 oranında bir vergi konulursa, yeni optimum yatırım eğrisi $OG_{50}B_{\infty}$ olur. Vergi oranında daha da yüksek oranda bir artış yapılırsa, optimum yatırım eğrisi anlatılan biçimde daha da sola kayar. Yatırım eğrisi üzerindeki noktaların vergiye karşı duyarlılıkları r ye bağlı olarak yükseldiğinden, optimum yatırım eğrisinin en üst kısmı (vergiden sonraki) sola doğru eğilir ve eğer vergi oranı yeterli seviyede yüksek ise, yatırımın geliri negatif olur.

---

(1) ∞ nin değeri r/y nin değeriyle direkt olarak değişmektedir. Herhangi bir yatırım kombinezyonu için, r/y, yatırım eğrisini orijine bağlayan noktanın eğimini göstermektedir. Şekil (14-2) de, her ne kadar S daha az riskli olan yatırımı göstermekteyse de, r/y değeri S kombinezyonu için V kombinezyonundan daha yüksektir. OB ye kadar hareket edildiğinde, r/y nin değeri O dan G ye kadar sabit olup, G noktasından sonra artmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTEŞİ YAYINEVİ

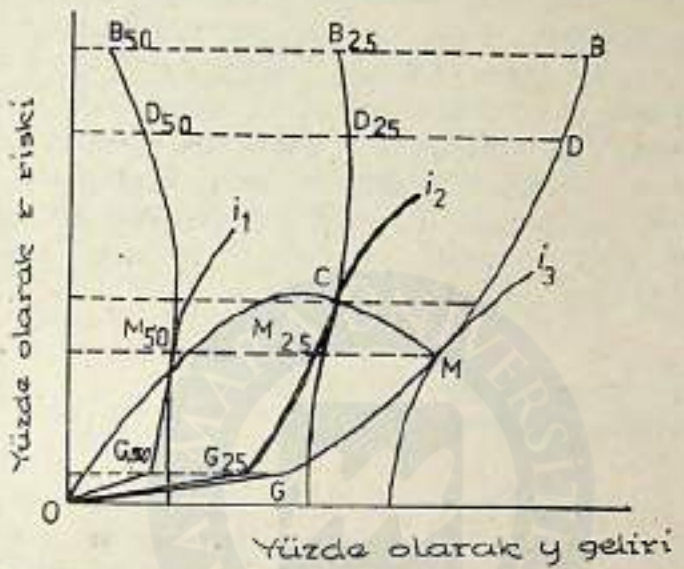

Şekil (14-3) : Yatırım zararlarının vergi matrahından indirilmediği durumda gelir vergisinin etkileri.

Vergiden önce bir yatırımcının M noktasında dengeye ulaştığını düşünelim. Aynı yatırım portföyünün tutulmakta olduğunu varsayarsak, %25 oranında bir vergi konulduktan sonra, yatırımcı kendisini M_{25} noktasında bulacaktır. Ancak, bu nokta yatırımcının vergi sonrası dengeye ulaştığı noktayı göstermemektedir. Yatırımcı $G_{25}B_{25}$ eğrisi üzerinde, bu eğriye bir kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu C noktasına kadar yükselmekle durumunu iyileştirmektedir. Böylece MCO eğrisi vergi oranının arttırılmasına bağlı olarak, erişilen denge noktalarının geometrik yerini göstermektedir.

M noktasından sola doğru gidildiğinde, r nin büyüklüğü önce artar ve sonra düşer. Vergiye uyumun sonucunu, ikâme ve gelir tesirleri arasındaki ilişkiler tayin etmektedir. Vergi nedeniyle eski yatırım kombinezyonunda elde edilen gelir seviyesi düşerken; gelir etkisi, yatırımcıyı gelirindeki azalmayı gidermek için daha çok risk yüklenmeye itecektir. Buna karşılık ikâme etkisi, risk yüklenmenin bedelinin azalması nedeniyle, yatırımcıyı daha az risk yüklenmeye yöneltecektir (1). Önceleri verginin gelir etkisi ikâme etkisinden daha önemli

(1) Eğer gelirin marjinal faydası sabit olarak düşünülürse, gelir etkisi işlemekte ve risk yüklenimi azalmaktadır. Gelirin marjinal faydasının gelir seviyesi yükseldikçe arttığını ele alan alternatif bir yaklaşım için bkz. streeten, op. cit., s. 273.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olmaktadır. Yani, konulan bir vergi nedeniyle yatırımcı daha çok risk yüklenmeye itilmektedir. Ancak, %100 oranında bir vergi konulduğunda yatırımcının sadece elde para tutmasına yol açacak biçimde, verginin etkisi er geç tersine dönecektir. Bundan dolayı verginin etkisinin net sonucu, geçerli olan özel duruma bağlı bulunmaktadır. Eğer yatırımcı iyimser bir karektere sahipse, optimum yatırım eğrisi sağa doğru iner ve böyle bir durumda vergi risk yüklenme üzerinde az etkin olarak rol oynar ve bu durumda yatırım yapılmasını teşvik edici bir faktör olmaktadır.

Yatırım Zararlarının Gelirden İndirilmesine Olanak Veren Vergileme

Şimdi, yatırım zararlarının tamamen diğer yatırım gelirlerinden düşülmesinin öngörüldüğünü varsayalım. Yatırımcının diğer kaynaklardan yeterli düzeyde gelir elde ettiği bir durumda, vergi yasasında yatırım zararlarının tamamının gelirden düşülmesine ilişkin olarak, geçmiş sene zararlarının matrahtan indirilmesine ilişkin uygun hükümler konulabilir. Uygulamada A.B.D. vergi kanunlarında bu konudaki hükümler, geçmişte yeterli derecede gelire sahip olmayan ve iflâsa gidebilecek olan yeni firmalar için değil fakat, iyi işleyen ve işlerini yaygınlatmış yatırımcılar lehinde konulmuştur. Bir dereceye kadar yatırım zararları vergi satışı yolu ile giderilmektedir, ancak, bu piyasa aksak işlemekte olup bundan yatırımcı değil, alıcı yararlanmaktadır. Yatırım zararlarının tam olarak bütün firmalar yönünden yararlanmalarını sağlamak için, Hazinenin gelire uygulanmakta olan vergi oranına göre, bu zararları ödediğini varsayalım. Şu anda zararlarını matrahtan indirme olanağına sahip olan firmalar yönünden bu durum statükoyu değiştirmediği halde, aynı haktan yararlanmayan firmalara da aynı olanak sağlanmaktadır. Böyle bir durumda Hazine, kâr ve zararı eşit olarak paylaşan bir ortak durumundadır [1].

---

(1) Zararların vergi matrahından düşülmesi görüşü, şaşırtıcı görülmektedir. Zararların tam olarak vergi matrahından düşülmesi bu konuda spekülâsyona yol açarak hedeften uzaklaşmaya ve kaynakların etkin dağılımını bozucu tesirler yaratmaya yol açmayacak mıdır. Eğer, bu olumsuz durumlar sözkonusu ise, çare'si oldukça basittir. Bu konuda kısmi olarak matrahtan indirim yolu ikâme edilebilir ve böylece risk yüklenimi arzu edilen düzeye indirilebilir. Zarar indiriminin bazı firmalara sınırlandırılmasının her hangi bir durumla ilgili

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu koşullar altında, beklenen zarar ve gelirlerin ikisi de vergi oranında azalmaktadır. Bu durumda,

$$y_t = (1-t)\,g-(1-t)\,r \qquad (14\text{-}4)$$

eşitliğini yazabiliriz. (14-1) nolu eşitliği (14-4) nolu eşitlikte yerine koyarak,

$$y_t = (1-t)\,y \qquad (14\text{-}5)$$

eşitliğini buluruz. Şimdi bütün yatırım kombinezyonları için r veya r/y nin başlangıç değeri ne olursa olsun, gelir veya matematikse! kıymeti aynı oranda azalmaktadır.

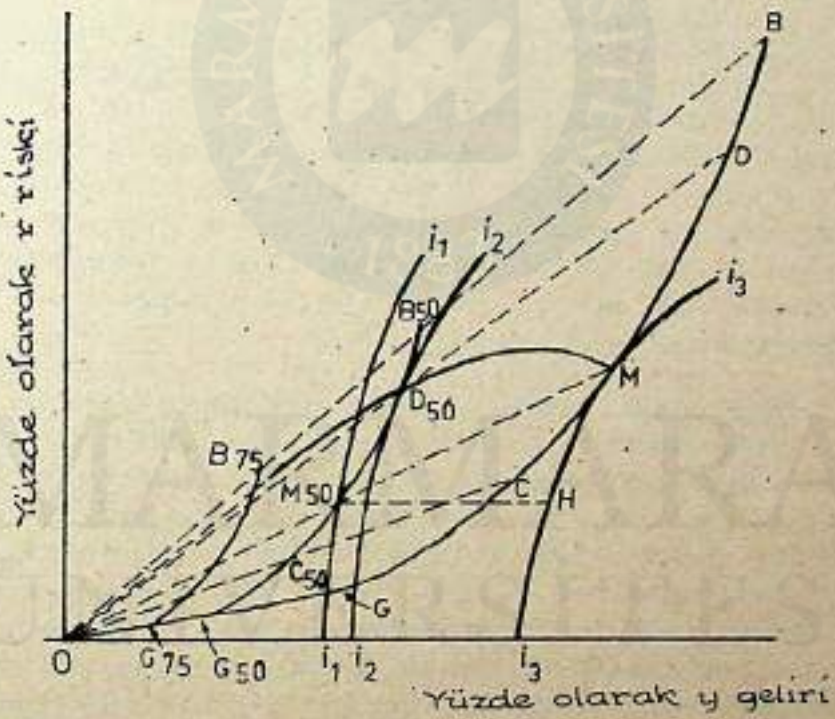

Şekil (14-4) : Yatırım zararlarının vergi matrahından düşülmesi durumunda gelir vergisinin etkileri.

olarak en etkin ayırımı yapıp yapmadığı sorunu kalmamaktadır. Eğer, bu politikanın başarılı olmaması ile karşılaşılırsa, zararların genel olarak indirimi nötr vergilemenin sağlanmasiyle daha etkin olabilmektedir. Ayrıca, belli risk yüklenimi durumlarına bağlı olarak zarar indirimi farklılaştırılmış bir biçimde uygulanabilir. Örneğin, kumar oynanması istenmiyorsa, kumar kazançları vergilendirilebilir ve bu alanda zarar indirimine olanak verilmez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırım zararlarının tamamının vergi matrahından indirmeyi öngören bir vergi nedeniyle optimum yatırım eğrisinin kayması Şekil (14-4) de gösterilmektedir. Böyle bir vergi konulduğunda, r ve y nin her ikisinin de değeri aynı oranda azalmaktadır. Vergi öncesi optimum yatırım eğrisi olan OGB üzerindeki her bir nokta, şimdi orijinden geçen bir düz doğru üzerine hareket eder. Eğer, %50 oranında bir vergi konulursa, optimum yatırım eğrisi vergiden sonra $OG_{50}B_{50}$; eğer %75 oranında bir vergi konulursa yine vergiden sonraki optimum yatırım eğrisi $OG_{75}B_{75}$ doğrularına dönüşür. Vergi oranı daha da arttırılırsa, vergi sonrası optimum yatırım eğrisi bu anlatılan biçimde orijinden başlayarak y eksenine yaklaşan bir doğru olarak elde edilir.

Vergi öncesi denge yine M noktasında teşekkül etmektedir. Şimdi %50 oranında bir vergi konulsun. Bu durumda yatırımcı aynı yatırım portföyünü değiştirmeden alıkonarken, M den M_{50} ye doğru hareket edecektir. Ancak, M_{50} yeni denge noktasını göstermemektedir. Yatırımcı, vergi sonrası optimum yatırım eğrisi olan $OG_{50}B_{50}$ eğrisi üzerinde, bir kayıtsızlık eğrisine D_{50} noktasında teğet oluncaya kadar yukarı doğru hareket edecektir. $MD_{50}O$ eğrisi yine çeşitli vergi oranlarına bağlı olarak yatırımcının izlediği optimum denge noktalarının geometrik yeri olmaktadır.

Yatırım zararları tamamen gelirden indirildiğinden, verginin hiç ikâme etkisi sözkonusu olmamaktadır. Sadece, gelir etkisi vardır. Çünkü, yatırımcı vergi nedeniyle ortaya çıkan gelir kaybının en az bir kısmını giderecek biçimde eski durumuna göre daha fazla çalışacaktır. İçinde bulunulan koşullara bağlı olarak, D_{50}, M den düşük veya yüksek olabilmektedir ve yatırımcı vergi öncesine göre daha az veya daha fazla risk yüklenebilmektedir. Bununla beraber, yatırımcının D_{50} deki yeni pozisyonu, M_{50} noktasında kalması durumunda yüklenmesi gerekli olan riskle karşılaştırıldığında, daha büyük bir risk yüklenimini gerektirmektedir (*). Toplam gelir ile özel gelir ve özel risk ile top-

---

(*) D_{50} nin M_{50} üzerinde seyretmesi gerektiği biçimindeki sonuç iki koşul nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisine göre, M_{50} deki kayıtsızlık eğrisi i_1 in eğimi, M deki i_2 kayıtsızlık eğrisinin eğiminden daha büyük olmalıdır. Bu şart, M noktasında OMB eğrisinin ve i_3 kayıtsızlık eğrisinin eğiminin eşit olduğu, ve her iki eğimin de i_3 kayıtsızlık eğrisinin H noktasındaki eğiminden küçük olması; ve M_{50} deki i_1 in eğiminin i_3 in H noktasındaki eğimine

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lam risk arasında ayırım yaptığımızda bu noktanın önemi açık bir şekilde ortaya konur. Verginin konulması başlangıçta yatırım portföyü M in esaslı bir unsuru olan özel gelirini ve riskini M den M_{50} nin koordinatlarına düşürmektedir. Ancak, bu özel yatırım kombinezyonunun toplam geliri ve toplam riski vergi tarafından hiç etkilenmeden M noktasının koordinatlariyle belirtildiği gibi değişmeden aynı kalmaktadır. Benzer şekilde, D_{50} noktasının koordinatları sadece yeni yatırım kombinezyonunun özel gelirini ve özel riskini belirtmektedir. Bu yeni yatırım kombinezyonunun toplam gelir ve riski ise, D noktasının koordinatları tarafından belirlenmektedir. D_{50} eğrisi M_{50} eğrisinin üstünde seyretmesi gerektiğinden, $r = r_g/(1-t)$ olduğundan, D noktası da M noktasının üstünde yer almalıdır. Buradaki r_g vergiden sonraki optimum yatırım eğrisi üzerindeki herhangi bir noktanın özel riskini ve r ise vergi öncesi optimum yatırım eğrisi üzerindeki yukarıdaki noktaların karşılığı olan yerdeki toplam riski göstermektedir.

Böylece, vergi nedeniyle özel risk yüklenimi azaldığı halde, toplam risk yüklenimi artmaktadır. Yani vergi oranı ne kadar yüksekse, toplam risk artışı da o derece yüksek olmaktadır. Ekonominin bütünü yönünden önemli olanı özel riskin seviyesi olmayıp toplam risk olmaktadır. Toplam risk kavramının açıklanmasına ilişkin olarak, devletin bu konuda uyanık olmayan bir ortak durumunda olduğunu gözönünde bulundurmak gerekir. Kamunun riski yüklenmesine ilişkin olarak verilen kararlar tamamen özel yatırımcı tarafından alınmaktadır.

Yatırım Portföyünün Büyüklüğü

Bundan önceki analizde yatırım portföyünün büyüklüğü veri olarak alınmıştı. Burada karşılaşılan sorun ise, bu sabit yatırım portföyünün para tutma ve sabit yatırımlar arasında nasıl tahsis edileceği

---

eşit veya ondan daha büyük olması gerektiği biçimindeki koşullardan doğmaktadır. İkinci koşula göre ise, M_{50} deki $OG_{50}B_{50}$ nin eğimi M deki OGB nin eğimine eşit olmalıdır. r ve y nin her ikisi de vergi nedeniyle azaltıldığından böyle bir şart yerine getirilmektedir. Bu iki koşuldan M_{50} de i_1 in eğiminin $OG_{50}B_{50}$ eğrisinin eğiminden daha yüksek olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. $OG_{50}B_{50}$ eğrisinin eğimi sağa ve yukarı doğru çıkarıldığında arttığından, herhangi bir kayıtsızlık eğrisinin eğimi düşerken, yeni denge noktası olan D_{50}, M_{50} nin üstünde ve sağında teşekkül etmek durumundadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile ilgili bulunmaktaydı. Şimdi ise yatırımcının borçlanmaya başvuracağı olasılığını da gözönünde bulundurarak, brüt yatırım portföyünün büyüklüğünü saptama yönünde başka bir sorunla da karşılaşmakta olduğunu düşünelim. Analizi basitleştirmek amaciyle yatırımcının piyasadaki faiz haddi üzerinden istenilen oranda borçlanabileceğini varsayalım. Böyle bir varsayım, yatırımların riskliliği arttıkça veya yatırımcının borçlarının özsermayeye olan oranı arttıkça, borçlanma maliyetinde ortaya çıkması olası olan bir durumu ortadan kaldırmaktadır.

Boçlanmaya başvurulmadığında herhangi bir özel yatırım portföyünün Y dolar geliri,

$$Y = (g-r)\,N \qquad (14\text{-}6)$$

eşitliği ile gösterilebilir. Eşitlikte yer alan terimlerden Y dolar cinsinden yatırım gelirini; g ve r terimleri sırasiyle gelir ve zararı; N ise dolar cinsinden özsermayeyi veya yatırımcının sahip olduğu mevcut kapitali göstermektedir. Borçlanma olanağının öngörülmesi durumunda;

$$Y_b = (g-r)\,(N+B) - iB \qquad (14\text{-}7)$$

eşitliği yazılabilir. Bu eşitlikteki B, dolar cinsinden borçlanılan miktarı göstermektedir. B yerine bN konularak, (14-7) nolu eşitlik yeniden,

$$Y_b = [(g-r)\,(1+b) - ib]\,N \qquad (14\text{-}8)$$

olarak yazılabilir. Eşitliğin her iki tarafını N ile bölerek,

$$y_b = y\,(1+b) - ib \qquad (14\text{-}9)$$

elde edilir. Bu son eşitlikteki $y_b = Y_b/N$ değeri, borçlanma durumunda yatırım portföyüne net gelir veya kazancın oranını ve $y = g-r$ ise, borçlanılmadığı zamanki yatırım gelirini göstermektedir. Borçlanıldığındaki yatırım portföyünün riski

$$R_b = r\,(1+b)\,N \qquad (14\text{-}10)$$

ye eşit olmakta olup, R_b nin değeri dolar cinsinden bulunmaktadır. Yine eşitliğin her iki tarafını da N ile bölerek

$$r_b = r\,(1+b) \qquad (14\text{-}11)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşitliği elde edilir. Eşitlikteki $r_b = Rb/N$ değeri borçlanma durumunda portföyün risk oranını ve r ise borçlanılmadığı zamanki risk oranını göstermektedir. Eğer faiz haddini gösteren $i = y$ ise, $y_b = y$ eşitliğini yazabiliniz. Ancak, bu durumda $r_b > r$ dir. Bu durumda borçlanmaya gitmeye gerek duyulmamaktadır. $i < y$ olması durumunda ise, $y_b > y$ dir. Ancak, borçlanmanın derecesi, eğer, yatırımcı risk artışının yatırımın gelirini arttıracağını düşünüyorsa, bu durumda borçlanmaya gitmeye gerek duyulabilir.

Borçlanma durumunda yatırımcının davranışı Şekil (14-5) de gösterilmektedir. Şekilde yatırımın beklenen geliri ve zararı dolar cinsinden gösterilmekte olup, OGB eğrisi ise borçlanılmadığı bir durumdaki yatırımcının net özsermayesinden elde edilen optimum yatırım eğrisini göstermektedir. Kayıtsızlık eğrileri dolar cinsinden risk ve yatırım gelirini gösterir. Bu durumda yatırımcı şimdi borçlanma olasılığını düşünmektedir. Faiz haddi i nin OA/N ye eşit olması için, C noktasındaki yatırım kombinezyonunun elde ettiği y kârlılık oranına eşit olduğunu varsayalım. Eğer yatırımcı C deki yatırım bileşiminden daha fazla yatırım kombinezyonlarına başvurmak için borçlanma yolunu seçerse, R nin değeri arttığı halde Y nin değerinin değişmediğini görecektir. Bu nedenle, borçlanma eğrisi CK üzerinde dikey olarak ilerleyecektir. Ancak, böyle hareket etmekle daha düşük düzeydeki bir kayıtsızlık eğrisine erişeceğinden, C yatırım portföyü karmasını devam ettirmek için, borçlanmaya gitmeyecektir. Eğer F ile gösterilen yatırım karmasını gözönünde bulundurursak, $i < y$ olur. Bu durumda borçlanma eğrisi FL üzerinde yukarı doğru hareket etmekle Y ve R nin her ikisinin de değeri yükseleceğinden, borçlanmaya gitmek daha çekici olmaktadır. Bununla beraber, F yatırım karması durumunda borçlanma, borçlanmaya başvurulmadan yapılan daha riskli yatırım portföyü karmalarına göre daha z çekici olmaktadır. OFB nin eğimine eşit olacak biçimde borçlanma eğrisinin eğimini elde etmeye olanak veren bir yatırım karmasına kadar borçlanma düşünülmeyecekti (1). Borçlanma yatırımcının daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine

(1) Borçlanma eğrisinin eğiminin başlangıçta dikey, sonra azaldığını ve en son olarak ise tekrar arttığını belirtelim. (14-8) nolu eşitliğe göre, optimum yatırım eğrisi üzerindeki herhangi bir nokta için

$$Y_b = g(1+b)N - r(1+b)N - ibN$$

eşitliğini yazabiliriz. bn ye göre diferansiyeli alınarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geçmesine yol açacağından, bu tür ve daha riskli yatırımlar için borçlanmaya gidilmek istenmektedir. Yatırımcı şimdi daha yüksek borçlanma eğrisine en yüksek düzeydeki kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu noktayı denge noktası olarak araştırır. M gibi böyle bir noktada dengeye ulaşılabildiği bir durumda D yatırım kombinezyonu seçilmekte olup, borçlanma $b = MV/VM$ gibi bir oranda yapılmaktadır (*).

Şimdi bu sisteme bir vergiyi sokabiliriz. Zararların tam olarak gelirden indirildiği ve yasal faizin de vergilendirilebilir gelirden düşüldüğü bir durumu esas alarak, vergiden sonraki Ybt gelirini dolar cinsinden

$$Ybt = (1-t)(g-r)(N+B) - iB + tiB \qquad (14\text{-}12)$$

olarak yazabiliriz. B yerine bN değerini yerine koyup, eşitliğin her iki tarafını N ile böldüğümüzde

$$Ybt = (1-t\,[(g-r)(1+b) - ib] \qquad (14\text{-}13)$$

eşitliğini elde ederiz. Daha önceki durumda olduğu gibi şimdi de,

---

$$dYb = gdbN - idbN$$

değerini elde ederiz. Benzer şekilde (14-10) nolu eşitlikten,

$$R_b = (1+b)rN$$

değerini buluruz. Eşitlikte riskin dolar cinsinden değeri R ile gösterilmekte olup, $dR_b = rdbN$ yazabiliriz. Eşitlikler birbirine bölünerek,

$$\frac{dyb}{dRy} = \frac{g-r-i}{r} = \frac{y-i}{r}$$

elde edilen bu değer, borçlanma eğrisi üzerindeki herhangi bir noktanın eğimini vermektedir.

$y = i$ için, $dYb//dR_b = 0$ olup, bu durumda borçlanma eğrisi dikeydir. Optimum yatırım eğrisi üzerinde yukarı doğru hareket ettiğimizde, $y-i$ nin değeri r nin değerinden başlangıçta daha hızlı bir oranla artar. Bu nedenle, dYb/dRb değeri artar. Bununla beraber Y nin bazı değeri için optimum yatırım eğrisi asimtotik bir biçim alır. Böylece, dYb/dRb aşağı doğru döner ve sıfıra ulaşır.

(*) M noktasında $R_b = MW$ ve $rN = VM$ eşitliklerini yazabiliriz. (14-10) eşitliğinden ise, $R_b = (1+b)rN$ yazılabilir. Bu değer yerine konularak $b = (M-VW/VW = MV/VW$ elde edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hem yatırım geliri ve hem de risk vergi nedeniyle azaltılmıştır. Ne risk yüklenimi ve ne de borçlanma yönünden vergi nedeniyle ayırım yapılmamaktadır.

Tekrar (14-5) nolu şekle dönerek, %50 oranında bir verginin konulduğunu düşünelim. Yatırım portföyüne uygun optimum yatırım eğrisi bu durumda OGB den $OD_{50}B_{50}$ ye kaymaktadır. Yatırımcı vergi nedeniyle özel riskinin ve gelirinin vergi oranında azaltıldığını görür. Eğer yatırımcı vergi öncesi M noktasında dengeye ulaşmışsa %50

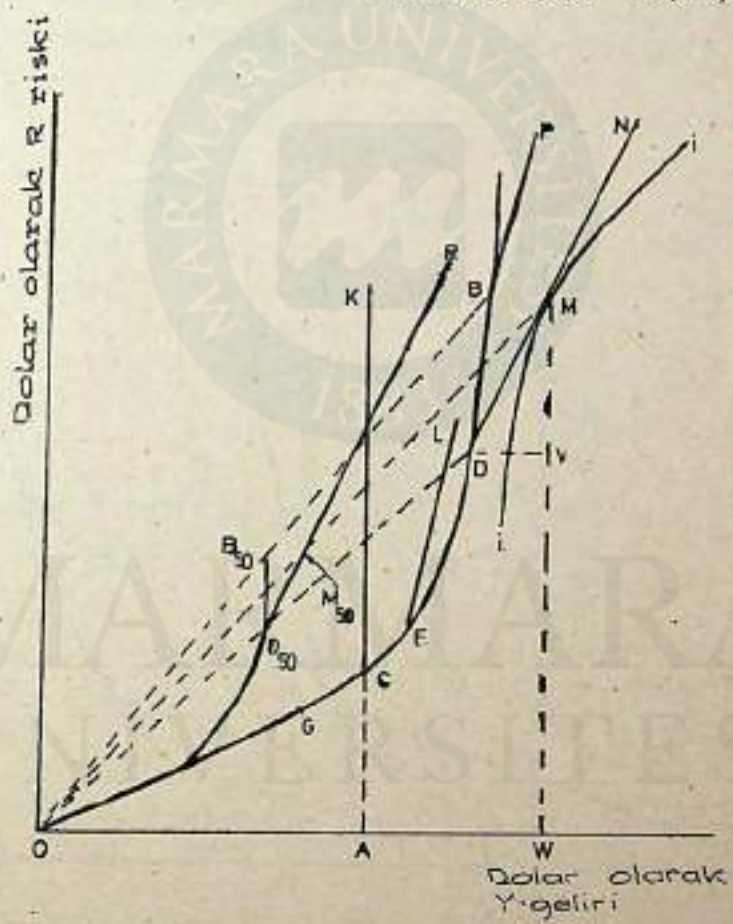

Şekil (14-5) : Borçlanma durumunda yatırım tercihi

oranındaki bir vergiden sonra M_{50} noktasında dengeye ulaşmaktadır. Daha önce anlatıldığı biçimde vergi nedeniyle kaybettiği gelirini elde edebilmek için gelir tesirinin etkisinde kalarak denge pozisyonunu daha da sağlamlaştıracaktır. Zararların tam olarak vergi matrahından indirilmesi öngörüldüğünden, verginin ikâme etkisi yerine gelir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etkisinin işleyeceğini kabul edebiliriz. Gelir tesirinin işlemesi bu durumda şimdi artan borçlanma, veya daha riskli yatırım kombinezyonlarına kayma veya her ikisine birlikte başvurma şeklinde ortaya çıkmaktadır (1). Ancak her iki durumda da toplam risk yüklenimi artmaktadır.

Sermaye Üzerine Konulan Vergi

Eğer sadece gelir getiren yatırım malları üzerine vergi konulmuşsa ve bu yatırım malları eğer gelir akımlarının kapitalize edilmesi

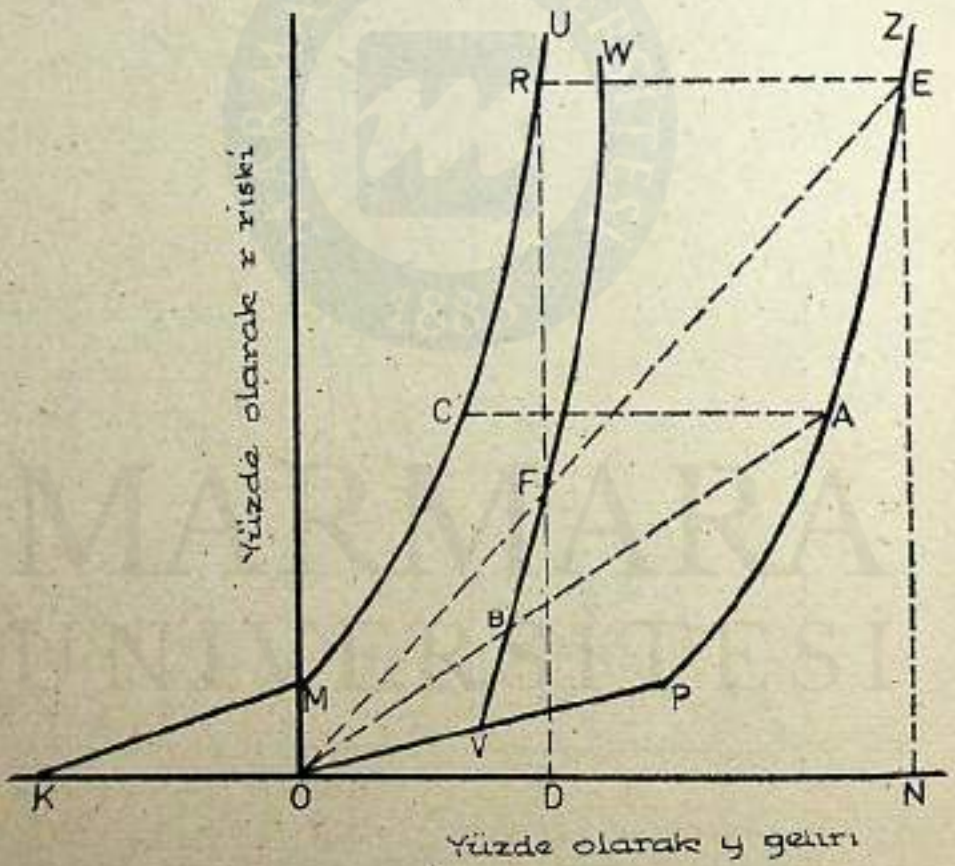

Şekil (14-6) : Gelir vergisi ile sermaye kazançları üzerine konulan vergilerin etkilerinin karşılaştırılması

(1) 324 üncü sayfanın 1 nolu dipnotundan da izlenebileceği gibi, D_B den geçen borçlanma eğrisinin eğimi DN eğrisine paralel olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

biçiminde değerlendirilmişse, bu durumda sermaye geliri üzerine konulan vergi ile sermaye üzerine konulan vergi arasında fark yoktur. Bununla beraber, sermaye üzerine konulan vergiler, sermaye geliri üzerine konulan bir vergiden önemli ölçüde farklı olabilmektedir.

Toplam Sermaye Üzerine Konulan Vergi : Devre başında mükellefin varlıklarının değeri üzerinden tahakkuk olunan bir sermaye üzerine konulan bir vergi ile açıklamalarımıza başlayalım. Sermayeye, parasal varlıklar ile gelir getiren varlıkların hepsi de girmektedir. Sermaye üzerine konulan bir verginin etkisi ile aynı vergi gelirini sağlayacak biçimde sermaye geliri üzerine konulan bir verginin etkilerinin, yatırımcının risk yüklenimi üzerinde nasıl bir etki yaptığının karşılaştırılması yönünden bir soru akla gelebilir (1).

Şekil (14-6) daki OPZ eğrisi vergi öncesi optimum yatırım eğrisini ve A noktasında bir gelir vergisi dengesini göstermektedir. Şimdi BA/OA oranında bir gelir vergisi uygulandığını ve zararların tam olarak diğer yatırım gelirlerinden düşülmesinin öngörüldüğünü varsayalım (2). Vergi sonrası optimum yatırım eğrisi OVW ye eşit olmakta olup, yeni denge noktası ise F ile gösterilen bir yerde teşekkül etmektedir. Özel risk DF ye; toplam risk NE ye; ve gelir vergisi (veya devletin y deki payı) DN ye eşit olmaktadır. Şimdi, gelir vergisi yerine aynı vergi gelirini sağlayan bir kapital vergisi konulsun. Yeni denge, KMU nun bir kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu yerde sağlanmaktadır. Eğer, F noktasının üstünde bir yerde bu teğet durumu R

---

(1) N. Kaldor, An Expenditure Tax, George Allen and Unwin, Ltd., London, 1955, s. 117 de, sermaye üzerine bir vergi konulması halinde mükellef daha yüksek oranda risk yüklenebilmekte olduğunu savunur. E. Cary Brown tarafından yapılan açıklamalara göre, böyle bir görüş tutarlı bir sonuç olarak görülmemektedir. (Brown'un görüşleri konusunda bkz. «Mr. Kaldor on Taxation and Risk Bearing», Review of Economic Studies, vol. 25, no. 1, p. 49-52). Bizim buradaki açıklamalarımız, Brown'un görüşlerinin bir adaptasyonudur.

(2) Eğer zararlar tam olarak matrahtan düşülmezse, gelir vergisinin teşvik edici gücü azalır. Zararların vergi matrahından tam olarak düşülememesi, zararın gelecekteki yükünü azaltması nedeniyle, parayı da kapsayan kapital üzerine konulan vergi yükünü artırmamaktadır. Böylece, parayı da kapsayan bir kapital üzerine konulan bir vergi, zararları yapısal olarak kendiliğinden telâfi etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

noktasında gerçekleşmişse, her iki vergi için de yüklenilen risk aynıdır. Buna karşılık, teğet noktası R nin altında teşekkül etmişse, gelir vergisi için risk daha yüksek olacaktır. Ve teğet noktası R nin üstünde ise, sermaye vergisi için risk daha yüksek olacaktır. Sonuç, kayıtsızlık eğrilerinin biçimine ilişkin özel varsayımlara bağlı olmaktadır. Daha önceki varsayımlarımıza döndüğümüzde üç durumla karşılaşılmaktadır.

1. Birbirini izleyen kayıtsızlık eğrisinin eğimleri yatay eksen boyunca ilerlediğinde ise, sabit olmaktadır. Bu durumda, kapital vergisinden sonra dengeye R noktasında ulaşılmaktadır ve her iki vergi için de risk aynıdır. Bunun nedeni ise, KMU nun R deki eğimi ile OVW nin F noktasındaki eğimleri birbirine eşit olmakta olup, her ikisinin eğimi ayrıca OPZ nin E noktasındaki eğimine eşit olmaktadır. Öte yandan, R den geçen kayıtsızlık eğrisinin eğimi ile F den geçen kayıtsızlık eğrisinin eğimi eşit olduğundan böyle bir sonuca ulaşılmaktadır.

2. Birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimleri, dikey eksen boyunca sağa doğru hareket edildiğinde düşmekte, ancak yatay eksen boyunca hareket edildiğinde ise, sabit kalmaktadır. Bu durumda dengeye R noktasında ulaşılamaz, çünkü burada MRU nun eğimi kendisini izleyen başka bir kayıtsızlık eğrisinin eğimini geçmektedir. R den yukarı doğru hareket edersek, bu eşitsizlik artmaktadır. Çünkü, MRU nun eğimi artarken, birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin MRU ile kesim noktalarının eğimleri düşmektedir. Birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimi artarken, MRU nun eğimi düşmekte olduğundan eğer, R den daha aşağı doğru hareket edersek eşitsizlik derecesi giderek azalmakta ve neticede tamamen ortadan kalkmaktadır. Denge çözümüne R nin altında bir noktada ulaşılmakta ve risk, gelir vergisi uygulanması durumunda daha yüksek olmaktadır.

3. Birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimi yatay eksen boyunca sağa doğru ve dikey eksen boyunca yukarı doğru ilerledikçe düşmektedir. Bu durumla ilgili açıklama tarzı yukarıda incelenilenlerle aynı olup, ancak birbirini izleyen kayıtsızlık eğrilerinin eğimlerine ilişkin dengeleştirici uyum mekanizması 1 ve 2 nolu varsayımlarla desteklenmekte olduğundan, dengeye (her iki vergi arasındaki fark daha az önemli olduğundan) hemen ulaşılabilecektir. Bununla birlikte, gelir vergisi durumunda yine daha fazla risk yüklenimi sözkonusu olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3 nolu durum en anlamlı varsayım olduğundan, gelir vergisinin uygulandığı koşullarda risk yükleniminin daha fazla olacağını umabiliriz.

İddihar Vergisi : Sadece elde tutulan paraya bir vergi konulması durumunu ele aldığımızda durumun oldukça farklı olduğunu görürüz. Böyle bir vergi, parasal yatırımlarla kıyaslandığında parasal olmayan yatırımları daha çekici yapmaktadır. Para arzının arttırılması faiz haddini faiz tabanının altına düşüremediği halde, iddihar edilen para üzerine konulan bir vergi yeterli düzeyde ağır olması koşulu ile efektif faiz haddini sıfıra yaklaştırmakta veya negatif olmasına yol açabilmektedir. Daha önce geçici harcama vergilerine ilişkin açıklamalarla da belirttiğimiz gibi, vergi politikası para politikasına göre, efektif faiz oranları üzerinde daha kuvvetli bir etki yaratabilmektedir (1). Bu nedenle, iddihar edilen para üzerine konulan bir vergiye ilişkin olarak bindokuzyüzotuz'larda verilen öneme şaşmamak gerekir (2).

Sermaye Vergisi : Bundan önceki açıklamalar, yeni yatırımların yapılması konusunda alınacak kararlar üzerinde vergi etkisi ile ilgili bulunmaktaydı. Eski yatırımların geliriyle sınırlı olarak uygulanan kâr üzerine konulan bir vergi veya bu tür bir yatırım üzerine konulan bu kapital vergisinin yeni yatırımların geliri üzerinde hiç bir etkisi yoktur. Birinci Dünya Savaşından hemen sonra böyle bir kapital vergisi oldukça yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Verginin bir defa uygulanması koşulu ile, yeni yatırım harcamaları üzerinde hiç bir ikâme etkisi olmayacaktır.

Benzer görüşler vergi indirimi ile yatırımların uyarılması konusunda da ileri sürülebilir. Bir gelir vergisi yeni yatırımları önleyici bir biçimde olumsuz etkiler yaratıyorsa ve eğer yeni yatırımlardan elde edilen gelirler için vergi indirimi uygulanmaktaysa, vergi nedeniyle

---

(1) Bkz. s. 264.

(2) İdari güçlükler bu tür bir verginin uygulanması yönünden önemli sorunlar yaratmakta olup, bu görüşün teorik yönü daha ağır basmaktadır. Görüşün çeşitli yönleri konusunda Sylvio Gesell ve Arthur Dahlberg'inklerini de içeren bir eser için bkz. David McCord Wright, «The Creation of Purshasing Power, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1942, Chap. 5. ve ayrıca bkz. Gerhald Colm, «Full Employment through Tax Policy, «Social Research, vol. 7, s. 447-467, 1940. Bu eserde benzer ilkeler kurumlar vergisi için de uygulanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortaya çıkan gelir kaybını önleme yönünden yatırımlar daha çok teşvik edilecektir. Böyle bir uygulama, ya yeni yatırımlara uygulanmakta olan vergi oranını düşürme biçiminde veya amortisman devresini kısaltma biçiminde olabilmektedir. Yeni yatırım malları için vergi indirimi uygulaması yerine hızlandırılmış amortismanları uygulamak idari yönden daha kolay olduğundan, hızlandırılmış amortisman yolu ile vergi indirimi sağlanmasının oldukça önemli avantajı vardır.

Koşullar

Bundan önceki açıklamalar yatırım zararlarının diğer gelirlerden tam olarak düşürülmesinin, ekonomideki toplam risk düzeyini azaltmayacağı, aksine artıracağı biçiminde bir sonuca ulaşmaktadır. Ancak, böyle bir sonuç Amerika Birleşik Devletlerinin tarihsel tecrübeleri ile doğrulanmaktadır. Bu tarihsel deneyler yüksek gelir vergisi ile yüksek düzeyde yatırımların yapılmasının aynı devreye rastladığını göstermektedir. Ve aynı deneyler kurum ve ortakların tek bir girişimciye göre daha fazla risk yüklenebileceğini ortaya koymuştur. Öte yandan, bizim görüşlerimizin geniş politika sonuçlarının ortaya konulmasından önce, bir çok sayıda koşulun yerine getirilmesini gerektirmekte olduğu hatırlanmalıdır.

Yatırımcı Davranışını Açıklayan Teori : Vergilerin yatırımlar üzerindeki etkilerine ilişkin olarak varılan sonuçlar, aşağıda esasları anlatılan yatırımcı davranışlarını inceleyen teoriden daha da yararlı olmayıp, ancak bu teori de yeterli olmaktan oldukça uzaktır.

Daha önceki açıklamalarımızın genel çatısı muhafaza edilerek, yatırımcının sadece g ve r nin büyüklükleri ile ilgilenmediği ancak, aynı şekilde olasılıklar dağılımı konusuyla da ilgilenmekte olduğu görüşü ileri sürülebilir. Bu yönü ile ele alındığında, aynı g ve r büyüklüklerine sahip iki yatırım kombinezyonu başka yönlerden oldukça farklı olabilirler. Bu kombinezyonlardan birisi yüksek olasılıkla normal kazanç ve düşük bir olasılıkla yüksek kazanç veya kayıplarla ilgili olurken; başka bir yatırım kombinezyonu ise, yüksek kazançlarda önemli değişmelerle buna karşılık normal gelirler için daha az derecede güvenlik ve kaybetme olasılığının kesin bir biçimde bilinmesiyle ilgili olmaktadır. Ancak, yatırımcı bütün bu özelliklerle yakından ilgilenebilmektedir. Eğer yatırımcı gerçekten bu niteliklerle ilgilenmekteyse, belli bir yatırım portföyünün yararı dağılımın hangi özelli-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğine önem verildiğine bağlı olarak, bir vergi konulmakla farklı bir biçimde etkilenebilmektedir. Örneğin, yatırımcının burada anlatılan nitelikte olan y gelirini sağlayan bir yatırım portföyünü tercih ettiğini, ancak, r yerine r^1 i-ikâme ettiğini varsayalım. Burada sözü edilen r^1, olasılık dağılımının standart sapmasıdır. Yatırım zararlarının tam olarak gelirden düşüldüğü bir durumda uygulanmakta olan bu vergi nedeniyle r^1/y oranı değişmeden aynı kalmaktadır ve sonuç yine ele aldığımız durumda olduğu gibi aynıdır. Buna karşılık, yatırım zararlarının diğer gelirlerden tam olarak düşülmesine olanak vermiyen bir durumda uygulanan vergi, şimdi r^1 nün değerini azaltacaktır ve r nin seçilmesi durumu ile kıyaslandığında, yatırımların seviyesi daha az azaltılacak veya daha çok arttırılacaktır (1). Eğer, ölçek olarak varyans kullanılırsa veya yatırımcı sadece en çok gerçekleşme olasılığı olan bir seri yatırımlara önem verirse, sonuç oldukça değişecektir (2). Bu sonuçları değiştirecek başka faktörlerle ilgili herhangi kolay bir çözüm olmayıp, ancak bu faktörler büyük ölçüde analizi daha da karışık bir görünüme sokmaktadır.

Yatırımcının davranışları konusunda belki de en önemli itiraz, risk yükleme ve gelir elde etmeye ilişkin davranışların birbirinden bağımsız olmadığıdır. Ancak, her iki davranışın amacı da fayda maksimizasyonunu sağlamaktır. Yatırımcının bu bölümde anlatıldığı biçimde gelir ve risk yönünden çeşitli yatırımlar arasında bir seçim yaptığını varsayan görüş yerine aşağıdaki yaklaşımı düşünelim. Yatırımcı fayda endeksi cinsinden herhangi bir yatırımdan elde edebileceği muhtemel gelir ve zararları değerlendirmektedir. Yatırımcı böylece, fayda endeksi cinsinden değerlendirilen beklenen geliri en yüksek düzeye çıkaracak olan yatırım kombinezyonunu seçer. Böylece, risk ve gelir arasında en uygun yeri seçecek biçimde yatırımcının bir kayıtsızlık yapısına sahip olması gerekir. Yatırımcının bu koşullar altında yapacağı seçimin çeşitli yatırımlar için olasılıklar dağılımı olarak tanımlanan biçimde, yatırımcının piyasaya bakış açısı ve fayda endeksi ile doğrudan doğruya ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Risk yüklenimlinin verdiği sıkıntı veya kumar oynama yaklaşımımız

(1) Bkz. James E. Tobin, «Liquidity Preference as Behaviour towards Risk», Review of Economic studies, ser. 2, vol. 25, no. 67, s. 68-87, February, 1958.

(2) Bkz. Bu eserin 331 inci sayfasında yer alan, 1. nolu dipnotta; G.L.S. Shackle'nin Expectation in Economics, Cambridge University Press, New York, 1949, yollama yapılan eseri.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile şimdiki alternatif açıklama tarzımız arasında bir ilişki olmamakla birlikte, bu formülasyon öncekinin aşırı derecede basitleştirilmiş bir biçimi değildir (1).

İkinci olarak, piyasa görünümünün belirli olmadığı ve bu belirsizliğin r ve g değerlerine bağlı olan olasılıklar dağılımı üzerinde tam olarak etkili olacağı gerçeği ihmal edilemez. Belirsizlik derecesi, herhangi bir yatırım kombinezyonu için belli olasılık dağılımının ara-

(1) Gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düşmekte olduğunun öngörülmesi koşulu ile ulaştığımız sonuçlar, risk arttıkça riskin marjinal ızdırabının yükselmekte olduğunu öngören bir varsayımın kabulünü gerektirmemektedir. Okuyucu sadece fayda maksimizasyonu ile ilgilenen bir yatırımcının Şekil (14-2) deki kayıtsızlık yapısının nasıl bir görünümde olduğunu merak edebilir. Ancak, gerçekte yatırımcının böyle bir tercih yapısı sözkonusu olmayıp, sadece çeşitli yatırım kombinezyonlarının beklenen gelirlerinin faydalarının değerlendirilmesiyle ilgili bir sıralama yapmaktadır. Bazı durumlarda, gelirin marjinal faydasının gelir seviyesi arttıkça, hangi oranda düşmekte olduğu konusunda daha başka bir varsayıma dayanmaksızın, düştüğünü varsayan fayda yaklaşımından yararlanılarak sonuca ulaşılabilmektedir. Böylece, eğer seçim elde para tutma ile riskli yatırımlar arasında yapılmaktaysa, konulan bir verginin yatırım portföyü içinde riskli yatırımların parasal yatırımlara olan oranını yükseltecek biçimde yatırımcıyı teşvik edeceği analitik olarak gösterilebilir. (Bu konuda, vergi oranına bağlı olarak riskli yatırımlar için talep elâstikiyetinin birime eşit olduğunu gösteren Prof. Tobin'e, Minnettarım). Daha önceki analiz yönünden, bunun anlamı, yatırımcının özel risk yüklenimini sabit tutmak istemesi biçiminde yorumlanabilir. Yatırımcı bu biçimde hareket etmekle, risk yüklenimini riskli yatırımlara uygun olarak yükseltme gereğini duymaktadır. Bu durumda optimum yatırım eğrisi düz bir doğru olmaktadır. %50 oranında bir vergi konulduğunda, yatırımcı özel riskinin yarı yarıya indiğini görecektir. Böylece, yatırımcının orijin ile konumu arasındaki mesafe yarıya inmektedir. Bununla beraber, teğet noktası başlangıç denge noktasında değişmeden aynı kalacaktır. Bu noktaya dönebilmek için, orijinal denge noktası ile orijin arasındaki mesafenin iki misli olduğu yerdeki yatırım kombinezyonu seçilmelidir. Böylece, özel risk sabit kalırken toplam risk iki misline çıkmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli riskli yatırım bileşimleri arasında yapılacak bir seçim sözkonusu olduğunda, elde para tutma ile belli bir yatırım riski arasında yapılacak bir seçim sözkonusu olduğunda, elde para tutma ile belli bir yatırım riski arasında bir tercih yapıldığı durumda uygulanabilir olan elâstikiyetin birime eşit olduğu görüşü, artık geçerliliğini kaybetmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lıklarında olduğu kadar başka yatırım kombinezyonlarına ait olan olasılık dağılımları için de değişmektedir. Belirsizlik derecesinde ortaya çıkan bu farklılıklar, bir yatırımcı tarafından her zaman gözönünde bulundurulabilmektedir (1). Yatırımcının, r ve y değerlerinin eşit olduğu iki yatırım arasından, olasılıklar dağılımı daha belli olarak görülenini tercih etmesi beklenebilir. Bu faktör bizim yaptığımız analizde gözönünde bulundurulmamakta olup, belirsizlik durumuyla ilgili olarak ortaya çıkan gelir üzerindeki vergileme etkisinin, risk yüklenme üzerindeki vergileme etkisiyle aynı biçimde ele alınması konusunda bazı sorunlar doğurmaktadır.

Bu tür açıklamalar oldukça anlamlı olabilir ancak, yine de olasılıklar analizinin genel çatısı içinde kalınmaktadır (2). Veya, mevcut bütün alternatifler için olasılıkların hesaplanmasının mümkün olmadığı konusundaki itiraz üzerinde fazla durmamıza gerek bulunmamaktadır. Burada alınacak cevapla marjinal maliyet tartışmalarınınki tamamen aynı olmaktadır (3). Burada ortaya çıkan daha ciddi bir sorun, sonucun kesinlikle belli olması için oyuncunun çok sayıda deneme yapması gerektiği biçimindeki mantıki nedenle olasılıklar yaklaşımının uygulanamamazlığı ile ilgili bulunmaktadır. Ancak, zarar eden bir yatırımcının oyuna devam etmesi sözkonusu olmadığından bu konuda yeterli tecrübeden yoksun olacaktır. Bu itiraz önemle ele alındığında, kesin olmaktan oldukça uzak olduğu görülür. Çünkü, başkalarının piyasadaki davranışlarını izleyen bir yatırımcı, çok sayıdaki deney sonuçlarından bir tecrübe elde edebilmektedir. Ayrıca, olasılıklar yaklaşımına alternatif olacak başka bir yaklaşım da yoktur (4).

---

(1) Risk ve belirsizlik arasında yaptığımız ayırım, Knight, Har ve başkalarının kullandıkları terminolojiye dayanmaktadır. A.G. Hart, Anticipations, Uncertainty and Dynamic Planning, (University of Chicago Press, Chicago, 1940) adlı yapıtında; her hangi bir yatırım kombinezyonuna uygulanabilir olasılık dağılımını tek bir dağılıma indirgemeyle belirsizlik sorununun çözümlenemeyeceğini açıklamaktadır. Çünkü böyle bir tek olasılıklar dağılımının ilgili olasılıklar dağılımının temel özelliklerini gizlemektedir. Bkz. Evsey D. Domar ve R.A. Musgrave, «Proportional Income Taxation and Risk-taking» Quarterly Journal of Economics, vol. 58, p. 395, not, May, 1944.

(2) Ayrıca bkz. Streeten'in açıklamaları, op. cit., s. 177.

(3) Bkz. s. 285.

(4) Shackle'nin, yatırımcının olasılıklar dağılımı yerine belli yatırım değerleri ile ilgilendiği konusundaki görüşü, olasılıklar dağılımının uygulanması için yeni

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Artan Oranlı Vergi Oranları : Bundan önceki görüş düz oranlı gelir vergisi yönünden ele alınmıştı. Ancak, sonuçların artan oranlı bir gelir vergisi yönünden de geçerli olması gerekir. Zararların vergi matrahından tam olarak düşülmesi öngörülse bile, gelir dilimlerine bağlı olarak artan bir vergi kazançları zararlardan daha yüksek bir oranda azalacaktır. Bu durum özellikle, portföyün (borçlanma da dahil) büyük olduğu bir durumda, muhtemel kâr ve zararı uygulanan marjinal vergi oranları arasında farklılıklar olduğunda açıkça görülmektedir. Artan oranlı vergiler aleyhinde olmak üzere ortaya çıkan bu ayırım; zararların gelecek sene gelirinden düşülecek biçimde ertelenmesine ek olarak uygulanacak olan gelirin ortalamasına artan oranlı vergi tarifesinin uygulanmasına olanak sağlayacak olan bazı hükümlerle hafifletilebilir, ancak tam olarak ortadan kaldırılamaz. Artan oranlı vergi tarifesinin uygulanmasiyle ortaya çıkacak olan her türlü aleyhteki ayırımdan kaçınabilmek için, beklenen gelir üzerine konulan vergi oranına eşit bir biçimde bir vade oranı uygulanmalıdır. Beklenen gelir subjektif bir büyüklüğü gösterdiğinden, bu prosüdürün uygulanma olanağı yoktur.

Şimdi ise, artan oranlı vergi tarifesinin yatırım sermayesinin kârlılığı üzerine konulması nedeniyle, elde edilen ek bir gelir vergisini düşünelim (1). Bu durumda portföy büyüklüğünün hiç önemi yoktur. Bununla beraber, artan oranlılık ilkesi negatif gelirleri de kapsamına alacak biçimde düşük gelir dilimlerine uygulanmadıkça veya çeşitli endüstrilerdeki ek gelirin tanımı ile ilgili olarak risk ayırımının yapılmasına olanak verildiği durumlarda, riskli yatırımlar avantajsız olacaklardır.

---

bir yol göstermekle beraber, diğerlerinden gerçekten farklı bir görüşü savunmaktadır. Belli değerlerin saptanması konusunda olasılıklar dağılımının bazı türlerine gerek duyulmaktadır. See G.L.S. Shackle, Expectation in Economics, Cambridge University Press, New York, 1949. Shackle (5. nci bölümde) eğer fokus aralığında vergi oldukça düşük ve bu aralık dışında oldukça yüksek ise, verginin teşvik edici etkisinin minimize edileceği biçimde bir sonuca ulaşmaktadır. Shackle, zararların düşürülmesi konusunu açık olarak analizine sokmadığı halde, düşük fokus değerin zarar edilen aralıkta yer alması koşulu ile, zararların düşürülmesinin etkisi bizim yaklaşımımızdaki ile aynı olmaktadır.

(1) Ek gelir vergisinin niteliği konusundaki açıklamalar için bkz. Roy Blough, «Measurement Problems of the Excess Profit Tax», National Tax Journal, vol. 1, no. 4, s. 353-365, December, 1948.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etkisinin mutlak ağırlığına bağlı bulunmaktadır. Yatırım kararları günümüzün ekonomilerinde genellikle kurumsal yatırımcılar ile kurumlar tarafından yapıldığından, verginin gelir etkisi kavramının bu tür organizasyonlara ne derece uygulanacağı konusunda teorik görüşler ileri sürülebilir.

Bir ekstrem durum olarak, kurumları yönetenlerin ortakları tam olarak temsil edecek biçimde davrandıklarını varsayalım. Bu durumda, yöneticiler aşağı yukarı ortakların tercihlerinin ağırlıklı ortalamasını yansıtacak bir tercih yapısına uygun olarak hareket edeceklerdir. Böyle bir durum için, sadece yatırım tröstleri uygun bir örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir ekstrem durum olarak, kurumların yatırım politikalarının, kendilerini oluşturan bağımsız üniteleri tarafından saptandığını varsayalım. Yatırımcı birey için öngörülen görüşler böyle bir durum için geçerli değildir. İkâme etkisini ortadan kaldıracak olan gelir etkisinin işleyişiyle ilgili görüş, gelir seviyesi düştükçe marjinal faydasının giderek arttığı varsayımına bağlı olmaktadır. Bu yaklaşım yatırımcı birey için anlamlı olduğu halde, aynı yaklaşım bir işletme organizasyonu için geçerli değildir. Bu tür yatırım kurumlarında verginin gelir etkisi ikâme etkisinin gerisinde kalmakta veya daha zayıf olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir etkisi zayıfken ya da hiç olmadığında zararların matrahtan düşülmesinin öngörülmemesi durumunda düz oranlı bir vergi, risk yüklenimini azalttığı halde; zararların indirilmesinin kabul edildiğinde, uygulanan verginin toplam riski az çok değiştirmeden aynı bırakacağı beklenebilmektedir.

Yatırım Yapma Çabası : Şimdiye kadar yapılan açıklamalara göre yatırım geliri tamamen risk yüklenmenin bir karşılığı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, böyle bir değerleme realiteye uymamaktadır. Bu nedenle, sermaye sahibi tarafından düşünülen biçimdeki risk yüklenme fonksiyonu ile tamamen girişimci bir fonksiyon olup daha fazla yatırım yapma konusunda bir tercih gösteren, risk yüklenimi arasında bir ayırım yapmak gerekir. Her iki fonksiyon da aynı kişi tarafından yerine getirilebildiği halde, ancak aralarında önemli bir ayırım yapılmalıdır. Girişimci, optimum yatırım eğrisini sezgisi ile belirleyen veya tahmin eden ve bu eğriye yatırımcının tercih yapısını uyduran kimsedir. Girişimcinin bu hizmeti özel şartlarla birlikte ayrıca çaba göstermeyi de gerektirmektedir. Girişimcinin yatırım yapma çabasının karşılığı olan gelir, daha rizikolu yatırım kararları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nedeniyle elde edilebilen ya da edilemeyen gelirler arasındaki kazanç farkı olarak tanımlanabilir.

Bir vergi konulmasından önce 100 dolar tutarındaki bir yatırımın düşük rizikolu bir yatırım nedeniyle 10 dolar ve yüksek rizikolu bir yatırım ile 50 dolar gelir getirmekte olduğunu düşünelim. Ayrıca, yatırımcının yüksek rizikolu yatırımı tercih ederek elde ettiği 50 doların 40 dolarını girişimci hizmetinin bedeli olarak aldığını düşünelim. Bu durumda şimdi %50 oranında bir vergi konulduğunu ve girişimcinin ücretinin vergi matrahından düşülemiyeceğini varsayalım. Zararların tamamen düşülebildiği ve verginin diğer yönlerden nötr bir etki yaptığı varsayılarak, her iki yatırımın geliri de, yarı yarıya yani birincisi için 5 ve ikincisi için ise 25 dolara düşürülmektedir. Bununla beraber aradaki mutlak fark —veya girişimcinin geliri— 20 dolara indirilmektedir. Bir başka deyişle yatırımcının geliri, vergi oranında azalmıştır. Bu nedenle, girişimcinin yatırım çabası düşebilmektedir. Eğer, vergi nedeniyle girişimci arzı azalmaktaysa, yatırım kararları rizikosuz olanların seçimini gerektirecek ve yüksek vergi oranları, zararların tam olarak düşülmesi öngörülse bile, yatırımlar üzerinde önleyici etkiler yaratacaktır (1). Eğer, girişimcinin servisi karşılığı elde ettiği gelir vergi matrahından düşülebilirse, bu olumsuz sonuçlar kaybolacaktır. Vergilendirilebilir gelir rizikolu yatırım için böylece 50 eksi 40 veya 10 dolara düşecektir. %50 oranındaki bir verginin konulmasiyle yatırımcının geliri 5 dolara inecektir, ancak vergi nedeniyle girişimcinin 40 dolarlık geliri değişmeden aynı kalacaktır.

Vergi kanunları girişimci ücretlerinin vergi matrahından indirilmesi yönünden uygun hükümler kapsamaması yönünden tenkit edilmesi pek haklı sayılmamakta ve ayrıca yatırım gelirlerini risk yüklenmenin karşılığı ve girişimci ücreti biçiminde tahsis edilmesi de oldukça güçtür. Burada, yatırım tercihinin niteliğini etkileyen ve çok sayıda olumsuz etki yapan faktörlerden bahsedilebilir. Aynı güçlükler kişisel gelir vergisi yönünden de geçerlidir.

---

(1) Girişimci arzı konusundaki açıklamalar için bkz. s. 245.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırım Fonu Arzı

Kâr üzerine konulan bir vergi sadece yatırımın kârlılığını etkilemekle kalmayıp ayrıca, özsermayenin başlangıçtaki dağılımını ve yatırım yapmayı tasarlayan kimseler için mevcut olan yatırım fonlarının elde ediliş koşullarını da değiştirir. Bir gelir vergisi tüketim seviyesinde bir azalış biçiminde yansıtılmadıkça, mükellefin özsermayesini azaltır. Eğer bütün yatırımcılar gelir ve risk arasında aynı tercih yapısına sahip iseler ve borçlanarak yatırım yapacak olan muhtemel yatırımcılar da aynı koşullar altında borç verilebilir fonlar elde edebiliyorlarsa, bu durumda sorun kimlerin tasarruflarının vergi nedeniyle azaldığı ile ilgili bulunmaktadır. Bu durumlarda, vergi ile ilgili en önemli faktör, verginin mevcut borç verilebilir fonlar üzerindeki etkisiyle ilgili olmaktadır.

Gerçekte ise, yukarıdaki koşullardan hiç birisi gerçekleşmemektedir. Muhtemel yatırımcılar zevkleri, ihtiyaçları ve blançolarının niteliklerine bağlı olarak farklı yatırım tercihlerine sahip olmaktadırlar. Bazı yatırımcılar elde para tutmak isterlerken, diğerleri emin yatırımları tercih ederler ve yine diğerleri ise daha yüksek risk yüklenerek fazla kâr elde etmek isterler. Böylece kimlerin tasarruflarının vergi nedeniyle azaltılmakta olduğuna bağlı olarak, çeşitli yatırım alanlarına yönelen yatırım fonları arzı farklı olacaktır. Yatırım fonlarının talep yönünde ise, bazı yatırımcılar sermaye piyasasına daha kolayca girerlerken, diğerleri girememektedirler. Öte yandan, bazı yatırımcılar kâr payları gibi kendi öz kaynaklarına başvurma arzusunda olduklarından, sermaye piyasasından borçlanmayı arzu etmemektedirler. Böylece, sermaye piyasası bütün yatırımcıların yararlanabilecekleri ortak bir havuz olmayıp ayrıca yatırım fonlarının arzı da homojen olmaktan çok uzaktır. Bu nedenle, yatırım fonlarının durumu ve yatırım seviyesi, kimlerin vergi nedeniyle tasarruflarının azaltıldığına bağlı bulunmaktadır.

Yüksek gelirler tarafından arzolunan fonları azaltan, artan oranlı vergiler, küçük yatırımcılar tarafından arzolunan fonları azaltan düz oranlı veya azalan oranlı vergilerden, yatırımlar üzerinde daha önemli niteliksel (arzolunabilir fonlardaki vergi nedeniyle dolar başına azalış) etkiler yaratır. Yeni kurulan bir firma için işletmenin kâr payları üzerine konulan bir vergi, bireysel tasarrufları emen bir vergiye göre daha az zararlıdır. Benzer açıklamalar, özellikle uygulanmakta olan para politikasının daraltıcı bir safhada banka kredilerinin arzında

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortaya çıkan değişmelerin yapısal etkileri için de geçerli olmaktadır. Vergilerin daraltıcı etkileriyle ilgili olduğu gibi krediler yönünden de, sorunun realist bir açıklama biçimi için piyasa mekanizmasının mükemmel olarak işlediğini varsayan bir genel durumun dışında kalan aksak rekabet durumları gözönünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, belli bir piyasa koşullarının kurumsal karakterleri de hesaba katılmalıdır.

Fiyat Seviyesindeki Değişmeler

Şimdiye kadarki açıklamalarımız sırasında yatırımcının elde para tutmasının risk yüklenimine yol açmadığını ve gelir elde etmediğini varsaydık. Ancak, fiyat seviyesinde değişme olacağının varsayılması durumunda bu varsayım geçerliliğini kaybeder. Fiyatların değişmesinin öngörüldüğü bir durumda kazanç ve kayıplar şimdi reel anlamda ölçülmelidir. Öte yandan, elde para tutmanın riskli veya kârlı olabileceğinin varsayılması gerekmektedir.

Yatırımcının bir taraftan reel varlıklar ve diğer taraftan parasal varlıklar veya elde para tutma arasında yapacağı tercihler üzerindeki vergilemenin etkileri, şimdi vergilendirilebilir gelirin tanımına bağlı olmaktadır (1). Özellikle verginin etkisi vergilendirilebilir gelirin parasal veya reel anlamda tanımlanmasına ve sermaye gelirlerinin nasıl vergilendirildiğine bağlı olmaktadır. Bu konuyla ilgili muhtelif çeşitli yaklaşımlar sayılarla Tablo (14-1) de gösterilmektedir.

Tablo (14-1) . Vergileme ve Fiyat Seviyesindeki Değişmeler

Gelirin tanımlanma biçimi	Sermaye Kazanç ve Kayıpları		
	Vergilenmemekte	Elde edildiğinde vergilenmekte	Tahakkuk edildiğinde vergilenmekte
Reel anlamda	1	2	3
Parasal anlamda	4	5	6

(1) Yatay eşitlik yönünden ortaya çıkan bu tür sorunlar için bkz. s. 168.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırımcımızın fiyatların yükseleceğini beklediğini varsayalım. Bir gelir vergisinin uygulanmadığı durumda, yatırımcı parasal yatırımlardan parasal olmayan yatırımlara doğru kaymaya meyledecektir (1). Verginin konulması bu gidişi nasıl etkileyecektir?

1 ve 4 nolu politikaların uygulanması durumunda sermaye kazançları ve kayıpları vergi kapsamı dışında tutulmakta olup, yatırımların parasal veya reel bir biçimde yapılmasına ilişkin tercih durumu etkilenmemektedir. 2 ve 3 nolu politikaların uygulanması durumunda ise, işletme sermayesinin parasal değerinde ortaya çıkan artışlar vergilendirilmemekte ancak, parasal yatırımların reel değerlerinde ortaya çıkan kayıp karşılanmakta veya vergi matrahından düşürülebilmektedir. Bu durumda parasal biçimde tutulan yatırımlar nedeniyle ortaya çıkan zarar hazinece ortaklaşa olarak paylaşılmakta ve böylece, parasal olmayan yatırımlar teşvik edilmemektedir. Parasal yatırımların reel değerinde bir azalış olduğunu varsaydığımızda —bunun alternatifi parasal olmayan yatırımların realize edilmesinin karşıt terimi olmakta olup— 2 ve 3 nolu politikalar aynı etkiyi yaratacaktır.

5 ve 6 nolu politikaların uygulandığı durumlarda, reel yatırım sermayesinin parasal değerindeki artışlar vergilendirilirken, parasal yatırımların reel değerinde ortaya çıkan azalışlar iade edilmektedir. Verginin yokluğunda reel yatırımlara kayılması ile fazla bir şey elde edilememektedir. Bu etki, gelirin sadece elde edildiğinde vergiye tabi olduğu 6 nolu durumda; gelirin sadece realize edildiğinde vergiye tabi olduğu 5 nolu duruma göre daha kuvvetlidir. Eğer vergi sadece gelir elde edilmesi durumunda uygulanıp zarar edilmesi durumunda uygulanmıyorsa, 5 ve 6 nolu politikalar reel yatırımlara kayma nedeniyle elde edilecek olan avantajları yine de azaltırken, 2 ve 3 nolu politikalar böyle bir kaymanın avantajlarını etkilememektedir.

Benzer bir yaklaşım, yatırımcının fiyat seviyesinde bir düşmeyi beklediği ve bu nedenle reel yatırımlar yerine parasal yatırımları ikâme ettiği durum için geçerli bulunmaktadır. Zararların vergi matrahından düşürülmesini öngören bir vergi uygulanması, 1 ve 4 nolu politikaların tarafsızlığını bozmazken; 2, 3, 5 ve 6 nolu politikalar için böyle bir ikâmenin sağlayacağı avantajları yine azaltmaktadır. Zararların düşürülmesinin öngörülmemesi durumunda, 5 ve 6 nolu

(1) Bkz. Bölüm 22, s. 544.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

politikalar tarafsız olurken, 2 ve 3 nolu politikalar yine de parasal yatırımlara kaymayı engellemektedir.

Eğer zararların tam olarak vergi matrahından düşürülmesine olanak verilmişse, fiyat değişmelerinin beklendiği bir durumda sermaye gelirleri üzerine konulan bir vergi, yatırımların parasal ve reel olanlara kaymasının avantajını azaltmaktadır. Bu etki, gelir ister parasal ve ister reel biçimde ölçülsün, yine de ortaya çıkmaktadır. Eğer zararların matrahtan düşürülmesi öngörülmemekteyse, enflasyonun beklenildiğinde parasal olarak ölçülen gelir üzerine konulan vergi ikâmeyi önlediği halde, deflasyonun beklenildiğinde ise reel olarak tanımlanan gelir üzerine konulan bir vergi diğer yatırım alanına kaymayı engellemektedir. Bu görüşlerin, sadece verginin ikâme etkisi konusunda geçerli olduğu açıktır. Verginin gelir etkisi karşıt yönde etkisini gösterebilmektedir.

Harcama Etkileri

Özel yatırımlar üzerindeki direkt bir harcamanın etkisi yatırımlar veya sübvansiyonlar ile firmalar için kullanabilir. Bu tür sübvansiyonlar negatif gelir vergileri olarak düşünülebilir ve etkileri bu açıdan değerlendirilebilir. Böylece, yatırım gelirleri için verilen bir genel subvansiyon yatırım gelirleri üzerine konulan bir verginin benzeri olarak incelenebilir. Zararların vergi matrahından düşürülüp, düşürülmemesinin öngörülmesine bağlı olarak bir gelir vergisininki gibi bir gelir sübvansiyonunun da etkisi değişecektir. Zararları artırmadan (üzerine bir vergi konulması gibi) geliri artıran bir sübvansiyonun etkisi, yüksek vergi oranının uygulandığı bir durumda gelirden zararların düşüldüğü durumdaki verginin etkisine benzetilebilir. Her iki durumda da, risk nedeniyle elde edilen gelir seviyesi arttırılmaktadır. Sübvansiyon verilmesinin yatırımlar üzerine ikâme etkisi lehte işlemektedir.

Ayrıca, devletten alınan borçlar da uygun koşullar altında yatırım fonlarının elde edilmesinde kullanılabilir. Bu vergilerin iade edildiği durumun karşıtı olarak, devletten doğrudan doğruya borç almak biçiminde yapılabilmektedir (1). Risk yüklenimi yönünden sigorta yak-

(1) Direkt borç verme programının bu anlamda etkinliği için, devletin kredi veren kurumunun piyasanın yüklenmek istemediği riski kabul etmesi gerek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

laşımı sübvansiyon niteliğinde olduğundan, bu yaklaşımın devletin yatırımcılar arasında yapacağı seçim nedeniyle yükleneceği sorumluluğun derecesini azaltıcı avantajı vardır.

Sübvansiyonların özel yatırımlar üzerindeki etkisi tamamen doğrudan doğruya olmamakla beraber, sosyal altyapı yatırımları üzerindeki etkisi küçümsenemez. Gerçekten özel işletmelerin verimliliği; özel mülkiyet hakkının garanti edilmesi, akit sözleşmelerinin yasalarla uygulanması veya para otoritelerinin fonksiyonu gibi devletin bazı görevlerini yerine getirmesine bağlı bulunmaktadır. Bunların dışında, devletin özel yatırımları kârlı yapacak biçimde uygun arz ve talep koşulları sağlayacak daha bir çok harcama programlar ıvardır.

Kârlı özel sektör yatırımları için gerekli koşulların yaratılmasından önce, belli sosyal gereksinmelerin giderilmesi gerekmektedir. Örneğin, büyük ölçüde üretime olanak sağlıyacak olan piyasanın yeterli düzeyde büyümesi için karayolları ve taşıma araçlarına gerek vardır; özel tarımsal uğraşıların kârlı olması için önce taşkından koruma ve sulama projelerine gerek duyulmaktadır; teknolojik yenilikleri uygun düzeyde uygulayabilmek için büyük çapta kamu harcamalarının, vs. yapılması gerekmektedir.

Sosyal altyapı sermayesinin sağlanmasına, geri kalmış ülkeler yönünden oldukça özel bir önem verilmesi gerekir. Bu konuda özel sermaye birikimi yolu ile ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine ilişkin yaklaşım; genellikle kamu sektörü tarafından sağlanması gereken bazı dışsal ekonomilerin yetersizliği nedeniyle engellenmekte olduğu biçimde ileri sürülmektedir. Kalkınmanın ilk devrelerinde, girişimci yeteneği veya özel sermayenin yetersizliğinden daha önemli olarak, devletin önemli alt yapı yatırımlarına gereken önemi vermesi, birinci derecede yerine getireceği bir görev olmaktadır.

Harcamaların etkilerinin tamamı özel yatırımlar üzerinde olumlu olmamaktadır. Özel yatırımlarla rekabet etmek için kamu kuruluşlarının faaliyette bulundukları bir piyasada, çatışan ve birbirine karşıt olan çıkarlar ortaya çıkabilmektedir. Yararlanma bedeli olarak ödenilen harçlarla finanse edilen ve tamamen kendi kendini amorti eden kamu yatırımları bu gruba girmektedir. Özel harcamaların ye-

mektedir. Bu durum, devlet açısından zarar yüklenmeyi açık bir şekilde haklı gösterecek biçimde sosyal ve özel risk yüklenimi arasındaki farkın benimsenmesini veya bu konuda çok iyimser bir değerleme yapılmasını gerektirmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rini alan bu tür kamu harcamaları, toplam talep üzerinde herhangi bir katkıda bulunmazlar. Bundan dolayı, kendi kendini finanse eden kamu harcamalarına ilişkin projelerin rolü kaynak ayırımından çok istikrar fonksiyonu ile ilgili bulunmaktadır.

B. REEL YATIRIM HARCAMALARI VE AMORTİSMANLAR

Şimdi yatırımcının parasal sorunlarını bir tarafa bırakarak reel yatırımlarla ilgili sorunları incelemeye dönelim. Bu sorun, parasal yatırımların gelirini belirleyen, üretim için tahsis edilen sermayenin istihdamı ve onun marjinal etkinliği ile ilgili bulunmaktadır.

Amortismanların Önemi

Çeşitli sermaye donatımını kullanmayı düşünen üretici bir firmanın yöneticisinin davranışlarını gözönünde bulunduralım. Bir gelir vergisinin bu yatırımcının kararları üzerindeki etkisi iki yönden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisine göre gelir vergisi, vergilenebilir gelire uygulanan yasal vergi oranına bağlı olarak azalmaktadır. İkincisi ise, vergilendirilebilir gelirin hesaplanması sırasında, sermayenin değerinde ortaya çıkan azalışı önleyecek olan indirim biçiminde olmaktadır. Her ikisi de kârı uygulanan vergi oranında azaltarak etkilemektedir ve her iki etki daha önceki açıklamalarda yer alan t vergi oranına yansıtılmıştır.

Başlangıçtaki maliyetlerin vergi kapsamından çıkarılması amacıyle vergi matrahından indirilmesi veya masraf yazılması bir çok nedenle önemli olmaktadır. Bunlardan bir kısmı aşağıdaki biçimde sıralanabilir :

1. Amortisman ayırma süresinin kısaltılması, vergi ödemelerinin ertelenmesine yol açacak böylece, vergi borcunun ve dolayısiyle vergi yükünün fiili peşin değerini azaltır.

2. Amortisman ayırma süresinin kısaltılması, yatırımcının likiditesinde dehal bir artışın ortaya çıkmasını sağlar. Tam olarak işleyen bir kredi piyasasının yokluğu durumunda böyle bir likidite olanağına sahip olma durumu oldukça önemlidir. Öte yandan, amortisman süresinin kısaltılması kolayca özsermayenin kontrol edilebilmesine olanak sağlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3. Mükellefin vergi oranında değişmeler beklediği bir devre boyunca, amortisman ayırma yönünden zamanlamada sağlanan esneklik, yüksek vergi oranının uygulandığı dönemlerde daha fazla amortisman ayırarak böylece devrenin tamamı için vergi borcunun yükünü azaltmasına olanak vermektedir.

4. Fiyatların yükselmekte olduğu bir devre için, amortismanların yüksek oranlarla ayrılması ile amortisman karşılıklarının reel değeri arttırılmakta olup, fiyatların düşmesi halinde ise, karşıt durum ortaya çıkmaktadır.

5. Eğer yatırımcı artan belirsizlik nedeniyle daha sonra elde edeceği gelirler için bir kayıp iskontosu uygulamakta ise, kısa amortisman devresi, amortisman karşılıklarının değerini artırmaktadır.

6. Zarar nedeniyle vergi iadesinin yapılmadığı durumda yatırımcı, öngörülen zaman içinde amortisman karşılıklarını düşmeye olanak verecek yeterli gelire sahip olacağından emin olmayabilir. Bu nedenle, yatırımcı amortismanları ne kadar kısa bir zamanda gelirden düşebilirse, bütün amortismanların hepsini de gelirden indirebileceği konusunda o derece emin olacaktır.

Şimdilik 1 nolu nokta üzerinde duralım. Bu durumla ilgili olarak; vergi oranı ile fiyat seviyesinin istikrarlı olduğunun yatırımcı tarafından beklenildiğini, zararların tam olarak vergi matrahından düşülmesinin öngörülmesi ile kredi piyasasının çok iyi işlediğinin varsayıldığını ve yatırımcının ileride elde edeceği gelirler için herhangi bir belirsizlik iskontosu uygulamadığını düşünelim. Her nekadar, 1 nolu durum uygulama yönünden en önemli nokta olmasa da, amortisman teorisinin genel sorununun en temel yönünü oluşturmaktadır(1).

(1) Amortismanların vergi yönünden ele alınışı konusundaki yaygın literatür içinde yer alan aşağıdaki temel makalelere bkz. E. Cary Brown, «Business-Income Taxation and Investment Incentives», in Income Employment and Public Policy: Essays in Honor of Alvin H. Hansen, W.W. Norton and Company, Inc., New York, 1948. Bu makale R.A. Musgrave ve Carl Shoup (edt.) Readings in the Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill, 1958 de yeniden yayınlanmıştır; «The New Depreciation Policy under the income Tax: An Economic Analysis», National Tax Journal, vol. 8, no. 1, s.81-97, March 1955; Richard Goode, Corporation In-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tarafsız Bir Gelir Vergisinin Uygulandığında Amortisman Politikası

Vergi oranının %50 olduğunda 1.000 dolar tutarındaki belli bir yatırımın 10 senelik bir devrede eşit taksitlerle amortisman yolu ile itfa edilmekte olduğunu düşünelim. Bu durumda yatırımcı amortisman ayırarak 0.50 çarpı 100, eşit 50 dolar olan senelik vergi tasarrufunun 10 yıllık tutarını gözönünde bulunduracaktır. %5 faiz haddi üzerinden senelik 50 dolar tutarında olan bu gelir akımının 10 senelik tutarının peşin değeri 386 dolardır. Şimdi ise, vergi yasası değiştirildiği için yatırımların daha hızlı bir biçimde, örneğin, 5 senede itfa edildiğini düşünelim. Bu durumda senelik 100 dolar tutarındaki gelir akımının 5 senelik tutarının peşin değeri 432.94 dolara eşit olmaktadır. Böylece, amortisman ayırma süresinin azaltılması ile yatırımcının durumu iyileştirilmektedir. Eğer, yatırımcının bütün yatırım harcamalarını bir defada itfa etmesine olanak verilirse, bu durumda vergi tasarrufunun peşin değeri 500 dolara yükselir. Bu açıklamalara göre, bir vergi nedeniyle sebep olunan vergi yükü sadece yasal vergi oranı olan t ye değil fakat ayrıca amortisman süresi olan d nin uzunluğuna da bağlı olmaktadır. Eğer, çeşitli yatırımlar arasında tarafsız etki yapacak olan bir vergi sistemi tasarlamak istersek, bütün yatırımlar için aynı efektif oranları elde etmemize olanak verecek biçimde yasal bir vergi oranı ile amortisman döneminin oluşturduğu bileşimleri uygulamamız gerekir. Bu düşüş biçimi sorunun çözümü için bir anahtardır.

---

come Tax, John Wiley and sons, Inc., New York, 1951, özellikle s. 124-127 ve «Accelerated Depreciation Allowances as a stimulus to investment», Quarterly Journal of Economics, vol. 69, no. 2, s. 191-220, May 1955 ve bu eserin 192 nci sayfasında yer alan literatür; Evsey D. Domar, «The Case for Accelerated Depreciation», Quarterly Journal of Economics, vol. 62, no. 4, s. 493-519, Nov. 1963 and «Depreciation, Replacement and Growth», Economic Journal, vol. 63, s. 1-32, March, 1953; Bu makalenin her ikisi de Domar'ın Essays in the Theory of Economic Growth, Oxford University Press, New York 1957 de yeniden yayınlanmıştır; S.P. Dobrovolsky, «Depreciation Policies and Investment Decisions»; American Economic Review, vol. 41, no. 5, s. 906-914, Dec. 1951; ve M. Kalecki, «Three Ways to Full Employment», in The Economics of Full Employment, Basil Blackwell and Mott, Ltd., Oxford, 1947, s. 45-46; George Terborgh, Dynamic Equipment Policy, Mc Graw Hill Book Company, Inc., New York, 1949, and Realistic Depreciation Policy, Machinery and Allied Products Institute, Chicago, 1953.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tarafsızlık Koşulu : Bu koşulu daha belirgin bir biçimde formüle etmek için, şimdiki maliyeti C ve n senelik bir dönem için senede R kadar bir gelir akımı elde edilmesinin umulduğu bir yatırımı düşünelim. Bu durumda,

$$C = AR \tag{14-14}$$

eşitliğini yazabiliriz. Eşitlikte yer alan A, i faiz haddi üzerinden iskonto edilen 1 dolar tutarındaki anütenin n sene için peşin değerini göstermektedir (1). Gelir akımının peşin değerini yatırımın maliyetine eşitleyen i oranı, iç iskonto oranı veya belli bir yatırımın esas geliridir. Bu oran bizim daha önceki y teriminin karşılığı olmaktadır. Bu iç faiz haddinin neticede eşitlendiği piyasa faiz haddi şimdilik tartışmalarımızda yer almamaktadır. 1 dolarlık anütenin peşin değerini gösteren formülde A'yı yerine koyarak; maliyet, gelir akımı ve iç gelir arasındaki ilişkiyi

$$C = R\left[\frac{1-(1+i)^{-n}}{i}\right] \tag{14-15}$$

eşitliğiyle gösterebiliriz.

Şimdi ise, t oranında bir gelir vergisinin konulduğunu ve yatırımcının d devresi boyunca her sene eşit taksitler biçiminde yıllık amortisman ayırdığını düşünelim. Yatırımcının amortismanı düz-usule uygun bir biçimde ayırmakta olduğu varsayılmaktadır. d nin değeri n ye eşit olabileceği gibi ondan farklı da olabilir. C ve R nin değerlerini sabit tutarak (14-14) nolu eşitlik şimdi,

$$C = (1-t)\,RA_t + t\frac{C}{d}B_t \tag{14-16}$$

ye dönüşmektedir. Eşitlikte yer alan $(1-t)\,RA_t$ terimi, vergi yasalarının amortismanların gelirden düşülmesine olanak vermediği bir durumdaki vergi sonrası gelir akımlarının peşin değerini; $t(C/d)\,B_t$ ise, vergi kanunlarının ayrılan amortismanların vergi matrahından düşülmesini öngördüğü durumdaki vergi tasarruflarının peşin değerini

(1) A terimi ayrıca $a_{\overline{n}|i}$ olarak da yazılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

göstermektedir (1). A_{i_t} 1 doların n senelik devre için peşin değerini göstermektedir. 1 doların değeri şimdi (vergi sonrası) yeni iç iskonto oranı olan i_t ye göre iskonto edilerek elde edilmektedir. B_t ise, 1 doların d yıllarından oluşan devrede i_t üzerinden iskonto edilen peşin değerini göstermektedir. (14-16) nolu eşitlik şimdi (2),

$$C = (1-t)\,R\left[\frac{1-(1+i_t)^{-n}}{i_t}\right] + t\frac{C}{d}\left[\frac{1-(1+i_t)^{-d}}{i_t}\right] \qquad (14\text{-}17)$$

olarak yazılabilir. Eşitlikte yer alan i_t vergi sonrası net geliri veya iç iskonto oranını göstermektedir. Böylece, yatırım gelirinde vergi ve amortisman nedeniyle ortaya çıkan değişme cinsinden efektif vergi oranını

$$t_e = \frac{i-i_t}{i} = 1 - \frac{i_t}{i} \qquad (14\text{-}18)$$

eşitliğindeki t_e ile gösterebiliriz.

t_e de ortaya çıkan değişme hep aynı oldukça bir firma t de ve d de meydana gelen değişme nedeniyle bu ikisi arasında kayıtsız kalacaktır. Benzer şekilde, bütün yatırımlar üzerinde aynı efektif vergi oranının elde edilmesine yol açan bir nötr vergi planı böylece tarafsız vergiyi göstermektedir. x ve z kemiyetlerini iki ayrı yatırım gösterecek biçimde kullanarak, nötr vergi tanımımız için gerekli koşulu

$$\frac{ix}{i_{xt}} = \frac{iz}{i_{zt}} \qquad (14\text{-}19)$$

olarak yazabiliriz. Bu eşitliğe göre, başka bir biçimde açıklamak gerekirse, bütün durumlarda eğer iç iskonto oranı eğer aynı oranda vergi ve amortisman nedeniyle azaltılırsa, efektif vergi oranı hep aynı olacaktır.

Şimdi, farklı itfa devreleri (veya n nin farklı değerleri) ve farklı iç iskonto oranlarının sözkonusu olduğu bir durumda, bütün yatırımlar için aynı yasal vergi oranı t_e nin uygulandığını düşünelim. Burada

(1) Yatırım analizası yönünden, i iskonto haddi yerine faiz haddi olarak kullanılmalıdır.

(2) (14-16) nolu eşitlik Brown'un «Business-Income Taxation and Investment Incomtives», s. 304 de kullandığı eşitliğe benzemektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karşılaşılan sorun, tarafsızlık kriterimizi gerçekleştirmek için her bir yatırım için gerekli olan d değerini saptamaktır. t ve t_e nin değerleri veri olarak alındığında; (14-15), (14-17), (14-19) nolu eşitlikler herhangi bir yatırımın C, R ve n gibi belirli değerleri için elde edilecek olan i, i_t ve d nin kıymetlerini vermektedir. d ve t nin değerlerinin çözümü ile ilgili olarak bu işlemle tek bir basit matematiksel çözüme ulaşılamazsa da, çeşitli politikaların sonuçları istatistiksel tablolardan yararlanılarak hesaplanan örneklerle test edilebilir.

Farklı Amortisman Süresi Yönünden Yatırımların Karşılaştırılması :

Tablo (14-2) de senede R=1 dolar gelir sağlayan ve aynı i=0.05 iç faiz oranı ile iskonto edilen yatırımları karşılaştırmaktayız. Yatırımların itfa edildiği n zaman süresindeki değişme 1 nolu sütunda gösterilmektedir. Bu süreye uygun olarak yatırımın başlangıç maliyetleri 2 nolu sütunda yer almaktadır. Bütün durumlarda aynı yasal vergi oranı olan t_x=05 uygulanmakta olup, vergi sonrası net gelir i_t ve efektif vergi oranı olan t_e, n nin ve amortisman ayırma süresi d nin bütün devreleri için hesaplanmıştır.

Amortisman ayırmaya olanak verilmediği bir durumda (d=∞ olduğunda, bkz. 3 ve 4 nolu sütun), n uzadıkça i_t nin yüksekliğini ve t_e nin azalmakta olduğunu görürüz. Bunun anlamı, kısa dönemde realize edilen yatırımlar aleyhine ayırım yapılmaktadır. Eğer bütün yatırımlar için belli bir dönemde düz usulün uygulanmasına olanak verilirse (d=5 olduğundan, bkz. 5 ve 6 nolu sütunlar), öncekine göre daha az derecede olmak üzere kısa dönemde realize edilen yatırımlar aleyhine ayırım yapılmaktadır. Düz usule göre ayrılan amortismanların bütün yatırımlar için sabit kıymetin ömrü boyunca uygulandığından (d=n olduğunda, bkz. 7 ve 8 nolu sütunlar), n uzadıkça i_t artar ve t_e düşer. Bu durumda n nin belli bir değerine ulaşılıncaya, yani ilişkinin tersine döndüğü noktadan sonraya devam eder(1). Belli bir aralık boyunca ayırımın derecesi öncekine göre daha da az olsa, yine de önemli düzeyde bir ayırım yapılmaktadır. Bu bakımdan daha tarafsız bir vergi politikasının elde edilmesi için, n nin oldukça yük-

(i=0.05; t_e=0.5; düz amortisman usulü)

			d =	d = 5		d = n		t_e = 0.475 için gerekli değerler	
n (1)	C (2)	t_t (3)	t_e (4)	i_t (5)	t_e (6)	i_t (7)	t_e (8)	d (9)	d/n (10)
1	0.9524	r 0	t_e 1	r 0	t_t 1	0.0250	0.500	d 0	d/n 0
2	1.8594	r 0	t_e 1	0.0000	1.000	0.0252	0.496	1.6	0.800
5	4.3295	r 0	t_e 1	0.0255	0.490	0.0255	0.490	4.5	0.900
10	7.7217	r 0	t_e 1	0.0325	0.350	0.0260	0.480	9.5	0.950
20	12.4622	r 0	t_e 1	0.0384	0.232	0.0265	0.470	20.0	1.000
32	15.8027	r 0	1.000	0.0412	0.176	0.0273	0.450	36.0	1.125
50	18.2559	0.0131	0.738	0.0437	0.126	0.0280	0.440	63.0	1.260
85	19.6836	0.0211	0.578	0.0442	0.116	0.0284	0.432	132.0	1.565
100	19.8979	0.0225	0.550	0.0444	0.112	0.0282	0.438	168.0	1.680
200	19.9988	0.0250	0.500	0.0450	0.111	0.0274	0.452	255.0	1.275
∞	20.0000	0.5000	0.000	0.0500	0.000	0.0025	0.475		

Tablo (14-2). Farklı itfa devreleri ve eşit yatırım gelirleri için efektif vergi oranları (*).

(*) Tablodaki rakamlar arasına düşen i_t ler için, i_t nin değerinin basit karşıt enterpolasyon yöntemi kullanılmıştır. d nin n ye eşit olduğu 7 nolu sütun için, (14-17) nolu eşitliğe i_t nin çeşitli değerleri konarak ve sağ tarafta böylece elde edilen terimlerden C için gerekli olan değere eşit olanı bulunceya kadar, i_t nin değerinin sınama deneme yöntemi ile bulunmasına gerek duyulmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sek bir değerine ulaşılıncaya kadar n nin artmakta olan değeri için d/n oranı yükseltilmelidir ve daha sonra azaltılmalıdır. Bütün durumlar için $t_o = 0.475$ değerinin elde edilebilmesi için d nin değiştirildiği 9 ve 10 nolu sütunları bunu göstermektedir.

(14-3) nolu Tabloda ise, düz amortisman usulü ile diğer amortisman usulleri karşılaştırılmaktadır. n=5 ve n=1 için karşılaştırmalar n=d durumu için yapılmaktadır. Kısa zamanda realize edilen yatırımlara karşı ayırım, azalan bakiyeler usülünde arttırılmaktadır. Bu ayırım, yılların sayıları toplamı usulünde daha da artmaktadır. Buna karşılık ayırımın derecesi senelik usulde oldukça önemsiz olmakta ve azalmaktadır. Gelirin düzenli bir biçimde elde edilmesi koşulu ile sonraki usul, tarafsız bir vergi politikası için en uygun olan yaklaşımı göstermektedir (²).

---

(1) Dönüm noktasında n nin değeri ne kadar yüksek ise, i nin değeri de o kadar düşüktür. i = %10 için dönüm noktasında n nin değeri 50 dir.

(2) Farklı bir içeriği olmakla birlikte benzer bir sonuç için bkz. E. Cary Brown, «The New Depreciation Policy under the Income Tax: An Economic Analysis», National Tax Journal, vol. 8, no. 1, s. 81-96, March 1955.

Brown gerçek amortismanı, bir sabit kıymetin gelirinde ortaya çıkan azalış oranına eşit oranda ayrılan miktar olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre eğer sabit kıymetin geliri senelik eşit tutarlarda azalmadıysa, yıllık amortisman usulüne göre ayrılan amortismanla sabit kıymetin değerinde ortaya çıkan düşmenin peşin değerleri birbirine eşit olmak durumundadır. Bu nedenle, yıpranmanın tam olarak itfa edilmesi için, mutlak olarak artan bir biçimde amortisman ayırmaya olanak verecek olan anüite usulünün uygulanmasına gerek duyulmaktadır. Her iki durumda da anüite usulünün tercih edilmesi gerekirse de, Brown'un gerçek amortisman koşulu bizim tarafsız amortisman için öngördüğümüz koşul ile aynı değildir. Bu kısımda tanımladığımız biçimde tarafsız amortisman oranı; yasal vergi oranına, iç iskonto oranına ve sabit kıymetin itfa edildiği süreye bağlı kalmaktadır. Buna karşılık, gerçek amortisman oranı ise sermaye malının tüketimi hızına ve piyasa faiz haddine bağlı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

n	Normal Yöntem		Sabit Dönem		Azalan Bakiyeler		Yılların Toplamı	
	i_t	t_c	t_r	t_c	t_r	t_c	t_r	t_c
1	0.02500	0.5000	0.02500	0.5000	0.02500	0.5000	0.02500	0.5000
5	0.02544	0.4919	0.02520	0.4960	0.02779	0.4442	0.02876	0.4266

Tablo (14-3) : Çeşitli amortisman yöntemlerine göre efektif vergi oranları (*)
($i=0.05$; $t_g=0.5$; $d=n$)

Farklı Gelir Elde Eden Yatırımlar Arasında Yapılacak Karşılaştırma : Tablo (14-4) de yirmi senelik bir devre için senede 1 dolar sağlayan ancak farklı iç iskonto oranlı (dolayısiyle 1 ve 2 nolu sütunlarda gösterilen farklı maliyetli) olan çeşitli yatırımlar arasında yapılan bir karşılaştırma yer almaktadır.

(*) n=5 için her yıl ayrılan amortisman oranı %20 ye eşit olan düz amortisman, Tablo (14-2) den aktarılmıştır. Azalan bakiyeler usulü için ayrılan amortisman oranları, C nin değerinin birbirini izleyen seneler için sırasiyle 0.40, 0.24, 0.14, 0.108 ve 0.108 olarak alınmıştır. Yılların sayıları toplamı usulüne göre her sene ayrılan amortismanlar için uygulanacak oran ise yine birbirini izleyen seneler için sırasiyle 0.333, 0.267, 0.200, 0.133 ve 0.76 dir.

Yıllık usulde her sene ayrılacak olan amortisman ise; $d=n=s$ olduğu bir durumda sabit kıymetin $D_n=(1+i)^{-s+n-1}$ yüzdesi ile gösterilmektedir. Tahmin amaciyle, vergi öncesi iç iskonto hoddi olan i yi i=0.05 olarak varsaymaktayız. Böylece, Yıllık usule göre ayrılacak olan amortisman miktarlarını birbirini izleyen 5 sene için sırasiyle, 0.82376, 0.844263, 0.88700 ve 0.90918 olarak buluruz. Bütün bu senelik amortisman miktarlarının beş senelik toplamı C=4.32948 olarak bulunur. Teorik yönden tutarlılığı sağlamak için amortisman usulünün bir fonksiyonu olan i_t nin i yerine kullanılması gerekir. i_t i olduğundan, burada uygulanan tahmin gerçek durumdakinden daha hızlı bir amortisman uygulanmasını gerektirir. Böylece, gerçek çözümü veren durumda ayırım derecesi daha çok azaltılmaktadır.

(*) Tablo (14-2) nin notuna bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

		d=		d=n		d=5		t_e=0.475 in gerekli değer	
i (1)	C (2)	i_t (3)	t_e (4)	i_t (5)	t_e (6)	i_t (7)	t_e (8)	d (9)	d/n (10)
0.01	18.0456	r 0	t_e 1	0.0051	0.490	0.0078	0.220	d 0	d/n 0
0.03	14.8775	r 0	t_e 1	0.0156	0.480	0.0232	0.227	3	0.15
0.05	12.4622	r 0	t_e 1	0.0266	0.468	0.0384	0.232	20	1.00
0.08	9.8181	0.0018	0.978	0.0266	0.455	0.0605	0.244	80	4.00
0.10	8.5136	0.0160	0.840	0.0550	0.552	0.0754	0.246	200	10.00
	0.0000		0.000		0.000		0.000		

Tablo (14-4) farklı gelirli ve eşit devrede itfa edilen yatırımlar için efektif vergi oranları (*).
(n=20; t_e=0.5; düz amortisman usulü)

Daha önce olduğu gibi hep aynı t_e=0.5 oranındaki yasal vergi oranını ve farklı amortisman usullerini veya farklı d değerlerini kullanmaktayız. Amortisman ayırmaya olanak verilmediği durumlarda (d=∞ olduğunda, bkz. 3 ve 4 nolu sütunlar), vergi şimdi düşük gelirli yatırıma karşı ayırım yapmaktadır. Eğer belli bir devre için düz amortisman usulünü uygularsak, ayırım derecesi azaltılmaktadır. d=20 olduğunda, d=n durumu (bkz. 5 ve 6 ncı dütun) şimdi eşit belirli amortisman usulünün özel bir keyzini oluşturmaktadır. Bu durumda ayırım hafif olup ancak, düşük gelirli yatırımlar yine de yüksek oranlı vergi yüküne tabi olacaktır. d nin değeri daha da azaltılınca, bu durum tersine döner ve şimdiki durumda az gelirli yatırımlar için daha düşük efektif vergi oranı uygulanmaktadır.

Eğer i ve n deki değişmelerin çeşitli kombinezyonlarını hesaba katarsak, gerçek bir tarafsız vergi politikasının formüle edilmesi işi son derece güç olacaktır. Bununla beraber bizim yaklaşımımız, gerçekten tarafsız olan bir amortisman politikası için gereken koşulları yerine getirmekte olup, ayrıca bu analizin hangi yönde geliştirileceği konusunda da yol göstermektedir.

Fevkalâde Amortisman : Amortisman devresi ne kadar kısa olursa, amortisman konusu olan sabit kıymetin sahibi o kadar kârlı çıkmaktadır. En ekstrem bir durum için, yatırımın yapıldığında hemen amorti edilmesine olanak sağlayan bir amortisman usulünü düşünebiliriz. Böyle bir durumda hiç gelir elde edilemediğine göre, bir zararla karşılaşılması sözkonusudur. Başka gelirlerden karşılanmasına olanak sağlanmaması koşulu ile zararların tamamen vergi matrahından düşülmesini öngören bir sisteme göre, zarar nedeniyle vergi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ödenilmeyecektir. Böyle bir sistemle, vergi oranının sıfır olduğu başka bir durum arasında hiç bir fark yoktur. Buna göre, yatırımın maliyetini şimdi,

$$C = (1-t)\,RA_t + tC \qquad (14\text{-}20)$$

olarak yazabiliriz. $RA = RA_t$ olduğundan $C = RA$ dır ve böylece $i = i_t$ bulunur. Fevkalâde amortisman ayırmaya olanak veren bir vergi sistemine göre iç iskonto oranı değişmeden aynı kalmaktadır. Bu nedenle bu amortisman usulü tamamen tarafsız olan —o kadar tarafsız ki, vergi oranı sıfır olmaktadır— bir çözüme ulaşılmasına yol açmaktadır.

Durumu aydınlatmak için yatırımcımızın başlangıç maliyeti 100 dolar olan bir sabit kıymet satın almakta olduğunu düşünelim. Yatırımcı senede 10 dolar üzerinden 20 sene için bir gelir akımı elde edeceğini ummakta olup, senelik gelir yaklaşık olarak %7.45 e eşittir. %50 oranında bir vergi konulduğunda ve 20 sene süre ile amortisman ayrılması durumunda yatırımın kârlılığı %4.25 e düşmektedir. Şimdi ise, ikinci bir örnek için, yatırımcının fevkalâde amortisman ayırabileceğini düşünelim. 100 dolar tutarında bir yatırım yapıldığında, herhangi bir gelir elde etmeden önce yatırım tutarı kadar amortisman ayırmaya olanak sağlandığından, yatırımcı 100 dolarlık bir zarar yazabilecektir. Zararların tam olarak vergi matrahından düşülmesine olanak verildiği bir durumda, hazine yatırımcıya, %50 oranındaki vergi nedeniyle, 50 dolar iade etme durumuna girmiştir (1). Bu iade tekrar yatırıma harcandığında, tekrar 25 dolar tutarında başka bir iade sağlanmaktadır. Bu biçimde elde edilen iadelerin tekrar yatırıma dönüştürülmesiyle neticede toplam olarak 100 dolar tutarında vergi iadesi elde edilmektedir. Böylece, toplam yatırım tutarı şimdi 200 doları bulmaktadır (2). Sabit gelir elde edilmekte olduğu varsayıldığında, yatırımcı 200 sene için senede 20 dolar tutarında gelir elde etmeyi beklemektedir. Yatırımcı amortismanları daha önce ayırmış olduğundan, bu gelirlerinin tamamı vergiye tabi olup böylece, senede 10 dolar gelir akımı sağlamaktadır. Vergiden sonra yatırımcı,

(1) Fevkalâde amortismanı etkin bir biçimde işler duruma getirmek için, zararların vergi matrahından tam olarak (iade edilen vergiler için de geçerli olmak koşulu ile) düşülmesine olanak verildiği kabul edilmelidir.

(2) Eğer C yatırımın ilk tutarı ve t de vergi oranı ise, toplam vergi iadesi $1/[(1-t)-1]\,C$ ye ve toplam yatırım ise, $[(1/1-t)-1]\,C$ ye eşit olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vergi öncesi durumuyla tamamen aynı olan bir pozisyonda kalmaktadır. Neticede Hazine, vergi nedeniyle yatırımcının gelirini artırmak için kendisine faizsiz kredi vermektedir. Böylece bu açıklamalarımıza göre yatırımcı, Hazineye vergi olarak ödenilen tutara tam olarak eşit olan, 20 sene için toplam olarak 100 dolar almış sayılmaktadır (1). Bu nedenle yatırımcı, böyle bir fon-vergi mekanizmasına yol açacak olan uygulama yönünden kayıtsız kalmaktadır.

Şimdi ise, Hazinenin durumunu düşünelim. Bu mekanizmanın işleyişine uygun olarak hazine bir taraftan vergi geliri elde ederken, diğer taraftan vergi iadesi biçiminde yatırımcının zararına ortak olması nedeniyle kapitalin maliyetini yüklenmektedir. Aynı geliri elde edecek biçimde Hazinenin yatırım yapması koşulu ile vergi gelirindeki artış ile gelir kayıplarının alternatif maliyeti birbirini karşılamaktadır (2). Bu durumda, 100 dolar tutarındaki bir yatırım 20 sene için (%50 vergi oranının uygulandığının varsayıldığında), vergiden elde edilen gelire tam olarak eşit olan bir gelir akımının Hazine tarafından elde edilmesine yol açar. Hazine böyle bir yola başvurma ile yatırım yapmama arasında kayıtsız kalmaktadır. Bu açıklamalarımızdan elde edeceğimiz sonuca göre, tarafsız bir vergi politikasının araştırılması bizi gerçekte oranı sıfır olan, beklenmiyen bir politika-

---

(1) Benzer bir açıklama biçimi, yatırım gelirlerinin tekrar ve devamlı olarak yatırıma kanalize edildiğinin varsayılması durumunda da geçerlidir. Bu varsayıma göre 100 dolarlık başlangıçta vergi iadesi biçiminde elde edilen gelirlerde olduğu gibi, yatırım gelirlerinin tekrar yatırımlara dönüştüğü düşünülmektedir. Bu gelirler böylece fevkalâde amortisman nedeniyle zarar olarak kaydedilen bedeli karşılayacak olan yeniden yatırıma ayrılan gelirlerin karşılığı olarak değerlenmelidir. Vergi ödemeleri ve gelir akımlarının yatırımlardan sağladıkları gelirlerin etkileri birbirini nötr edeceklerinden, bu yatırım gelirlerinin tekrar yatırımlara dönüştürülmesi nedeniyle ortaya çıkacak olan net etki, yatırımcıyı teşvik edecektir. Başka bir deyişle, Hazinenin zarara ortak olarak yatırımcıya sağlamış olduğu faizsiz kredinin süresine bağlı olarak, yatırımcının tek taraflı kontrolü işlemektedir. Sadece gelirlerin tekrar yatırımlara dönüştürülmediği zaman vergi ödenmesi gerekli olan durumlarda, hazineye başlangıçta vergi iadesi biçiminde verdiği fon artı bunların geliri geri dönmektedir.

(2) Bu görüşe göre, Hazinenin «Vergi iadesi» biçiminde yatırımcıya bir transfer yapmaması durumunda, aynı koşullar altında kendisinin bu fonları yatırıma kanalize ettiği varsayılmaktadır. Hazinenin yatırımcının zararlarına katılmaması olasılığının varlığı durumunda, vergi nedeniyle kazancı artacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ya yöneltmektedir. Zararların tamamen vergi matrahından düşürülebildiğinin sözkonusu olduğu bir durumda, $t_e > 0$ olması için $d > 0$ olmalıdır. Aynı zamanda, farklı yatırımlar için eşit t_e değerlerinin elde edilmesi için d nin değeri (i ve n arasındaki farka bağlı olarak) ayarlanabilmektedir.

Bu açıklama tarzı sadece yeni yatırımlar için geçerli olmaktadır. Bir kâr vergisi (eski yatırımlarla sınırlı) veya kapital üzerine konulan vergi birbirinden farklı şeylerdir. Yeni yatırımlar için fevkalâde amortisman usulünün uygulanmasına olanak verilse bile, amortisman ayırımına geçmişte başvurulduğu bir durumda yatırımın gelirinin elde edilmesine devam edildiğinde, vergi nedeniyle yatırımcı bir zararla karşılaştığı halde Hazine kârlı çıkmaktadır.

Faiz Maliyetinin Vergi Politikası Yönünden Ele Alınışı :

Şimdiye kadar açıklamalarımız sırasında, piyasa faiz haddinin varlığı hiç gözönünde bulundurulmamıştır. Buna karşılık açıklamalarımızın tamamı, sadece belli özel yatırımlar için uygulanabilir iç iskonto haddi ile ilgili bulunmaktaydı. Böyle bir modelde yer alan iç iskonto haddi sermayenin geliri olup, faizin vergilendirilebilir gelirden bir maliyet unsuru olarak indirilmesi yönünden yapılan açıklamalar sırasında herhangi bir yer verilmemiştir. Çünkü, iç iskonto haddi üzerinden hesaplanan bir faizin vergi matrahından düşülmesine olanak sağlayan herhangi bir vergi, vergilendirilebilecek hiç bir gelir bırakmayabilir. Bununla beraber, düz oranlı bir yasal verginin uygulandığında, vergi yararlarının sermayeye ödenilen faizin matrahtan düşülmesine olanak verdiği bir durumu düşünelim.

Önce, yatırımcının yatırımın bütün maliyetine faiz ödemelerini sokebildiği ve bunu vergi matrahından düşebildiği bir durumda yasal faiz oranının i_e olarak hesaplandığını düşünelim. (14-16) nolu eşitlik bu durumda,

$$C=(1-t)\,RA_L+t\frac{C}{d}B_L+t\,.\,i_e\,CA \qquad (14\text{-}21)$$

olarak yazılabilir. Bu eşitliğin son terimi, faizin vergi matrahından düşülmesi nedeniyle elde edilen kazancı veya vergi tasarrufunu gös-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

termektedir. Anlatımı daha da basitleştirmek için, d yi n ye eşitleyerek,

$$C=RA_t-tA_t\left(R-\frac{C}{d}-i_eC\right) \qquad (14\text{-}22)$$

eşitliğini yazabiliriz. Eğer, senelik ayrılan amortisman olan C/d artı tahakkuk eden senelik faiz olan i_eC nin toplamı senelik geliri gösteren R ye eşitse, bu durumda vergilendirilebilir hiç gelir kalmamaktadır. Bu durumda $C=RA_t$ olmaktadır. $C=RA$ olduğundan, buradan $A=A_t$ ve $i=i_t$ sonucuna ulaşılır. Eğer $i_eC < R-(C/d)$ ise, devletin bu yatırımdan elde ettiği vergi pozitif olup, $i_t < i$ dir. Bununla birlikte efektif vergi oranı olan t_e, faizin düşülmediği durumdakinden daha küçüktür. Daha küçük i faiz haddi i_e/i nin daha yüksek oranlı olarak elde edilmesine yol açtığından; i nekadar küçük olursa faiz oranının vergi matrahından düşülmesi nedeniyle t_e deki azalış daha büyük olacaktır. Böylece, tahakkuk edilen düz bir oran üzerinden hesaplanan faizin vergi matrahından düşülmesi, düşük gelir sağlayan yatırımlar lehine ayırım yapmaktadır.

Şimdi ise, yatırımcının sadece borç aldığı fonlar üzerinden belli bir sözleşme sonucu ödediği faiz giderlerini vergi matrahından düşebildiği bir durumu düşünelim. Bu durumda (14-21) nolu eşitlik,

$$C=(1-t)RA_t+t\frac{C}{d}B_t-i_e\,b\,CA_t+ti_ebCA_t \qquad (14\text{-}23)$$

olarak yazılabilir. Eşitlikteki i_e, sözleşmelerle saptanan faiz haddini ve b ise, maliyetteki borçlanma ile elde edilen fonun payını göstermektedir. Eşitlikteki i_ebCA_t böylece, senelik ödenilen borç miktarını ve ti_ebCA_t ise, faizin matrahtan düşülmesi nedeniyle sağlanan yeni vergi tasarrufunu gösteren terim olmaktadır. d yi n ye eşitleyerek,

$$C=RA_t-i_eCA_t+tA_t\left(R-i_eC-\frac{C}{d}\right) \qquad (14\text{-}24)$$

eşitliğini yazabiliriz. Genel açıklamalar daha önceki gibi burada da aynıdır. Ancak, bu durumda vergi şimdi borcun özsermayeye oranının yüksek olduğu veya büyük b değerli ve i_e/i oranının düşük olduğu yatırımlar lehinde ayırım yapmaktadır. Her iki durumla ilgili olarak, riskli yatırımlara karşı ayırım yapılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Alternatif Bir Model

Bundan önceki açıklamalarımız boyunca hep yatırımcının bir yatırımın kârlılığını iç iskonto haddi üzerinden hesapladığını ve yatırım kararlarını bu kârlılık hesapları ile yükleneceği risk üzerine dayandırdığını varsaydık. Şimdi ise, alternatif bir yaklaşım olarak, I_m ile gösterilen devlet tahvilleri üzerine konulan piyasa faiz haddi üzerinden iskonto edilen yatırımın gelir akımlarının peşin değerlerinin yatırım maliyetine eşit olduğu yatırım seviyesine kadar yatırımcının yatırım yapma konusunda karar verdiğini öngören sistemi düşünelim (1). Ayrıca zararların vergi matrahından tamamen düşülmesini sağlayan artan oranlı bir vergi konulduğunu düşünelim.

Önce devlet tahvillerinin faizinin vergilendirilmediğini varsayıyoruz. Vergi nedeniyle, yatırımın gelir akımının peşin değerinde ortaya çıkan azalış, her ikisi de piyasa faiz haddi üzerinden iskonto edildiği halde, amortismanların vergi matrahından düşülmesi nedeniyle elde edilen vergi tasarrufunun peşin değerinden daha fazla olacaktır. Bu nedenle, devlet tahvillerinin faiz geliri ile karşılaştırıldığında, daha önce kârlı sayılan bazı yatırımlar daha az kârlı hale gelir. Yatırım fonları böylece devlet tahvillerine kayar. Para arzının elastikiyetinin sonsuz olduğu varsayıldığında, piyasa faiz haddi değişmeden aynı kalmaktadır. Bu durumda yatırımların reel seviyesi düşer. Eğer, amortismanlar düz usule uygun olarak sabit kıymetin yaşam evresi boyunca ayrılmakta ise, amortisman ayırma süresi arttıkça, elde edilen vergi tasarrufunun peşin değerinin maliyet içindeki payı azalacaktır. Böylece, amortisman politikası amortisman süresi artan yatırımlara karşı bir ayırım yapmaktadır (2).

Şimdi ise, reel yatırım gelirlerine uygulanmayan fakat sadece, devlet tahvillerinden elde edilen faiz gelirleri üzerine verginin ko-

---

(1) Bu açıklama biçimi, E. Cary Brown tarafından «Bussiness-Income Taxation and Investmen Incentives, in Income, Employment and Public Policy: Essays in Honor of Alvin H. Hansen, W.W. Norton and Company Inc. New York, 1948 de yayınlanan görüşünden alınmıştır.

(2) Böyle bir sonuç, d=n politikası için daha önce vardığımız sonuçlara aykırı düşmektedir. Bununla beraber, aynı iç iskonto oranlı yatırımlarla ilgili 142 nolu tabloda yer alan daha önceki karşılaştırmalardaki faiz hadleri ile iç faiz haddinin kendisi vergi nedeniyle azaltılmaktadır. Şimdiki durumda ise, piyasa faiz haddinin değişmediği varsayılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nulduğunu varsayan karşıt bir durumu düşünelim. Daha önce olduğu gibi, devlet tahvillerinin gelirini i_m seviyesinde elde edebilmek için, yatırım fonlarının arz elastikiyetinin sonsuz olduğunu varsaymaktayız (*). Devlet tahvillerinin geliri üzerine vergi konulduğunda, devlet tahviline yatırılan fonların net geliri $(1-t_r)i_m$ ye inmektedir. Reel yatırımlardan elde edilen gelirler şimdi, bu düşük oran üzerinden iskonto edilmektedir. Devlet tahvili geliri üzerine konulan verginin etkisi, piyasa faiz haddindeki azalma ile aynı etkiyi yapacaktır. Böylece reel yatırım harcamaları artacak ve kısa devrede realize edilen yatırımlara kıyasla uzun dönem yatırımları verginin bu etkisinden yararlanacaklardır.

Son olarak, reel yatırımlardan elde edilen gelirler ile devlet tahvillerinden elde edilen faiz gelirinin ikisi üzerine de konulan genel bir verginin etkilerinin sözkonusu olduğu başka bir durum daha vardır. Bu durum, daha önce incelenen iki keyzin birbirine karşıt olan etkilerini birleştirmektir.

(*) Bu tartışılabilir varsayımla ilgili açıklamalar için bkz. s. 543.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm : 6

BİR TÜKETİM MODELİNDE VERGİ YANSIMASI

Bundan önceki bölümlerde işçi, tüketici ve firmalar gibi ekonominin çeşitli karar alma ünitelerinin bütçe politikasındaki değişmelere karşı uyumlarının kısmi denge analizi ile uğraştık. Bu kısmi denge analizleri bütçesinin bütün etkileri yönünden son derece önemli olduğu halde, bu konuda fazla bir şey söylememektedirler. Bütçe politikasındaki değişmeler, bu değişmelere karşı uyum gösteren ünitelerin yer aldığı piyasa düzeni üzerinde etkilerini göstererek, yeni bir dengeye ulaşıncaya kadar bir uyum zincirinin işlemesine yol açarlar. Uyum prosesinin en son durumu, bu kişisel reaksiyonların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Makro ekonomi öğrencisinin de çok iyi olarak bildiği gibi, bireylerarası bu ilişkilerin kendine özgü bazı kuralları vardır. Ancak, bu tür ilişkiler bireylerin umduklarından çok daha farklı sonuçlara yol açabilmektedir.

Bundan dolayı, kısmi denge konumunun daha da ötesine giderek, genel uyum sürecini bir bütün olarak ele alacağız. Ancak, böyle bir analizin yapılması oldukça güçtür. Fiyat sisteminin Walrasyan denge analizi çerçevesi içinde biçimsel bir açıklama biçimi veya bir kavram olarak genel bağımsızlığı kolayca anlaşılabilmektedir (1). Ancak, özel bazı sonuçlar elde edecek biçimde sorunun formüle edilmesi ise başka bir konudur. Büyümenin uzun dönemle ilgili sorunları ile fiyat ve istihdam seviyesinde ortaya çıkan değişmeler üzerindeki

---

(1) Tam olarak işleyen bir ekonomik düzende yansıma teorisinin genel olarak açıklanması konusundaki girişimler için bkz. Ronald' W. Shepard, «A. Mathematical Theory of the Incidence of Taxation», Econometrica, vol. 12, no. 1, s. 1-18, Jan. 1944; ve J.E. Meade, «The Effects of Indirect Taxation upon the Distribution of Income, «Trade and Werfare, vol. II, sec. 4, Mathematical Supplement, Oxford University Press, London, 1955.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bütçe politikasının etkilerini hesaba katan daha geniş kapsamlı bir analiz ise, açıklamaları daha da güçleştirmektedir. Bu tür pratik bir analiz tekniğinin yansımasının saptanması için kullanılmadan önce uygun bir biçimde belirlenmesi gerekir.

Sorunu kavrayabilmek amaciyle ve öngördüğümüz analiz yönteminden yararlanarak, çok basit modellerden yavaş yavaş daha kompleks modellere geçeceğiz. Bu nedenle, açıklamalarımıza sadece tüketim maddelerinin üretildiğini öngören en basit bir ekonomi modeli ile başlayalım. Böylece; tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmaya ilişkin olarak ortaya çıkacak olan sorunlardan şimdilik kaçınılmaktadır. Böyle bir konumda nisbi fiyatlarda ayırıcı bir vergi konulması nedeniyle ortaya çıkan değişmenin temel sorunlarını inceleyeceğiz. Bundan sonra ise, fiyattaki mutlak değişme ile yansıma arasındaki ilişkiyi araştıracağız. Daha sonraki bölümde ise, sermaye birikimi ile tasarrufların varlığını öngören daha karışık bir konumu ele alacağız. Telâfi edici maliye politikasına duyulan gereksinme ile büyüme sorunlarının birlikte yer aldığı bir ekonomideki yansıma sorunları ise en son bölümde ele alınacaktır.

A. GENEL VE AYIRICI VERGİLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tamamen tüketime dayanan ekonomik modelimizde tasarruflara hiç yer verilmemektedir. Modele göre, muamele motifi ile gerek duyulan para talebini karşılayacak paradan başka hiç para tutulmamaktadır. Ham madde ve işgücünü de kapsayan mevcut üretim faktörlerinin, işçi ve kaynak sahibi kimselerin kapasitelerine uygun olarak arzedildiği varsayılmaktadır. Şimdilik, ayrıca faktör ve mal piyasalarının ve faktör paylarının faktörün marjinal verimini fiyatına eşitleyecek biçiminin kullanılmasına olanak verecek biçimde tüketilmesini sağlayacak tam rekabet koşullarına uygun olarak işlemekte olduğunu varsaymaktayız.

Bu sistemde gelir dağılımı, emek ve diğer faktörlerin mülkiyetinin dağılımına, çeşitli malların üretimi için gerek duyulan faktör girdilerinin üretim fonksiyonuna ve bu mallar için bireylerin tercih yapılarına bağlı olmaktadır. Bu verilerle belirlendiği biçimde, reel geli-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rin nisbi düzeyinde olduğu gibi, nisbi mal ve faktör fiyatları piyasa tarafından saptanmaktadır (1). Parasal fiyat ve gelir seviyesinin mutlak değerlerinin elde edilmesi için bir parasal eşitlik eklenebilir. Ancak, bu sistemde para sadece bir örtü olduğundan, parasal eşitliklerle fazla bir şey elde edilemez ve bunun yansıma sorununun esası ile fazla bir ilişkisi yoktur.

Ayırıcı Vergilere Karşı Genel Vergiler

Yansıma analizinin genel konumu içindeki önemi, herhangi bir verginin hangi yönden genel veya ayırıcı vergi olduğu konusuyla ilgili bulunmaktadır. Verginin üzerine konulan muamele tipine bağlı olarak, bazı yönlerden genel vergi niteliğini taşıdığı halde, başka yönlerden ise özel bir vergi niteliğinde olmaktadır. Şimdilik, alış veriş işlemleri üzerine konulan vergiler dışında kalan —mülk üzerine konulan vergi ile götürü— vergileri konumuzun dışında bırakacağız.

Ticari işlemler basit modelimizde mal ve faktörlerin her ikisi ile ilgili bulunmaktadır. Tüketici kişiler istihsal faktörü satıp mal satın alırlarken, firmalar da üretim faktörü satın alıp mal satmaktadırlar. Böylece, vergi mal ve faktörlerin alınıp satılmasiyle ilgili olarak ikisinden birisi üzerine konulabilir ve piyasanın alıcı veya satıcı tarafından birisi üzerinde kalabilir. Bu dört durumun herbiri ile ilgili

Tablo (15-1) : Genel ve ayırıcı vergiler.

Alıcı ve Satıcı işlemleri üzerine konulan vergi	Mal ve faktörlerle ilgili işlemler üzerine konulan vergiler			
	Bütün		Bazı	
	Mal	Faktör	Mal	Faktör
Bütün alıcılar	1	3	5	7
satıcılar	2	4	6	8
Bazı alıcılar	9	11	13	15
satıcılar	10	12	14	16

(1) Böyle bir sistem Meade eşitlikler sisteminde (1) den (12) ye kadar yer alan eşitliklerle gösterilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak vergi, sözkonusu bütün durumlara ilişkin işlemlerin hepsine de uygulanan genel; veya sadece belli işlemlere uygulanabilir ve ayırıcı nitelikte olabilir. Tablo (15-1) de bu anlatılan biçimde ortaya çıkan vergi tiplerinin rakamsal görünümünün basit bir şeması yer almaktadır.

Gerçekten genel olan verginin dört türü, tabloda 1 den 4 e kadar yer alan keyzlerle gösterilmektedir. Keyz 1, tüketiciler üzerine konulan genel bir harcama vergisini; keyz 2, firmalar üzerine konulan genel bir satış vergisini; keyz 3, firmalar üzerine konulan genel bir faktör —satınalma veya gider— ödeme vergisini; ve keyz 4 ise, tüketiciler üzerine konulan genel bir gider vergisini göstermektedir. Bu dört vergi türünden 2 ve 4 nolu olanları benzer nitelikte vergiler olup, 1 nolusu oldukça artan bir biçimde dikkati çeker ve 3 nolusu ise, bir dereceye kadar akademik yönden önemli olan vergilerdir.

Şimdi muhtemel türdeki ayırımlara dönerek, bütün alıcı ve satıcıları vergilendirmekle beraber, sadece bazı muameleler üzerine konulan bir grup vergileri düşünelim. Bunlar tabloda 5 den 8 e kadar yer alan keyzler olarak gösterilmektedir. Bu grupta yer alan vergileri, satın alınan çeşitli mallar farklı oranlarla uygulanan ve tüketici üzerine konulan bir harcama vergisi veya keyz 5; satılan çeşitli mallar nedeniyle farklı oranlarla firmalar üzerine konulan bir satış vergisi veya keyz 6; sadece seçilmiş faktörleri satın alması nedeniyle firmanın maliyet ödemeleri üzerine konulan bir vergi veya keyz 7; istihsal faktörleri satışı nedeniyle sadece belli faktörler üzerine konulan bir vergi veya 8 nolu keyz olarak gösterilmektedir. Faktör gelirlerinin çeşitli türlerine değişik oranlarla uygulanan örneğin, sermaye gelirlerine konulan ceza oranları veya ücret vergilerine çalışanların katkıları gibi vergiler 8 nolu keyzi oluştururlar. 7 nolu keyz ise, ücret vergilerine çalıştıranın katkıları ve sermaye birikimi öngörüldükten sonra işletme varlığı üzerine konulan emlâk vergileri örnekleriyle gösterilmektedir.

Ayrıca vergilerin ikinci bir grubu, bütün işlemlere uygulandığı halde, taraflardan sadece bazılarına uygulanmaktadır. Bu vergiler 9 dan 12 ye kadar yer alan keyzler olarak, tabloda gösterilmektedir. Bu türdeki bir yorum, bir çok çeşit kritere dayanmaktadır. Böylece, 9 nolu keyz yüksek gelir elde eden veya yüksek düzeyde harcamaları olan kimselere karşı ayırım yapan bir harcama vergisi görünümünü almaktadır. 10 nolu keyz ise, belli bir yabancı ülkeden yapılan ithalât üzerine konulan, örneğin düz tarifeli bir vergi biçiminde yabancı fir-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

malar üzerine konulan bir vergi görünümünü alabilmektedir. Bu keyzdeki vergi, kurumlar veya zincir mağazalar gibi belli organizasyonlar biçimindeki yerli firmalara uygulanan bir vergi görünümünde olabilir. 12 nolu keyz, artan oranlı bir vergi veya muntazam ve değişen gelirler arasında ayırım yapan bir gelir vergisi biçiminde olabilir

Ayırımın her iki türünü de birleştiren bir üçüncü grubu oluşturan vergiler ise, tabloda 13 den 16 ya kadar yer alan keyzlerle gösterilmektedir. Keyz 14 de, sınıflandırılmış tarifeler biçiminde uygulanan mal ve satıcı tarafından yapılan ayırım ile karşılaşmaktayız. Keyz 15 de, sadece büyük firmalara uygulanabilir bir ücret vergisi ile gösterilen, alıcı ve faktör tarafından yapılan bir ayırıcı vergi ile karşılaşmaktayız. 13 nolu keyzde ise; mal, harcama düzeyi ve benzeri unsurlara uygulanan farklılaştırılmış bir harcama vergisi ile gösterilen alıcı ve mal yönünden yapılan bir ayırım sözkonusu olmaktadır. Bunların ötesinde daha başka sınıflandırmalar ve alt keyzler kolayca geliştirilebilir ancak, yukarıdaki ayırımlar amaçlarımız yönünden yeterli olacaktır. Bütçe politikasındaki değişmeyle ilgili temel sorunları kapsayan 1 den 8 e kadar yer alan keyzlerle özellikle ilgilenmekteyiz.

Genel Vergilerin Eşitliği

Gerçek genel vergileri arasındaki ilişkiler veya 1 den 4 e kadar yer alan keyzler, Şekil (15-1) deki akım şemasında bunların yerleri noktalanarak gösterilmektedir.

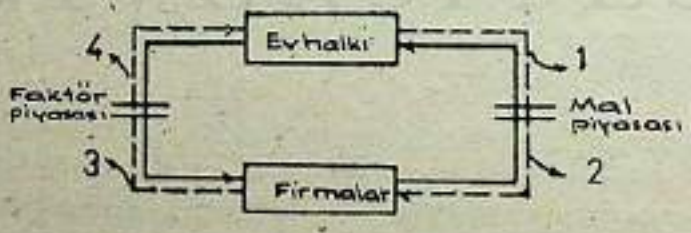

Şekil (15-1)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablonun sol kısmında tüketicilerden firmalara faktör akımını (koyu hatla) ve firmalardan tüketicilere faktör ödemeleri biçiminde (kesik çizgilerle) karşıt bir akımı, her ikisi de faktör piyasası tarafından biçimlendiği gibi gösterilmektedir. Tablonun sağ tarafında ise, firmalardan tüketicilere (koyu çizgilerle) mal akımını ve tüketicilerden firmalara yapılan harcama akımını (kesik çizgilerle) karşıt bir biçimde her ikisi de mal piyasası tarafından oluşturulduğu gibi gösterilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, tüketiciler istihsal faktörü satıp mal alırlar ve firmalar ise mal satıp istihsal faktörü satın alırlar. İstihsal faktörü satın alanlar üzerine konulan bir vergi veya 3 nolu keyz, etkileri faktör piyasasının firmalar bölümü üzerinde kalan bir alış vergisidir. Buna karşılık istihsal faktörleri satanlar üzerine konulan vergi veya 4 nolu keyz, etkileri piyasasının tüketiciler bölümü üzerinde kalan, bir kişisel gelir vergisidir. Alıcının satın aldığı mal üzerine konulan bir vergi veya 1 nolu keyz, etkileri piyasanın alıcıları üzerinde kalan, tüketiciler üzerine konulan bir alış vergisidir. Mal satanlar üzerine konulan vergi veya keyz 2, piyasanın satıcılar bölümü üzerine tahakkuk olunan bir gider vergisidir. Bu modelde yer alan dört vergi birbirinin aynıdır. Daha önce tanımlandığı gibi bu vergilerden herbirinin etkisi, sadece gelir dağılımını değiştirmeden diferansiyel yansıması nötr olmayıp, bu dört vergilerin birbirinin yerine ikâme edilmesiyle firma ve tüketicilerden hiçbirisinin pozisyonu değiştirilmeden aynı kalmaktadır(1). Bu model için öngörülen eşitlikle ilgili kurallar ve koşullar şunlardır :

Birinci olarak piyasanın alıcıları veya satıcıları bölümünden herhangi birisinin üzerine bir vergi konulması sadece bir tercih sorunudur. Mal piyasasında satıcılar bölümü için (Keyz 2) firmaların brüt satışları üzerine konulan veya satışları üzerine t_r oranı ile konulan bir vergi ile alıcılar bölümünde tüketicilerin yaptıkları harcamalara $t_e = t_r/(1-t_r)$ oraniyle konulan t_e oranındaki bir harcama vergisi arasında fark yoktur (*). 2 nolu keyzde firmanın brüt gelirinin bir kesri

(1) Bu açıklamalar boyunca para aldatmacası veya onun psikolojik etkisinin olmadığı varsayılmıştır (Bkz. s. 240). Yani işçi net ücretinde ortaya çıkan artışın vergideki değişme veya brüt ücretindeki değişme sonucu olarak ortaya çıkması yönünden kayıtsız olurken tüketici de, yüksek derecede harcama vergisi ödemekle buna karşı olmak üzere daha yüksek bir fiyat ödeme arasında kayıtsız kalmaktadır.

(*) Tüketici harcamaları üzerine konulan vergi geliri

$$T_e = t_e (p_g Q_p - T_e)$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vergi olarak olarak alındığından, istihsal faktörleri için yapılacak ödemelerde kullanılamamaktadır. 1 nolu keyzde ise, tüketicilerin mal satınalımı için ödedikleri harcamaların yine aynı kesri vergi olarak ödenildiğinden, firmalar bu kadar bir gelirden mahrum kalmaktadırlar. Her iki durumda da tüketicilerin brüt harcamalariyle firmaların net gelirleri arasında aynı ayırım yapılmaktadır. Yine her iki durumda da, firmanın brüt gelir eğrisine nisbetle net gelir eğrisinde aynı azalış ortaya çıkar. Ancak ne bu ayırım ve ne de sözkonusu azalış, satıcının veya alıcının yasal vergi yükünde bir artma olduğu anlamına gelmemektedir.

Faktör piyasasında, satıcı yönünden (keyz 4) faktör satışları üzerine konulan bir vergi veya t_p oranındaki bir kişisel gelir vergisi ile karşılaşmaktayız. Alıcı yönünden ise (keyz 3), faktör satınalımı nedeniyle yapılan maliyet ödemeleri üzerine $t_e = t_p(1-t_p)$ oranı ile konulan bir vergi sözkonusu olmaktadır(+). Her iki durumda da firma

---

ye eşit olup, bu eşitlikte yer alan terimlerden, T_e vergisi gelirini, t_e vergi oranını, p_p satın alınan malın fiyatını ve Q_p ise miktarını göstermektedir. Brüt gelirler üzerine konulan vergi geliri,

$$T_r = t_r p_p Q_p$$

ye eşit olup, T_r vergi gelirini ve t_r ise oranını göstermektedir.
$T_e = T_r$ yapılarak

$$t_e = \frac{tr}{1-tr}$$

değerini elde ederiz.

(+) Firmanın maliyet giderleri üzerine konulan vergi nedeniyle elde edilen vergi geliri

$$T_c = t_c (p_f Q_f - T_r)$$

yeeşit olup; T_c vergi gelirini, t_c vergi oranını, p_f satınalınan faktörlerin fiyatını ve Q_f ise fiyatını göstermektedir. Kişisel gelir üzerine konulan vergi geliri ise,

$$T_p = t_p (u_f Q_f)$$

ye eşit olup, eşitlikteki T_p vergi gelirini ve t_p ise vergi oranını göstermektedir.
$T_c = T_p$ yazılarak buradan,

$$t_c = \frac{tp}{1-tp}$$

elde edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tarafından yapılan harcamalar ve üretim faktörlerini arz edenler arasında benzer ayırım yapılabilir. Harcamaların bir kısmı faktör ödemelerine gitmemekte veya faktörlere yapılan ödemelerden bir kısmı bunları satanların harcanabilir gelirleri arasında yer almamaktadır. Her iki durumda da faktör girdilerine olan brüt talep eğrisine oranla net talep eğrisinde aynı azalış ortaya çıkmaktadır. Böylece keyz 3 ve keyz 4 birbirine eşit olmaktadır.

İkinci olarak alıcı veya satıcılardan birisinin faktör satımı veya diğerinin mal alımı üzerine genel bir verginin konulması arasında bir fark yoktur. Firma üzerine bir vergi konulduğunda, brüt gelirler veya satışlar (keyz 2) üzerine konulan t_r oranındaki bir vergi, $t_c = t_r/(1-t_r)$ oranında faktör satınalımı veya maliyetleri üzerine konulan genel bir vergiye eşit olmaktadır (*). Her iki vergide de net faktör ödemeleri için mevcut fonlarla satış gelirleri arasında aynı ayırımı yapmaktadır. Vergi öncesi, rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasada herhangi bir faktörün bütün kullanımı dolayısiyle elde edilen marjinal fayda ile malın marjinal faydası birbirine eşit olacaktır. Herbir istihsal faktörünün fiyatı üretilen malın marjinal faydasına eşit olacaktır. Ve çeşitli faktörlerin fiyatı, bu faktörlerin üretimi ile elde edilen malın marjinal faydasiyle orantılı bir seviyede teşekkül edecektir. Satılan mal ve veya satın alınan üretim faktörü üzerine bir vergi konulduktan sonra, net değerin vergiden sonraki kıymet olarak tanımlanması durumunda, malın marjinal net değeri bir üretim faktörünün çeşitli kullanım alanlarında aynıdır. Brüt fiyatın faktörün satınalım vergisini kapsamayacak bir biçimde tanımlanması durumunda, her bir faktörün brüt fiyatı faktörün marjinal ürün değerine eşittir. Ve çeşitli faktörlerin brüt veya net fiyatları bu faktörleri marjinal ürünlerinin değeri ile orantılı olacaktır. Böylece, 2 ve 3 nolu keyzler birbirine eşit olacaktır.

Tüketiciler üzerine vergi konulduğu bir durumda, bu eşitlik için t_p oranında kişisel gelir vergisi (keyz 4) veya faktör satışları üzerine konulan genel bir vergi uygun düştüğü halde; tüketici harcamaları (keyz 1) veya mal satınalımı nedeniyle $t_c = t_p/(1-t_p)$ oranında konulan bir genel vergi uygun düşmektedir (+).

(*) Bu ifadeye, daha önceki dipnotta belirtildiği gibi $T_r = t_c$ nin eşitlenmesiyle varılmaktadır.

(+) Bu ifade, daha önceki dipnotlarda belirtildiği gibi $T_s = T_p$ eşitlenerek elde edilmektedir. Tasarrufun hiç yapılmadığı varsayıldığından böyle bir eşitleme yapılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şimdi, daha önce elde ettiğimiz keyz 2 ve keyz 3 eşitlikleri ile keyz 1 ve keyz 4 eşitliklerini ve daha sonra elde ettiğimiz keyz 1 ve keyz 2 eşitlikleri ile keyz 3 ve keyz 4 eşitliklerini birleştirelim. Böyle bir eleştirme ile —kişisel gelir vergisi (keyz 4) ile genel bir satış vergisi arasında eşitliğin sözkonusu olduğu basit bir modelde— üçüncü koşulu elde ederiz. Benzer biçimde, firmanın faktör ödemeleri üzerine konulan genel bir vergi (keyz 3) ile tüketici üzerine konulan (keyz 1) bir harcama vergisi arasında eşitlik sözkonusu olmaktadır. Başka bir deyişle dört genel verginin bütün türleri arasında eşitlik vardır.

Bir genel ve nisbi gelir vergisi ile bir genel ve nisbi satış vergisi arasındaki eşitlik koşulunun, gelir vergisinin bütün faktör fiyatlarındaki oransal değişmeyi ve satış vergilerinin ise bütün mal fiyatlarında, eşitliğin sağlanması için nisbi değişmeleri gerektirdiği biçimde bir sonuca varılamaz. Genel bir nisbi gelir vergisi çeşitli faktörlerin arz elastikiyetlerindeki farklılıklara bağlı olarak oransal faktör fiyatlarında değişmelere —oldukça büyük bir olasılıkla— yol açacaktır. Ve bu değişmeleri izleyen ayarlamalar aynı şekilde mal fiyatlarında da nisbi değişmeleri gerektirmektedir. Benzer değişiklikler genel veya nisbi bir satış vergisi nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir. Eşitlik koşulu sadece, nisbi mal ve faktör fiyatlarındaki değişmelerin her iki vergi için de aynı olmasını gerektirmektedir.

Bu koşullar, şimdiki modelin yerine basitleştirilmiş bir biçimin yer alması durumunda yerine getirilebilir. Bununla beraber, bu basit tipteki bir modelde yer alan genel vergiler arasındaki temel eşitlik kuralı, daha kompleks modelleri anlama yönünden yararlı bir alet olmaktadır. Sermaye birikimi ve aksak piyasa koşulları gözönünde bulundurulduğunda, bu basit modelde sadece ayırıcı vergilerin nasıl eşitliği bozucu yönde etki yarattığını değil, fakat ayrıca daha realist bir konum içinde genel vergilerin açık bir biçimde nasıl ayırıcı bir fonksiyonu olduğunu da göreceğiz.

Ayırıcı Vergilerin Eşitleyici Türleri

Ayırıcı olmayan vergilere uygulanan eşitlik kuralları, bu vergilerin belli türleri için de uygulanabilir. Bununla beraber, belli bir ayırımın uygulanmasına ilişkin olarak çeşitli yollardan birisinin seçimi bakımından sınırlandırıcı idari güçlükler de vardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

X malı üzerine konulan özel bir satış vergisi ile başlayalım. Daha önce olduğu gibi, bu vergi tüketicinin X malından yaptığı satınalmalar üzerine konulan bir vergiye eşit olup, kolayca her iki durumda uygulanabilmektedir. Bu özel satış vergisi ayrıca, X malının üretimine giren faktörler üzerine konulan bir vergiye veya bu tür faktörlerin satışı nedeniyle elde edilen gelir üzerine konulan bir satış vergisine de eşit olmaktadır. Bununla beraber, faktörlerin en son olarak hangi malların bünyesinde yer aldığı biçiminde sınıflandırılması gerekeceğinden, bu sonraki vergilerin uygulanma güçlükleri vardır.

İkinci olarak, Z faktörünün satışı ile elde edilen gelirler üzerine konulan bir özel gelir vergisini düşünelim. Böyle bir vergi, Z üretim faktörünü satın alan firmanın satınalımı üzerine konulan bir vergiye eşittir ve her iki durum için de kolayca uygulanabilir. Bu vergi ayrıca Z ye ödenilen bedelin, piyasa fiyatına uygun olarak farklılaştırılmış oranlara göre hesaplanan mallar üzerine konulan bir satış vergisine de eşit olmaktadır. Öte yandan, bu eşitlik tüketici üzerine konulan benzer diğer bir vergi için de geçerli olmaktadır. Böyle bir analiz biçimi anlaşılabilir olmakla beraber, tüketici harcamalarının veya brüt gelirlerinin hangi faktörlere bağlı olarak elde edildiklerini sınıflandırarak belirlenmesine gerek duyulması nedeniyle, sonraki grupta sözü edilen vergilerin uygulanabilirliği oldukça azdır. Böyle durumlarda vergi piyasasının alıcı veya satıcı tarafları üzerine konulabilir. Ancak, mallar yönünden ayırım yapan bu vergi mal piyasası üzerine; faktörler yönünden ayırım yapan bir vergi ise, faktör piyasası üzerine konulmaktadır.

Ayrıca, ayırım türüyle ilgili olarak ayırıcı verginin uygulanabilirliğine ilişkin görşler, bu verginin piyasasının hangi yönüne ve hangi piyasaya uygulanacağını belirlemektedir. Bu görüşlere göre, artan oranlı bir vergi kolayca faktör alımı vergisi biçiminde uygulanamaz. Kişisel gelirler dışındakiler için kaynaktan kesme yöntemi sadece düz oranlı bir vergi tarifesi ile mümkün olmaktadır. Kurum kazancı üzerine konulan artan-oranlı bir vergi kolayca ortakların üzerinde uygulanamaz. Tüketicilerin harcamaları üzerine konulan artan oranlı bir vergi firmanın brüt harcamaları üzerine konulan bir vergi biçiminde uygulanamaz ve örnekler bu biçimde de çoğaltılabilir. Bu nedenle, idari bir kolaylık olarak, ayırımın yapılmak istendiği piyasanın bölümünde etkili olacak biçimde vergi tahakkuk olunmalıdır. Aynı zamanda, ayırıcı vergiler sözkonusu olduğunda bile, yukarıda anlatıldı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğı biçimde eşdeğer vergi gruplarına ilişkin teorik çatı da yararlı olabilmektedir.

Gelir Dağılımı Yönünden Eşitleyici Vergiler

Şimdiye kadarki açıklamalarımızla ilgili olarak kişisel gelirleri ve bütün nisbi fiyatları değiştirmeyecek biçimde aralarında ikâme yapılan vergilere katı bir şekilde uygulanan eşitlik kavramını ele almış bulunuyoruz. Daha önce gelir gruplarının gelir dağılımında değişme olarak yaptığımız yansıma tanımını; gelir dağılımını aralarında yapılan ikâme nedeniyle değiştirmeyen eşit vergiler olarak yeniden tanımlayabiliriz.

Bu nedenle, artan oranlı bir vergi, zorunlu maddeler yerine lüks mallar üzerine yüksek oranlarla konulan gider vergileriyle ikâme edilebilir. Daha önce tanımlandığı gibi bu tür vergi çiftleri diferansiyel yansıma yönünden nötr olduğu halde, belli kişilerin nisbi pozisyonlarında ve mal ile üretim faktörlerinin nisbi fiyatlarında değişmelere yol açarlar. Her iki yaklaşımda da vergi ikâmesine karşı genel denge uyumları gözönünde bulundurulmalıdır. Gelir dağılımına ilişkin eşitliğin test edilmesi sırasında; vergi yüklerinde olduğu gibi, vergi öncesi fiyat ve gelirde ortaya çıkan değişmelerin gelir dağılımına ilişkin etkileri hesaba katılmalıdır. Bununla beraber, gelir dağılımı yönünden vergilerin eşitlik sağlayıcı fonksiyonuna duyulan zorunluluk daha az önemlidir. Katı anlamda eşitlik sağlayıcı nitelikte olan vergiler gelir dağılımı yönünden de eşitlik sağlayıcı olacaklardır. Ancak, gelir dağıtımı etkileri yönünden az çok eşit olan vergi çiftleri bulunabilir ve bu vergiler kelimenin katı anlamındaki eşitlikten uzak bulunmaktadırlar(1).

Eşitliğin her iki kavramı da yararlı olup, bunlar aşağıdaki açıklamalar sırasında kullanılacaktır. Gelir dağılımına ilişkin eşitlik sağlayıcı vergiler vergi politikası yönünden daha önemli olurken, mutlak eşitlik sağlayıcı vergiler ise, yararlı bir analitik alet olmaktadır.

B. GENEL VE AYIRICI VERGİLERİN YANSIMASI

Simdi genel ve ayırıcı vergilerin yansıması konularını incelemeye dönüyoruz. Sorunun özelliği nedeniyle, sadece üretim faktörleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve mal fiyatları üzerindeki vergilerin sebep oldukları nisbi değişmelerle ilgilenmekteyiz. Vergilerin fiyat seviyesinde sebep olduğu değişmeler ise bu bölümün sonuç kısmında ele alınacaktır.

Genel Bir Verginin Yansıması

Şimdi gelir üzerine konulan düz oranlı genel bir verginin yansımasını veya Tablo (15-1) deki 4 nolu keyzi inceleyelim. 4 nolu keyz ile ilgili açıklamalar 1, 2 ve 3 nolu keyzler için de geçerli olmaktadır.

Ele alınacak ilk vergi bu düzoranlı gelir vergisi olduğundan, yansıması diferansiyel biçimde incelenemez. Bu nedenle, diğer vergilerin diferansiyel yansımalarının ölçülebilmesi için bir referans yaprması gerekmektedir. Bu amaçla, devletin genel gelir vergisi ile finanse ettiği mal ve hizmet harcamalarını artırması durumunu örnek olarak, bütçe politikasının yansımasını inceleyeceğiz (1).

Özel tüketicilerin harcanabilir gelirleri düştükçe ve devletin aynı maldan satınalımları azaldıkça, mal karmasında hiç bir değişiklik olmadığında ve eğer sadece faktör arzının sabit olması durumunda, bütçenin etkilerinin analize sokulmasının faktör ve malların nisbi fiyatlarını değiştirmeyeceği kolayca anlaşılabilir. Ancak böyle bir sonucun tam olarak anlaşılması kesin değildir. Şöyle ki, nisbi faktör ve mal fiyatlarının değişmesine yol açacak bir çok neden olabilir. Devlet tarafından talep edilen mallar sepeti ve bu sepetin içinde yer alan malların üretimi için gerek duyulan girdiler, özel sektörün eski fiyatları üzerinden (vergiye bir reaksiyon olarak) şimdi talep edeceği mal miktarı farklı olacaktır. Bütçenin gelir ve harcama bölümleri tam olarak birbirini götürmesi anlamında negatif olarak eşit olmayacaktır. Bununla beraber, bütçe politikasında yapılan değişikliğin yansımasının bizim anladığımız manada gelir dağılımındaki eşitliği değiştirmeden bırakacağı konusunda nötr olmayacağı araştırılmaya değmektedir. Bunun araştırılması ve ayırıcı vergilere ilişkin aşağıda yer alan açıklamalar boyunca, bireyin gelirinin kullanımı ve kaynak yönlerinde ortaya çıkan değişmelere ayrı bir önemin verilmesi gerekmektedir.

Kaynak Yönündeki Değişmeler : Bireyin kazançları veya gelir kaynaklarında ortaya çıkan değişmelerin nisbi durumlariyle açıkla-

(1) Bkz. s. 214.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

malarımıza başlayacağız. Analize bütçe politikasının sokulmasının, özel olarak satın alınan faktör fiyatlarına nisbetle devlet tarafından satınalınan belli faktörlerin fiyatında bir artışa yol açacağı beklenebilir. Bu değişmenin önemini belirleyebilmek için iki faktör türünün gelir dağıtımına ilişkin niteliklerini ortaya koymamız gerekir. Askeri harcamaların önemsiz olduğu bir bütçede —bir kaç on yıl önce böyle bir bütçe normal sayılabilirdi— devlet tarafından satınalınan mallar, özel olarak satın alınan mallara göre daha fazla emek yoğun ve daha az sermaye yoğun tekniklerin kullanımını gerektirmektedir. Öte yandan, devlet tarafından ödenilen kişisel gelir, özel firmalar tarafından ödenilen maaş ve ücretlere göre daha eşitçe dağıtılmaktadır. Bundan dolayı piyasa talebi yerine devlet talebinin ikâme edilmesi, faktör ödemelerinin dağıtımında daha eşitleyici olacaktır (1). Böylece, gelir kaynağı yönünden bütçe politikasının etkilerinin yansıması artan oranlı olacaktır. Ancak, bütçenin yansımasının bu niteliği, savunma harcamalarının en fazla ağırlık kazandığı bütçelerde kaybolmaktadır. Böyle bir durumda devletin özel endüstriden yaptığı satın alımlar toplamı kamu harcamalarının önemli bir kısmını oluşturur ve bunlar oldukça yüksek oranda sermaye yoğun tekniklerle üretilen mallardır. Böylece, gelirin kaynakları yönünden ele alındığında, kamu harcamalarının etkileri konusunda kolayca bir sonuç elde edilememektedir (2).

Ayrıca, talebi elâstik olan malların fiyatına nisbeten özel talebin gelire inelâstik olduğu mallara özgü olan faktör fiyatındaki bir artışa yol açan bütçe politikasının analize sokulmasını bekleyebiliriz. Özel sektörün harcanabilir geliri azaldıkça, lüks mallarınkine nisbetle zorunlu malların fiyatı artacaktır. Ancak, lüks malların üretimi ile elde edilen gelirlerin yüksek gelirlere gitmekte olduğu böyle bir durumda, zorunlu malların üretimi için sattıkları üretim faktörlerinin

(1) Bent Hansen, «Ett bidrag till incidensläran», Ekonomisk Tidskrift, vol. 56, no. 3, s. 195-213, 1954; de düzoranlı bir gelir vergisinin uygulanması halinde bütçe politikasının artan oranla yansımakta olduğu biçimde bir sonuca ulaşabilmek için, bütün devlet harcamalarının ücret ödemeleri biçiminde olduğunu öngören varsayımdan hareket etmektedir.

(2) Burada, yansıma yönünden oldukça tarafsız olmayacak biçimde tasarlanan belli transfer programları ile ilgilenmemekteyiz. Transferler sadece genel ve savunmaya ilişkin mal ve hizmet biçimindeki harcamalarla ilgili negatif vergi niteliğinde olduğundan, bu programlar şimdiki keyzin kapsamı içine alınmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelirlerinin düşük gelirli kimselere gideceği konusunda yeterli bir neden yoktur. Bu nedenle, bu ilişkinin rastgele bir ilişki olduğu biçimindeki hipotezi uygulayarak ve bütçe politikasındaki değişmelerin gelir dağılımına ilişkin etkilerinin faktör fiyatları üzerindeki etkilerinin nötr olduğunu kabul edelim.

Son olarak, arzı inelastik olan faktörlerin fiyatına nisbetle arzı elastik olan faktörlerin fiyatında, bütçe politikasının etkisiyle bir artırım olacağı durumu gözönünde bulundurabiliriz.

Son olarak, arzı inelâstik olan faktörlerin fiyatına nisbetle, arzı elastik olan faktör fiyatında bütçe politikasında yapılan değişikliğin bir yükselişe yol açacağını bekleyebiliriz. Bu bütçesel değişikliklerin ortaya çıkaracağı sorunlar gelir skalasının çeşitli noktalarındaki işgücü arz elastikiyetleri arasındaki farkla ilişkili olmaktadır. Ancak bu konuda kesin olarak fazla bir şey söylenemez (1). Gelir dağılımına ilişkin olarak öngördüğümüz değişmeler, diğer faktörlerin elastikiyeti ile karşılaştırılan emek arzının elastikiyeti farklılıklarından ortaya çıkmaktadır. Emek arzındaki düşme gelire eklenmesi gereken aylaklıktaki bir artışa yol açacağından, toprak gibi diğer istihsal faktörlerinin fiyatındaki değişmeler analize sokulmadığı halde, bu tür değişikliklerin gözönünde bulundurulması, açıklamalara daha da karışık bir görünüm verecektir (2).

Gelirin Kullanımındaki Değişmeler

Benzer türdeki görüşler, satın alınan malların nisbi fiyatlarındaki değişmelerin yol açtığı nisbi durumlardaki değişmelere de uygulanmaktadır.

Analize bütçenin sokulması, üretimleri yönünden tamamlayıcı olan mallara oranla, üretimlerinde rekabetin olduğu devlet tarafından üretilen malların fiyatında bir artışa yol açacaktır. Eğer devletin talebi daha çok askeri malzemeye yöneltilmişse, bu durum otomotiv mallar ve diğer dayanıklı tüketim mallarının üretimini azaltarak, ortaya çıkan yükün bu malları satın alanlar üzerinde kalmasına yol açacaktır. Gelirin üst kısımlarında dayanıklı mallara yapılan harcamalar yükselmekte olduğundan, bütçe politikasındaki değişmenin etkisi

(1) Bkz. s. 245.

(2) Bkz. s. 221.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya yansıması artan oranlı bir biçimde olacaktır. Bununla birlikte, bu sonuç üretim ölçeğinin etkisi nedeniyle maliyet artışını öngören yaklaşıma dayanmakta olup, devletin programlarının yol açtığı teknolojik gelişmenin hızını hesaba katmamaktadır. Bu nedenle, kamu harcamalarının gelir dağılımına ilişkin yakın etkilerini ortaya koyacak bir yöntem yoktur.

Özel talep yapısındaki kaymalar nedeniyle bütçe politikasındaki bu değişmeler nisbi fiyatlarda değişmelere yol açar. Harcanabilir gelir azaldıkça, düşük gelirlerin satın aldıkları malların fiyatına nisbetle yüksek gelirlerin satın aldıkları malların fiyatının daha fazla düşmesi beklenebilir. Bunun bir sonucu olarak bütçe politikasının yansıması azalan oranlı bir yapıda olmaya meyledecektir. Bununla beraber bu açıklama biçimi oldukça güç bir yaklaşım olup, çeşitli türdeki malların maliyet koşullarında ortaya çıkacak farklar gözönünde bulundurulduğunda, varsayımın şartları yerine getirilebilir.

Sonuçlar :

Yukarıdaki tartışmalar bir yaklaşımı önermekte ve deneysel araştırmalar için sorunlar ileri sürmektedir. Ancak, bu konuda yeterli bir sonuca ulaşılmasına olanak vermemektedir. Bu konudaki özel görüşlerin olmaması durumuna aykırı olarak, düz oranlı bir vergi ile finanse edilen bütçenin yansımasının az çok nötr olduğu hipotezinden ilerleyeceğiz (1). Her nekadar bu sonuç tam olarak gösterilmemişse de, hipotez tamamen bilgisizlik üzerine de dayandırılmıştır. Çeşitli faktörler yönünden bir değerleme yapıldığında bu yaklaşım makul bir görüş olarak ele alınabilir ve bu yaklaşımın verginin eski yayılma teorisiyle de karıştırılmaması gerekir. Gerçekten, genel bir verginin az çok yansıdığını göstermek için geliştirilen en tutarlı görüşler aynı zamanda ayırıcı vergilerin artan ve azalan oranlı yansıma biçimini de göstermektedir.

Mallarda Yapılan Basit Ayırım

Şimdi çeşitli ayırıcı vergilerin yansımasını incelemeye hazır bir duruma gelmiş bulunuyoruz. Buraya kadar genel vergiler üzerinde durulduğundan, ayırıcı vergilerin yansıması konusuna diferansiyel anlamda bir yaklaşımla girilebilir.

---

(1) Bütçe yansımasının bir tanımı için bkz. s. 214.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sadece seçilmiş olan mallarla ilgili olarak yapılan işlemler üzerine konulan vergileri düşünelim. Bu vergiler mallar arasında ayırıcı bir nitelikte olduğu halde, belli bazı malları alıp satan bütün alıcı ve satıcılara uygulandığından, bu vergiler yine de genel bir vergi özelliğindedirler. Ancak piyasanın belli bir kısmına uygulandığında bu vergiler Tablo (15-1) de yer alan 6 ve 5 nolu keyzleri yansıtacak biçimde, ya satıcılar üzerine konulan brüt gelir vergisi veya alıcılar üzerine konulan bir alış vergisi biçimini alırlar. Her iki verginin de eşit bir ayırım yapması koşulu ile, aynı biçimde yansıyacaklardır.

X, Y ve Z gibi bütün mallar üzerine konulan genel bir gelir vergisi veya satış vergisi yerine X malı üzerine konulan bir satış vergisinin ikâme edildiğini düşünelim. Şimdiki bu durumda, devletin reel harcamaları değişmeden aynı kalmakta olup, vergi geliri yeni fiyat düzenine bağlı olarak ayarlanmaktadır (1).

Gelirin Kullanımındaki Değişmeler :

Vergi ikâmesi nedeniyle ortaya çıkan değişmelerin malların nisbi fiyatlarında yol açtığı değişiklikler 2 grupta incelenebilir: Önce, Y ve Z mallarınkine nisbetle X malının fiyatında bir yükseliş olabilmektedir. Eğer, Z ve Y yerine X in ikâme elastikiyeti alıcı yönünden düşük ve üretici yönünden yüksek ise, fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişme oldukça büyük olacaktır. Eğer vergi oldukça yaygın bir biçimde uygulanmaktaysa, tüketiciler vergisiz mallara kolayca kayamıyacaklar ve üretim faktörleri de vergisiz endüstrilerde kolayca istihdam olanağı bulamayacaklardır. Öte yandan, verginin tercih edilebilir mallardan çok zorunlu veya yarı zorunlu mallar üzerine konulması durumunda tüketiciler vergiden kolayca kaçınamayacaklardır. Ayırıcı vergiler, sigara, likör ve gazolin gibi maddeler üzerinden tam olarak alınmaktadır. Son olarak, vergilendirilen malın nisbi fiyatındaki artış, gözönünde bulundurulan zamana bağlı olacaktır. Bu bakımdan tüketici bütçesindeki ayarlama zaman alacaktır ve işgücü ile sermayenin akıcılığı uzun dönemde daha fazla olacaktır. Bazı durumlarda faktörlerin eldeğiştirmesi uzun zamanda bile güçleşecektir. Böylece esas olarak tütün üretimi için tahsis edilen toprak, tütün ürün-

(1) Bkz. s. 212.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

leri üzerine konulan verginin önemli bir kısmını masetmeğe devam edecektir.

Nisbi fiyatlardaki ikinci türdeki değişmeler, çeşitli vergisiz mallar yönünden ortaya çıkan ayarlama süreci sonucu olarak doğmaktadır. Böylece, eğer Y malı vergilendirilen X malına tüketim yönünden tamamlayıcı ve üretim yönünden rakip ise, Z ye göre X malının fiyatı düşecektir. Z için ise, karşıt durum sözkonusu olacaktır.

Tüketici bütçelerinde yer alan çeşitli malların durumu yönünden vergi nedeniyle malların nisbi fiyatlarında ortaya çıkan değişmeler, tekrar gelir dağılımında veya yansımada ortaya çıkan değişmeler olarak gösterilebilir. Gelir skalasının üst dilimlerine doğru çıkıldığında satınalınan malın miktarı arttıkça ve vergilendirilen bu mal eğer bir lüks mal ise, düşük gelirli tüketicilere oranla yüksek gelirli tüketiciler kaybedeceklerdir. Zorunlu mallar üzerine konulan bir verginin diferansiyel yansımasının azalan oranlı olacağı gibi, sözkonusu bir verginin diferansiyel yansıması artan oranlı olacaktır. Vergilendirilebilir mallar arasında çeşitli gelir gruplarına göre böyle bir dağıtım yapılabileceğinden, birinci türdeki fiyat değişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yansıma sorunlarının belirlenmesi bizim bu özel keyzimiz için olanak sağlayacaktır. Buna karşılık, ikinci türdeki fiyat değişmelerinin yol açtığı yansıma sorunlarının açıklanması oldukça güç olacaktır. X ve Y nin lüks ve Z nin ise zorunlu bir malı göstermekte olduğunu düşünelim. X yine vergilendirilen malı göstersin. Böyle bir durum, Y malının Z ye göre X malının tüketimi yönünden daha fazla rakip ve daha az tamamlayıcı nitelikte olduğunun öngörülmesini gerektirmektedir. Böylece, X malı üzerine vergi konulmakla, Z ye nisbetle Y malının fiyatı yükselmeye meyledecektir. Sonuçta, diferansiyel yansımanın artan oranlı niteliği böylece doğrulanmaktadır. Bununla beraber, üretim ile ilgili olarak rekabet ve tamamlayıcılık yönünden herhangi özel bir hipotez ileri sürülemeyeceğinden, bu konuda varılan sonucun kesinlik kazanması olasılığı azalmaktadır.

Böylece, gelir dağılımı yönünden nötr olan ikinci tür fiyat değişmelerini öngören ve daha pratik bir sonuç elde etmemize olanak veren yaklaşımı benimseyebiliriz. Bu yaklaşımdan hareketle, gelirin kullanımı yönünden ortaya çıkan yansımanın niteliğinin tüketicinin çeşitli gelir seviyesindeki tüketim harcamaları içinde yer alan vergilendirilen malların önemine bağlı olduğu biçiminde bir sonuca ulaşabiliriz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kaynak Yönünde Ortaya Çıkan Değişmeler

Mal fiyatlarındaki nisbi değişmeler faktör fiyatlarında buna uygun olarak ortaya çıkan nisbi değişmelerle birlikte olmaktadır. Faktör arzının nisbi elastikiyetlerine bağlı olarak, Y ve Z mallarınınkine oranla vergilendirilen X malının üretiminde kullanılan faktörlerin fiyatı düşmeye meyledecektir. Bu kadarı açık bir biçimde ortaya konulabildiği halde, değişikliklerin gelir dağılımına ilişkin sorunlarının açıklanması oldukça güç olmaktadır.

X in lüks tüketim ve Z nin ise zorunlu tüketim malı olduğunu varsayan yaklaşım, Z nin üretimi ile elde edilen gelire kıyasla X in üretimi sonucu olarak elde edilen gelirin dağılımı yönünden herhangi bir sonuç elde edilmesine olanak vermemektedir. Çünkü, düşük gelirliler lüks; yüksek gelirliler ise zorunlu tüketim malları üretebilirler. Herhangi bir malın üretimi ile elde edilen gelir ile bu malı tüketenlerin geliri arasındaki gelir dağılımı arasındaki ilişkinin rastgele olduğunu öngören bir varsayımdan hareket ederek, özel bir tüketim vergisinin yansımasının gelirin elde edildiği kaynak yönünden etkisinin nötr olduğunu öngören bir hipoteze ulaşmaktayız.

Bu hipotez, vergilendirilen endüstrinin özel bir ayrıcalıktan yararlanmayı gerektiren nitelikte olduğu ve genel bir yaklaşım olarak deneysel araştırmalara konu olması durumlarında da herhangi özel bir keyze uydurulabilir. Böyle bir araştırmayı hesaba katmayarak ve daha tutarlı bir hipotezi ikâme ederek şimdi, sonuca ulaşabilmemize olanak sağlayacak bir formülasyon elde ederiz. Gerçekten, eğer Walrasyan sistemin bütününün biçimsel varlığı ile bu konuda deneysel çalışmaların yapılması gerekliliği arasında bir ilişki kurmayı istiyorsak, bazı basitleştirmelerin yapılması gerekli görülmektedir. Ancak buraya kadar yapılan açıklamalara göre şimdilik, özel gider vergilerinin diferansiyel yansımasının daha çok, vergilendirilen malın tüketim ile ilgili karekterlerine bağlı olduğu biçiminde bir sonuç ile karşı karşıya gelmekteyiz.

Faktörler Yönünden Yapılan Basit Ayırım

Şimdi Tablo (15-7) de 7 ve 8 nolu keyzlerle gösterilen veya belli faktörlerle ilgili işlemler üzerine konulan ayırıcı bir sergiyi incelemeye dönelim. Bu amaçla U, V ve W faktörleri üzerine konulan ge-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

net bir gelir vergisi veya faktör satınalımı vergisinin yerine sadece U faktörü üzerine konulan bir gelir vergisinin yer aldığını düşünelim. Devletin reel satınalımları yine sabit tutulmaktadır.

Gelirin Kaynak Yönündeki Değişimleri :

Daha önceki benzer akıl yürütmeyi burada da uygulayarak, nisbi faktör fiyatlarında ortaya çıkacak olan iki tür değişme arasında ayırım yapılabilir. Birinci olarak; V ve W faktör fiyatlarındaki nisbi değişmeye oranla, U faktörünün net gelirinin düşeceğini bekleyebiliriz. İkinci olarak ise, V ve W nin nisbi gelirlerinde değişmeler bekleyebiliriz.

Faktör arzının inelstik olduğunu varsayalım. Talep yapısında ortaya çıkacak olan muhtemel değişiklikleri ihmal ederek, V ve W faktörlerindeki değişmeye nisbetle U faktörünün brüt gelirinin değişmeden aynı kalacağını ve yine V ve W faktörlerininkine oranla U nun net gelirinin düşeceğini söyleyebiliriz. Bu durum, W ile V nin net fiyatları ile piyasa fiyatları arasındaki vergi nedeniyle ortaya çıkan farkın azaltıldığını buna karşılık sözkonusu farkın U faktörü için genişletilmekte olduğunu yansıtmaktadır Diferansiyel yansıma şimdi vergilendirilen faktörün gelir dağıtımına ilişkin karakterine bağlı bulunmaktadır. Böylece, ücret geliri üzerine verginin konulduğu bir durumda olduğu gibi, gelir skalasında yukarı doğru hareket edildiğinde toplam gelirin bir yüzdesi olarak eğer vergilendirilen faktörden elde edilen gelir düşmekte ise, diferansiyel yansıma azalan oranlıdır (geriye doğrudur). Buna karşılık, sermaye geliri üzerine bir verginin konulduğu durumda olduğu gibi, gelir skalasında yukarı doğru hareket edildiğinde toplam gelirin bir yüzdesi olarak eğer vergilendirilen faktörden elde edilen gelir düşmekte ise, diferansiyel yansıma artan oranlı (ileriye doğru) olacaktır.

Eğer faktör arzının elastik olduğunu gözönünde bulundurursak, bu sonuçlar geçerlilik kazanmaktadır. Arz eğrisinin eğiminin yukarı doğru meylettiği varsayılarak, üzerine vergi konulmayan malların arzı artarken, vergilendirilen faktörlerinki düşer. Böylece, vergilendirilen faktörün brüt kârlılık oranı vergilendirilmeyen faktörlerinkine yükselir ve vergilendirilen faktörün net kârlılık oranındaki nisbi düşme azaltılmış olur. Bu durumda belli bir vergi geliri elde edilmesi için,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

daha yüksek oranlı bir vergiye gerek duyulacaktır ve vergilendirilen faktörün vergi yükü arttırılacaktır (1).

Vergilendirilmeyen V ve W faktörlerinin nisbi fiyatlarındaki değişmeler, verginin etkisi sonucu olarak talep yapısında ortaya çıkan genel uyum mekanizmasının sebep olduğu diğer değişiklikler nedeniyle olmaktadır. Daha önceki gibi hareket ederek, bu tür değişikliklerin gelir dilimleri üzerinde gelir dağılımı yönünden hiç bir sistematik etkisinin olmadığını ve böylece yansımanın nötr olduğunu öngören hipotezi uygulayabiliriz. Böylece, sonuç esas olarak, vergilendirilen ve vergilendirilmeyen faktörlerin net nisbi fiyatlarındaki değişimlere bağlı olacaktır. Bu değişmeler vergilendirilen faktöre bağlı olarak ileri veya geriye doğru yansımaya yol açacaktır. Böylece, faktör alım satımı üzerine konulan genel bir vergi yerine usta olmayan emek sahibinin elde ettiği bir verginin ikâme edilmesi durumunda diferansiyel yansıma geriye doğru olacaktır. Buna karşılık, emek geliri üzerine konulan bir vergi yerine sermaye geliri üzerine konulan bir verginin ikâmesi ise, ileriye doğru yansımaya yol açacaktır.

Gelirin Kullanımdaki Değişiklikleri :

Şimdi faktör fiyatlarına dönerek, vergilendirilen faktörlerin önemli ölçüde input olarak bünyesinde yer aldığı malların nisbi fiyatında bir artış olacağını ve özellikle eğer faktör arzı elastik ise, üzerine vergi konulmayan üretim faktörlerine dayanan malların fiyatında bir düşmenin ortaya çıkabileceğini söyleyebiliriz. Bu değişmeler lüks mallara oranla zorunlu malların fiyatını yükseltebilir veya bunun aksi olabilir. Bununla beraber, gelirin kaynağı açısından vergilendirilen faktörün gelir dağılımına ilişkin karakteri ile gelirin kullanımı açısından elde edilen üretimin gelir dağılımına ilişkin karakteri birbiriyle ilişkili değildir. Daha önceki hareket biçimimizi izleyerek, gelirin kullanımı yönünden ayırıcı bir faktör vergisinin ikâmesinin gelir dağılımı yönünden nötr olduğu hipotezini benimseyeceğiz. Aksini ispatlayacak olan özel bir olayın yokluğunda, bu hipotez tutarlı olup, ve daha önce de belirtildiği gibi, deneysel bazı bulgulara gerek vardır.

---

(1) Aylaklığı gelirin bir unsuru olarak ele alındığı ve diğer faktörlerin fiyatının bu nedenle sabit tutulamayacağı konusu ile ilgili olarak, bkz. daha önceki (s. 221) açıklamalarımız.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Malların nisbi piyasa fiyatlarındaki değişmeler mal üzerine konulan ayırıcı verginin yansımasının esaslı bir unsuru olduğu halde, faktörlerin net fiyatlarındaki nisbi değişmeler ise, faktör üzerine konulan ayırıcı verginin yansımasının temel bir unsuru olmaktadır. Bu durumda, fiyatlardaki önemli değişme gelir elde eden kimsenin gelirini kullanabileceği yollara bağlı olarak ortaya çıkar. Başka bir durumda ise, bu önemli değişme, gelirin elde ediliş biçimine göre ortaya çıkmaktadır.

Benzer bir açıklama biçimi, mal ve faktörlerden çok alıcı ve satıcı gruplarına karşı ayırım yapan vergiler ile, çok yönlü ayırım biçimleri ile ilgili vergiler için de uygulanabilir. Vergilerin ayırıcılığı yaygınlaştırıldıkça, buna bağlı olarak ortaya çıkan problemin karmaşıklığı da artırılmaktadır.

Piyasa Aksaklıkları :

Şimdiye kadar, piyasada tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımından hareketle, çeşitli vergi ikâmelerine karşı reaksiyonları incelemiş bulunuyoruz. Ancak, piyasadaki aksaklığın analize sokulmasiyle başka sorunlar da ortaya çıkmaktadır.

Eşitlik Kuralları : Eşitlik kurallarımızdan ilki, belli bir işlemin alıcı veya satıcı yönüne uygulanır. Ancak, bu eşitlik kuralı aksak işleyen piyasa için geçerli değildir. Örneğin, para aldatmacasının etkisi altında kalan tüketiciler, alış vergisi gibi gizli bir vergi ile firmanın brüt gelirleri üzerine konulan gizli bir vergiye karşı farklı biçimlerde reaksiyon gösterirler (1). Ayrıca, vergi aldatmacasının etkisi altında kalarak hareket eden sendikalar, faktör alım satımı üzerindeki bir verginin işçi ve işverenden hangisine konulduğuna bağlı olarak, kollektif pazarlık sırasında farklı davranabilmektedirler. Ücret vergisinin yükünü işveren ve işçi arasında, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir piyasada dağıtımına ilişkin yasal çabalar yararsız

(1) Chamberlin'in açıkladığı gibi, yukarıdaki açıklamalar piyasanın hem mükemmel işlediği ve hem de tam rekabet koşullarına uygun olarak işlemekte olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Ancak, şimdi sözkonusu olan güçlüklerin bazıları sadece piyasada mükemmelliğin değil, fakat ayrıca tam rekabetin de yokluğu nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bkz. E.H. Chamberlin, The Theory of Monopolistic competition, 5th ed., Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1948

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olup, ancak böyle bir girişimin aksak piyasa koşulları altında izlenen ücret ve fiyat politikaları üzerinde etkileri olabilmektedir.

İkinci eşitlik kuralımız, firmaların brüt gelirleri üzerine konulan genel bir vergi ile firmaların faktör satınalımı nedeniyle yaptıkları maliyet giderleri üzerine konulan genel bir vergiye uygulanmaktadır Firmanın brüt gelirlerinin maliyet ödemeleri arasında paylaştırıldığı, buna karşılık kârın aynen bırakıldığı monopol koşullarında bu eşitlik kuralının uygulanması olanağı kaybolmaktadır. Örneğin, üretim ve fiyat seviyesinde belli değişikliklere yol açan t_r oranındaki bir verginin monopolcünün ortalama geliri üzerine konulmakta olduğunu düşünelim. Şimdi, bu verginin firmanın vergi çıkarıldıktan sonraki ortalama maliyeti üzerine t_c oranında konulmakta olan bir gider vergisi ile yer değiştirdiğini varsayalım. Eğer t_c yi $t_r/(1-t_r)$ ye eşit olacak biçimde saptarsak, vergi sonrası üretim ve fiyat seviyesi aynı olacaktır. Ancak, bu durumda vergi geliri her iki vergiye göre farklı olacaktır. Eğer bu vergi uygulandığında firma kâr elde etmekteyse vergi geliri daha fazla olacaktır. Buna karşılık zararla karşılaşılmaktaysa, aynı vergi gelirini elde edebilmek için maliyet giderleri üzerine daha fazla vergi konulması gerekir (1).

Monopol kârının varlığı, firmanın gelirleri ile maliyet ödemeleri arasındaki eşitliği bozmakta olup; ve monopol kârı üzerine konulan bir vergi ise, maliyet ödemeleri üzerine konulan bir vergi ile işletmenin brüt gelirleri üzerine konulan vergi arasında yer alan üçüncü bir vergi türünü oluşturur. Piyasa işlemleri üzerine konulan diğer vergilerde olduğu gibi kâr üzerine konulan bu tür vergilerin de gelir dağılımına ilişkin olarak yol açtıkları sorunlar, esas olarak tüketici bireylerin elde ettikleri geliri olumsuz olarak etkilemektedir. Monopol kârının kira gelirlerinden oluştuğu düşünülerek, kâr üzerine konulan vergi arzı inelastik olan faktör alım satımı üzerine konulan ayırıcı bir vergi ile ilişkilendirilebilir.

Genel bir gelir vergisi ve genel bir tüketim vergisine uygulanabilir üçüncü eşitlik kuralımız, tasarrufun hiç yapılmadığı varsayımına dayandığından, aksak rekabet durumunun analize sokulması nedeniyle hiç etkilenmemektedir.

---

(1) Bkz. s. 308.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel Bir Gelir Vergisinin Bütçesel Yansıması

Genel ve düzoranlı bir gelir vergisinin bütçesel yansımasiyle ilgili daha önceki değerlendirmemiz, piyasadaki aksak rekabetin gözönünde bulundurulması durumunda bazı koşulların yerine getirilmesini gerektirmektedir. Bu koşullar gelirin kaynağı yönünden ortaya çıkan değişikliklere uygulanmalıdır.

Faktör fiyatlarının aksak işleyen bir piyasada belirlendiği bir durumda, talep seviyesi vergi oranında yapılan değişikliklerden etkilenebilmektedir. Kendi hizmetlerinin talep ve arzını kendisi belirleyen yöneticiler, mevcut vergi tarifelerini gözönünde bulundurarak kendi ücretlerini saptarlar. Bu nedenle vergideki bir artış, yöneticinin vergi sonrası net gelirini devam ettirmesine olanak sağlayacak biçimde ücretinin yükseltilmesiyle karşılanabilmektedir. Aynı durum, emeğini satan kimsenin piyasada tekelci pozisyonunda olduğu, ancak vergi artışından önce de tam olarak vergilendirilemeyen uzman ücretleri için de geçerlidir. Bir çok durumlarda verginin talep seviyesini değiştirdiğini öngören bu yaklaşım oldukça geçerli bulunmaktadır. Yani, yüksek düzeydeki yöneticilerin maaşlarının veya uzmanlık isteyen servislerde çalışanlar için oldukça yüksek düzeyde ödenilen ücretler genellikle idari fiyatlar olup, vergi oranı yükseldiğinde vergi öncesi net geliri elde edinceye kadar telâfi edici bazı değişikliklere tabidirler. Ayrıca yüksek marjinal vergi oranları, bir firma hiyerasinin çeşitli düzeylerinde elde edilen (vergi sonrası) net gelirler arasındaki farkı azaltır. Eğer yaşam standartları arasında belli farklılıkların devam ettirilmesi gelenek haline getirilmişse, artan oranlı vergi tarifesinde yapılan bir artış sonucu olarak, yönetici maaşları da yükselebilir (1). Gerçekten, artan oranlı vergi tarifesinin geçen on senedeki dikleştirilmesi, bu anlatılan biçimde maaşların yükselişinde bir neden olmuştur.

Buna karşılık, gelir skalasının alt dilimlerinde üst gelir dilimlerindekine uygun bir ayarlama yapılması olasılığı azdır. Alt gelir dilimlerinde ne vergi yükünün önemi azalır ve ne de vergi oranları düşer, ayrıca birevin ücreti üzerinde pazarlık yapma gücü de düşmeye meyleder. Sendika politikası ücret yükselişini öngören taleplerde kişisel gelir vergisini bir faktör olarak hesaba katabilir, ancak bunun önemli bir unsur olduğunu belirten bir terih gösterilemez.

---

(1) Bkz. s. 103 ve 245 inci sayfa dipnotları.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mallarda Ayırım : Rekabete dayanan bir konumda mal alım satımı üzerine konulan ayırıcı bir verginin gelir dağılımına ilişkin etkilerinin gelirin kullanım yönü ile ilgili olarak, malların nisbi fiyatındaki değişmeler tarafından tayin edildiği biçimde bir hipoteze ulaşmış bulunuyoruz. Buna karşılık, gelir veya kaynaklar yönünden ortaya çıkan değişmeler, gelir dağılımının seviyesi üzerindeki etkileri önemsiz bir faktör olarak ele alınmıştır.

Bununla beraber, bu ilişkiler aksak rekabet koşulları altında geçerli değildir. Mal piyasasındaki monopol durumunun ortaya çıkmasına bağlı olarak, mal alım satımı üzerine konulan bir ayırıcı vergi gelirin elde edilişi üzerinde gelir dağılımı ile ilgili önemli etkiler yaratmaktadır. Ve bu durumda gelirin kullanımı üzerindeki etkilerin önemi azalabilmektedir. Vergilendirilen malın arzının tamamen inelastik olduğu bir durumda, mal üzerine konulan ayırıcı bir verginin etkisiyle monopol kârı üzerine konulan bir verginin etkisi aynı olacaktır (1).

Daha az ekstrem durumlarda, nisbi mal fiyatlarındaki değişmeler sonucu olarak, gelirin kullanımı yönünden ortaya çıkan etkiler yolu ile yine de gelir dağılımı ile ilgili önemli değişmeler olabilir. Ancak, bu değişiklikler şimdi gelirin kullanımı yönünden ortaya çıkan önemli ve sistematik etkilerle desteklenebilir. Eğer, mal üzerine konulan vergi monopol kârını azaltırsa, gelirin kullanımı yönünden ortaya çıkan değişmeler sermaye geliri üzerine konulan ayırıcı bir verginiki ile aynı etkiyi yapacaktır. Eğer, üzerine konulan vergi nedeniyle ortaya çıkan etkiler kâr içindeki ücret payının azalmasına yol açarsa, sonuç ücret üzerine konulan bir verginin yol açtığı etkiyle aynı olacaktır. Ve bu ilişki böylece devam edecektir.

Faktörlerde Yapılan Ayırım : Faktör alım satımı üzerine konulan ayırıcı vergiler yönünden de benzer sınırlandırmalar sözkonusu olur. Rekabete dayanan bir konumda gelir dağılımı ile ilgili değişmelerin esas olarak gelirin kaynağı yönünden belirlendiğini öngören hipoteze ulaşmıştık ve nisbi faktör fiyatlarındaki değişme sonucunun gelir dağılımı üzerinde oldukça önemsiz etkisinin olduğunu belirtmiştik. Ancak, aksak rekabet koşulları altında bu sonuçlar değişebilmektedir.

---

(1) Bkz. s. 301.

MARMARA ÜNİVERSİTEŞİ YAYINEVİ

Aksak rekabet koşulları altında işleyen bir faktör piyasası tarafından ödenilen ücret üzerine konulan bir verginin etkileri titizlikle incelemeyi gerektirmektedir. İşgücüne emeğin karşılığı olarak, marjinal ürün değerinden daha az ödemede bulunulduğu bir durumu düşünelim. Ücret ödemeleri üzerine konulan bir vergi şimdi üreticiler yönünden kârın azalışı ve azaltılan ücret fonu ile çalışılan saatlerde muhtemel bir azalış biçimini de kapsayarak ücret gelirlerinde değişikliğe yol açarak yansıyacaktır. Bu durumda gelirin elde edilmesi yönünden önemli bir unsur olan gelir dağılımında değişmeler olur, ancak gelirdeki değişme, rekabet koşullarının geçerli olduğu durumdakinin aynısı olmayacaktır.

İkinci olarak, faktör piyasasının satıcılar bölümündeki monopol durumunu düşünelim. Öte yandan, işçi sendikalarının mal piyasasında monopolcü pozisyonunda bulunan üreticilerin kârı üzerinden ya hep ya da hiç pazarlık esasına uygun olarak bir pay aldıklarını varsayalım.Eğer sendikanın pazarlık yapma politikası vergi öncesi de sınırlandırılmışsa, şimdiki durumda konulan vergi ücret üzerindeki vergiyi massedecektir (1). Eğer sendikaların pazarlık yapmaları vergi öncesinde sınırlandırılmışsa, ücret üzerine konulan bir vergi şimdiki durumda ücret artışı taleplerine yol açabilir. Başka durumlarda, her ne kadar zam taleplerinin artışına bağlı olarak istihdam olanakları azalsa da, ücret üzerine vergi konulması sendikanın ücretlerin artmasını talep etmesine yol açabilmektedir.

Daha önceki bir analiz, mal ve faktör piyasaları yönünden çeşitli varsayımları birleştirmemizi gerektirmektedir. Ancak, bu şekilde muhtemel sonuçların, sadece sıralandırılmasiyle fazla bir şey elde edilemez. Bu konuda gerek duyulan basitleştirici varsayımların nitelikleri, deneysel yarar sağlama yönünden yeterli ölzüde realist bir hipotez testinin uygulanmasına olanak sağlama yönünden yeterli derecede basit - veya başka bir deyişle, fiyat ve dağıtım sorunlarına uygulanabilir biçimde Keynezyen devrimci görüşlerin karşılığı olmalıdır. Aynı zamanda, yansıma sonuçlarının genelleştirilmesi, kayıtsız olarak dayanılacak olan sonuçlardan çok kanıtlanmamış olan hipoteze yol açacaktır. Bununla beraber, vergi yansıması konusundaki görüşleri tam olarak değerlendirilmesine vergi yasama faaliyetleri için hemen gerek duyulmaktadır. Ve durum bu olunca sosyal ilimlerle uğraşan bilim adamı, bir gökbilimci gibi, tam olarak doğru bir sonucu

(1) Bkz. s. 282.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

elde edinceye kadar değerlendirmelerini geciktiremez. Bu konuda sınırlayıcı bir etmen olan bilgi yetersizliği de hesaba katılarak, tam olmasa bile iktisatçının geliştirebileceği en iyi hipotezi ortaya koymasına gerek duyulmaktadır (1).

C. MUTLAK FİYATLARDA DEĞİŞME

Şimdiye kadar, vergi yapısında ortaya çıkan değişiklikler sonucu olarak nisbi mal ve faktör fiyatlarında ortaya çıkan değişmelerle uğraşmış bulunuyoruz. Buna karşılık, mutlak fiyatlarda ortaya çıkan değişmeler konusunda hiçbir şey söylenmemiştir. Bu konuda da gerekli açıklamaların yapılması gerekir. Bir gelir dağıtımı sorunu olarak yansıma probleminin esası, nisbi değişmeler yolu ile fiyatlardaki mutlak değişmeleri gözönünde bulundurmayan nisbî fiyat değişmelerine ilişkin analize dayanmaktadır. Mutlak fiyatlardaki değişmenin yönü, bu bölümün sonundaki bölümde özlü bir biçimde ele alınacaktır (2). Ondan sonra ise, nisbi fiyatlar yönünden konuyu ele alan bizim ince yaklaşmamıza kaldığımız yerden döneceğiz.

Parasal Görüşler

Şimdilik tamamen tüketime dayanan basit ekonomik modelimizi alıkoyarak, bütçe politikasındaki değişmelerin sonucu olarak, milli gelir ve fiyat seviyelerindeki mutlak değişmeleri ele alacağız. Böyle bir inceleme tarzı, esas olarak parasal bir sorunla karşılaşmamızı ve özellikle miktar teorisi alanına girmemizi gerektirmektedir. Tamamen tüketime dayanan modelimizde yer alan paranın sadece muamelelerde kullanılan para olduğunu ve yatırım portföyünde hiç para tutulmadığını varsaymaktayız. Öteyandan ayrıca, belli bir para arzının belli bir devredeki ödemelerin toplamını sabit bir düzeyde tutması için, muamele saiki ile tutulan paranın devir süratinin sabit olduğunu varsayabiliriz. Son olarak, özel taraflar arasında olduğu gibi, dev-

---

(1) Bkz. s. 270, not. 1

(2) Miktar - teorisi yaklaşımlarının yansıma konusuyla ilgili tartışmaları için bkz. O. Englönder, Allgemeine Steuerlehre und steueruberwalzung, Rohrer, Brünn, Germany, 1935 ve G. Schmölders, «Monetöre Theorie der steuerüberwalzung» Finanzarchiv, Neue, vol. 4, s. 280-290, 1936.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

let tarafından yapılan veya devlete yapılan ödemelerin muamele saiki ile tutulan para için de aynı talebi gerektirdiğini düşünelim (1).

Para arzı toplam ödemeler için gerekli olurken, ayrıca toplam ödemelerin seviyesini de belirlendiğinden dolayı, burada karşılaştığımız sorun sadece mutlak fiyatlarda ve gelirlerdeki değişmelrin saptanması olacaktır. Veya mutlak fiyatlardaki belli değişmeleri öğrenmek istediğimizde sorun, mutlak fiyat değişmeleri için öngörülen değişikliğin sağlanması için para arzında yapılması gereken değişikliğin ne olacağının saptanması ile ilgili bulunmaktadır.

Genel Vergilere Uyum

Olayları basitleştirmek için, tam rekabet varsayımından hareket edelim. Genel vergilerle uğraşırken, tüketicileri bir grup olarak düşünebilir ve sadece emek gibi tek, bir X malının üretimine tahsis edilen bir faktörün varlığını gözönünde bulundurabiliriz. X malından senede 100 ünite üretildiğini ve bunun için 100 saatlik işgücüne gerek duyulduğunu varsayalım. Malın birimi başına fiyatı 1 dolar olarak belirleyerek, 1 saatlik ücret karşılığını da 1 dolar olarak elde ederiz. Bu durumda toplam üretim değeri veya brüt milli gelir 100 dolara eşittir. 100 dolarlık satın alım bedeli ile 100 dolarlık ücret ödemelerinden meydana gelen toplam ödemeler 200 dolara eşit olmaktadır. Ayrıca bir doların senede yirmi defa el değiştirdiği varsayıldığında, toplam para arzının 10 dolar olması gerekmektedir. Böyle bir keyz, Tablo (15-2) nin 1 nolu sütununda yer alan durumla gösterilmiştir. Şimdi ise, üretilen malların %40 ının satınalınmasına olanak sağlayacak biçimde devletin mal satınaldığını gösteren bir bütçeyi analize sokacağız. Bunun için, reel üretim seviyesinin değişmeden aynı kaldığını varsaymaktayız.

Gelir Vergisi : Devletin satınalımlarının tüketiciler üzerine konulan bir gelir vergisi ile finanse edilmekte olduğunu düşünelim. Böyle bir bütçe, devletin yapacağı satınalımlar için oldukça uygun bir

(1) Eğer okuyucu devlet tarafından yapılan işlemlerin daha küçük veya büyük ölçekte paranın devir süratinde olması gerekliliğini varsaymak isterse, bundan sonraki görüş kolayca alternatif varsayımlara uydurulabilir. Örneğin bu konuda (s. 390). Ricardo tarafından ortaya konulan, vergi —ve devlet— satınalımlar, birbirini götüreceğinden, prosenin ne vergi ve ne de harcama yönünden para talebi üzerinde böylece hiç bir muamele talebine gerek kalmadığı biçimdeki örneğini karşılaştırmalıdır.

Tablo (15-2) : Genel bir vergiye karşı fiyat değişmeleri

Sektör Hesapları	Vergiden önce (1)	Gelir Vergisi ile finanse edilen bütçe		Satış vergileriyle finanse edilen bütçe				
				Vergilendirilebilir Kamu satınalımları		Vergisiz Kamu satınalımları		
		Para arzının sabit tutulması (2)	Fiyat seviyesinin sabit tutulması (3)	Para arzının sabit tutulması (4)	Parasal üretimin sabit tutulması (5)	Para arzının sabit tutulması (6)	Kamu fiyatının sabit tutulması (7)	Özel piyasa fiyatının sabit tutulması (8)
Tüketici Sektörü :								
1. Ücret fonu	$100.00	$ 83.33	$100.00	$ 60.00	$100.00	$ 71.40	$100.00	$ 60.00
2. Ücret haddi	1.00	0.83	1.00	0.60	1.00	0.71	1.00	0.60
3. Gelir vergisi		33.33	40.00					
4. Satınalım için ödemeler	100.00	50.00	60.00	60.00	100.00	71.40	100.00	60.00
5. Ünite fiyatı	1.00	0.83	1.00	1.00	1.66	1.19	1.66	1.00
6. Satınalınan ünite sayısı	100	60	60	60	60	60	60	60
İşletme Sektörü :								
7. Tüketiciden elde edilen gelir	100.00	50.00	60.00	60.00	100.00	71.40	100.00	60.00
8. Devletten elde edilen gelir		33.33	40.00	40.00	66.66	28.56	40.00	24.00
9. Ücret ödemeleri	100.00	83.33	100.00	60.00	100.00	71.40	100.00	60.00
10. Brüt gelir vergisi				40.00	66.66	28.56	40.00	24.00
11. Satılan ünite sayısı	100	100	100	100	100	100	100	100
Kamu Sektörü :								
12. Gelir vergisi		33.33	40.00					
13. Brüt gelir vergisi				40.00	66.66	28.56	40.00	24.00
14. Harcamalar		33.33	40.00	40.00	66.66	28.56	40.00	24.00
15. Ünite fiyatı		0.83	1.00	1.00	1.66	0.71	1.00	0.60
16. Satın alınan ünite sayısı		40	40	40	40	40	40	40
Bütün Sektörler :								
17. Brüt milli hasıla (6+7)	100.00	83.33	100.00	100.00	166.66	100.00	140.00	84.00
18. Top. Ödeme. (2+6+7+8+9	200.00	200.00	240.00	200.00	333.33	200.00	280.00	168.00
19. Üretilen malın ortalama bir. fi.	1.00	0.83	1.00	1.00	1.66	1.00	1.40	0.84
20. Para arzı	10.00	10.00	12.00	10.00	16.66	10.00	14.00	8.40
21. Paranın muamele devir hızı	20	20	20	20	20	20	20	20

(*) 6, 11, 16 ve 21 nolu maddeler dışında kalanlar dolar cinsindendir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortam yaratmaktadır. Devlet tarafından satınalınan malın bir kısmının bedeli olarak tüketicilerin ödedikleri gelir vergisiyle ve ikinci olarak devlet tarafından yapılan satınalımlara yapılan ödemelerle ödenilmektedir(1). Daha önce, 200 ünite (mal ve hizmet) bir defada satın alınmıştı. Şimdiki durumda ise, 40 ünitenin bedeli iki defada ödendiğinden neticede 240 ünite satın alınmış olmaktadır. Para arzı 10 dolar olarak sabit tutulmakta olduğu varsayıldığından, toplam ödemeler 200 dolar olarak sabit bir düzeyde kalmaktadır. Birim başına (mal ve emek için) fiyat 200/240 = 0.83 dolara düşmektedir. Tüketiciler üzerine konulan gelir vergisi, firma tarafından faktörler için yapılan ödemeler ile mal satarak elde edilen gelirleri arasındaki eşitliği etkilememektedir. Bu nedenle, mal ve emeğin birim fiyatı her ikisi için aynı oranda düşer. Böyle bir sonuç, tablonun 2 nolu sütununda gösterilmektedir(2).

---

(1) Gelir vergisinin kaynaktan kesme yolu ile elde edildiğini varsayarsak, müteşebbis tarafından ödenilen verginin ücret geliri elde edenlerin ödediği vergiye dönüştüğü ve kamu satınalımları için yapılan ödemelerin ise piyasa tarafından yapılan ödemelere dönüştüğü bu durumda, ödeme akımının her hangi net bir uzantısı olmayacaktır. Böylece, fiyat seviyesi değişmeden aynı kalacaktır.

(2) A = ödemelerin toplam miktarı
U = mal birimi
L = emek birimi
W = ücret ödemeleri
T_i = gelir vergisi ödemeleri
C = tüketici satınalımları için yapılan ödemeler
G = Kamu satınalımları için yapılan ödemeler
p = malın birim fiyatı
w = emeğin birim fiyatı
g = devlet tarafından yapılan satınalımların toplam mal miktarını gösterdiğinde, aşağıdaki yedi eşitliği elde ederiz.

$A = W + T_i + C + G$ $\qquad$ $G + C = pU$
$T_i = G$ $\qquad$ $W = WL$
$C = W = T_i$ $\qquad$ $A = VW$
$G = gpU$

g, U, L, V ve M nin veri değerleri için bu eşitliklerden A, W, T_i, C, G, p ve w nin değerlerini elde edebiliriz. (15-2) nolu Tablo, g=0.4, U=100, L=100, V=20 ve M=10 için sonuçları vermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sabit para arzı yaklaşımı ücret ve fiyatlarda bir düşmeye yol açtığından, fiyat ve ücret seviyesinin değişmeden aynı kalması isteniyorsa, para arzının arttırılması gerekmektedir. Bu keyz tablonun 3 üncü sütununda gösterilmektedir (*).

Devletin Vergilendirilebilir Mal Satın Aldığı Durumda Genel Satış Vergisi : İkinci bir durum olarak, bütçenin hem özel ve hem de kamu satınalımlarına uygulanabilen bir genel satış vergisi ile finanse edildiğini düşünelim. Kamu satınalımları şimdiki durumda önce firma tarafından ödenilen vergilerle ve tekrar kamu harcamalarına ödenilen bedellerle karşılanmaktadır. Daha önce olduğu gibi toplam satınalımlar, 100 birim emek ile 140 birim maldan oluşan 240 birimden meydana gelmektedir. Para arzının sabit olması durumunda, parasal yönden toplam ödemeler 200 dolar olarak sabit kalmakta ve ortalama fiyat (mal ve emek için) tekrar 83 sente düşmektedir. Bu durumda vergi mal fiyatı ve faktör fiyatı arasına ayırıcı bir unsur olarak girmektedir. Bu nedenle mal fiyatına oranla ücret haddi düşmektedir (1). Tablonun 4 nolu sütununda gösterildiği gibi mal fiyatı 1 dolar olarak kalırken, ücret haddi 60 sente düşmektedir.

Para arzının sabit olduğunu öngören varsayım, parasal ücretlerin azalmasına karşılık mal fiyatının değişmeden aynı kaldığı bir durumla karşılaşmamıza yol açmaktadır. Burada, eğer fiyat seviyesinin sabit tutulması ve aynı zamanda fiyatın vergi ile aynı miktarda artması isteniyorsa, para arzının arttırılması gerektiği sonucuna ula-

---

(*) Bu durumda M bilinmeyen olmakta ve W=1 dolar eşitliği veri olmaktadır.

(1) T_s yi satış vergilerini gösterecek biçimde kullanarak, aşağıdaki eşitlikler sistemini elde ederiz.

$$A = W + T_s + C +$$
$$T_s = G$$
$$C = W$$
$$G = gpU$$
$$G + C = PU$$
$$W = wL$$
$$A = vM$$

g, U, L, V ve M nin değerlerinin belli olması durumunda, yine A, W, T_s, C, G, p ve W nin değerlerini bulabiliriz. Tablo 1(15-2) daha önce olduğu gibi aynı değerleri sabit varsayarak, elde edilen sonuçları göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şılır. Bu sonuç 5 nolu sütunda gösterilmektedir (*). Bu keyzde vergi fiyata eklenmekte olup, faktör ödemeleri sabit tutulmaktadır. Verginin hangi yönde etki edeceği belli olmamaktadır. Ancak, saat başına ödenilen reel ücretin değeri veya reel ücret haddi her iki durumda da eşit olarak azaltılmaktadır. Tablonun 4 nolu sütununda parasal ücret haddi 60 sent ve mal birimi fiyatı 1 dolar olduğu halde; 5 nolu sütuna göre, parasal ücret 1 dolar ve mal fiyatı 1.66 dolar olmaktadır. Böylece, verginin reel yansıması veya malın tüketici ve kamu sektörü arasındaki dağılımı, değişmeden aynı kalmaktadır. Aynı ilişki tablodan 6 ve 16 nolu sıraların karşılaştırılmasıyle de görülmektedir.

Devletin Vergisiz Mal Satınaldığı Durumlarda Genel Satış Vergisi : Eğer, devlet satınalımları vergi dışı bırakılırsa, yukarıda ulaşılan sonuçlar değişmektedir. Daha önce olduğu gibi, özel alıcılar tarafından ödenilen fiyatlara nisbetle ücretler düşer ancak, buna ek olarak özel alıcılara ödettirilen fiyat şimdiki durumda devlet tarafından ödenilen fiyatı geçmektedir.

Sabit bir para arzı durumunda ulaşılan sonuçlar 6 nolu sütunda gösterilmiştir. Parasal ücretler önceki duruma göre daha az düşer. Özel alıcılar tarafından mallar için ödenilecek fiyatlar yükselmektedir. Özel ve kamu sektörleri tarafından ödenilen ortalama fiyat ise değişmeden aynı kalır (1).

Mal fiyatını sabit tutacak biçimde para arzını yine ayarlayabiliriz. Ancak burada iki olasılıkla karşılaşılmaktadır. Tablo (15-2) nin 7 nci sütununda devlet tarafından ödenilecek fiyat sabit tutulmuştur.

(*) Bu keyde M nin değeri bilinmezken, $W=\bar{w}=\$1$ dir.

(1) P_g = devlet tarafından ödenilen fiyatı ve P_p = tüketici tarafından ödenilen fiyatı gösterdiğinde aşağıdaki eşitlikler sistemini elde ederiz.

$$A = W + T_s + C + G$$
$$T_s = G$$
$$C = W$$
$$G = gPgU$$
$$C = (1-g)P_p\bar{U}$$
$$P_c = P_g - T_s/gU$$
$$W = WL$$
$$A = v\bar{M}$$

$\bar{g}$, $\bar{U}$, $\bar{L}$, $\bar{V}$ ve $\bar{M}$ nin değerlerinin belli olması durumunda A, W, T_s, C, G, P_i, P_p ve W nin değerlerini bulabiliriz. Daha önce olduğu gibi 6 ncı sütunda sabit verilerin aynı sayısal değeri kullanılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Devlet vergisiz maliyet bedelini ödediğinden, ve ücretin maliyeti devlet ve özel tüketiciler tarafından satın alınan mallar için hep aynı olduğundan, ücret haddi değişmeden aynı kalacaktır. Bu durumda özel alıcılar tarafından ödenilecek fiyat, şimdi vergi kadar artar; toplam ödemelerin seviyesi hızlı bir biçimde yükselir; ve bu durumda para arzının genişletilmesi gerekir (1).

8 nolu sütunda, devlet tarafından ödenilen fiyatın vergi miktarında düşmesi anlamına gelecek biçimde özel tüketiciler tarafından ödenilen fiyatların sabit olduğunu varsayıyoruz. Net fiyata eşit olan parasal ücret buna uygun olarak düşmelidir. Bu durumda ise, para arzında bir daralmaya gerek duyulmaktadır (2).

Dolar cinsinden ücret haddinde ve fiyatlardaki değişme biçiminde ortaya çıkan bu farklılıklara karşılık, devlet ve tüketicilerin reel gelirinde ortaya çıkan değişmeler hep aynı olacaktır. Ayrıca, bütçe ister genel gelir vergisiyle ve ister genel bir satış vergisiyle finanse edilsin böyle bir sonuç kesinlikle ortaya çıkacaktır. Parasal ayarlamalar ne olursa olsun, bu her iki durum arasındaki diferansiyel yansıma nötr olacaktır.

Ayırıcı Vergilere Karşı Uyum

Benzer bir analiz, belli mal veya belli üretim faktörleri üzerine konulan ayırıcı vergilere uygulanabilir. Burada da aynı ilkeler geçerlidir. Mal alım satımı üzerine konulan ayırıcı bir vergi, vergilendirilen üretim faktörünün nisbi fiyatında bir artışa yol açar. Böyle bir etki, vergilendirilen malın fiyatında bir yükseliş, vergisiz malın fiyatında bir düşme; veya bunların karması biçiminde ortaya çıkabilir. Faktör alım-satımı üzerine konulan ayırıcı bir vergi ise, vergilendirilen faktörün parasal gelirini düşürebilir; vergisiz faktörlerin net parasal kârlılık oranını yükseltebilir veya bu iki etkinin karması biçiminde bir etki yaratabilir. Bu etkilerin reel gelir dağılımı üzerinde sebep olduğu değişmeler, mutlak fiyatlardaki özel değişmelerin etkisinden bağımsız bir biçimde ortaya çıkacaktır. Buradan, yansımayı

---

(2) Yukarıdaki eşitlikler sisteminde $P_g = Pg = 1\$$ elde edilir ve M burada bir değişken olur.

(3) Önceki dipnottaki uyum prosesi için şimdi $P_g = P_p = 1\$$ ve M nin yine değişken olduğu bir sistem yer değiştirmelidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mutlak fiyatlardaki değişmelerin bir fonksiyonu olerak değil, fakat nisbi fiyatlardaki değişmelerin bir fonksiyonu olarak tanımlayabiliriz. Nisbi fiyatlardaki değişme, vergi yapısı ve piyasa mekanizmasını işleten güçler tarafından belirlenmektedir. Nisbi fiyatlardaki değişmeler, mutlak fiyatlarda ortaya çıkan çeşitli değişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, mutlak fiyatlardaki değişmenin yönü, yansımanın ne olacağı konusunda bize« hiç bir şey söylememektedir (1).

Alternatif Parasal Yaklaşımlar :

Bundan önceki basitleştirici yaklaşım, paranın sadece muamele saiki ile tutulduğu varsayımına dayandırılmıştır. Böyle bir yaklaşım, tamamen tüketim modeline dayanan bir ekonomi için yeterli olduğu halde, daha realist bir model için uygun düşmemektedir.

Alternatif yaklaşımlar para talebi gözönünde bulundurularak elde edilebilir. Tüketiciler vergiden önce veya vergi sonrası, sabit bir miktarda ihtiyat motifi ile veya gelirlerinin sabit bir miktarında elde para tutmak isteyebilirler. Modelimizde bu tür varsayımlar kolayca geliştirilebilir ve sonunda buna göre adapte edilebilir. Temel ilke bütün bu durumlarda değişmeden aynı kalır. Analiz klasik sistemin tam olguniaşmış yapısı üzerine oturtulduğu sürece, nisbi fiyatlardaki değişme sonuçları çeşitli mal ve faktör fonksiyonlarının arz ve talebi tarafından belirlenirken, fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişmeler paranın muamele hızında gerekli görülen basit değişmeler tarafından belirlenmektedir. Muamelelerdeki yapısal değişmeler, çeşitli vergilerin ikâmesinin nisbi fiyatlardan çok fiyat seviyesi üzerinde etkiler yaratmasına yol açmaktadır (2).

Analizde likidite tercihi gözönünde bulundurulduğunda, para talebi daha karışık güçler tarafından belirlenmektedir. Vergi ikamesi nedeniyle muamele seviyesinde gerek duyulan değişikliklerin, sonucu olarak, ihtiyat saiki ile tutulan para arzında yapılan değişiklikler faiz haddini ve yatırım seviyesini etkileyebilmektedir. Sistemin ya-

(1) Benzer tipteki bir açıklama dolayısiyle farklı bir içerikle konunun ele alınış biçimi için bkz. D.H. Robertson, Banking Policy and price Level, 2 nd ed., staples press, Ltd., London, 1926, chap. 3.

(2) Bkz. s. 365.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pısma bağlı olarak, para arzında yapılan bu değişikliklerin etkisi, sadece fiyatlar seviyesi ile sermaye birikimi ve tüketim arasında tahsis edilen malların kompozisyonu yönünden önemli olmaktadır. Para arzındaki bu değişmeler aynı şekilde hasıla seviyesini de etkileyebilmektedir (1).

Bir defa elde (para ve borç) tutmak biçimindeki talep durumu gözönünde bulundurulduğunda, nisbi fiyatlardaki belli bir değişikliğe bağlı olarak fiyat seviyesinde ortaya çıkan değişmeler ayrıca, gelir dağılımına ilişkin sorunlara önem verilmesini gerektirebilir. Para aldatmacasının geçerli olduğu bir durumda, nisbi fiyatlardaki değişme mutlak fiyatlardaki değişmenin yönüne bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bu kompleks durumların bir kısmı daha sonra ele alınacaktır. Sorunun bu biçimde ele alınması bazı koşulların yerine getirilmesini gerektirmektedir, ancak bu koşullar yansımanın fiyatlardaki mutlak değişmeden çok bir nisbi değişme sorunu olduğunu öngören ilkeyi geçersiz kılmamaktadır.

(1) Bkz. s. 470.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bölüm: 7

KAPİTAL BİRİKİMİ MODELİNDE BÜTÇENİN YANSIMASI

Şimdi mal ve faktör nisbi fiyatlarındaki daha önemli değişmeleri, tasarruf ve sermaye birikimini öngören bir konum içinde yeniden ele alacağız. Aynı zamanda, planlanan tasarruf ve yatırımlar arasındaki eşitliğin klasik çatısını aynen koruyacağız. Bu çatıya göre; fiyatlar ve faktörlerin milli gelirden aldıkları paylar değişebilmekte, emek ve kapitalin tam istihdamı otomatik olarak sağlanmaktadır.

Bu konum içinde yansıma sorununun iki yönünü birbirinden ayırabiliriz. Önce, bütçe politikasının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ve ekonomik büyümede ortaya çıkan değişimlerin faktörlerin milli gelirden aldıkları payları, dolayısiyle gelir dağılımını nasıl değiştirdiğine ilişkin sorunların ele alınması gerekir. İkinci olarak ise, üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payların veri olarak kabul edildiği bir durumda, çeşitli bütçe politikalarının gelir dağılımını nasıl etkilemekte oldukları konusunun incelenmesi gerekir.

A. BÜTÇE POLİTİKASININ BÜYÜME VE FAKTÖR PAYLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu etkilerin açıklanmasiyle ilgili olarak, kesin olarak üzerinde fazla bir şey söylenemeyecek, bir sorunla karşılaşılmaktadır.

Doğal kaynaklar ile emek arzının sabit olduğunu ve senelik yatırımların ise o yılki gelirin tasarruf edilen bir kısmına eşit olduğunu öngören bir sistemi düşünelim. Milli gelirin artışı böyle bir sistemde, işgücü ve kaynak arzına, başlangıçtaki sermaye stokuna ve üretim fonksiyonuna bağlı olmaktadır. Üretim tekniğini sabit varsayarak ve Azalan Verimler Kanununun geçerli olduğu düşünülerek, sermaye stokundaki artışın milli geliri azaltarak arttıracağı söylenebilir. Öte

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yandan, yatırımlar arttırılmağa devam edildikçe sermayenin emeğe olan oranı artarken, marjinal prodüktivitesi düşecektir. Aynı zamanda kapital stoku artacaktır. Bu iki temayül arasındaki dengeye bağlı olarak sermayenin milli gelirdeki payı azalır. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Üretim fonksiyonu Azalan Verimler Kanununa uyarken öyle olabilir ki, sermaye stoku artarken sermeyenin payı değişmeden aynı kalabilir. Bu faktör payları ile faktörlerin oranlarının birbirinden bağımsız olduğu Cobb Douglas tipi üretim fonksiyonu için geçerlidir. Üretim artarken sermayenin payının düşmesine veya artmasına yol açan bir üretim fonksiyonu da olabilir (1). Kapital payının sıfıra yaklaştığını varsayan klasik hipotez bile, sermayenin payının azalmakta olduğu sonucuna yol açmaz. Bu nedenle büyüme sürecinde faktör paylarındaki değişmeler yönünden hiç bir teorik genelleştirme yapılamaz. Aynı zamanda, ekonomik büyümeye veya gerilemeye yol açan bütçe politikasının gelir dağılımına ilişkin yönü hakkında kesin bir şey söylenemez.

Anlatımı daha da basitleştirmek için, sermaye-hasıla katsayısının özel ve kamu yatırımları için aynı olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda, analize denk bütçenin sokulması, eğer devletin marjinal yatırım meyli (kamu harcamalarına, kamu yatırımlarının oranı) mükellefin marjinal tasarruf meylini geçiyorsa, ekonomik büyüme hızlanacaktır. Buna karşılık, eğer devletin marjinal yatırım meyli mükellefin marjinal tasarruf meylinden daha azsa, ekonomik büyüme yavaşlatılmışsa büyümenin sonucu olarak kapitain payının düşmesi veya yükselmesine bağlı olarak, sermayenin milli gelirden aldığı pay da yükselecek veya düşecektir. Buna karşılık, büyüme hızlandırıldığında, bu durumun karşıtı bir durum sözkonusu olacaktır.

Eğer çeşitli mükellefler için marjinal tasarruf meyli farklı ise, bu durumda bütçe politikasının büyüme üzerindeki etkisi, mükelleflerin ağırlıklı marjinal tasarruf meyline kıyasla devletin marjinal yatırım meylinin büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır. Gelir skalasının üst basamaklarına doğru çıktığımızda marjinal tasarruf meyli yükselmekte olduğundan, azalan oranlı bir vergi yerine artan oranlı bir vergi ikâme edilmesi büyümeyi yavaşlatır. Sermayenin payı büyümeye bağlı olarak azalmaktaysa, artanoranlı bir verginin ikâmesi vergi ön-

(1) Bkz. Paul Douglas, The Theory of Wages, The Macmillan Company, New York, 1934, s. 145-158; ve bkz. R.G.D. Allen, Mathematical Analysis for Economists, st. Martinis Press, Inc., New York, 1950, s. 284-289.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kcesine göre, sermayenin milli gelirden aldığı payı yükseltir. Sermaye gelirleri daha çok yüksek gelirlere gittiğinden, bu durum gelir dağılımında eşitliği bozmaktadır. Bu durum aynı zamanda, yüksek gelirler tarafından ödenmesi gereken vergi payını da artırmaktadır. Harcanabilir yüksek gelir grubunun payı artar, düşer veya değişmeden aynı kalabilir. Eğer üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları paylar ile büyüme arasında bir ilişki yoksa veya sermayenin payı büyümeye bağlı olarak artmakta ise, her iki etki de aynı yönde işler ve verginin diferansiyel yansıması artan oranlı olur.

Sermaye gibi emeği de içeren kompleks bir model için de benzer düşünceler geçerli olmaktadır (1). Böyle bir sistemin işleyişi sonucu olarak büyüme haddinin istikrara ulaştığını varsayalım. Bu istikrarlı büyüme haddine ulaşıldıktan sonra, aynı zamanda faktörlerin milli gelirden aldıkları paylarda da denge sağlanacaktır. Denge büyüme haddi ve buna uygun olarak faktörlerin dengede milli gelirden aldıkları paylarda tasarruf meyline bağlı olmaktadır. Böylece, tasarruf meyli olan s yi etkileyen değişen bütçe politikaları sadece denge büyüme haddini etkilemeyip, ayrıca faktörlerin milli gelirden aldıkları payları da etkilemektedir. Daha önce olduğu gibi, tasarruf meyli s yi ve dolayısiyle denge büyüme haddini yükselten bir vergi politikasının, sermayenin payının denge seviyesini yükselteceği veya azaltacağı konusunda teorik bir sonuca ulaşılamaz. Bunlardan herhangi birisi sözkonusu olabilmektedir (2).

Teorik bir çözüm biçimi soruna yeterli cevabı veremediği gibi, bu konudaki tarihsel kayıtlar da fazla bir şey söyleyememektedir. Geçmişteki olaylar faktör paylarının oldukça istikrarlı olduğunu göstermekle beraber, ancak bu sonuç sözkonusu üretim fonksiyonunun Cobb-Douglas tipi olduğunu kanıtlamamaktadır. Geçmişle ilgili detaylar sermaye birikimi, emek arzında artış ve teknikte değişmeye ilişkin ortaklaşa sonuçlar vermektedir. Bundan dolayı, üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payın sabit olduğu biçimindeki sonuç, üretim tekniğinde değişme olmaksızın sermaye birikimi olsaydı, yine de faktör paylarının nasıl değiştiğini göstermemektedir (3). Bu konuda,

---

(1) Bkz. Robert M. Solow, «A Contribution to the Theory of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, vol., 70, no. 1, s. 65-94, February, 1956.

(2) İbid., s. 64.

(3) Bkz. Francis M. Bator, «On Capital Productivity, Input Allocation and Growth, «Quarterly Journal of Economics, vol. 71, n. 1, s. 80-106, February 1957.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

farklı sermaye - gelir reşyolu ülkeler arasındaki cari kapital payları karşılaştırılarak daha çok şeyler öğrenilebilir. Ancak, bu tür karşılaştırmalarla elde edilen sonuçlar yine kendi yarattıkları güçlüklerle karşılaşırlar.

Üretim tekniğindeki değişmeler sözkonusu olduğunda, bütçe politikasının teknolojik değişmeler üzerindeki etkilerinin gözönünde bulundurulması gerekir. Buradaki sorun sadece bütçe politikasının büyüme üzerindeki etkisiyle ilgili olmayıp, faktör payları üzerinde değişik etkileri olan, büyüme için gerekli olan yenilik türleri ile de ilgili bulunmaktadır (1). Böylece, ekonomik büyümenin faktör payları ve dolayısiyle yansıma üzerindeki etkileri oldukça kompleks olmaktadır. Buna karşılık, bütçe politikasının büyüme üzerindeki etkisi daha kolay bir biçimde ele alınabilir ve bu konular daha sonraki bir bölümde incelenecektir (2).

B. EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ OLMAYAN DİFERANSİYEL YANSIMA

Şimdi, belli bir büyüme haddi veri iken; alternatif vergilerin gelirin net dağılımı üzerindeki etkilerini incelemeye dönelim. Bu amaçla, bir verginin başka bir verginin yerine ikame edilmesinin tasarruf ve büyüme hızını etkileyememesi için, bütün vergi mükelleflerinin marjinal tasarruf meyillerinin aynı olduğunu varsayalım. Alternatif vergilerin mevcut fonların yatırımlara kanalize edilmesi isteği üzerindeki etkileri, exante tasarruf ve yatırımlar arasındaki eşitliği öngören varsayım nedeniyle konu dışı bırakılmıştır.

Açıklamalarımızı basitleştirmek için, çeşitli vergilerin birbirinin yerine ikâme edilmesi sonucu olarak faktörlerin milli gelirden aldıkları brüt payların değişmeden aynı kaldığının varsayılması için, sadece bir tür tüketim malının var olduğunu düşünelim. Böyle bir varsayımdan hareket ederek şimdi, aynı vergi gelirini sağlayan bir vergi yerine başka bir verginin ikâme edilmesi durumunda, ekonomide yer alan çeşitli grupların nisbi pozisyonlarında ne gibi değişikliklerin olduğunu incelememiz gerekmektedir. Bu konuda standart bir karşılaştırmaya olanak sağlanması yönünden, genel ve düzoranlı bir

---

(2) Bkz. J.R. Hicks, The Theory of Wages, Macmillan and Co., Ltd. London, 1935, chap. 6; ve W. Fellner, Trends and Cycles in Economic Activity, Henry Holt and Company, Inc., New York, 1956, prt III.

(3) Bkz. s. 483.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelir vergisinin birbirinin yerine ikâme edilmesi için alternatif vergilerin uygulamaya konulabildiklerini varsayalım (1).

Gelir ve Gider Vergilerinin Karşılaştırılması

Buradaki açıklamalarımızla ilgili olarak, bireyleri elde ettikleri gelirin kaynakları ve geliri kullanımları yönünden sınıfandırabiliriz. Bu sınıflandırma gelirin elde edilişi yönünden ücret gelirlerinin sermaye veya faiz gelirlerine olan oranı Y_w/Y_k nın ulusal ortalamadan büyük, eşit ve küçük olması biçiminde yapılabilir. Sınıflandırma gelirin kullanımı yönünden ise, tasarruf temayülünü gösteren $S/(Yw + Yk) = S/Y$ nin yine ulusal ortalamadan büyük, eşit ve küçük olması biçiminde yapılabilir. Böylece, Tablo (16-1) in 1 ve 2 nolu sütunlarında gösterildiği gibi dokuz grup elde ederiz. Ve bu sınıflandırmaya göre, bir düzoranlı gelir vergisinin genel gelir vergisi yerine ikâme edilmesi durumunda, çeşitli vergilerin nisbi durumlarında ne gibi değişmeler olduğunu inceleyebiliriz.

Tablo (16-1) : Sermaye Birikimi Modelinde Diferansiyel Yansıma (*).
Faktörlerin milli gelirden aldıkları brüt payın sabit olduğu varsayılmıştır.

Mükellefin gelirinin Kaynağı ve Kullanımı			Düz oranlı gelirler vergisiyle ikâme edilen vergi türü			
Gelirin Kullanımı (1)	Gelirin Kaynağı (2)		Ücret üzerine konulan vergi (3)	Faiz üzerine konulan vergi (4)	Tüketim mal. konulan sat. vergisi (5)	Ser. mallarına konulan satış vergisi (6)
1. S/Y ulusal orta.	Yw/Yk < ulusal ortalama		+veya−	+veya−	−	+
2. S/Y= » »			+	−	0	0
3. S/Y » »			+	−	+	−
4. S/Y » »	Yw/Yk = ulusal ortalama		−	+	−	+
5. S/Y= » »			0	0	0	0
6. S/Y » »			+	−	+	−
7. S/Y » »	Yw/Yk > ulusal ortalama		−	+	−	+
8. S/Y= » »			−	+	0	0
9. S/Y » »			+veya−	+veya−	+	−

(1) Bu karşılaştırmanın yapılabilmesi için, gelir vergisinin hasılatının diğer vergilerle elde edilen hasılatı geçmemesi gerekir.

(*) + nisbi pozisyondaki net kazancı göstermektedir.
− nisbi pozisyondaki net kaybı göstermektedir.
0 nisbi pozisyonda hiç bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel gelir vergisinin ücret üzerine konulan bir vergi ile ikâme edildiğini düşünelim. Eşit vergi gelirini elde etmek için, ücret vergisinin yeni oranının gelir vergisinin uygulandığı daha önceki oranından daha yüksek olmalıdır. Gelirin kaynağı veya elde edilişi yönünden ortaya çıkan bu değişiklik, Yw/Yk oranı ulusal ortalamadan küçük olan grup lehinde ve Yw/Yk oranı ulusal ortalamanın üstünde olan grup aleyhinde olmaktadır. Yw/Yk oranının ulusal ortalamaya eşit olduğu grup ise, iki vergi arasında kayıtsız kalmaktadır. Gelirin kullanımı yönünde, gelir vergisinin kaldırılması ayrıca tasarrufların da yatırımlara kanalize edildiği anlamına gelmektedir ve böylece elde edilen faiz geliri gelir vergisinden muaf olmaktadır. Faiz gelirlerinin vergiden bu şekilde muaf olmasiyle gelecekte sağlanan bu vergi tasarruflarının peşin değeri, S/Y oranı ulusal ortalamadan yüksek olan kimselere S/Y oranı ulusal ortalamadan düşük olanlara göre daha fazla bir kazanç sağlayacaktır. S/Y oranının ulusal ortalamaya eşit olduğu kimseler için ise, iki vergi arasında bir fark yoktur. Her iki görüşü birleştirerek elde edilen sonuç 3 nolu sütunda gösterilmektedir. 1 ve 9 nolu sıralarda yer alan keyzler için, gelirin kaynak ve kullanım alanlarındaki değişmelerden doğan etkilerin yönü değişmekte olup, bu değişmelerin ne etkisi kazanç veya kayba yol açabilmektedir.

Şimdi, yeni yatırımlardan olduğu gibi eski yatırımlardan da elde edilen sermaye gelirine uygulanabilir özellikte, faiz üzerine konulan bir verginin gelir vergisi yerine ikâme edildiğini düşünelim. Ücretler vergi matrahına alınmadığından, şimdiki yeni vergi oranı eskisinden daha yüksek olmalıdır. Gelirin kaynağı yönünden ortaya çıkan değişmeler şimdi, Yw/Yk oranı ulusal ortalamadan yüksek olanların lehinde ve Yw/Yk oranı ulusal ortalamadan düzük olan kimseler aleyhinde olacaktır. Gelirin kullanımı tarafında ise, tasarruflardan gelecekte elde edilen gelir daha yüksek oranla vergilendirilecektir. Bu durum S/Y oranı ulusal ortalamadan büyük olan kimseler için S/Y oranı ulusal ortalamadan küçük olanlara göre daha olumsuz olacaktır. 4 nolu sütunda yer alan sonuçlar ücret vergisi uygulandığındaki sonuçlarla karşıt yöndedir. Ve tablodaki 1 ve 9 nolu sıralarla ilgili sonuçlar ise, ele alınan durumun özel koşullarına bağlı bulunmaktadır.

Şimdi ise, genel bir gelir vergisini tüketim malları üzerine konulan bir satış vergisiyle veya tüketim malları üzerine konulan bir harcama vergisiyle ikâme edelim. Eğer ikâme edilen vergi ile elde edilen vergi hasılatının eşit olması isteniyorsa, yeni verginin oranı eskisine göre daha yüksek olmalıdır. Gelirin elde edilişi yönünde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise vergi ikâmesi sırmaye geliri elde edenlerle ücret geliri elde edenleri aynı biçimde etkilemektedir. Vergiden önceki istihsal faktörlerinin payının değişmeden aynı kaldığı ve düzoranlı gelir vergisinin kaldırılması ile harcanabilir gelirdeki payların da aynı biçimde değişmeden aynı kaldığı varsayılmıştır. Gelirin kaynağı yönünden vergi ikâmesi sonucu olarak nisbi pozisyonlar değişmemiştir. Gelirin kullanımı alanındaki ise, gelir vergisinin kaldırılması tasarruflarından elde edilen geliri artırmakta ve tüketim vergisi ise, cari gelirden sağlanan tüketimi azaltmaktadır(1). Bundan dolayı vergi ikâmesi S/Y oranı ulusal ortalamanın altında olanlara kıyasla, S/Y oranı ulusal ortalamadan yüksek olanlar için avantajlıdır. Vergi ikâmesinin etkilerinin sonuçları 5 nolu sütunda gösterilmiştir. Nisbi durumdaki değişme bütün gruplar için açıktır. Şimdiki durumda, gelirin kaynağının kompozisyonu etkisiz olup, sonuç sadece S/Y nin oranının ulusal ortalamadan büyük veya küçük olmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Şimdi de, sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisini ele alalım. Gelirin kaynağı yönünde gelir vergisinin kaldırılması, ücret ve faiz geliri elde edenlerin durumunu değiştirmemektedir. Gelir vergisi yerine satış vergisi konulmakla, satış vergisi ücret üzerine konulan vergiyi kaldırdığı gibi daha önce elde edilen sermaye yatırımlarından faiz geliri elde edenler üzerine konulan vergiyi de kaldırmaktadır. Faiz üzerine konulan bir genel vergiye aykırı olarak, sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisi elde edilen yeni gelirlere de uygulanır. Böylece, satış vergisinin hasılatı yeni elde edilen sermaye gelirinin faizi üzerine konulan bir verginin hasılatına eşit olmaktadır. Gelirin kullanımı yönünde, sermaye malları üzerine konulan bir vergi yerine satış vergisinin ikâme edilmesi, S/Y oranı ulusal ortalamadan yüksek olanlar üzerinde olumsuz ve S/Y oranı ulusal ortalamadan düşük olanlar üzerinde olumlu etki yaratır. Böyle bir sonuç, sermaye malları üzerine konulan verginin yine genel bir gelir vergisi oranından daha yüksek olması zorunluluğu nedeniyle ortaya çıkmaktadır. 6 nolu sütunda gösterildiği gibi sonuç, tüketim maddeleri

---

(1) Burada sadece tüketim malları üzerine konulan bir satış vergisinin genel bir gelir vergisi yerine ikâme edilmesinin, tasarrufta bulunan kimsenin nisbi durumunu düzelteceği konusuyla ilgilenmekteyiz. Buna karşılık, bu değişmeyi ne aşırı vergi yükü bakımından ne de eşit gelir dağılımı yönünden değerlendirme ile ilgilenmemekteyiz (Bkz. s. 140 ve 162).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üzerine konulan bir vergininkiyle karşıt yönde ortaya çıkmaktadır. Ancak zamanla eski yatırım mallarının tamamı amortismana tabi tutulduğundan, sermaye stokunun tamamı yeni sermaye malları görünümünde olmaktadır. Böylece, uzun dönemde sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisi hasılatı ile bütün faiz gelirleri üzerine konulan genel bir gelir vergisinin hasılatı aynı olmaktadır.

Bu nedenle aşağıdaki sonuçlara ulaşmaktayız.

1. Ücret geliri üzerine konulan düzoranlı bir gelir vergisinin yerine bir satış vergisinin ikâme edilmesi, ücret geliri elde edenlerle tüketiciler üzerinde olumsuz ve sermaye geliri elde edenlerle tasarrufta bulunanlar üzerinde olumlu etkiler yaratır. Diferansiyel yansıma her iki grup üzerinde de azalan oranlıdır.

2. Faiz üzerine konulan vergi için, bütün gelir seviyelerinde tamamen karşıt etkiler sözkonusu olmaktadır. Faiz üzerine bir gelir vergisi konulması ücret elde edenlerle tüketiciler lehinde etkiler yaratırken sermaye geliri elde edenlerle tasarrufta bulunanları olumsuz yönde etkiler. Diferansiyel yansıma her iki grup üzerinde de artanoranlıdır. Daha çok tasarrufta bulunmak isteyip de, ancak daha çok ücret geliri elde edenler ile daha çok tüketimde bulunmakla beraber daha çok faiz geliri elde edenler, her iki vergi yönünden de olumlu veya olumsuz olarak etkilenebilmektedirler.

3. Tüketici üzerine konulan bir satış vergisi yerine bir gelir vergisinin ikâmesi, tüketici üzerinde olumsuz etki yarattığı halde tasarrufta bulunanlar üzerinde olumlu etki yaratır. Şimdiki gelirlerin ücret ve kapital arasında bölümünün bu keyzde hiç önemli yoktur. Gelir vergisinin satış vergisi yerine ikâme edilmesi durumunda diferansiyel yansıma azalan oranlıdır.

4. Sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisinin ikâmesi, tasarrufta bulunanlarla karşılaştırıldığında tüketiciler lehinde olmaktadır ve bu durumda diferansiyel yansıma artanoranlıdır.

Tablo (16-1) de yer alan kategorileri şimdi bazı tipik durumlar açısından yorumlayabiliriz. 7 nolu sıra düşük gelirli ailenin durumunu yansıtırken; 3 nolu sıra yüksek gelirli ailenin durumunu yansıtmaktadır. Düşük gelirli aileler bir gelir vergisi yerine faiz üzerine konulan bir vergi ikâme edilmesi durumunda kârlı çıkarlarken, ücret veya tüketim üzerine konulan bir vergi yerine gelir vergisi ikâme edilmesi nedeniyle zararlı çıkarlar. Yüksek gelirli aileler ise ters yönde etki-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lenirler. 1 nci sıra ile durumu yansıtılan dul kadının, geliri ağırca vergilendirilmektedir. Biraz tuhaf bir örnek olarak, dul kadının kendisine düşen mirası bir playboyla birlikte paylaştığını düşünelim. Eğer gelir vergisi yerine sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisi ikame edilirse, bundan her ikisi de kârlı çıkacaktır. Buna karşılık, tüketim malları üzerine konulan bir vergi nedeniyle ise, her ikisi de zararlı olacaktır. İş dünyasında Horatic Alger geleneğine uygun olarak yerini alan bir genç adamın durumu ise, 9 nolu sıra ile yansıtılmaktadır. Bu iş adamı tüketim malları üzerine konulan bir verginin ikâmesi dolayısiyle kârlı çıkarken, sermaye malları üzerine bir vergi konulmasiyle en ağır biçimde zarar görmektedir. 5 nolu sırada gösterilen ortalama adam, vergideki değişme en olursa olsun tamamen kayıtsız kalmaktadır (1).

Bu yorum biçimi oldukça yararlı bilgi sağlarken, açıklamaların vergi öncesi faktör paylarının değişmeden aynı kaldığı varsayımına dayandığı hatırda tutulmalıdır. Pratikte ise, bu sonuçlar oldukça seyrek olarak ortaya çıkacaktır. Emek arzı değişebilir ve büyüme haddinde ortaya çıkan değişmeler vergi öncesi faktör paylarını değiştirebilir. Bu değişiklikler yukarıdaki görünümü değiştirebilir ancak yukarıda gösterildiği gibi, değişikliklerin etkisinin yönü kolayca ve genel olarak tahmin edilemez.

Vergiler Arasındaki Eşitlik

Daha önce tamamen tüketim modeli için düşünülen çeşitli vergiler arasındaki eşitlik sorununu açıkça incelemeye dönelim (2).

Her iki keyz için de tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayıldığında; modele tüketicinin de tasarrufta bulunduğu görüşünün sokulması, aynı muamelenin farklı yönlerine konulan vergiler arasındaki eşitliği etkilememektedir. Aynı görüş nedeniyle, ayrıca işletmenin maliyet ve gelirleri üzerine konulan verginin vergi gelirlerinin eşitliği üzerinde de olumsuz etkisi yoktur. Bununla beraber, tüketicinin tasarrufta bulunduğu görüşünün modele sokulması; tüketici üzerine konulan genel bir gelir vergisiyle harcama vergisi arasın-

(1) Bkz. 'Adolphe Quetelet'in homme moyen in sur l'homme,. Paris, 1835, Çevirisi R. Knox, Edinburg, 1842.

(2) Bkz. s. 350.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da ve tüketim malları üzerine konulan satış vergisi ile genel bir gelir vergisi arasındaki eşitliği bozmaktadır.

Genel bir gelir vergisinin hasılatı, şimdi diğer vergilerin bir bileşimine eşit olmaktadır. Genel bir gelir vergisinin hepsi de aynı t oranında konulan gelecekteki yatırımlardan elde edilecek faiz üzerine konulan vergiyi, geçmiş dönem yatırımlarından elde edilen faiz üzerine konulan vergiyi ve ücret geliri üzerine konulan bir vergiyi kapsayacağı söylenebilir. Gelirin elde edilmesi alanında, bir gelir vergisinin kaldırılması eskiden elde edilen sermaye geliri sahiplerine olduğu gibi ücret geliri elde edenlere de yararlı olmaktadır. Gelirin kullanımı yönünden ise, verginin kaldırılmasiyle tasarrufta bulunanlar şimdiki tüketicilere göre, daha kârlı çıkacaklardır. Modele tüketici üzerine konulan bir satış vergisinin konulması ise, benzer biçimde şimdiki tüketiciye göre tasarrufta bulunan kimseye daha az yük yükler. Bu durumda vergi yüklerini eşitlemek için, ayrıca tüketim maddeleri üzerine satış vergisinin ve gelecekte elde edilecek yatırım faizleri üzerine bir vergiyi tamamlayıcı olarak koymamız gerekmektedir. Böylece, genel bir gelir vergisiyle eşitlik yerine getirilmektedir. Ücret geliri ve eski yatırımdan elde edilen faiz geliri daha önce olduğu gibi benzer biçimde vergilendirilmektedir. Ücret ve faiz geliri, daha önce sıfırdan büyük olan t vergi oranına tabi oldukları halde, şimdiki durumda sıfır vergi oranına tabidirler. Yatırımların gelecekteki faizi vergilendirildiğinden, gelir vergisine tabi olduğu zamanki gibi, tüketicinin şimdiki pozisyonuna göre tasarrufta bulunanlar aynı durumdadır.

Eğer tüketim malları üzerine konulan bir satış vergisi ile yatırımın gelecekteki gelirinden elde edilecek olan faiz üzerine konulan vergi kombinezasyonunun geliri genel bir gelir vergisi gelirine eşitse, aynı şekilde tüketim malları üzerine konulan bir satış vergisi ile sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisinden oluşan vergi kombinezyonu da genel bir gelir vergisininkine eşit vergi geliri sağlayacaktır. Sermaye malları üzerine konulan bir vergi ile yatırımın gelecekteki gelirinin faizi üzerine konulan vergi geliri birbirine eşit olduğundan, böyle bir sonuç elde edilecektir. Bunlardan sermaye malları üzerine konulanı, üretimde kullanılan sermaye üzerine konulan bir vergi niteliğindedir. Sermaye arzındaki değişmelere bırakıldığında, sermaye üzerine konulan bir vergi üretim fonksiyonunu değiş-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

meden aynı bıraktığından, vergi yeni sermaye mallarından elde edilen gelir üzerine konulmaktadır.

Son olarak, eğer yeterli derecede uzun bir devre gözönünde bulundurulursa, amortisman nedeniyle uzun devrede bütün eski yatırımlar yeni yatırım olarak değerlendirildiği gibi, eski ve yeni yatırımlardan elde edilen gelirin faizi üzerine konulacak olan bir vergi hasılatının sermaye malları üzerine konulan bir satış vergisi hasılatına eşit olduğu söylenebilir. Böylece uzun dönemde, bir genel gelir vergisi hasılatı ile (1) tüketim malları üzerine konulan bir satış vergisi artı bütün gelirin faizi üzerine konulan vergi, veya (2) ücret geliri üzerine konulan bir vergi artı sermaye malları üzerine konulan vergi geliri arasında diğer eşitlikleri elde ederiz.

Tüketim Malları Üzerine Konulan Satış Vergisinin Yansıması

Tüketim malları üzerine, aynı vergi gelirini sağlayacak biçimde, konulan bir gelir vergisi yerine bir satış vergisinin ikâme edilmesinin tasarrufta bulunan lehinde ve tüketici aleyhinde etkiler yarattığını daha önce göstermiş bulunuyoruz[1]. Böyle bir sonuç, tüketim malları üzerine konulan bir verginin tüketici tarafından yüklenildiği biçimdeki geleneksel görüşle de tutarlı bulunmaktadır. Bununla birlikte, görüşler dikkatli bir biçimde ortaya konmalı ve bu konuda ortaya çıkacak olan yanlış anlamalardan kaçınılmalıdır.

Klasik yorum biçimine göre, vergi konulduğunda mutlak anlamda tüketim mallarının fiyatı arttığından vergi yükünü tüketici taşır. Ancak, böyle bir görüş ikili bir hataya düşmektedir. Birincisi, eğer sorun genel denge konumu içinde ele alınıyorsa[2], vergilendirilen malın fiyatının mutlak olarak artması için bir neden yoktur. Vergi konulduğunda tüketim mallarının fiyatı yükselebilir; maliyet ödemelerinin faktörler için yapılan ödemelere olan oranı düşebilir; veya bu ikisinin çeşitli bileşimlerinden oluşan etkileri sözkonusu olabilir. Vergi nedeniyle fiyatların nasıl etkileneceği bizim parasal varsayımlarımıza bağlı olarak ortaya çıkacaktır ancak; şimdiki durumda bunun önemi yoktur.

---

(1) Bkz. s. 376.

(2) Bu görüşün bir kritiği konusunda bkz. H.G. Brown, «The Incidence of a General Output or a General Sales Tax», Journal of Political Economy, vol. 47 no. 2, s. 254-262, April 1939; R.A. Musgrave ve Carl Shoup (edi), Readings in the Economics of Taxation, American Economic Association, Richard D.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İkinci olarak ve daha önemlisi, mutlak fiyat değişmesi veya verginin etki yönü tek başına önemli değildir. Eğer belli bir durumda tüketim mallarının nisbi fiyatı vergi miktarı kadar artarsa, bundan verginin tüketiciye yansıtıldığı kanıtlanamaz (1). Eğer başka bir durumda faktör ödemeleri vergi miktarında düşerse, bu da yansımanın faktör geliri elde edenlere doğru olduğunu kanıtlamaz (2). Önemli olan, vergi nedeniyle mutlak fiyatlarda değil, göreli fiyatlarda ortaya çıkan değişmelerdir. Bu sonuç en az olasılıkla, tam rekabet durumunda para veya vergi aldatmacasının olmadığını varsaydığımızda, ve fiyat seviyesindeki değişmelerin çeşitli kimseler tarafından elde tutulan paranın reel değeri üzerindeki etkilerini ihmal ettiğimiz durumlarda ortaya çıkmaktadır. Tam bir modelde bu faktörler gözönünde bulundurulmalıdır (3). Önce bunları hesaba katmamak daha iyidir. Ancak böyle nisbi fiyatlardan hareket ederek yansıma sorununun temeline inebiliriz.

Tüketim maddeleri üzerine konulan genel bir gelir vergisi yerine ikâme edilen bir satış vergisini incelemeye dönelim. Satış vergisi,

(1) Bkz. s. 358.

(2) Vergi nedeniyle fiyatta artış olacağı görüşünün ne kadar değişmez olduğu, Walras'ın «açık olarak görülmektedir ki (girişimci) malın fiyatını konulan vergi kadar yükselterek vergiyi tazmin etmektedir», açıklamasiyle en iyi biçimde gösterilmektedir. Bkz. Leon Walras, «Elements of Pure Economics, çevirisi, W. Jaffe, George Allen ve Unwin. Ltd., London, 1954, s. 450. Brown, op. cit., ve Rolph, «A Proposed Revision of Excise Tax Theory», vergi nedeniyle fiyatın yükselmesi için herhangi bir neden bulunmadığını doğru bir biçimde belirtmektedir. Bununla beraber, eğer tam rekabet koşulları geçerli ise, vergi nedeniyle fiyatların düşürülmesi gerektiği biçimdeki bu iktisatçıların varsayımlarının doğrulanacağını düşünemiyorum. Ele alınan durumun parasal koşullarına bağlı olarak, her iki sonuçta ortaya çıkabilir.

(3) Bkz. s. 363. Likidite tercihini ve atıl para talebindeki değişmeleri konu dışı tutmaya devam ettiğimizden, aynı miktar teorisi yorumu şimdiki bölümün sermaye malları modeline de uygun düşmektedir.

Irwin, Inc., Homewood, Ill. 1958 de aynı makale yeniden yayınlanmıştır. Ve bkz. Earl R. Rolph, «A proposed Revision in Excise Tax Theory», Journal of Political Economy, vol. 60, s. 102-117, April 1952. Ayrıca bkz. Rolph'ın The Theory of Fiscal Economics, University of California Press. Berkeley, Calif., 1954, Bölüm 6. Benim görüşlerim önemli konularda Rolph'unkinden farklı olmakla beraber, görüşlerini formüle etmemde uyarıcı çalışmaları son derece yararlı olmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tüketim malının üretimine giren bütün faktör ödemeleri üzerine konulan genel bir vergi olarak düşünülebilir. Eğer, devre boyunca üretilmekte olan tüketim malları stokunun değişmeden aynı kaldığını varsayarsak, tüketim malları için ödenen toplam maliyetler toplam gelire eşit olmaktadır. Tütekim malları üzerine konulan vergi gelir vergisine ikâme edilirken, bu durumda sadece faktör gelirleri ile harcanabilir gelir arasındaki gelir vergisi ayıracını ortadan kaldırmaktayız ve yerine faktör ödemeleri ve firma gelirleri arasında satış vergisi ayıracını sokmaktayız. Her iki ayıraç da, bütün kazanç ve maliyet ödemeleri üzerine eşit olarak konulan vergi etkisi yapan ve ayırım yapmayan bir niteliktedir. Buradan nisbi harcanabilir gelirin değişmeden aynı kalacağı sonucu çıkarılır. Diferansiyel yansıma, gelirin kaynağı veya kazançlar yönünde nötr olmaktadır.

Bu açıklamalar sorunun bütün görünümünü yansıtmaz: Yansıma sorununu nisbi fiyatlarda değişme olarak ele aldığımızda, mallar gibi faktör fiyatlarındaki nisbi değişmeleri düşünmemiz gerekir (1). Şimdiki durumda hernekadar nisbi kazançlar değişmeden aynı kalmaktaysa da, gelirin kullanımı yönünden nisbi durumlar değişmektedir. Vergiye tabi tüketim malların fiyatı, vergisiz sermaye mallarına oranla yükselmektedir. Böyle bir sonuç, basit modelimizdeki sermaye malları ile tüketim malları arasındaki ilişki nedeniyle ortaya çıkmaktadır (2). Eğer tüketicinin gelirini tüketici fiyatları endeksiyle ve

(1) Benim ve Rolph'un «A Proposed Revision of Excise Tax Theory» de ulaştığı sonuçlar arasındaki önemli fark, bu noktadaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Eğer yanlış anlamıyorsam, Rolph yansımayı, vergi nedeniyle gelirin sadece elde edilişi yönünde ortaya çıkan değişme olarak tanımlamaktadır. Ben ise, bu konuda Rikardocu geleneği izleyerek, verginin gelirin elde edilişi ve kullanım alanlarındaki etkilerindeki değişmeleri esas almaktayım.

(2) Sadece tek tür tüketim malının var olduğu bir ekonomiyi düşünelim. «tamamlanmamış» sermaye malının ise rastgele bir zamanda üretildiğini düşünebiliriz. Sermaye malının birimi, homojen olduğu düşünülebilen belli bir işgücü saati cinsinden tanımlanabilir: Tüketim malı, belli bir devredeki «tamamlanmamış» sermaye malı artı, üretim prosesinin tamamlanması sırasında üretime katılan direkt bazı işgücü girdisi ile elde edilir. Tamamlanmamış sermaye malının değeri işgücü girdisinin ücret maliyetine eşittir. Aynı zamanda bu sermaye malının değeri, tamamlama prosesinin sonunda üretime katılan direkt işgücü girdisinin ücret giderleri düşürüldükten sonraki elde edilen tüketim malının peşin değerine eşittir. Böylece elde edilen tüketim malı miktarının fiyatı, tamamlanmamış sermaye malının değeri artı sermaye geliri ile direkt

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tasarrufta bulunan kimsenin gelirini sermaye malları endeksi ile deflate edersek; tasarrufta bulunanlar daha iyi pozisyona geçerlerken, tüketiciler durumlarının bozulduğunu göreceklerdir. Daha önce belirtildiği gibi, yansımaya ilişkin görüşün esası nisbi fiyatlardaki değişmeyle ilgili olup, ancak bu yaklaşım kolayca fiyatlardaki mutlak değişmeye de uygulanabilir (1).

Tasarrufta bulunanların gelirini sermaye malları fiyatı ile deflate edilmesini anlamsız bulan okuyucular, soruna net gelirde gelecekte ortaya çıkacak olan değişmeler yönünden bakabilirler. Vergi ikâmesi nedeniyle, tasarrufta bulunan kimsenin şimdiki geliri yönünden nisbi durumu değişmediği halde; gelecekteki faiz gelirini vergisiz elde eden tasarrufta bulunan kimsenin gelecekteki geliri açısından nisbi pozisyonu düzelmektedir.

(1) Tüketim mallarının piyasa fiyatının vergi miktarında artmasına karşılık, net fiyatının değişmeden aynı kaldığını düşünelim. Toplam maliyet ödemeleri değişmemekte ve emek ile tasarruf arzedenler arasında aynı oranla dağıtılmaya devam etmektedir. Buna göre, her iki faktörü arzedenler dolar cinsinden gelirlerinin değişmediğini görürler. Düz oranlı gelir vergisinin kaldırıldığı varsayıldığından, emek ve tasarruf arzeden her iki sunucu da, harcanabilir parasal gelirlerinin aynı oranda düşmesiyle karşılaşacaklardır. Ancak, sermaye mallarının fiyatı değişmeden aynı kaldığı halde, tüketim mallarının fiyatı vergi oranında yükselmiştir.

Bu açıklamaların alternatifi olarak, tüketim mallarının piyasa fiyatının değişmeden aynı kaldığını ve faktör fiyatlarının vergi kadar düşmekte olduğunu varsayabiliriz. Bu durumda tüketim mallarının piyasa fiyatı ile sermaye mallarının piyasa fiyatı arasındaki fark, sermaye mallarının fiyatındaki mutlak düşmeye eşit olarak artmaktadır.

işgücünün maliyeti toplamına eşittir. Sermaye malların fiyatı böylece, tüketim mallarının piyasa fiyatından direkt işgücünün maliyeti çıkarıldıktan sonra kalan değerin peşin değerine eşittir.

Tüketim malları üzerine bir gider vergisi konulduktan sonra sermaye malının değeri, vergi ile direkt işgücü girdisinin maliyeti toplamının tüketim malının piyasa fiyatından çıkarılmasıyle kalan değerin iskonto edilen değerine eşittir. Nisbi faktör kazançları (ücret veya faiz giderleri) vergi nedeniyle değişmeden aynı kaldığından, sermaye mallarının fiyatı vergi sonrası tüketim mallarının fiyatına nisbetle değişmeden sabit kalmaktadır. Fakat, tüketim mallarının piyasa veya brüt fiyatı net fiyatını geçer. Bu nedenle, tüketim mallarının fiyatı sermaye mallarınınkine nisbetle yükselir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tasarrufta bulunan kimsenin böyle elde edeceği kazancın büyüklüğü, gelecekteki bütçesinin yapısına bağlı olmaktadır. Eğer bu kimse daha sonra tasarrufta bulunmamak için şimdi tasarrufta bulunuyorsa, daha sonrası için tüketim vergisine tabi olacaktır. Bu durumda tasarrufta bulunan kimsenin kazancı sadece, vergi borcunun ertelenmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır(1). Yani, tasarruf eden devletten sakî faizsiz bir borç almış gibi düşünülebilir. Eğer, tasarrufta bulunmama durumu hiç ortaya çıkmamışsa, tasarrufçu vergiden tamamen kaçınabileceğinden dolayı, kazancı daha büyük olacaktır.

Bu iki tür kazancın gelir dağılımına ilişkin etkileri farklı olabilmektedir. Tasarruf daha sonraki tüketim için yapıldığında, verginin ertelenmesi sonucu olarak gelir dağılımında sağlanan kazanç, ömür boyu elde edilen gelir ile yaşam devresinde transfer edilen gelir arasındaki ilişkiye bağlı olmaktadır. Bu biçimde transfer edilen gelir kısmı (tasarruf edilen veya borçlanılan), gelir (yaşam) skalasının üst dilimlerine çıkıldığında eğer yükselmekteyse, gelire oranla faiz geliri buna uygun olarak artan ve vergi ikâmesinin diferansiyel yansıması ise azalan oranlı olur. Eğer, faiz gelirinin gelire olan oranı düşerse, diferansiyel yansıma artan oranlı olur. Uygulamada bu iki hipotezden hangisinin geçerli olduğu belli değildir(2).

---

(1) Çocuklarının tüketimde bulunması için tasarrufta bulunan kimsenin nasıl vergilendirileceği konusunda sorun ortaya çıkmaktadır. Bu kimseler devamlı olarak birikimde bulunanlar olarak mı yoksa hemen tüketici olacak kimseler olarak mı değerlendirileceklerdir? Başka bir deyişle, mükellefi ömrünün tamamı için mi yoksa bir senelik süresi için belli bir kimse olarak mı tanımlayacağız veya daha da ileri gitme gereğini duyarak ve mükellefi gelecek nesilleri de kapsayan bir ailenin bir parçası olarak mı düşüneceğiz? Teoride bu sorulara verilecek herhangi bir cevap yoktur. Faiz gelirinde elde edilen kazanç zamanla artar ancak, bunun sonsuza dek böyle olacağı kolayca söylenemez. İçgüdüsel olarak, zaman süreci içinde bu bakımdan bir kesinti yapılmasının gerekli olduğu söylenebilir.

(2) Ortalama tasarruf meylinin gelir skalasının üst dilimlerine doğru hareket edildiğinde artmakta olduğu gerçeği, daha sonra yapılacak olan borçlanmayı karşılamak için tasarrufun yapıldığı gelir kısmında artmakta olduğunu kanıtlamaz. Gelir arttıkça ortalama tasarruf meylinin artması daha ziyade ömür boyu yapılacak olan birikimi daha yüksek bir oranla yapılacağını göstermektedir. Teorik açıdan ömür boyu tüketimi eşitleme güdüsünün yüksek gelirliler için düşük gelirlilerden daha fazla olduğunu kabul etmek için hiç

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tasarrufun devamlı birikim amaciyle yapılması durumunda vergi borcunun ertelenmesi nedeniyle elde edilen kazancın dağılımı, ölüme kadarki birikimin ömür boyu kazanılan gelirle olan ilişkisine bağlı olmaktadır. Deneysel bulgular bu biçimde birikimi sağlanan gelir kısmının, gelir skalasının üst dilimlerine geçildiğinde (veya yaşam devresinin sonuna doğru) artmakta olduğunu göstermektedir. Böylece, vergi ikâmesi nedeniyle sağlanan birikim daha çok yüksek gelirlilere bağlı kalmaktadır. Bu gelir grubu yönünden diferansiyel yansıma azalan oranlıdır. Tasarrufun vergilendirilmeyip, devamlı birikime ayrılmasının sonucu olarak sağlanan kazancın ekonominin bütünü içindeki önemi, vergi ertelenmesi nedeniyle sağlanan kazançtan daha fazladır. Bu nedenle, diferansiyel yansıma azalan oranlı olmaya meyletmektedir.

C. AYIRICI VERGİLER VE KAPİTALİZASYON

Son olarak, birden çok tüketim malı olduğunu ve sadece belli endüstrilerdeki kazançları kapsamına alan bütün faktörlere uygulanabilir nitelikteki ayırıcı bir vergi durumunu gözönünde bulunduralım. Örneğin, Y tüketim malının üretiminden elde edilen geliri vergi dışı bırakırken, X gibi bir özel tüketim malının üretiminde istihdam edilen işgücü ve sermaye gelirleri üzerindeki vergi genel bir gelir vergisi yerine ikâme edilsin. Böyle bir kısmi gelir vergisi, X endüstrisinin tam rekabet koşulları altında satınalınan mal üzerine konulan bir vergiye eşdeğerdir.

Tamamen tüketime dayalı olarak kurulan modelde olduğu gibi, faktörlerin bütün kullanım alanlarındaki (vergi sonrası) net kârlılık oranları eşitlenınceye kadar, kısmi bir gelir vergisinin ikâmesi, faktörlerin vergili alanlardan vergisiz endüstrilere doğru kaymasına yol açar. Bu süreç sırasında Y malınınkine göre X malının fiyatı yükselir ve X malının alıcıları zararlı çıkarlarken Y malının alıcıları kazançlı çıkarlar. Ayrıca, Y malının üretiminde özel olarak kullanılan faktör-

---

bir neden yoktur. Gerçekten, bunun tersi de geçerli olabilir. Aynı zamanda, iki grup için gelirin elde edilişi ile gelire gerek duyuluşuna ilişkin zaman süreçleri arasındaki ilişki farklı olabilir ve gelir transferi kolaylıkları yüksek gelirli grup için daha yüksek olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerin fiyatına nazaran X malının üretiminde özel olarak kullanılan faktörlerin fiyatı düşer. Y veya X malının üretimiyle ilgili olarak sermaye yoğun tekniklerin kullanılmasiyle daha fazla kazanç sağlanmasına bağlı olarak, sermayenin payı artacak veya azalacaktır. Tam tüketim modelinde olduğu gibi, gelir dağılımındaki eşitlikteki sistematik değişme olarak tanımlanan yansımanın gelirin kullanımı yönünden belirleneceğini kabul edebiliriz.

Temel görüş, tam-tüketim modelindeki ile aynıdır ancak belli ek varsayımlar da söz konusu olmaktadır. Bu durumda vergi ikamesi tasarruf oranında ve dolayısiyle büyümede değişmeye ve bu ise faktörlerin milli gelirden aldıkları payın değişmesine yol açar. Ayrıca, zaman unsuru da şimdiki durumda son derece önemli olmaktadır. Vergili ve vergisiz endüstrilerdeki sermayenin net kârlılığı oranlarının eşitlenmesi ve sermayenin akışı zaman almaktadır. Kısa dönemde herhangi bir endüstriye olan sermaye arzı az çok inelastik olmaktadır. Kısa dönemde bina ve techizat veri olup, sermaye üzerine yürütülen faiz bir çeşit rant niteliğindedir (1). Belli bir endüstriye bir vergi konulduğunda, işgücü ve materyal gibi mobil faktörlerin kârlılığı, bu faktörlere diğer (vergisiz) sektörlerde ödenilen hadden daha düşük olamaz. Kısa dönemde, vergisiz endüstriye arzolunan kapital çok az sabittir (2). Bu nedenle, bu kapitalin geliri düşürülebilir. Kapitalin sabit ve işgücünün kolayca yer değiştirebildiği durumlarda, belli bir endüstride elde edilen gelir üzerine konulan vergi, aynı endüstriye yatırılan sermaye tarafından absorbe edilmelidir. İşgücü bu durumda şimdilik vergiden kaçınabilmektedir ve sermayenin vergi yükü vergilendirilen endüstride yoğunlaşmaktadır.

Böyle özel bir endüstride sermaye üzerine konulan bir vergi, verginin konulduğu sıradaki sermayenin sahipleri üzerine kalır. Bu sermaye sahipleri vergilendirilen malın fiyatını yükselterek vergiden kaçınamazlar. Örneğin, A nın vergi öncesi X ile gösterilen bir araziye

---

(1) Bkz. Alfred Marshall, Principles of Economics, th ed., Macmillan and Co., Ltd. London, 1930, V.nci kitap, s. 431-439. Uyum dönemini belirleyen faktörlerin açıklanmasına ilişkin bir girişim konusunda bkz. M. Fasiani, «Materials for a Theory of the Duration of the Process of Tax shifting», Review of Economic studies, vol. 1, no. 2, s. 81-101, February, 1943, ve vol. 2, no. 2, s. 122-136, February, 1935.

(2) İşletme sermayesinin varlığında bir istisna durum ortaya çıkmaktadır. (Bkz. s. 279).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sahip olduğunu düşünelim. X in geliri üzerine konulan vergi, Y ve Z gibi benzer diğer arazi gelirleri için uygulanamaz. Vergi nedeniyle X arazisinin fiyatı düşerek, Y ve Z arazilerinin geliri ile X in vergi sonrası net geliri aynı olur. Eğer A, bu X arazisini satmak isterse, ancak vergi öncesine göre daha düşük bir fiyattan satabilecektir. X malını satınalan B, eğer Y veya Z yi satın alsaydı bunlardan sağlayacağı gelire eşit bir gelir elde edecektir. İşte bu durum vergi kapitalizasyonu denilen olguyu göstermektedir. Vergi kapitalizasyonu, gelir getiren bir mülkün geliri ayırıcı bir vergiye tabi olduğunu, nisbi sermaye kıymetlerinin yeniden değerlendirilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Kapitalizasyon, belli bir endüstride veya endüstri grubunda sermaye geliri üzerine konulan bir vergi nedeniyle veya belli endüstrilerden elde edilen gelir üzerine konulan genel bir gelir vergisi nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Kapitalizasyon ayrıca, belli bir endüstrideki sermaye kazançlarında bir azalışa yol açan kısmi bir satış vergisi sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir(1). Gerçekten, vergilendirilebilir gelirin tanımı ile ilgili olarak genel anlamda konulduğu varsayılan bir gelir vergisi bile bu bakımdan aksaklıklar yaratabilir ve çeşitli endüstrilerdeki sermaye gelirlerini eşit olarak azaltmaz. Bu nedenle, kapitalizasyon oldukça geniş kapsamlı bir olgudur(2).

Aynı zamanda kapitalizasyon süreci, sadece gerçek bir genel vergiyle ilgili olarak ortaya çıkmaz. Örneğin bütün reel yatırımlar vergiye tabi olurken, (i) ile gösterilen oranda faiz geliri elde eden devlet bonolarının vergiden muaf olduklarını düşünelim. Bu durumda, reel yatırımların azaltılmakta olan gelirleri (i) oranında kapitalize edilecek ve devlet tahvillerine oranla bütün sermaye değerleri düşecektir. Kapitalizasyon yine de meydana gelmektedir. Şimdi isc, devlet tahvillerinin brüt gelirleri değişmediği halde diğer sermaye gelirleri gibi vergilendirildiğini düşünelim. Sermaye değerleri ve tahvillerin bu brüt gelirleri değişmeden aynı kaldığından, diğer yatırımlardan elde edilen gelirin kapitalize edildiği piyasa faiz haddi de aynı oranda düşer. Uzun dönemde, bu durum yeni sabit varlıkların geliri

---

(1) Bkz. J. A. Stockfisch., «Capitalization - Investment Aspects of Excise Tax Under Competition», American Economic Review, vol. 34, no. 2, s. 287-300, June 1954.

(2) Bkz. Luigi Einaudi, «Capitalization and Amortization of Taxes», Encyclopedia of social Sciences, The Macmillan Company, New York, 1937, vol. III, s. 211-213, Musgrave ve Shoup op. cit., te yeniden yayınlanmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üzerinde değişmelere yol açacak biçimde sermaye arzında artış veya azalışa sebep olacaktır. Bu ise, mevcut varlıkların yeniden değerlendirilmesine neden olarak, çeşitli varlıkların sermaye değerinde ve nisbi gelirlerinde değişmelere yol açacaktır. Vergi nedeniyle sermayenin değerinde ortaya çıkan bu değişmelere kapitalizasyon denilebilir. Bununla beraber, ben bu terimi bir verginin ayırıcı niteliği nedeniyle nisbi sermaye değerindeki ortaya çıkan değişmeleri gösteren anlamında düşünmek isterim.

Vergi bir kere kapitalize edildi mi, alıcı yönünden önemli olmayıp, vergi konulduğu zamanki mülkün sahibi olan satıcı üzerinde kalmaktadır. Veya satıcının mirasçıları tarafından yüklenilmektedir. Zamanla mülk el değiştirerek orijinal sahibinden çok başkaları tarafından sahip olunabilir. Böylece sermaye veya sermaye geliri üzerine konulan kısmi bir verginin yükü vergilendirilen mülkün sahibinden başkasına geçmekte olup, vergi yükü ortadan kalkan bu malı bu durumda satın alan yeni malik beklenmedik bir kazanç sağlar (1). Walras ve bazı yazarlar bu sürecin vergi yükünün neticede hiç kimseye yansımayacak biçimde devam ettiğini ileri sürecek kadar ileri gitmektedirler (2). Ancak, böyle bir durum ortaya çıkmaz. Vergi öncesi

---

(1) Bu görüşler, kurumlar vergisi ile kişisel gelir vergilerinin birleştirilmesiyle ilgili soruna dayanmaktadır (bkz. s. 173). Vergi kapitalizasyonu nedeniyle verginin kaldırılması ile sağlanan yarar ilk defa zarar edenlerin kayıplarını karşılamadığından, geçmişteki aşırı vergilendirmenin yol açtığı eşitsizliğin bu biçimde giderilemeyeceği ve aksine yeni mal sahiplerinin arizi bazı kazançlar sağlayacakları görüşü ileri sürülmüştür. Bunun sonucu olarak açıklandığı biçimde, vergi yapısını düzeltmek için hiç bir şey yapılamaz. Vergilemenin yol açtığı başlangıçtaki bu haksız uygulamaya ilişkin açıklamaları paylaşmak istemem. Mutlak bir kurumlar vergisinin yatay eşitlik görüşlerine aykırı olduğunu varsayarsak, vergi kapitalizasyonu sonunda kısa devrede beklenmedik kazanç, yeni sermaye gelirlerinin adil vergilendirilmesi nedeniyle sağlanan uzun dönem kazançlarına üstün tutulamaz. Sorun, yeni mülk sahiplerinin beklenmedik gelirlerinin özel sermaye-kazançları vergi oranı üzerinden vergilendirilmesiyle eşitsizliğin sınırlandırılması veya kaçınılması yolu ile çözümlenemez.

(2) Walras, op. cit., p. 452. vergi konulduğunda devlet vergi oranında mülkün bir kısmını alıkoymakta olduğundan, daha sonraları vergiyi kimse ödememektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mülk sahibi veya onun mirasçıları kapitalizasyon nedeniyle gelecekteki gelir akımlarında ortaya çıkan bir azalışın yükünü çekerler ve bu durum vergi kaldırılsa bile devam eder.

D. TARİHSEL GÖRÜŞ

Kamu maliyesinin daha realist telâfi edici bir konumdaki analizine dönmeden önce, yansımanın genel denge teorisine katkıda bulunan bazı klasik ve neoklasik örnekleri görelim.

Yansımanın genel denge yaklaşımı, bir ekonomik sistem görüşü kadar eskidir. Konunun ilk kez ele alınışı, fizyokratların tablo ekonomiklerinde, yansıma sorununun ustaca ele alınışı biçiminde olmuştur. Fizyokratlara göre, tarım bütün gelirin tek kaynağı olduğundan, bütün vergilerin tarım sektörü tarafından ödenmesi gerekir. Bu nedenle, sadece tarımsal üretim üzerine vergi konulması en etkin çözümdür denilmektedir. Bu basit çözüm daha sonra, işgücü ve sermayeye yapılan katkıların toprağa yapılmış olduğunu ileri süren klasik doktrin tarafından da ele alınmıştır. Ancak, yansıma teorisi klasik doktrinde yine de faktörlerin milli gelirden aldıkları payları açıklayan bir teori olarak kalmıştır.

Ricardo

Şansımızdan, faktör payları teorisinin esas mimarı olan Ricardo, yansıma teorisi ile çok ilgilenmiştir. Gerçekten, eğer Ricardo'nun bu konudaki bulguları doğru olsaydı, kendisini gelir dağılımının genel bir teorisinin formülâsyonu ile karşı karşıya bırakan, çözümlenmesini çok istediği yansıma bilmecesi halledilmiş olurdu (*). Ri-

(1) Yansıma teorisinin tarihi koonusunda bkz. Edwin R. Seligman, The Shifting and Incidence of Taxation, 4th ed., Columbia University Press, New York, 1921, s. 1-218.

(2) Ricardo tarafından Trower'e yazılan mektuptan 3 üncü kısmın başlangıcındaki alıntı için bkz. Ricardo'nun Works and Correspondence adlı yapıtı vol. VIII (1952, p. 131), Letters, (edt.) P. Sraffa, Cambridge University Press, New York, 1951-1955; ve bkz., David Riccardo, On the Principles of Political Economy and Taxation, (edt) P. Sraffa, Cambridge University Press, New York, 1951. Ayrıca bkz. Carl Shoup, «Ricardo on the Taxation of Profits», Public Finance, vol. 5, no. 2, s. 1-18, 1950, ve Shoup'un yayınlanmakta olan Ricardo on Taxation, Columbia University Press, New York, 1969.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cardo'nun yansıma teorisi birçok yönleri ile ilgili olarak, Adam Smith'in Milletlerin Serveti adlı yapıtının V nci kitabındaki tartışmalar içinde yer almakta olup, daha ince ayrıntılarına inilerek geliştirilmesi J.S. Mill gibi daha sonraki yazarlarca yapılmıştır. Bununla beraber Ricardo'nun yansıma konusundaki görüşleri, doktrinin klasik ifadesi olarak görülmelidir.

Faktörlerin milli gelirden aldıkları payları belirlerken Ricardo, vergilerin ücretler, rant ve kârlar ile çeşitli türdeki gider vergileri üzerindeki yansımasını incelemektedir. Her bir keyz de, belli bir faktörün milli gelirden aldığı payı belirleyen aynı ilke, verginin yansımasını da belirlemektedir. Bununla beraber klasik doktrinde geleneksel Rikardiyen analize aykırı olarak, vergi yansımasının kısa dönem yönüne birinci derecede önem verilmektedir.

Ücret Üzerindeki Verginin Yansıması :

Uzun dönemde ücret haddinin seviyesi, klasik doktrine göre en az geçim düzeyi tarafından saptanmaktadır (1). Bu doktrine göre, emek faktörü arzı homojen olduğundan, işgücünün bütün birimleri için tek bir ücret haddi uygulanabilmektedir. Reel olarak ölçülen bu ücret haddi, yeni işgücünün yetiştirilmesi için gerekli olan maliyetleri karşılayacak düzeyde olmalıdır. Denge durumunda ise, ücret düzeyi işgücünün en az geçim düzeyinde fakat bu düzeyden daha fazla olmayacak biçimde saptanmalıdır. Gelişmekte olan bir ekonomide nüfus artışında gecikmeler olabilir ve bu nedenle ücret haddi en az geçim düzeyinin üstüne çıkabilir. Ancak neticede, nüfus artacak, işgücü arzı artacak ve böylece ücret seviyesi daha önceki en az geçim düzeyine inecektir. Eğer, ücretler en az geçim düzeyinin altına düşerse, nüfus azalır ve bunun sonucu olarak ücret seviyesi yükselir.

Ücretlerin saptanmasiyle ilgili bu teoriye göre, ücret üzerine konulan bir vergi uzun dönemde vergi sonrası net ücret haddinde bir düşme biçiminde yansıtılamaz. Vergiler bu görüşe göre kâr üzerine yansıtılmalıdır. Ricardo bu konuda şöyle yazmaktadır: «İşgücünün ve sermayenin üretiminin ücret ve kâr olarak paylaşılması ilkesi bence çok acık görülmektedir. İlk etkileri ihmâl edildiğinde, sermayenin geliri veya işgücünün ücretinin vergilendirilmesinin önemsiz olduğu-

(1) Bkz. Ricardo, On the Principle of Political Ecomomy and Taxation, chap. 16.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nu düşünmem gerekir» (1). Konu ile ilgili ilkenin esasına göre, ücreti düşürülen herhangi bir şey aynı zamanda kârı da azaltır. Klasik doktrine göre kâr; işgücünün neticede kendisinin yerine koyabileceği yeni işgücünün istihdam edilinceye kadar yetiştirilmesiyle ilgili maliyetlerini karşılamak için ürettiğinin artığı olarak tanımlanmaktadır.

Ricardo'nun konuya bakışı uzun devreden çok kısa devre değişiklikleriyle ve yansımadan çok bütçe yönü ile ilgili bulunmaktadır(2). Ücret üzerine vergi konulduğunda, Ricardo'ya göre vergi sonrası ücret düzeyinde herhangi bir değişiklik ortaya çıkmaz. İşgücüne olan piyasa talebi vergi nedeniyle değişmez ve devletin işgücü talebi de benzer biçimde aynı kalır. Bunun sonucu olarak, vergi öncesi parasal ücretler, vergi sonrası net ücret haddi bozulmadan aynı kalacak biçimde değişmeden aynı kalır. Eğer, ayrıca fiyatların değişmediğini varsayarsak, aynı biçimde ücret haddi de vergi nedeniyle aynı kalır. Reel ücret haddi değişmeden aynı kaldığından, en az geçim düzeyinde bu ücreti harcayacak olan gerekli nüfus da değişmeden aynı kalacaktır. Nüfusun değişmemesi durumunda, artan fiyatlar nedeniyle işgören ücret haddini bu artışa uygun olarak yükseltemez. Eğer işgören bunu becerebilirse, değişmeyen nüfusun en az geçim düzeyi parasal ücretlerde bir artış yapılmasını gerektirirdi. Böylece, ücretlerde bu biçimde sağlanacak artış, kârdaki azalışla karşılanmalıdır. Tarımsal üretimin karşılığı ve nüfus sabit olduğundan, toprağın rantı da bu yaklaşıma göre değişmeyecektir.

Şimdiki, klasik iktisat doktrininin vergi konulması nedeniyle vergi sonrası net ücret haddinin değişmeden aynı kaldığını ileri süren görüşünü daha yakından inceleyelim. Bu görüş, reel anlamdaki sabit ücret haddi karşılığında işçilere verilen tüketim mallarının —arzedilen miktarının vergi nedeniyle azaltılmayacağı veya başka bir malın üretimine dönüştürülemeyeceği biçiminde anlaşılabilir (3). Anca Ricardo'nun açıklamalarından aynı anlam çıkarılamaz. İşgücüne olan talep arttığından, parasal ücret hadleri ve brüt ücret haddinin yükseleceği söylenebilir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması, değişmediği varsayılan özel talebe kamu talebinin eklenmesi nedenine dayanmaktadır. Ricardo'nun ele aldığı durum, açıkça özel veya diferansi-

(1- İbid., s. 226.

(2) Bu kitaptaki açıklamalar, Ricardo'nun söylediklerinin tarafımca yorumunu göstermektedir.

(3) Wicksell tarafından ileri sürülen bir yaklaşım için bkz. s. 392.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yel vergi yansıması yerine kullanılan bütçe yansımasıdır. Ricardo'nun sorunu bu yönü ile ele alış biçimine hiç bir itiraz yapılamaz, ancak, bütçeyi analize sokmasının işgücüne yapılan toplam harcamaları niçin yükseltmesi gerektiği şeklinde vardığı sonucun açıklanması gerekir. Bu sonucun ortaya çıkması için, devreye sokulan vergilerin ve kamu harcamalarının paranın devir süratini yükselttiği varsayılmalıdır. Daha spesifik olarak, Ricardo'nun keyzi bütçenin muamele saiki üzerindeki etkisinin sıfır olduğu varsayımına dayanılmasını gerektirmektedir. Her nekadar, sonuç kuşkulu olsa da, denk bütçe türüne ilişkin teoremin bu etkisini şimdiden belirtmekte yarar vardır (1).

Ricardo'nun para yaklaşımı sadece konuyu kapalı bir biçime sokmaktadır. Ricardo'nun para yaklaşımının esasına göre, arzı inelastik olan işgücünün talep ettiği ücret sabit olarak değişmeden aynı kalmaktadır. Rant ta aynı şekilde değişmeden kaldığından, reel harcanabilir gelirdeki düşme, kâr tarafından absorbe edilmektedir. Toplam harcamaların arttığını veya devlet tarafından muamele nedeniyle paraya gerek duyulduğunu varsaydığımız her iki durum için de bu sonuç ortaya çıkmaktadır. Eğer vergi öncesi ücret parasal olarak değişmeden aynı kalmaktaysa, emek geliri elde eden kimsenin aynı reel gelirini devam ettirebilmesi için, tüketim malları fiyatında bir düşme olacağı ve vergi sonrası parasal ücretlerde bir azalma olacağı sonucu ortaya çıkar. Bu durumda, kârdan ortaya çıkan düşme fiyattaki düşme sonucu olarak gerçekleştiği halde buna karşılık Ricardo'nun keyzinde ise, parasal ücretlerdeki yükseliş sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu yaklaşımların hepsinden çıkarılacak sonuca göre, işgücü arzının sabit oluşu en önemli bir varsayım olmaktadır. Eğer bu yaklaşım yumuşatılırsa, firmalar kârlarını eski düzeyde devam ettirebilmek için, hemen reel ücreti düşürmeye (parasal ücretleri düşürerek veya fiatları yükselterek) başlarlar. Reel ücretlerin azalışı ise, nüfus azalışına yol açacaktır.

Ricardo'nun uzun döneme ilişkin açıklamaları nüfusta bir azalışı öngörmektedir. Ancak, Ricardo'ya göre bu azalışın nedeni diğer klasiklerin öngördüklerinden daha farklı bir sebebe dayanmaktadır. Ya-

(1) Bütçenin açık finansmana dayanmayan ve özel sektördeki marjinal harcama meylinin birden küçük olduğunu öngören daha sonraki durumlarıyla şimdiki arasında temel bazı farklılıklar olacağı doğaldır (Bkz. s. 432).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zara göre, kârdaki azalış, reel sermaye değerinde bir azalmaya ve büyüme haddinde bir düşmeye yol açar. Neticede bu durum, sabit sermayede olduğu kadar paranın devir süratinde de bir azalışa yol açarak işgücü talebinde bir düşüşe sebep olacaktır. Böylece, nüfus azalır; tahvil fiyatı düşer ve fiyatlar verginin tamamından daha az olarak yükselir (1).

Tarımsal üretim azalırken, rant düşer ve toprak sahibi verginin bir kısmını yüklenir. Ücretlerdeki düşme ilk başlangıçta nüfusta bir azalışa yol açmaksızın karşılanabilmektedir. Bu durumda ekonomi genişlerken ücretler en az geçim düzeyinin üstünde seyretmektedir. Ve en az geçim düzeyi kavramının kendisinin esnek olduğu az çok kabul görmüştür (2). Ancak, bu farklılıklar fazla önemli olmamıştır. Sermaye birikimi azaltıldığı derecede nüfusta kaçınılmaz azalış ortaya çıkar.

Ricardo denge durumunun, kârlılık oranının sıfıra ulaştığı uzun dönem keyzini gözönünde bulundurmamaktadır. Ancak, Ricardo'nun ortaya koyduğu sistem yönünden uzun dönemde ne olacağını kolayca görebiliriz. Buna göre ücret üzerine konulan bir vergi nüfusu azaltmalıdır. Nüfus azalışı ise tarımsal üretim olanaklarını azaltarak, brüt ücret haddini yükselterek toprağın rantını azaltır. Denge durumuna ulaşıldığında ise, Rikardiyen ve fizyokratların doktrini arasında pek az fark kalır.

Tarım Gelirleri Üzerine Konulan Vergi :

Rikardo'nun tarımsal vergileri ele alış biçimi, onun rant teorisinin tam bir uygulamasını göstermektedir. Rantın belirlenmesine ilişkin ilke, ücret haddinin saptanmasını inceleyen ilkenin tam karşıtıdır. Buna göre, en az yaşam düzeyinde(uzun dönemde) işgücü arzı son derece inelastik olmaktadır. İşgücünün ürettiği malın tam olarak en az yaşam düzeyini devam ettirmeye yeterli olduğu bir durumda,

---

(1) Ricardo, on the Principle of Political Economy and Taxation, p. 222.

(2) İbid., s. 215, Ricardo, Adam Smith'le açıkça aynı görüşü paylaşmakta olup, aşağıdaki şekilde görüşlerini tekrarlamaktadır. «İşgücüne olan talep artan, sabit veya azalan ya da nüfus artışı azalan, sabit ve artan biçimde olduğunda, işgücünün en az geçim düzeyini düzenlemekte ve bunun hangi derecede liberal, ılımlı veya aşırı olacağını belirlemektedir. Bkz. Adam Smith, Milletlerin Servetl, edt. E. Cannon, G.P. Putnam's Sons, New York, 1904, p. 348.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tarımsal üretim olanakları tamamen kullanıldığından veya marjinal toprağın kullanımından hiç rant elde edilemez. Rank diferansiyel bir gelir olup, maliyet değildir. Bu nedenle fiyatın içinde yer alan bir unsur olmayıp, ancak fiyat tarafından saptanmaktadır.

Toprak üzerine veya ondan elde edilen ürünler üzerine konulan çeşitli vergi türleri birbirinden ayırtedilmelidir(1). Önce, ham madde üzerine konulan bir üretim vergisi gelmektedir. Böyle bir vergi tarımsal üretim faaliyetine en son olarak uygulanmakta ve fiyata eklenmektedir. Ricardo nüfusun sabit olduğunu ileri süren varsayımını tekrarlayarak, hammaddeye olan talebin inelastik olduğunu göstermek için ücret üzerine konulan verginin önemi üzerinde durmaktadır(2). Bu yaklaşıma göre vergi nedeniyle rant etkilenmemektedir ve ham madde fiyatı vergi kadar artmaktadır. Parasal rant değişmezken, tahıl cinsinden rant, fiyattaki artışa paralel olarak azalmaktadır. Toprak ağaları rant geliri elde edenler olarak vergiden etkilenmedikleri halde, tarımsal ürünleri satın aldıklarında bu bakımdan zararlı çıkmaktadırlar. Yine burada da Ricardo'nun, gelirin elde edilişi ve kullanımı yönlerinin her ikisinin de yol açtığı reel gelir üzerindeki değişmelerin hesaba katılmasını farketmesini gösteren güzel bir açıklamasiyle karşılaşmaktayız(3). Tarımsal ürünlerin işçiler tarafından tüketilen zorunlu mallar olması koşuluna bağlı olarak, parasal ücretlerin en az yaşam düzeyine uygun reel geliri karşılayacak biçimde arttırılması gerekir. Böylece, toprak üzerine konulan bir vergi ücret üzerine konulan bir vergiye benzer ve vergi kâr üzerine yansır.

Kiliseye ödenilen verginin vergiyi ödeyen kimse üzerine kaldığı gibi, ürettiği ham ürün için değeri üzerinden toprak üzerine konulan vergi de, esas olarak ham madde üzerine konulan direkt bir vergiye benzer biçimde yansımaktadır. Ayrıca böyle bir vergi daha verimli arazinin de fiatını yükseltecektir. Daha verimli araziye göre marjinal arazinin üretim maliyetini daha hızlı bir biçimde yükselten, toprağın dönümü başına konulan bir vergi için de aynı sonuç geçerlidir. Marjinal dönümden elde edilen ürünün büşhel sayısına bölünmesiyle elde edilen, tahılın birim büşhel başına fiyatı marjinal dönüme konulan

(1) Ricardo, on the Principles of Political Economy and Taxation, s. 157.
(2) Bu yaklaşımın bir kritiği için bkz. Alfred Marshall, op. cit., s. 833-837.
(3) Bkz. s. 217 ve 380, note 2

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

miktarda yükselir. Daha verimli dönümler daha çok tahıl verdiğinde, vergi nedeniyle maliyet farklılığı da artmaktadır (1).

Sadece rant üzerine konulan bir vergi sonuçta toprak ağası üzerinde kalmaktadır. Bu sonuç, rantın doğal niteliği nedeniyle kolayca elde edilebilmektedir. Bununla beraber, rant üzerine konulan bir vergi, toprak için yatırılan kapitalden elde edilen kârı da kapsayabilmektedir. Rantın kârdan oluşması derecesine bağlı olarak, vergi de sadece belli ticari faaliyetlerden elde edilen kâr üzerine konulan bir vergi niteliğini taşımaktadır.

Kâr Üzerine Konulan Vergi : Kâr üzerine konulan bir verginin yansıması, verginin genel veya spesifik olmasına bağlı olarak değişmektedir.

Ricardo, kâr üzerine konulan genel bir verginin yükünün kâr üzerinde kalması gerektiği görüşünü savunmaktadır. İşgücü arzı kısa devrede inelastik ve ücretler en az geçim düzeyinde olduğunda, imalâtçılar veya çiftçiler ücretlere nibetle fiyatları yükseltemezler. Vergi imalattaki sermayenin gelirine olduğu gibi tarımsal faaliyet üzerine de konulduğundan, çiftçi rantını azaltmaz. Böylece vergi sonrası kâr azalacaktır. Ücret üzerine vergi konulması durumunda, kârdan ortaya çıkan böyle bir düşme sermayeyi ve neticede işgücüne olan talebi de azaltacaktır.

Verginin kıymetli maden üretimi üzerine konulup konulmamasına bağlı olarak, hangi tür kârın azaltılacağı mekanizması değişmektedir. Eğer vergi değerli madenler üzerine konulursa, madenciliğin nisbi kârlılığı değişmeden aynı kalacaktır. Para arzı arttırılmayacaktır. Bunun sonucu olarak, fiyatlar genel olarak yükselmeyecek ve üreticiden her birinin gelirinin belli bir kısmından vazgeçmesi gerekecektir. Buna karşılık eğer değerli maden çıkarımı vergi konusu dışında kalırsa, sermaye madencilik alanına kayacak; para arzı arttırılacak; ücret ile rant ve diğer bütün fiyatlar yükselecektir. Vergi sonrası kâr ise parasal olarak değişmeden aynı kalacaktır. Ancak, bundan bütün fiyatların aynı oranda yükseleceği anlamı çıkarılamaz. Eğer fiyatlar parasal olarak değişmeden aynı kalıyorsa, az sayıda el değiştiren mallar için fiyatlar daha şiddetli bir şekilde yükselecektir (2).

---

(1) Ricardo, On the Principles of Political Economy and Taxation, s. 182.

(2) Bkz. Ricardo, on Principle of Political Economy and Taxation, s. 207. Ayrıca bkz. bu test s. 280, not 3; ve shoup, op. cit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Artan fiyatların paranın devir süratini artırması gerektiği biçimdeki Ricardo'nun ilk değerlemesi önceki görüşlerin bir çeşit cevabı olmuştur (1). Eğer devlet satınalımlarını kendisinden vergi aldığı kimselerden yapmaktaysa, vergi ve mal bedeli ödemeleri birbirini götüreceğinden paranın devir süratinde hiç bir artışa gerek yoktur. Bunun sonucu olarak, para arzında herhangi bir artışa gerek kalmadan tüketiciler yüksek fiyattan sunulan düşük miktarda mal satın alacaklardır. Herhangi bir keyzle ilgili olarak Ricardo'ya göre fiyatlar genel düzeyindeki artış, sadece kapalı bir ekonomi için geçerli olacaktır. Eğer yer altından çıkarılan bütün kıymetli madenler dışarı satılsa, bütün fiyatlar yükselmez. Veya altın ve gümüş gibi madenlerin ve diğer madenlerin dışarı akışı ticaret dengesinde karşıt bir durum yaratacağından, fiyatlarda hiç bir devamlı bir artış ortaya çıkmaz.

Sadece bazı endüstrilere uygulanan kısmi kâr vergisi durumunda, vergisiz endüstrilerdeki kâr seviyesine ulaşabilmek için, vergilendirilen endüstride üretilen malların fiyatı yükselmelidir. Ricardo, vergilendirilen endüstride birim maliyetinin düşmesi ve arzedilen mal miktarının azalması nedenleri ile bu endüstrideki kâr seviyesinin vergisiz endüstridekine eşitliğini kabul etmez. Ricardo böylece, kısmi bir verginin kâr seviyesi üzerindeki yan etkilerini ihmal etmektedir (2).

Toprak ağasının davranışlarına kâr üzerine konulan bir vergi yönünden bir başka ve basit olan yaklaşım uygulanabilir(3). Eğer tarıma

---

(1) Bkz. Ricardo, on Principle of Political Economy and Taxation, s. 207. Ayrıca bkz. bu tekst s. 280, not 3; ve shoup, op. cit.

(2) Ricardo, on the Principles of Political Economy and Taxation, s. 213 deki (*) not. Ayrıca bkz. Ricardo'nun Trower ile tartışmaları için bkz. Letters, s. 321. Bu kitabın 367 nci sayfasında, sabit para arzı ve gelir vergisine dayanan birbütçenin analize sokulmasının fiyat seviyesini düşüreceği sonucuna varmıştır. Ancak, gelir vergisinin kaynaktan kesme yöntemine dayanarak toplanması durumunda ise fiyat seviyesinin değişmeden aynı kalacağını, ayrıca belirtmiştik. Ricardo, vergi ödemelerinin kaynaktan kesme usulünde olduğu gibi gelir ödemelerinin yerine ikâme edilmesini değil fakat ayrıca, kamu harcamalarının muamele fonları üzerinde hiç bir azalışa yol açmadığını varsaymakla bu konuda olumlu bir adımsa, sabit para arzı ve bütçenin analize sokulması ile Ricardo'nun fiyat seviyesinin yükseldiği biçiminde ulaştığı sonuca varılır.

(3) Ricardo, on the Principles of Political Economy and Taxation, s. 205 ve 213.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yatırılan kapitalin gelirj vergi kapsamı dışında tutulursa, tahıl fiyatı yükselmez. Bu durumda parasal rant ve rant cinsinden tahıl miktarı değişmeden sabit kalır. Bununla beraber, diğer tarımsal olmayan malların tüketicisi olarak toprak ağası böyle bir vergi nedeniyle kârlı çıkmaz. Şimdi ise, tarımsal alana yatırılan kapitalin kârının vergi matrahına alındığını düşünelim. Kâr üzerine konulan bu vergiyi ham maddenin fiyatını yükselterek tamamen karşılayabilecek olan kiracı, (toprak ağasının toprağını kiralayıp toprak üzerine yatırım yapan kimse) şimdiki durumda böyle bir vergiye kayıtsız kalmaktadır. Parasal rant ham maddenin fiyatı ile aynı oranda arttığından toprak ağası kârlı çıkar (1). Böylece Ricardo, oldukça ilginç olan aşağıdaki sonuca ulaşmaktadır: «Toprak ağasının kârını vergilendirmekle, kârının hiç vergilendirilmediği duruma kıyasla vergi yükünü daha fazla artıramazsınız. Ve toprak ağasının sırf kendisinin gerçekten hiç vergilendirilmemesi için kiracısının gelirinin vergilendirilmesi gerektiği biçiminde üzerinde kararlı olduğu bir çıkarı vardır» (2).

İmâl Edilen Mallar Üzerine Konulan Vergi : İmâl Edilen Mallar üzerine konulan verginin yansıması konusu, ham madde üzerine konulan verginin yansıması konusu ele alınırken incelenmiş bulunuyor. Dolayısiyle imal edilen mallar üzerine konulan vergi için de benzer prensipler geçerli olmaktadır. Yani, vergi konulduğunda imal edilen malın fiyatı da artmaktadır. Eğer, üretilen mal lüks mallar kategorisi içinde yer almaktaysa, vergi yükü tüketici tarafından taşınmaktadır. Buna karşılık imal edilen mal işgücü tarafından zorunlu olarak tüketilen bir mal niteliğinde ise, bu durumda konulan bir vergi ücret üzerine ve dolayısiyle kâr üzerine konulan bir vergi gibi etki yapmaktadır. Bu du-

---

(1) Buradaki görüş ile toprak üzerine vergi konulduğundaki durumu açıklayan görüş birbirine benzemektedir. Malın fiyatındaki artış marjinal emek ve sermaye dozunun sağladığı kâra eşitliği gerçekleştirecek düzeyde yüksek olmalıdır. Marjinal öncesi dozlar daha büyük fazla miktarda mal üretimine olanak vereceklerinden, fiyattaki artış malın kârlılığını eşitlemenin ötesinde olmak üzere, marjinal dozun sağladığı kâr seviyesinden daha fazla kâr elde edilmesini sağlamaktadır. Bütün marjinal dozlar için elde edilen kâr aynı olması gerektiğinden, elde edilen kâr fazlası artan rant olarak toprak ağasına gitmektedir.

(2) Ricardo, on the Principles of Political Economy and Taxation, p. 213

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rumda ücretleri en az yaşam düzeyinde tutabilmek için, ücret haddi vergi kadar yükseltilmeli ve kâr haddi de buna uygun bir biçimde düşünülmelidir.

Ricardo'nun yansıma teorisi, vergi yansımasının sonucunu zevkli ve pozitif bir yönde ele alan tek bir açıklamadır. Özellikle, gelirin harcama ve kaynağı yönünde ortaya çıkan değişmeleri gözönünde bulundurması ile genel denge konumu içindeki tutarlılığı, teoriyi etkileyici yapmaktadır. Ancak, ulaşılan sonuç gelir dağılımı teorisinin esasları yönünden iyi değildir (1). Gelir dağılımı teorisinin karşılaştığı en önemli sorun, bu teorinin ücret teorisine dayanması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, Batı Dünyasında bir ücret saptanması ilkesi olarak Malthus'un teorisi doğrulanmamıştır. Nüfusla ilgili temel varsayımları doğru olmayıp, ayrıca artan nüfusun kaynaklar üzerindeki baskısı teknikleri hızlı gelişmeler nedeniyle önemsiz olmuştur (2). Bundan dolayı, Ricardo'nun ücretin en az yaşam düzeyinde saptandığını ileri süren görüşü, malın üretim maliyetinden ziyade işgücünün verimine dayanan tamamen farklı nitelikteki bir ilke ile yer değiştirmelidir. Bu biçimde teorinin yeniden ele alınması ile Ricardo'nun ücret üzerine konulan verginin yansımasına ilişkin teorisi hem kısa ve hem de uzun dönem yönünden savunulamaz bir nitelik kazanır. Aynı şey, zorunlu mallar, tarım veya başka mallar üzerine konulan bir istihsal vergisi için de geçerlidir.

Benzer biçimde, Ricardo'nun kâr üzerine konulan genel bir verginin yansıması üzerindeki görüşleri, bir artık olarak kârın saptanması-

(1) Bu konuda Schumpeter'in, Ricardo'nun teorisinin itiraz edilemez ve hiç noksanı olmayan mükemmel bir teori olduğu, ancak anlamlı olmadığı biçimdeki hoş olmayan değerlemesine bkz. Schumpeter, tarih tarafından doğruluğu kanıtlanan bir teorinin anlamlı olduğunu kabul ederim demektedir. Bkz. Joseph Schumpeter, «Relew of the Troops», Journal of Economies, vol. 65, no. 2, p. 161, May, 1951.

(2) Geri kalmış ülkelerde —gerçekten, dünya nüfusunun büyük bir kısmını kapsayan bölgeler için— nüfus sorunu yine de oldukça önemli olup, Maltus'un doktrinin bu ülkeler için gecersiz olduğu kolayca söylenemez. Bununla beraber az gelişmiş ülkelerde bile Ricardo'nun görüşleri pek mantıki sayılamaz. Nüfustaki değişmeler ortaya çıkıncaya kadar kârı kendiliğinden sınırlayan değişmelere uygun bir biçimde çeşitli derecelere en az geçim düzeyi veya kıtlık ücretleri vardır. Siyasal uygulamalar öyle olabilir ki, son derece düşük ücretler üzerine konulan vergiler kaldırılabilir ancak bu ayrı bir konudur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

na ilişkin sermaye gelirinin prodüktivitesi teorisince ikâme edilen teoride de olduğu gibi zayıf bir temele oturmaktadır. Ricardo'nun alet kutusundan sadece rant ilkesi bozulmadan çıkmaktadır. Ancak, bu ilke de arzı inelâstik olan bütün faktörlere uygulanabilir nitelikte olan genel bir kural olarak yorumlanmalıdır. Ricardo'nun yansımanın genel ve oturmuş bir teorisini ortaya koyma çabası, oldukça kompleks bir yol seçmesine sebep olmuştur. Eğer daha basit ve tutarlı olan bir teori geliştirseydi, rizikolu olmakla beraber güzel bir açıklama tarzı oluştururdu.

Wicksell

Yansımanın genel denge teorisinin konulması konusundaki ikinci girişim Ricardo'dan yetmiş sene kadar sonraları Wicksell tarafından yapılmıştır. Ricardo'nun keyzinde olduğu gibi Wicksell'in teorisi de, gelir dağılımı teorisi modelinin çok spesifik yapısını yansıtmaktadır (1).

Ricardiyan sistem sermaye gelirinin teorisini açıkça ortaya koymaktan yoksun olduğu halde, Wicksell böyle bir teoriyi Böhm-Bawerk'in doğrultusunda geliştirmiştir. Buna göre; sermayenin arttırılması işgücünün endirekt olarak üretimde bulunmasını kolaylaştırarak böylece belli bir emek girdisinden elde edilen toplam üretim düzeyi yükseltildiği için, sermaye verimli mal ve hizmetlerin elde edilmesini sağlar. Wicksell esas olarak üretim ile kapitalin üretim üzerindeki endirek etki dereceleri arasındaki ilişki veya başka türlü açıklamak gerekirse, yatırım devresinin uzunluğu üzerinde durmaktadır. Bu durumu açık bir biçimde göstermek için, en az geçim düzeyini karşılayacak olan serbest sermaye arzı sabit alınmıştır. Burada karşılaşılan sorun, en az geçim düzeyini karşılayacak olan bu fonun en etkin olarak kullanımına olanak sağlayacak yatırım döneminin ortalama uzunluğunun saptanmasıdır. Wicksell bu fonun ücret ve ranttan oluşan niteliğini vurgularken, en az geçim düzeyinin sadece ücret fonu ile karşılandığı ve toprağın rant geliri elde etmediği daha basit bir durumu düşünelim.

Wicksell'in yorum tarzı, faktör paylarının marjinal verimi teorisinin açıklanması yönünden önemli bir adım olmuştur. Bununla bera-

(1) Wicksell'in görüşlerinin buradaki anlatımına katkıları için Dr. H. Geyer ve D.W.P. Yche'ye teşekkür borçluyum.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ber, sabit ücret fonu biçimindeki rastgele bir varsayıma dayanılması nedeniyle ortaya çıkan sınırlandırmalar tarafından marijnal verim aleti etkinliğini kaybetmektedir. Faiz ve dolayısiyle ücretin daha yeterli bir teorisi, sadece sistemin kendisi tarafından belirlendiği biçimde kapitalin bağımsız bir değişken olarak ele alınmasından sonra geliştirilebilir (1). Wicksell'in analizi gelir dağılımı teorisinde bu olumlu gelişmeyi izleyerek devam etmekte olup, yansıma konusunda ulaştığı sonuçlar yine de sabit ücret fonu varsayımını yansıtmaktadır.

Vergisiz Model : Wicksell'in temel sistemi dört eşitlikten oluşmaktadır (2). Bunlardan ilki üretim fonksiyonu

$$P = f(t) = at^m \qquad (16\text{-}1)$$

olup; p işçi başına üretimi, t yatırımın gerçekleştiği ortalama devreyi ve a ile m, p ile t arasındaki ilişkiyi gösteren veri parametrelerdir. Bu ilişkiye göre t yükseldikçe işçi başına üretim azalan bir oranda artmaktadır.

Sistemin ikinci eşitliği tanımsal nitelikte olup, ürünü faktör payları olarak

$$P = L + ZLt \qquad (16\text{-}2)$$

biçiminde bölmektedir. Eşitlikte yer alan L işçi başına ücret gelirini, Z faiz oranını ve Lt ise işçi başına yapılan yatırımı göstermektedir. Böylece, her işçinin elde ettiği işçi tarafından elde edilen işçi ücret geliri ve kapitalist tarafından elde edilen işçi başına kapital geliri olarak bölünmektedir.

---

(1) Sistemin açık bir biçimde anlatımı Wicksell'in Finanztheoretische Untersuchungen und das steuerwesen schweden's da verilmektedir, Jena, Germany, 1896, s. 21-75. Daha ayrıntılı bir biçimde konunun anlatımı için ise bkz. Wicksell'in Value, Capital and Rent adlı yapıtı, ilk basımı 1893 de yapılmıştır. Çevirisi, S.H. Frowein, George Allen and Unwin Ltd., London, 1954. Kritik ve değerlemeye ilişkin açıklamalar için bkz. George J. Stigler, Production and Distribution Theories: The Formative Period, The MacMillan Company, New York, 1941, chap. 10; and K.G. Landgren, «Wicksell och gransproduktivitetslaran», Twenty five Economic Essays in Honour of Erik Lindahl, Ekonomisk Tidskrift, Stockholm, 1956, s. 186-203.

(2) Wicksell, Finantheoretische Untersuchungen und das steverwesen Schweden's, s. 21-42.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üçüncü eşitlik ise, ücret fonu ilişkisi olarak

$$LA = \frac{K}{t} \qquad (16\text{-}3)$$

eşitliğiyle verilmektedir. Eşitlikte yer alan A, işçi sayısını ve K ise sermaye stokunu göstermektedir. Bu eşitlik bize, her dönem için mevcut ücret veya ücret fonunun her işçinin hasılası ile çalıştırılan işçi sayısına eşit olması gerektiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, ücret fonunun tamamı işgücünün istihdamında kullanılmalıdır. Wicksell'in gösterdiği gibi ücret fonu, başka bir biçimde kullanılamaz (1).

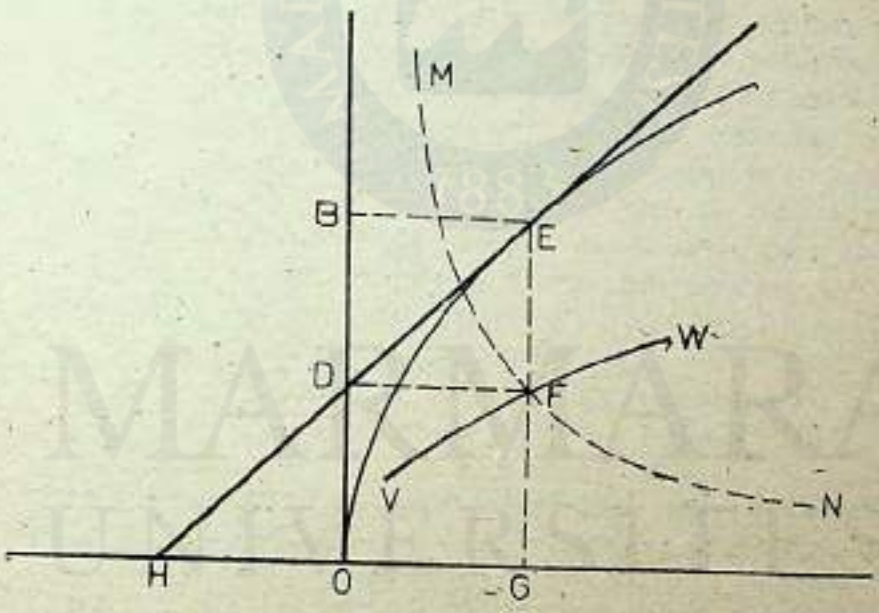

Şekil (16-1) : Wickselyen denge durumunda verginin yokluğunun etkileri

(1) Buradaki şekil, Wicksell'in Finanztheoreische Untersuchungen und das steuerwesen Schweden's eserinde yer alan şeklin bir benzeridir. Şekle VW ve MN eğrilerinin eklenmesi elde edilen diyagram Ursula K. Webb (Hicks) s. 40 dd gösterilmiştir. «Taxation and production: «The Wicksell Analysis, «Review of Economic Studies, vol. 2, no. 1, s. 18-30, det. 1934.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dördüncü eşitlik, kâr maksimizasyonu koşulunu

$$\frac{dZ}{dt} = 0 \quad \text{ile} \quad \frac{d^2Z}{dt^2} = 0 \qquad (16\text{-}4)$$

olarak vermektedir. Bu eşitlik bize, ücret fonunun kullanımını kontrol eden kapitalistin, faiz haddinin L nin herhangi bir veri değerine eşit oluncaya kadar yatırım devresini uzattığını göstermektedir. a, m, A ve K değerleri belli olduğunda sistemden P, L, t ve Z nin değerlerini elde edebiliriz.

Sistemin diyagramatik bir anlatımı Şekil (16-1) le verilmektedir. Diyagramda P yi dikey eksende ve t yi ise 0 noktasının sağında yer almak üzere yatay eksende gösterelim. OS doğrusu, (16-1) nolu eşitlikle tanımlanan biçimde olmak üzere üretim fonksiyonunu göstermektedir, OD kadar malın değerine eşit olacak biçimde L emeği için bir kıymet düşünelim. Bu durumda kapitalist, Z nin maksimize edilmesini sağlayan bir t değerini seçecektir. t nin bu değeri ise L nin veri değeri için, OS eğrisine D den geçen bir teğet çizilerek elde edilir. Böylece $t = OG$ ve $1/Z = HO$ elde ederiz (*). t nin OG den daha büyük ve küçük değerleri için $1/Z = HO$ değerinin arttığını ve buna karşılık Z değerinin azalmakta olduğunu görürüz. Şimdi buradaki aynı uygulamayı L nin farzedilen diğer kıymetleri için uygulayarak, t için buna uygun optimal sonuçlar elde edebiliriz. Bu noktaların geometrik yeri VW eğrisi ile belirlensin, böylece, sistemin (16-1), (16-2) ve (16-4) nolu eşitliklerinden bu kadarını elde ederiz.

(*) Benzer üçgenlerden yararlanarak $HO/DF = OD/EF$ ilişkisini elde ederiz $DF = OG$ olduğundan $OD = GF$ bulunur. Buradan da

$$HO \cdot EF = OG \cdot GF \text{ veya } HO = \frac{OG \cdot GF}{EF} \text{ veya}$$

$$HO = \frac{OG \cdot GF}{GE - GF}$$

bulunur. $OG \cdot GF$ eşit $K/A = tL$ ve $GE - GF$ de kapitalin payı veya $Z(K/A)$ ya eşit olduğundan,

$$HO = \frac{K/A}{Z(K/A)} = \frac{1}{Z}$$

değerini elde ederiz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

t ve L nin çeşitli değerleri arasından hangisinin seçileceği, (16-3) nolu eşitlikten yararlanılarak kararlaştırılmalıdır. Bu eşitlikte K ve A nın değerleri belli olduğundan Lt değeri de bulunabilir. L nin değerini dikey eksende ölçerek, L ve t nin muhtemel kombinezyonlarını gösteren MN renktangular hiporbolünü elde ederiz. Böylece WV ve MN nin kesim noktası olan F noktası çözümü vermektedir. Eğer, W noktasını çözüm yeri olarak seçseydik, tL nin değeri işçi başına ayrılan mevcut kapitali veya K/A oranını aşacaktı. Böylece bazı işçiler işsiz kalacak ve ücret talebi yükselecektir. Bu nedenle F noktası muhtemel çözümü veren tek noktadır. Böyle bir çözüm durumunda işçi başına üretim olan P=GE dir. L ile gösterilen herbir işçi başına ödenen ücret ise L = GF dir. Öte yandan, işçi başına sermaye geliri K/AZ=FE dir. Ortalama yatırım devresi veya t = OG ise Z = 1/OH dır.

Diyagramatik anlatım biçimini bir tarafa bırakarak, t nin denge durumundaki değerini analitik olarak bulabiliriz. (16-1) ve (16-2) nolu eşitliklerin sağ taraflarını birbirine eşitleyerek Z değeri için

$$Z = \frac{at^{m-1}}{L} - t^{-1} \qquad (16\text{-}5)$$

eşitliğini elde ederiz. Bu eşitliğin t ye göre diferansiyeli alınarak,

$$\frac{dZ}{dt} = \frac{(m-1)at^{m-2}}{L} + t^{-2} \qquad (16\text{-}6)$$

eşitliği bulunur. Ve bu eşitliği sıfıra eşitleyerek (16-3) nolu eşitlikteki L değerine eşit olması gereken (VW eğrisindeki) L değerini bulabiliriz. Her iki eşitliği t değeri için birlikte çözümleyerek

$$t = \frac{K}{(1-m)\,aA} \cdot \frac{1}{m+1} \qquad (16\text{-}7)$$

değerini elde ederiz. (16-6) nolu eşitlik, bir verginin uygulandığını öngören bir modelle karşılaştırma yapılmasına olanak sağladığından, buraya kadarki yapılan açıklamalar amaçlarımız yönünden yeterli olmaktadır.

Gelir Vergisine Dayanan Model : Şimdi bir gelir vergisinin konulduğunu ve bu gelir değerinde mal ve hizmetin devlet tarafından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

satın alındığını düşünelim. Sadece tek bir mal olduğu ve toplam hasılanın mal kompozisyonundan bağımsız olduğu varsayıldığında (16-1) nolu eşitlik değişmeden aynı kalmaktadır. Bu nedenle (16-2) nolu eşitliği şimdi,

$$P = (1-r)(L+ZLt) + r(L+ZLt) \qquad 16\text{-}2i)$$

olarak yeniden yazabiliriz. Bu eşitlikte yer alan r vergi oranını göstermektedir. P ye eşit olan toplam faktör kazançları şimdi, elde edilen gelirler veya $(1-r)(L+ZLt)$ ile vergi olarak ödenilen vergi veya $r(L+ZLt)$ den oluşmaktadır. Vergi konulmasının ücret fonunu azaltmaması gerektiği varsayımına bağlı olarak (16-3) nolu eşitlik değişmeden aynı kalmaktadır. Şimdiki durumda da kapitalistler vergi sonrası net faiz gelirini maksimize etmek istediğinden (16-4) nolu eşitlik değişmeden aynı kalmamaktadır. Daha önceki gibi hareket ederek şimdi tekrar (16-7) nolu eşitliği elde ederiz. t nin değeri vergi olmadığı durumdakinin aynıdır. Üretim seviyesi değişmediği halde, sermaye geliri elde edenlerle ücret geliri elde edenlerin harcanabilir gelirlerin vergi oranında azaldığı bir durumla karşılaşırlar. Faktör arzının inelastik olarak veri alınmadığından, eğer faktör payları marjinal prodüktivite teorisine göre saptanmışsa, aynı sonuç elde edilmektedir. Bu durumda ücret fonu doktrini sonucu etkilememektedir.

Üretim Vergisinin Yer Aldığı Model : Eğer üretim veya brüt gelirler üzerine konulan bir vergi ile uğraşmaktaysak, ücret fonu doktrini yukarıdaki eşitliklerle ulaşılan sonuçları etkilemektedir. Eğer, r oranında bir üretim vergisi konursa,

$$p = (1-r)P \qquad (16\text{-}8)$$

eşitliği elde edilir. Eşitlikteki p net üretimi göstermektedir. Veya, (16-1) nolu eşitlikle yapılan ikâme sonucu olarak şimdi net üretim cinsinden

$$p = (1-r)\,at^{m} \qquad (16\text{-}1p)$$

olarak ilk eşitliği elde ederiz. Faktörlere sadece net üretim dağıtılabileceğinden, (16-2) nolu eşitliği şimdi,

$$p = L+ZLt \qquad (16\text{-}2p)$$

olarak yeniden yazabiliriz. Ücret fonu etkilenmeden aynı kaldığı var-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sayıldığından, (16-3) nolu eşitlik değişmemektedir. Daha önce yapıldığı biçimde ikâme ederek

$$Z = \frac{(1-r)\,at^{m-1}}{L} - t^{-1} \qquad (16\text{-}5p)$$

ve diferansiyeli alınarak,

$$\frac{dZ}{dt} = \frac{m(1-r)\,at^{m-2}}{L} + t^{-2} \qquad (16\text{-}7p)$$

eşitliklerini elde ederiz. Şimdi (16-7p) eşitliğinin sağ kısmındaki terim ile verginin yer almadığı modeldeki bu eşitliğin karşılığı olan (16-7) eşitliğinin sağdaki terimlerini karşılaştırabiliriz: $K/(1-m)\,aM$ terimi her iki eşitlikte de aynı olduğu halde, üretim vergisinin uygulandığı sonraki durumda $(1-r)$ terimi ile bölünmektedir. $0>r>1$ olduğundan, üretim vergisi nedeniyle t nin değerinin artması gerekmektedir. Böylece, üretim vergisinin t döneminin uzamasına yol açtığı söylenebilir. t deki bir artma nedeniyle (16-1) nolu eşitlikte gösterildiği gibi P de de bir artış elde ederiz; ve (16-3) nolu eşitlikte gösterildiği gibi bunun bir sonucu olarak L deki bir azalışla ve $0>m>1$ olduğunda (16-5p) nolu eşitlikle gösterildiği gibi Z de bir azalışla karşılaşırız. L ve Z nin ne dereceye kadar azaltıldığı ise, sırasıyle üretim fonksiyonunun eğimine bağlı olmaktadır (1).

Üretim vergisinin uygulandığı keyz diyagramatik olarak (16-2) nolu şekil ile gösterilmektedir. %50 oranında bir vergi konulduğunda t nin çeşitli değerlerine bağlı olarak faktörler için dağıtılabilecek olan mevcut üretim seviyesi OS den OR ye düşmektedir. Sonraki OR, (16-1p) nolu eşitlikle belirlendiği biçimde net üretim fonksiyonunu göstermektedir. Varsayım nedeniyle ücret fonu eşitliği ve dolayısiyle MN eğrisi değişmemektedir. Ancak, MN eğrisini Fr de kesen bir VW eğrisi yer almaktadır. Böylece, yeni denge noktası olan F_r MN eğrisi üzerinde yer almalıdır. Ancak bu durumda ücret D_r ye düşürülmekte ve üretim OB den OB_r ye yükselmektedir. Yeni denge durumunda, işçi başına vergi ödemesi E_rJ ye; işçi başına ücret veya $L_rG_rF_r$ ye; işçi başına sermaye geliri F_rE_r ye eşit olmaktadır. Diyagram

(1) Bkz. Wicksell, Finanztheoretische Untersuchungen und dos Steuerwesen Schweden'in s. 41.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

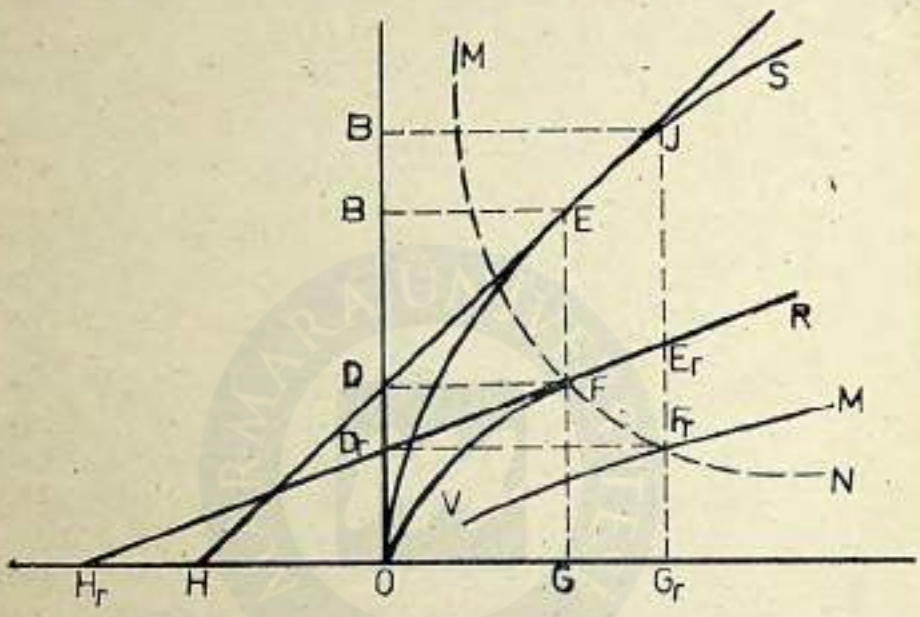

Şekil (16-2) : Wicksellci denge durumunda gider vergisinin etkileri

için varsayıldığı biçimde parametreler verildiğinde, sermaye geliri ücret gelirinden daha hızlı bir biçimde azaltılmaktadır. Eğer, OS eğrisi E nin sağında eğimi daha düz bir biçimde çizilseydi, böylece t devresi daha da uzatılabilir ve L nin değeri daha hızlı bir biçimde azaltılabilirdi.

Böylece, bir gelir vergisinin üretim seviyesini etkilemeden aynı bırakarak ve sadece kapital ve emek faktörlerinin harcanabilir gelirlerini vergiyle orantılı bir biçimde azaltmasına karşılık, üretim üzerine konulan bir verginin üretim yapısında bir değişmeye ve muhtemelen faktör paylarında dengesiz bir azalışa yol açtığı biçiminde acayip bir sonuç elde ederiz. Marjinal prodüktive görüşüne göre böyle bir sonuca ulaşılamaz. Bu görüşe göre, eğer bir üretim vergisi konulursa, brüt ve net üretim arasında vergi ayırıcı bir faktör olarak girer ve emek ve sermayeyi aynı biçimde vergilendirir. Faktörlerin ürünü ve brüt kazançları değişmeden aynı kalırken, net gelirleri vergi oranında azaltılır ve gelir vergisinin yer aldığı modeldekine benzer bir sonuç elde edilir. Ancak, bunun için her iki keyz için de faktör arzının sabit olduğunun varsayılması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Eğer, t nin değişmeden aynı kaldığını öngören dört temel eşitlikten sistemimizde ücret fonunun imalât vergisi oranında azaltıldığını varsayarsak, marjinal prodüktivite yaklaşımı ile varılan sonucu elde ederiz (1). Böylece, imalât vergisi ve gelir vergisi hasılat ve harcanabilir gelir üzerinde eşit etki yaparlar.

---

(1) (16-2p) nolu eşitlikte olduğu gibi yine şimdi

$$p = (1-r)\, at^m$$

eşitliğini yazabiliriz. Bu eşitlikte yer alan P net hasılayı göstermektedir. (16-2p) nolu eşitlik ise şimdi,

$$p = (1+zt)$$

olarak yazılabilir. 1 ve Z sırasiyle net ücreti ve net faizi gösterirler. Şimdi ise,

$$L(1-x) = 1$$

eşitliğini yazabiliriz. Bu eşitlikte yer alan L brüt ücret fonu K dan ödenilen brüt ücreti ve 1 ise, x oranında brüt ücrete konulan vergiden sonraki net ücreti göstermektedir. x in r ye eşit olup olmadığının araştırılması gerektiğinden, şimdilik brüt ve net ücret arasındaki farkın x olarak tanımlandığını belirtelim. (16-3) nolu eşitlikte yerine koyarak,

$$t = \frac{K(1-x)}{At}$$

elde ederiz. Bu eşitlik, daha sonra belirtileceği gibi işçiler tarafından alınan net ücretleri x oranında uygulanan bir vergi ile azaltılan net ücret fonuna ilişkilendirir. Bu eşitlik, ücret fonunun tamamının çalışan işçilerle ilişkilendirildiği daha önce kullanılan (16-3) nolu eşitlikten ayrılmaktadır. Daha önceki gibi ikâme yapılarak ve Z için çözümleyerek (16-5p) ye karşılık olan

$$Z = \frac{(1-r)\, at^{m-1}}{L} - t^{-1}$$

ve buradan da

$$\frac{dZ}{dt} = \frac{(m-1)(1-r)\, at^{m-3}}{1} + t^{-2}$$

eşitliklerini elde ederiz. Daha önceki gibi hareket ederek ve net ücret fonunun değerini araştırarak

Böyle bir sonuç anlamlıdır ancak, ücret fonundaki bir düşme Wicksellyen sistemin ruhuna aykırı olmaktadır. Ücret fonunun sabit olarak ele alınmasından çok, saptanması konusunun sistemin işleyişinin bir kısmı olarak değerlendirilince, ücret fonu kavramının tamamı terkedilebilirdi. Wicksellyen sistemde K nın değeri değişmeden aynı kalma durumundadır. Kapitalist, ücret fonunu daha fazla istihdam amaciyle azaltarak ortaya çıkacak sermaye gelirindeki düşmeyi gideremez. Kapitalistin vergi ödeyerek gelirindeki ortaya çıkan azalışı gidermenin tek yolu t de yapılacak bir değişiklik ile P yi yükseltmektedir. (16-6) ve (16-6p) nolu karşılaştırmalı eşitliklerle de gösterildiği gibi, t nin eski değerinde vergi dZ/dt oranında azaltıldığı için, böyle bir değişikliğin yapılması faydalı olmaktadır. t devresi uzatılırken L azaltılmaktadır. Böylece vergi yükünün bir kısmı, sabit ücret fonunun daha uzun bir devreye dağıtılmasiyle, işgücü üzerinde kalmaktadır. İstihdam için sunacağı toplam ücret fonunu azaltmasına her nekadar izin verilmese de, kapitalistin vergi yükünü yansıtması için başvurabileceği tek yol budur (1).

$$t = \frac{(1-x)\,K}{(1-r)\,(1-m)\,\alpha A} \cdot \frac{1}{m+1}$$

r = x koşulu ile (16-17) nolu eşitlikteki t ile olduğu gibi elde edilen aynı değeri elde ederiz. Marjinal produktivite esasına dayanan ayrı bir görüşe göre, rekabete dayanan bir piyasada vergi faktörlerin marjinal produktiviteleriyle orantılı bir biçimde aralarında paylaşıldığı için, x değeri r ninkine eşit olmalıdır. Böylece, üretim vergisi t yi değiştirmeden aynı bırakılmaktadır.

(1) Wicksellyen modeli incelerken Erik Lindahl, ücret fonu sabit varsayıldığından Wicksell'in bu özel sonuca ulaştığını doğru olarak gözlemlemektedir: Die Gerechtigkeit der Besteverung, Gleerupska, Lund, Sweeden, 1919, p. 177 note. 1. Lindahl bunu kapitalistin sermaye gelirinden ödediği vergiyi reel sermayesini artırmak için tamamen yansıtmak istemesi anlamında kullanılmaktadır. Lindahl, ayrıca bizi daha önceki dipnottaki açıklanan duruma götüren bir anlatımla, kapitalist vergi oranında ücret fonunu azaltmak istemesinin anlamlı bir varsayım olacağını belirtmektedir. Lindahl'ın bu yorumu ile Mrs. Hick'sinki, op. cit., vergiye uyumun sağlandığı ara devre sırasındaki finansman sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, konu ile ilgili olarak bu temel sorun değildir. Vergi konulduğu zaman üreticinin hep doğru yönde değişiklikler yaptığını ve eski ile yeni pozisyonlarını karşılaştırdığını düşünelim. Wicksell'in modeli statik olduğundan, böyle bir varsayım yapılabilir. Bu durumda sabit ücret fonu varsayımına yapılan temel itiraz ara devre finansmanı sorunundan oldukça bağımsız bir sorun olarak ele alınmalıdır. Böyle bir so-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Böylece, Wicksell'in yansımayı ele alış biçimi, ücret fonu doktrinin ilginç bir açıklanmasıdır. Ancak, Ricardiyen yaklaşımda olduğu gibi, gelir dağılımı teorisinin esası yönünden ulaşılan sonuç pek de yeterli değildir.

Walras

Walras, Elements adlı yapıtının son bölümünü yansıma sorununun analizine ayırmaktadır. Walras, toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistlerden oluşan bir ekonomi düşünmektedir (1). Devlet vergi gelirlerini bu üç grup tarafından elde edilen geliri kısarak doğrudan doğruya toplayabilmektedir. Veya, girişimcilerin gelirlerini daha üretim faktörlerine dağıtımlarından önce devlet vergi gelirini peşin olarak toplayabilmektedir. «Girişimcilerin ödedikleri vergiyi toprak sahibi, işçi ve kapitalistlere sattıkları malların fiyatına ekleyip satarak gelir kayıplarını karşılayacakları açık bir biçimde anlaşılmalıdır. Bu durumda rant, ücret ve faiz gelirlerindeki azalış endirekt olarak ortaya çıkmaktadır. Vergilerin bu ikinci yolla toplanması sırasında direkt vergiler hizmetler üzerine ve endirek vergiler ise mallar üzerine konulur.» (2).

Ücret geliri üzerine konulan bir gelir vergisi, arzı sabit olan emeğin piyasada elde ettiği ücreti değiştiremez. Ücret geliri üzerine vergi konulması sonucu olarak emek arzı artar veya düşer, ancak bunlardan hangisinin ortaya çıkacağını bilemeyiz. Veya, emek arzın-

(1) Leon Walras, Elements of Pure Economics, trans. W. Jeff, George Allen and Unwin, Ltd., London, 1954.

(2) Ibid., s. 450.

run, ücret fonunun sistemin bir parçası olarak saptanmaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Muhtemel bir alternatif davranış yaklaşımı olarak kapitalistin vergi oranında ücret fonunu azaltacağı görüşü aynı nedenle tutarlı bir açıklama tarzı olarak görülmemektedir. Eğer kapitalist bu şekilde davransaydı, ücret fonunun saptanması, ücret fonu teorisinin esasına aykırı olarak ekonomik hesaplamalara dayanacaktı. Ayrıca, aynı reaksiyon gelir vergisine karşı da aynı şekilde yapılabilirdi. Kısaca, marjinal produktivite teorisi açısından ücret fonu yaklaşımını savunmanın hiç anlamı yoktur. Daha tutarlı bir çözüm için, ücret fonu doktrini kapitalistin tasarruf meyli ile ücret fonunu harcanabilir gelirine ilişkilendiren dinamik bir unsurun birlikte gözönünde tutulması gerekir. Eğer bu yapılabilirse, ücret fonu ve dolayısiyle t her iki vergi türü için de değişebilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da ortaya çıkacak olan belli bir değişme sonucu olarak, ücret fonunun artacağını veya düşeceğini bilemeyiz. Eğer bu olasılıklar ihmal edilirse ve emek arzının değişmeyeceği görüşünü kabul edersek, vergi yükü tamamen işçiler üzerine kayacaktır. Emek ordusundaki azalışın sonucu olarak vergi tüketicilere yansıtılıyorsa ve ücretler en az yaşam düzeyinde ise, bu durumlarda vergi işçi üzerinde kalmayacaktır.

Rant geliri üzerine konulan bir verginin yükü toprak sahibi üzerinde kalır. Eğer vergi sonsuza dek fasılasız uygulanmakta ise, bu durumda verginin etkisi toprağın bir kısmının devlete transfer edilmesi biçiminde ortaya çıkar. Örneğin, eğer vergi %50 oranında ise, vergi konulduğunda toprak sahibi gelirinin %50 sini kaybetmekle kalmaz ayrıca sermayesinin yarısını da kaybetmektedir. Daha önce açıklandığı gibi, vergi konulduktan sonra toprak el değiştirdiğinde, artık vergi kimse tarafından ödenmez (1). Kapitalizasyonun bu olgusu emek yönünden geçerli değildir. Çünkü, emek sadece bir hizmet olarak satılabilir ve işçi kendi başına bir sermaye malı gibi satılamaz.

Eğer bir vergi bütün sermaye mallarından elde edilen gelir üzerine konulmuşsa, kapitalistin geliri vergi nedeniyle azalacaktır. Vergi nedeniyle Walras'a göre bu durumda tasarruf artar veya azalabilir. Eğer vergi nedeniyle tasarruf seviyesinin değişmeden aynı kalmakta olduğunu düşünürsek, verginin kapitalist üzerinde kaldığı sonucuna ulaşmamız gerekir. Vergi sadece belli kapital mallarının geliri üzerine konulursa, bu açıklanan durum değişmektedir. Eğer sadece Y endüstrisindeki kapital vergilendirilmişse; bu endüstriye olan sermaye arzı azalacak, Y malının fiyatı yükselecek ve Y endüstrisinin ürettiği malı tüketen kimse vergi yükünü çekecektir. Bununla beraber, verginin bir kısmı da kapitalist üzerinde kalacaktır. Y endüstrisinin vergilendirilmesi sonucu olarak, sermaye diğer endüstrilere kayarak bu endüstrilerce üretilen malın fiyatını ve sermaye gelirini genel olarak düşüren bir etki yaratacaktır. Üretilen malın fiyatının düşmesiyle, daha önce Y endüstrisinin ürettiği malın fiyatındaki yükseliş, zararlı durumda olan tüketicilerin durumunu kısmen iyileştirecektir. Walras, her nekadar belli bir endüstriye konulan bir verginin yan etkiler yaratacağını kabul etmekle birlikte; genel fakat eşit geliri sağlayan bir vergiye kıyasla, özel bir endüstri üzerine konulan vergi-

(1) Bkz. s. 385, note 2.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nin niçin tüketiciler aleyhinde ve buna karşılık bir grup olarak sermaye grubunun lehinde olduğunu göstererek yeterli teorik nedeni kendisinden beklenen biçimde ortaya koymamaktadır (1). Bu istisna dışında Walrasyan yansıma açıklama biçimine itiraz edilemez, ancak ne yazık ki sorunun ele alınışı yine de tam değildir.

(1) Walras, Elements of Pure Economics adlı yapıtının üçüncü baskısından önce, Ricardo gibi verginin yan etkilerine ilişkin olarak bu konu üzerinde durmamıştır. Fakat, sermayenin vergilendirildiği endüstrinin ürettiği mal satın alanların vergi yükünün tamamını taşıdıkları sonucuna varmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DİZİN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DİZİN

ad valorem vergi 124
alternatif bir model 205
amortismanın önemi 197
artan oranlı vergi oranları 184
asırlık deneyimler 51
aylaklığın marjinal faydası 43

biçimsel yaklaşım 41
birleşik etki 74
birim başına konulan vergi 133

cebirsel anlatım 129

değerin özel durumları 141
diğer transferler 72
dirsekli talep eğrisi 139
diyagramatik anlatım 122

eşit gelir sağlayan vergiler 144
eşitlik kuralları 228

geleneksel görüş 105
gelir etkileri 93
gelir transferi 70
gelirin marjinal faydası 43
genel gelir vergisi 77
genel vergi 6666
genel vergilerin eşitliği 122

harcama etkileri 190
hasıla etkisi 7

iddihar vergisi 179
ikâme etkileri 83, 98
inelastik arz 140
intikal vergisi 64

kamu harcamaları 70, 74
kâr maksimizasyonu 110
karşı gelme etkisi 52
kayma kavramları 34
kaynak transferi 6
kısmi etkiler 5
kısmi gider vergisi 78
kişisel gelir 27
kollektif pazarlık 113
kurumlar vergisi 64

mal ve kıymet harcamaları 73
marjinal vergi oranı 58
monopol durumu 127
monooplcü rekabet 138
monopolcü rekabet durumu 112
mükellef grubunun uyumu 57, 63

ortalama maliyet fiyatlaması 117
ortalama vergi oranı 58, 60

parasal görüşler 233

Ricardo 261

Sermaye üzerine konulan vergi 176
sermaye vergisi 179

tarafsızlık koşulu 195
telâfi edici sistemde yansıma 18
toplam değişme 24

Yansıma 6
Yatırım fonu arzı 187

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yatırım kararı 158
yatırım portföyünün büyüklüğü 171
yatırım yapma çabası 185
yatırım zararının matrahtan indirilmesi 165
yatırım davranışı 181

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Fiatı : 2200 TL.